

Hasan Oralıay

kazak türkleri

türk kültür yayını

İSTANBUL 1976

KAZAK
TÜRKLERİ

ORALTAŞ, S.

KAZAK TÜRKLERİ

TÜRK KÜLTÜR YAYINI : 13

**GENİŞLETİLMİŞ
İKİNCİ BASKI**

HASAN ORALTAY

HÜRRİYET UĞRUNDA DOĞU TÜRKİSTAN

KAZAK TÜRKLERİ

TÜRK KÜLTÜR YAYINI

Beyaz Saray Nu: 41

Beyazıt - İstanbul

Tel : 26 43 52

Bu kitabın 1961 senesindeki I. Baskısı hakkında kim ne dedi?

Merhum Ord. Prof. Z. V. Toğan kendi el yazısıyla 7.7.1961 tarihinde yazdığı mektubunda; «Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri» hakkında şöyle demişti:

Azizim Hasan,

Kitabını okudum. Çok güzel olmuş. Bugüne kadar belki tek taraflı olarak izah edilmiş olan birçok meselelerin doğru olarak anlaşılmasına yol açmış bulunuyorsun. «Kazak Türkleri» kitabından bir nüsha hediye olarak bu Fransız âlimine göndermeni tavsiye ederim. Adresi aşağıda.

Ben bir hafta sonra Almanya'ya gidiyorum. Bir ay sonra Allah'ın inayetiyle sağ salım dönüp gelebilecek olursam, derneğin kır toplantısını tertip ederiz. Fergane Mücahitleri Başkanı Şirmehmet Bey buradadır. O ve arkadaşı Nurmehmet Kurbaşı da bu toplantıda bulunacaklardır. Çok çok selamlar.

Prof. Abdülkadir İNAN Beğ de 20.6.1961 tarihinde yazdığı mektubunda:

Aziz Kardeşim Hasan Beğ,

«Kazak Türkleri» kitabını okudum. Tebrik ederim. Çok güzel olmuş. Bundan sonra bu yolda devam etmelisin. Belki ileride faydalanırsın diye Kazakça şiirler ve «bata» yolluyorum. Sana başarılar dilerim.
Babana selâmlar.

Dr. E. M. Kırimal da 28.6.1961'de München (Batı Almanya) den yazdığı mektubunda:

Sayın Bay Hasan Oraltay,

«Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri» adlı ve pek kıymetli eserinizi aldık. Hakikaten büyük bir emek mahsulü olan bu kitabınızın neşredilmesi münasebetiyle sizi tebrik ederiz. Bu yolda candan başarı dileriz.

27.6.1961 tarihinde Batı Almanya'nın Köln şehrinden yazdığı mektubunda Dr. Baymırza Hayıt da:

Çok sayın Hasan Oraltay beyefendim,

«Yeni İstiklâl» gazetesinin 21.6.1961'deki sayısından, yazmış olduğunuz kıymetli eser «Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri» hakkında haber aldım. Bu münasebetle sizi candan tebrik ediyorum ve kendinize daha iyi icadî muvaffakiyetler diliyorum.

Lütfen eserlerinizden bir nüsha bana göndermenizi rica ediyorum. İmkaniyeti olduğu kadar ben bu eserinizi Almanya mecmualarından birinde kritik yapacağım. Ve böylece eserinizi Avrupa umumi efkârına duyurmuş oluruz. Hürmetlerimle.

(Not: Dr. Baymırza Hayıt, hakikaten B. Almanya'nın «Dasparlament» adlı dergisinin 11.7.1962 tarihindeki B 28/62 nolu sayısında çıkan makalesinde «Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri» kitabında bahsederken parçalar koymuştur. Ve bunları bilahare «Türkistan, Rusya ile Çin Arasında» denilen kitabının 324, 325, 327, 329, 331. sayfalarına aktarmıştır. Tetkik eden anlar.)

Rahmetli Kadırcan Kafil'da 24.6.1961 tarihinde «Tercüman» gazetesinde «Doğu Türkistan Kazak Türkleri» başlığıyla yazdığı makalesinde şöyle demişti:

Hazar Denizi ile Çin, Sibiry ve Hindistan arasında, bir kıtaya bedel, çok geniş ve zengin bir ülke var ki, oraya «Büyük Türkistan» diyoruz.

Büyük Türkistanın ortasında Tanrı Dağları vardır, bu dağlar Büyük Türkistanı ikiye ayırır, doğuda kalana Doğu Türkistan, batıda kalana Batı Türkistan derler, fakat bu ayrılık sadece coğrafî ve siyasî durumu belirtmeğe yarar, gerçekte ise iki Türkistan her bakımdan tek ülkedir. Bugün Doğu Türkistan Çinlilerin, Batı Türkistan Rusların işgali altındadır, her iki devlet de komünisttir, bu itibarla oralardaki otuz - kırk milyon Türk, aynı çileyi çekmektedirler.

Doğu Türkistan'ın bilhassa son otuz senelik çilesini anlatan bir kitap çıktı. İzmir İstiklâl Matbaasında basılan bu eseri Hasan Oraltay yazmıştır, adı şöyledir:

«Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri» Hasan Oraltay Doğu Türkistan Kazaklarından-

dır, orada komünist Ruslarla ve komünist Çinlilerle yapılan Hürriyet ve İstiklâl savaşlarına katılmış birkaç yüz arkadaşıyla beraber döğüşe döğüşe ve belki tarihin en zahmetli, en kahramanca göçünü başarak Doğu Türkistan çöllerini, yüksek dağları ve Tibet yaylasını aşarak Hindistana ve Pakistana ulaşmış, oradan Türkiye'ye gelmiştir. Doğu Türkistan'dan ancak üçyüz ellisinin Türkiye'ye gelebildiğini söylemek göçün ne ağır şartlar ve ne büyük kayıplarla başarıldığını anlatmaya yeter sanırım.

Osman Batur, Canımhan Hacı, Alibeğ Hakim, Elishan Batur gibi yüzlerce ve binlerce kahraman Türk, çeyrek asır hem Rus hem de Çin komünistleriyle pek çetin savaşlar yaptılar, çoğu şehit oldular, bazıları Türkiye'ye ulaştılar.

Nasıl geldiler?

İki yüz on sahifelik eserde gerek bu yolculuğun, gerek bu yolculuğa onları zorlayan sebeplerin korkunç hikâyesini buluyoruz. Onların kendi silâhları yok, fakat düşmanlarla boğuşarak onların silâhlarını ve cephanelerini alıyorlar, onlara karşı kullanıyorlar.

Alev gibi sıcaklar, korkunç ve dondurucu sisler, bardaktan boşanırcasına yağan yağmurlar, içine düşenleri ağır ağır fakat mutlaka yutan bataklar, sarp ve yalçın kayalar, yere sıkı basmayan insanı hatta atı ve devesiyle beraber sürükleyip götüren kasırgalar, kar fırtınaları, çığlar, bütün bunlardan başka açlık, susuzluk, sefalet ve ıstırap; vücudu birkaç misli şişirten ve morartan hastalıklar, bunlar gibi bin türlü belâlar.

Hepsi bu kadar mı?

Hayır, komünist askerlerin kovalamaları, yol kesmeleri, baskın yapmaları.

Bu kahraman göçmenler, kovalayanları döğüşe döğüşe püskürtüyorlar, yol kesenleri dağıtarak geçiriyorlar, baskınlara karşı her an uyanık kalıyorlar. Bir yolculuk ki hiç bir insanın buna dayanabileceği tasavvur edilemez. Halbuki insan nelere katlanabiliyormuş!

Bu yolculuk ne kadar sürmüş? Beş gün değil, beş hafta değil, beş ay değil, beş senel.

Bir memleketi işgal için komünistlerin ne entrikalar çevirdikleri de bu eserde bütün açıklığıyla yazılıyor.

Hürriyet için savaşan koca Kazak Türkleri! Artık hür değilsiniz, fakat hürriyet ateşi hâlâ kalplerinizde yanıyor. Ülkünüz yaşıyor, elbette bir gün sabah olacaktır.

Yeni İstanbul gazetesinin 8 Temmuz 1963 tarihli sayısında «Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri» başlığıyla yayınladığı makalesinde Fahri ERSAVAŞ'da şöyle demişti:

Doğu Türkistan mücahitlerinden Hasan ORALTAY «Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri» adlı bir kitap yayınlamış bulunuyor. Kitap insanlık tarihinin 20. asırda yaşamış en feci, en korkunç bir safhasını nakletmekte, vatan ve hürriyet uğrunda dillere destan olan KAZAK TÜRKLERİ'nin komünizm'e karşı girişmiş oldukları istiklâl mücadelelerini en ufak noktasına kadar anlatmaktadır. Dünyada insanoğlu için hürriyet kadar tatlı şey yoktur. Fakat son yarım asır içerisinde kızıl emperyalizmin utanç duvarları arasına almış olduğu ülkelerde yaşayan milyonlarca insanın bilhassa Türklere hürriyet isteyen

bizdeki komünistlerle, gafillerin esir Türklere hürriyet istiyen gerçek kişilere ırkçı Turancı gibi Moskova menşeli çamurlar atmağa yeltenmeleri sırf Kremlin'e yaranmak istemelerinden ileri gelmektedir. Eser, Kazak Türkleri ve Doğu Türkistan hakkında bilgi verdikten sonra Ruslarla ve Kızıl Çinlilerle yapılan savaşları anlatmaktadır. Kitabın 198. sahifesinde yiğit Türk bahadırı Osman BATUR'un maruz kaldığı muamele-ye şöyle devam ediliyor:

«Osman Batur düşman eline geçtiğinden itibaren işkenceye maruz kaldı. Arkasına büyük ve ağır demir bağladılar ve sokaklarda dolaştırdılar. Halka zorla tesir derek bu büyük kahramanın yüzüne tükürttüler.»

İşte komünistlerin hürriyet istiyenlere reva gördüğü muamele. Milyonlarca esir Türk'ün ölüme ve işkenceye rağmen mücadelelerini gözlerimiz yaşarak ve kinimize kin ekliyerek bu kitapta okuyoruz. 210 sahife olan eserin fiyatı 7,5 liradır. Okuyucularımıza tavsiye ederiz.

«Hür Söz «gazetesinin 6 Temmuz 1961 tarihli nüshasındaki «Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri» başlıklı çok uzun yazısında Kemal Fedai Çoşkuner, kitap hakkında etraflıca bilgi verdikten sonra:

«... Netice olarak bizlere kıymetli bir eser kazandıran Hasan Oraltay beği candan tebrik ederiz...» demişti.

«Yeni İstiklâl» Gazetesinin 21.6.1961 tarihli sayısında yayınladığı «Esir Türkistan'a dair bir eser» denilen yazısında, H. B. Gayretullah da şöyle diyor-du:

«... Kazak Türklerinin de hürriyetleri uğruna yapmış oldukları millî mücadele... Ölüm - kalım göçünü fakru zaruret içerisinde yazmış bulunuyor. Aziz ülküdaşımı bu fedakarlığından, başarısından dolayı tebrik ederim...».

I. Baskının Ön Söz'ü

Bu kitabımda sizlere, insanlık tarihinin 20. asırdaki en vahşi bir kısmını anlatacak, vatan ve hürriyet uğrunda dillere destan olan «Kazak Türkleri»'nin komünizm'e karşı mücadelelerini izaha çalışacağım.

Her gün korku, her gün heyecan ve binbir entrikalar içerisinde hayat sürmenin acısını ancak çeken bilir... Bu eza ve cefalara katlanmamızın sebebini sormağa bilmem lüzum var mı?... İşte kitabımızın ana konusunu bu nokta teşkil etmektedir. Bu soruya tek cümle ile şöyle cevap verebiliriz. «TÜRK olmamız, Rus ve Çin'e köle olmak istemeyişimiz, hür bir insan olarak yaşamak arzusunu özleyişimizdir...»

Hemen şu hususu belirtmek isterim ki, bu kitabı yazmaktan maksadım asla para kazanmak değildir... Şayet böyle bir niyetim olsaydı, bu kitabı yazmak için sarfettiğim uzun zamanlarımı kıymetlendirir, başka işlerle uğraşır veya başkalarının yaptığı ve tavsiye ettiği gibi hiç olmazsa harcadığım para ile bir arsa alırdım. Fakat... Her insanın vatan ve millet için faydalı işlerle uğraşması, çalışması en faziletli bir vazife olduğuna göre, ben de insanlık dünyasına bu vahşet âleminin iç yüzünü tanıtmakla, en kutsal borçlarımdan birini ödediğime inanıyorum.

Bu kitabı daha evvel yazabilirdim. Fakat maddî imkânsızlıklar yüzünden, biraz geç kalmış bulunuyorum. Buna rağmen, büyük kahraman Osman Batur-

un şehid olmasının 10. yıl dönümünde bu işi başarmakla, onun başladığı mücadelenin ölmediğini, ölmiyeceğini ve Türkistan Türkleri yaşadıkça, dünyada hak ve adalet var olduğu müddetçe, onun gayesine bir gün elbette erişebileceğini söylemekle bah-tiyarım.

Bu kitabın adını «Hürriyet Uğrunda Doğu Tür-kistan Kazak Türkleri» koymamın sebebi şudur:

1 — Ulu Türkistan'ın ekseriyetini teşkil eden Kazak Türkleri ana vatan Türkiye'de yanlış anlaşıl-maktadırlar. Kazak Türkleri denilince, Rus Kazak'ları ile karıştırılıyor. Hatta biz Keşşir'den ana vatan Türki-ye'ye gelirken, ileri gelenlerden birisi (1) şöyle demiş-ti: «Siz orada Kazak Türklerindensiz demeyin. Çünkü, Kazakları Türkler sevmezler» Biz de nasıl olur, onla-rın sevmedikleri Kazak Türkleri değil, Rus Kazakları-dır demiştim. Bunda haksız da çıkmadık.

2 — Bu kitap bütün Türkistan'a Şamil olmadığı için başına «Doğu Türkistan» kelimesi konmuştur. Zira, mevzuumuz Doğu Türkistan Kazak Türklerine aittir.

Hiç bir menfaat gözetmeksizin ve hiç bir haki-katı gizlemeksizin takdim etmekte olduğum bu kita-bımda, bir taraftan da Kazak Türklerinin yaşama tarz-larını bulacak, onların dinlerine, örf ve âdetlerine ne kadar sadık kaldıklarına şahit olacaksınız. Bu ki-tabımı, başta büyük kahraman Osman Batur ve Ca-nımhan olmak üzere, bütün Kazak Türkü şehitlerine ithaf ediyorum. Aziz ruhları şad olsun.

Hasan Oraltay

4 Nisan 1961

(İzmir)

(1) Keşmir'de bize Türkiye'ye varınca «Kazakız demeyin Kazakları Türk-ler sevmezler» diyen Mehmet Emin Buğra idi.

II. Baskının önsözü

BİRKAÇ SÖZ

1949 Senesinin Aralık ayının son haftasında, «Köklük» dağından Göbi çölüne doğru hareket ederken, memleketten bu kadar uzun vakit uzak kalacağımızı tahmin etmiyorduk. Yahut öyle inanmak istiyorduk. Sanki, birkaç gün sonra, birkaç hafta en fazla birkaç ay sonra gene geri geleceğimizi, vatanımızda, kardeşlerimiz arasında olacağımızı umuyorduk. Çünkü, ayrılmaya, temelli uzaklaşmaya kıyamıyorduk. Bizi doğduğumuz vatanımızdan, ecdadımızın miras bıraktığı, tarihimiz, şanımız, şerefimiz olan vatanımızdan uzaklaştırmaya hiç kimsenin hakkı yoktu. Bunu yapan, yapacak olan ancak zâlimlerdir, baskıncılardır, sömürgecilerdir. Bu asır'da hiç kimse bu suçu işlemez diyorduk. Yanılmışız, bunların hepsinden beter olan komünistler bizi vatanımızdan sürdü. Memleketimizi istilâ ederek halkımızı katliama tabi tuttu.

1961 senesinde bu kitabın I. Baskısını yayınladığımız zaman da, Köklük'den hareket ettiğimiz sıradaki inanç ve arzuyu taşıyorduk. Bugün de aynı arzu ve inanç'tayız. Gerçekleşir mi? Orasını ancak Allah bilir. Allah'a kalmıştır.

Tabi ki, sadece inanmak, arzu etmek veya öyle görünmek yeterli değildir. Madem ki, inanıyor ve

arzu ediyorsun, o halde elinden geldiği kadar bu uğurda bir şeyler yapmalısın. İşte bunun içindir ki, vatanımdan uzak kaldığım geçen 24 sene içerisinde kendi başıma elimden geldiği kadar çalışmaya gayret ettim. Çoğumuzun «Evvela ekmek parası. Evvela iktisadî durum» demesine aykırı olarak, daha kaç gün yaşayacağım hakkında bir garantim olmadığı için, imkân buldukça bir şeyler yapmaya çalıştım. İngiliz yazarı Godfrey Lias'ın dediği gibi «acıma ve yardım» temin için değil, vatanımı ve onun meselesini anlatmaya gayret ettim. (x)

Bu kitabın I. Baskısı çıktığından beri, eskisine nazaran Doğu Türkistan ve Kazak Türkleri hakkında, çok yazıldı ve anlatıldı (xx). Bunun, bundan sonra da devam edeceğine, yetişmekte olan genç nesilin daha da arttıracığına inanıyorum.

(x) Godfrey Lias, «Kazak Exodus» adındaki kitabında (Türkçesi, «GÖÇ») Boğaziçi Yayınevi, 1973. Sh. 339)

Benim kendisine 1954 senesinde yazdığım mektupta «acıma ve yardım değil, çektiklerimizi anlamanızı istiyorum» demiş olduğumu anlatmakta. 1954 senesinde geçim durumumuz çok ağırdı. Mesela, hayatında o güne kadar hiç çalışmamış olan ve eski bir zenginin oğlu olan ben, kiremit fabrikasında, pamuk tarlalarında çalışmak mecburiyetinde kalmıştım. Çünkü, Kızılay vermekte olduğu 60 kuruşluk yemek parasını kesmişti. Buna rağmen, vatanımı unutmadan, onun için de hizmet etmeye çalışıyordum. Ve onun için de ağır vaziyetimize rağmen, Godfrey Lias'dan maddî bir şey istemeden, Türkistanı, Kazak Türklerinin çektiklerini anlatmasını istemiştim. (Göç. Sh. 339).

(**) Diğer ülküdaşların yazı ve kitaplarının hepsini saymak değil, kendi yazdıklarımın da hepsini buraya olduğu gibi alarak listesini yapmak zor. Onun için burada, günlük gazete ve diğer dergilerde çıkan yazı ve makalelerimden bahsetmeden, bazı eserlerimle, umumiyetle yazılarım çıkan aylık dergilerin adını vermekle yetineceğim. Tetkik ve araştırma yapmak isteyen olursa belki faydalı olur.

Yayınladığım kitap ve dergiler:

- 1 — Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri (I. Baskı, İzmir 1961)
- 2 — Büyük Türkçü Mağcan Cumabayoğlu, (İzmir 1965)
- 3 — ALAŞ - Türkistan Türklerinin Millî İstiklâl Parolası, (İstanbul, 1973)

Kitabın ikinci baskısına bazı dip notlar koyulmak süretiyle ilâveler yapıldı. Meseleler hakkında, tereddüte düşenler olursa tetkik etsin, öğrensin, kolaylık olsun dedik.

Kitabın İKİNCİ BASKISINI yapan Millî Hareket Yayınevi sahibi, değerli ülküdaşım Sayın Ahmet B. Karabacak Beğe teşekkür ederim.

Hasan Oraltay

11.7.1975

München, Batı Almanya.

4 — Abılay Destanı (bir ön sözle), (München, Batı Almanya, 1971)

5 — Büyük Türkeli, (1'den 10. sayıya kadar) İzmir, 1962.

6 — Komünizmle SAVAŞ, (1'den 14. sayıya kadar. İzmir 1965)

Yazılarım umumiyetle yayınlanan dergiler:

1 — ÖTÜKEN, Aylık Türkşü Dergi, İstanbul.

2 — Töre, Aylık Dergi Ankara.

3 — Mücadele (TKMD'nın organı olarak İzmirde çıkmıştır)

4 — Fedai Aylık Dergi, İzmir.

5 — Millî Hareket, Aylık Dergi, İstanbul.

6 — Büyük Türkeli, Üç Ayda bir çıkar İstanbul.

BİRİNCİ BÖLÜM

Coğrafi Bilgi

Türkistan Asyanın kalbini teşkil eden büyük bir Türk ülkesidir. Türklerin kahramanlığı burada dillere destan olmuş ve dünyaya buradan yayılmıştır. Bütün dünya Türklüğünün ana yurdu sayılan bu büyük ülke yüksek dağları, temiz ve rahat yaylaları, engin çölleri, yer altı ve yer üstü zenginliği ile 40 milyona yakın vefakar Türkü sinesinde barındırmaktadır. Fakat ne yazıktır ki, bir zamanlar hasımlarını setlerin gerisine kovan bu kahraman millet bugün 20 nci Asır dünyasında Çin ve Rus Emperyalistlerinin baskısı altında insanlığa sığmayan muameleye maruz kalmaktadır. Ve bunun neticesi olarak, yabancı istilâcılarının menfaatlerine uygun şekilde Ulu Türkistan'ın batı kısmı beş kukla Cumhuriyet haline getirilerek parçalanmıştır. Şimdi, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tâcikistan, Türkmenistan sosyalist Cumhuriyetleri denilmekte olan Ulu Türkistanın bu bölgesi Rusların sömürgesi altında inlemektedir. Türkistan Türklerinin çoğunluğu bu bölgede yaşamaktadır. (1) Rus istilâsı altındaki Ulu Türkistanın bu kısmına «Batı Türkistan» da denir.

(1) 1970 Senesindeki sayıma göre, sadece Batı Türkistan'da 22 milyon civarında Müslüman Türk yaşamaktadır.

Ulu Türkistanın Çinlilerin sömürgesi altındaki kısmına da «Doğu Türkistan» denilir. Ulu Türkistanın batı kısmı, yani Batı Türkistan'a «Rus Türkistanı» denildiği gibi, Doğu kısmına, yani Doğu Türkistan'a «Çin Türkistanı» da denilmektedir. Batı Türkistan, Doğu Türkistan veya «Çin Türkistanı», «Rus Türkistanı» denilerek ayrı ayrı memleketlermiş gibi gösterilmesine rağmen, her bakımdan Batı Türkistan ile Doğu Türkistan bir tek memlekettir. Onu bir - birinden ayıran, parçalayan yabancı istilâcılar, Rus ve Çin sömürgecileridir. Doğu Türkistan 1768 senesinden beri Çin'ce «yeni müstemleke», «yeni toprak» anlamına gelen «Sinkiang» adıyla de adlandırılmakta. (2) Bunu yapanlar, Doğu Türkistanı istilâ eden Çinlilerdir. Türkistanlılar hiç bir zaman «Sinkiang» adını benimsemiş değillerdir.

Doğu Türkistan 73 ve 99 üncü tul, 35 ve 49 üncü arz daireleri arasında 1503563 kilometre karelik bir sahayı kaplamakta ve doğudan Çin ile Mongolya, kuzey ve kuzey batıdan Türkistanın bir diğer kısmı olan Batı Türkistan ile Afganistan, güneyden de Keşmir ve Tibet'le çevrilmiş bulunmaktadır.

Doğu Türkistanın merkezi Urumçi'dir. Bu şehiri Boğda dağının 3 - 4 bin metre yükseklikteki kuzey eteklerinde olup Doğu Türkistanın en büyük şehirlerinden biridir. Doğu Türkistan; ALTAY, TARBAĞATAY, İLE (KULJA), URUMÇİ, KUMUL, KARAŞEHRİ, KAŞGAR, HOTAN, AKSU, YARKEN'den müteşekkil 10 vilâyete taksim edilmiştir.

(2) The Ili Crisis, A Study of Sino - Russian diplomacy, by: Immanuel C. Y. HSU, sh. 29. Oxford University press, 1965
London. (Bazı kaynaklarda da, Doğu Türkistan'ın Çinliler tarafından «sinkiang» denilmiye başlaması 1882 senesinden başlar denilmekte)

Doğu Türkistan'daki Kazak Türklerinin çoğunluğu Tiyanşan dağının kuzeyinde yaşarlar. Yani, Altay, Tarbağatay ve İle (Kulja) vilâyetlerinde Kazak Türkleri yaşar. Bununla beraber, Tiyanşan dağının kuzey - doğu eteklerindeki Barköl'de, yani Kumul vilâyetinde de Kazak Türkleri çoğunlukdadır. Doğu Türkistanın merkezi Urumçi şehrine bağlı Urumçi vilâyetinde de Kazak Türkleri çoğunluğu teşkil eder. Bu bölgedeki Kazak Türkleri **Erenqabırğa** dağı eteklerinde yerleşmişlerdir.

Doğu Türkistanın her karış toprağı, her taşı Türk-lüğü, Türk tarihini hatırlatır. Türk ırkının ana vatani bu kutsal topraktaki heybetli dağlara bakmak bile, insana gurur verir. Doğu Türkistanın doğusundan başlayıp batı ve güney batıya uzanarak Hindistan-ın Karakurum dağlarına eklenen sıra dağlarının hepsine birden «Tiyanşan - Pamir» dağları denir. Bura-ya Türkçede «Tanrı dağı» adı verilmektedir. (3) Tan-rıdağının sırtı takip edilirken dağların başlangıcı olan Qarlıtav «Karlıdağ»a çıkıldığı zaman sağ tarafta Bar-köl - Kumul şehirleri göze çarpar. Dağın kuzeyinde Urumçi vilayeti güneyinde de Urumçinin kazaların-dan Toksun - Turfan kasabaları ile Karaşehri vilaye-ti yer alır. Sıra dağların en kolay geçidi olan Davan-çin'i geçtikten sonra çok yüksek olan Boğda dağları-na gelinir. Bu dağın sağa bakan kuzey tarafı takip edilirse, Urumçi ve büyük Türk Destanının kahramanı olan Manas'ın adı verilmiş Manas şehrine gelinir. Bu bölgeye Doğu Türkistan'daki Kazak Türkleri «Eren-tav - Erenqabırğa» derler. Sol tarafta Bağraş Gölü ve Karaşehri bulunur. (Kazak Türkleri bu bölgeye (Üştasırgay - Kökilik) derler. Daha sonra Manas şeh-

(3) Z. V. Toğan, Türkili - Türkistan Tarihi: sh. 3.

rine akan Manas ırmağının hemen başında Qas - Künes dağları yer alır. Bu dağın kuzey tarafları ormanlarla örtülüdür. Etrafı Qas ve Bağraş'a dökülen Culdız - Yıldız ırmakları ile çevrilmiştir.

Qantânri «Han Tanrı» Tiyanşan Sıra dağlarının merkezi ve en yüksek noktasıdır. Türkistanın her tarafına bakan 7315 metre yüksekliğinde bir dağdır. Orta Tiyanşanın bütün büyük dağları buradan doğmaktadır. Heybetli Qantânri (Han Tanrı) dağı hakkında Kazak Türkü şairlerinden merhum Abdülkerim Intıkbayoğlu şöyle bir şiir yazmıştır:

Kökke tiygen kökti süygen,
Qantânri munarbası.
Ol âygili atı âlemge,
Burınnan, burınnan, burınnan.
Ol Er TÜRK otanı,
Ol Er TÜRK qorğanı.

Mırış pen qurıştan qurılğan,
Ol uyısқан, ol qıyısқан urım men qırımnan.

Anadolu Türkçesiyle anlamı:

Gök'e değen yüksek başı
Han Tanrı, Yüksek başı.
Onun muhteşem adı âleme,
Meşhurdur evvelden, evvelden, evvelden.
O Er TÜRK vatani,
O Er Türk kalesi.
Polat ile bakırdan kurulan,
Evvelden polat ile bakırdan kurulan.
O Urum ile Kırım'dan teşekkül etmiştir.

Altay ile Tarbağatay : Altay Asya kıtasının büyük ve yüksek dağlarından biridir. Bu dağın Türk tarihindeki yeri çok ehemmiyetlidir. Altay dağları eski Türk kültürünün beşiklerinden biridir. 1500 kilometre ka-

dar uzunluğunda olan bu dağ, Orkun, Selenge, Ob ve Yenisey gibi Türk tarihinde çok mühim yeri olan ırmakların da menbalarıdır. Bu dağ da, bugün parçalanmış durumdadır. Eskiden sadece Türkün olan Altay dağları, şimdi «Moğolistan Altayı», «Rus Altayı» «Çin Altayı» diye üçe ayrılmaktadır. Kitabın konusu olan Kazak Türkleri de «Çin Altayı» denilen bölgedendir. Bu bölgenin merkezi Sarışümbe şehridir. Bu bölgenin diğer büyük şehirleri Köktoğay ve Buvırşındır.

Tarbağatay dağı Cunğar Alatav ile Altay arasında bir zincir halkası işini görür. Ertis «İrtiş» havzasındaki **Ulungur** gölünün batısında bulunan Qara Adır dağları ile yükselir ve üzerinde daima karlar bulunan **Savur** adındaki tepelere çıkılır. Bu tepenin en yüksek noktası 3680 metre civarındadır. Tarbağatay dağının Doğu Türkistan dahilindeki, yani Çin altındaki kısmının merkezi **Şâveşek** şehridir. Doğu Türkistanın 10 vilayetinden biri sayılan Tarbağatay bölgesinin diğer büyük şehirleri **Dörbelcin, Maytav** (Yağlıdağ)dır.

İKLİM : Doğu Türkistan umumiyetle mütedil bir iklime sahip olmakla beraber, Kazak Türklerinin yaşamakta olduğu ülkenin kuzey taraflarında hararet sıfırın altında 30'a kadar düşmekte ve Sibiryanın kışını andırmaktadır.

Düz bölgeler Anadolu iklimine benzer. Yağış dağlı mıntikalarda bol, düz yerlerde ise azdır. Kazak Türkleri ile meskün olan Doğu Türkistanın kuzeyindeki beş vilayette kışın 3 ay devamlı kar bulunur.

EKONOMİ : Doğu Türkistan umumiyetle bir ziraat memleketidir. Pamuk, meyva, sebze ve daha başka bir çok çeşitli ziraat ürünleri kâfi derecede

yetiştirilmektedir. Elde edilen hasılat ihtiyacı iyi bir şekilde karşılamaktadır. Pamuk, yapağı, yün, ipek ve kuru meyvaların bir kısmı ihraç mevzuunu teşkil eder.

TİCARET : Doğu Türkistan, komünist Çin istilasından evvel Batı Türkistan, Afganistan, Hindistan Çin ve Dış Mongolya ile ticaret yapmaktaydı. Bu memleketlere, pamuk, yün, ipek, hayvan, kuru meyva, halı, keçe vesaire sevk ederdi. Bunlara karşılık kumaş, şeker, çay, ilaç gibi maddeler ithal edilirdi. Bugün ise, bütün hürriyetler gibi ticaret hürriyeti de Doğu Türkistanlıların elinden alınmıştır. Her şey Çin damgasıyla, Çinin menfaatine göre yürütölmektedir.

MADEN : Doğu Türkistan maden bakımından Asyanın başta gelen memleketlerinden biridir. Doğu Türkistanın muhtelif bölgelerinde, bilhassa Altay'da altın, gümüş, uranyum, volfram, platin bulunduğu tespit edilmiştir. Bunların bazıları işletilmektedir. Tarbagatay vilâyetine bağılı Maytav (Yağılıdağ - Çinliler ŞİHO derler) bölgesinde çok zengin petrol rezervi olduğu tespit edilmiştir. Bu husustaki bazı bilgilere göre, bu bölgedeki petrol rezervi İran ve Irak takilerden daha zengindir. Urumçi vilayeti dahilinde bol kömür rezervleri mevcuttur. Ayrıca demir vesaire gibi madenler de Doğu Türkistanın muhtelif yerlerinde bol miktarda bulunmuştur. Doğu Türkistandaki madenlerin bir kısmı eskiden Ruslar tarafından işletilmekte idi. Mesela, Maytav' (Çinliler - Şiho - derler) daki petrol ve Altay'daki madenleri Ruslar işletmişlerdir. Maytav harcinde de bol petrol rezervleri olduğu muhakkak. Mesela, Urumçi vilayetine bağılı Manas kazasının nahiyesi Ormanbak' (Çinliler:

«Ancıhay» derler) da yer altından kendi kendine akmakta olan petrolü yerli halk ihtiyacına göre alarak ekseriya kışın yağ lâmbasına kullandıklarını görmüşümdür. Yer altından kendi kendine çıkmakta olan petrol bulunan bu bölgeyi Kazak Türkleri (May Qıdıq- Yağlı Koyu) derler. Bu kuyu **Manas** nehiri ile **Qorqıs** nehrinin arasındadır.

NÜFUS :

Son tahminlere göre, Doğu Türkistan'daki Türklerin umumi sayısı on milyondan fazladır. Bununla ilgili olarak şunu hemen belirtelim ki, Çinliler Doğu Türkistan'da hiç bir zaman tam tespit yapan bir sayım yaptırmış değildir. Fakat, Doğu Türkistandaki Türklerin sayısı hakkında bilgi verenlerin çoğu, çeşitli sebepler göstererek Doğu Türkistan Türklerinin umumi sayısının on milyondan eksik olmadığında birleşmektedirler. Doğu Türkistandaki Çinlilerin sayısı 1957 senesine kadar bir milyonu aşmıyordu (4). Bu tarihten sonra, Doğu Türkistan'a çok Çinli getirilerek yerleştirildiği, Türklerin Doğu Türkistan'da sayı bakımından azınlık olmaya başladığı belirtilmektedir. Bu husustaki bilgiler daha çok Sovyet basınında çıkmaktadır. Sovyet basını, Rusların Batı Türkistanda kullanmakta olduğu Ruslaştırma siyasetini unutarak, Çinlilerin Çinlileştirme siyasetini açıklamakta. (5) Doğu Türkistandaki Kazak Türklerin sayısının da **bir buçuk milyondan** fazla olduğu tahmin edilmektedir.

(4) Lukpan Badavamov, «Doğu Türkistan Kazakları Hakkında» Bilim câne Enbek Dergisi, Sayı: 6, 1966. Alma - Ata.

(5) MIZAN, Incorporating Central Asian Review, «Soviet Views On Sinkiang» Vol. XI No. 5, Eylül / Ekim 1969, London.

KAZAK TÜRKLERİ HAKKINDA UMUMİ BİLGİ

İKİNCİ BÖLÜM

«KAZAK» kelimesi ve «KAZAK» mefhumu: Kazak kelimesinin menşe'ini anlayabilmek için sözü tarihçilere vermek doğru olur. Bunun için de, bu konudaki tanınmış tarihçilerin yazdıklarına bakalım. Merhum Ord. Prof. Z. V. Toğan'a göre:

«Kazak» kelimesi ilkin ancak sultanlara mahsus idi. Sonra onlara tabi kabilelere ve tüzmek istedikleri devlete de itlâk olundu. (6) «Kazak» adı ekseriya siyasî bir maksatla, bir isyan neticesinde ailesiz (boydaq) halde ve bazan da aile ile birlikte cemiyetten uzaklaşarak, bir fırsatını bulup idareyi eline alanlara da itlâk olunmuştur. (7)

1938 senesinde Stalin tarafından kurşuna dizilen Kazak Türkü tarihçilerinden Sâken Seyfullah, 1931 senesinde basılan «Kazak Tarihi» adlı eserinde şöyle der:

«... Bazıları Kazak'a —Âlmısah— tan beri (x) kendi başına bir milletti demek ister... Oysa, Kazak denilen boylar topluluğunun, Kerey, Nayman, Duv-

(6) Z. V. Toğan, Türkili - Türkistan ve Yakın Tarihi, sh; 37

(7) Z. V. Toğan, aynı yerde.

(x) «Âlmısah» ta başlangıçtan beri «Kalu beladan beri» manasında kullanılmakta.

lat, Calayır, Qonrat, Kıpçak, Argın gibi kabileleri Cengizhanın tarihinde açık olarak gösterilen Türk-Moğol boylarıdır... Bazıları ise, Kazak'ı Peygamber zamanına karıştırmaktalar. Oysa, Kazak onların dediği gibi Sehabalarla karışmış değil. Kazak sözünün menşe'i ise, olsa olsa : Tam manasıyle «Gazi» demek olan «**Gazi- ak-: Qazaq, Gazi ki, tam Gazi**» sözünden gelmedir...»

Tarihçi Sâken Seyfullah'ın yukarıda belirttiğimiz fikirlerini, Hacı Şâkerim Qudayberdioğlu da daha evvel yazdığı eserinde açıklamıştır. Kazak Türklerinin meşhur şairi Abay Kunanbayoğlunun yakın akrabası olan Şâkerim Hacı «**Han Şeciresi- Han Tarihi**» adlı eserinde şöyle demektedir:

«Qazaq'tın tüp atası batır Türk,
Arapsın degen sözün tübi şirik.
Pâlenşe Sehaba'nın zatisın dep,
Aldağan din camılğan önkey cülik...»
(xx)

Anadolu Türkçesince anlamı şudur:

«Kazak'ın esas atası bahadur Türk,
Arap'sın diyen sözün esası çürük.
Filanca Sehaba'nın evladısın diyen,
Aldamcı, dini alet eden bir sürü açık
göz...»

Meşhur tarihçi, Alaş Orda hükümetinin dahiliye Bakanı, Kokand Muhtariyatı hükümetinin Başkanı olmuş olan Muhammetcan TINIŞBAYOĞLU'da 1925 senesinde basılan «**Materyaliy k istoriy Kırgız-Kazak-**

(xx)Çar Rusya devrinde basılan Şâkerim Hacı'nın Kitabının elimizde bulunan el yazısıyla çoğaltılan nüshasında basıldığı yer ve tarihi yoktur.

skogo naroda» Kazak-Kırgız tarihi ile ilgili Rusça eserinde de şöyle der : (8).

Kazak kelimesi çok eskiden mevcuttur. Mesela eskiden «Altın» denilen topluluk «Kazak» adını alarak Karadeniz ile Kafkasya dağının kuzey tarafında yaşamıştır. 1300 Senesinde adı geçen Kazaklar oradan göçerek İdil'in ayak tarafına gelmişlerdir. 15. Asırda Sibiryâ ve Türkistan'daki göçebeler «Kazak» diye adlandırılmıştır. 15.16. Asırlarda Cânibek Han'ın kurduğu Kazak memleketi ile beraber Altın Ordu kalıntılarına da «Kazak» denirdi.

İran'ın 1020 senelerinde yaşayan Firdevsi denilen şairinin eserinde de «Kazak» sözü geçmektedir. (xxx)

Karafırın denilen Rus tarihçisinin dediğine göre; Svatoslav denilen Rus asilzadesi 968 senesinde Karadeniz'e akan Kuban nehrinin kuzeyinde «Qosek» denilenleri yenmiş.

10. Asırda Bizans'ın Kralı Konstantin Porpiyorgi, Kuban nehri havzasını «Kazakiya» diye adlandırmış. 956 senesinde ölen Maksudi denilen Arap yazarı da adı geçen bölgeden bahsederken «Qaşaq» demiş.

Nikon denilen Rus tarihçisi de 1223 senesinde Cengiz askerleri Kafkasya dağlarını aşarak geldikten sonra «Qasaq», «Qaşaq», yerini istilâ ederek onları imha etti ve ondan sonra da Rusları yendi diye yazıyor.

Meşhur Noğay Han'ın zamanında Kafkas'dan Çerkezler getirilerek İrslik denilen şehri etrafına yer-

(8) Bu bilgileri Sâkne Seyfullah'ın «Kazak Tarihi» adlı eserinden aktarıyorum.

(xxx) Bu hususu, «Kazak Türkleri» adlı Türk Kültürü dergisinde yayınlanan makalesinde Prof. A. Caferoğlu'da teyit etmekte. Türk Kültürü Sayı: 29, sh. 302, 1965, Ankara.

leştirilir. Onlar da kendilerini «Kazakız» diye tanıtmışlar.

1397 ile 1410 senelerinde Kırım tatarlarının bazıları Litvya kralının hizmetinde bulunmuştur. Onlar kendilerini «Kazak» olarak tanıttırdı. Oysa, o sıralarda «Rus Kazak» denilen şimdiki «Kazak Rus» lar (Kazaçi - kosak denilen ruslar) yoktu.

Doğu'da 1456 senesinde Cânibek Han olarak Noğay'ları Kazak diye adlandırıldıktan sonra, 1474 senesinde Cânibek Han olarak Kırım Hanı Menli Kerek, 3. İvan'a yazdığı (Rus kralı) mektubunda, «Ben senin yerini oğullarımı, Mirzalarımı ve Kazaklarımı yollayarak istila etmiyeceğim» demiştir.

Türkistan'ın Millî hükûmetlerinin birinde dahiye Bakanı diğerinde de Hükûmet başkanlığı hizmetinde bulunmuş olan Muhammetcan TINIŞBAYOĞLU'nun yukarıda verdiğimiz «Kazak» sözü hakkındaki bilgisine göre «Kazak» sözü çok eskiden de mevcuttur.

Diğer bir Tarihçi, «Kazak Tarihi'nin Yönü» adlı eserin yazarı Niğmet Mincanoğlu da şöyle der: (9)

«... Kazak sözü hakkında birçok fikirler var. Bazılarına göre «Kazak» sözü «Gazi ki tam gazi» sözünün karşılığı olarak «Qazaq»'dan gelme. Bazılarına göre de «Kaçak» sözünden gelme. Bazılarına göre de «Kazak» demek, kahraman, savaşçı demek...»

Türk Milliyetçilerinin yakınan tanıdığı tarihçi Atsız Beğ'de şöyle der:

«Türkiye'de «Kazak» deyince akla hemen Rus Kazaklar (Kozaklar) geldiği için Türkiyeliler bu kelimeyi yadırgamışlardır. Hatta bunun farkına varan

(9) Niğmet Mincenoğlu, «Qazaq Tarihinin Değeri - Kazak Tarihinin Yönü» Sâvle Matbaası, 1949, Urumçi.

bir Kazak Türkü'nün kendisini «Tatar» diye tanıttığını vaktiyle Doktor Cezmi Türk bana söylemişti. Ukraynalılar'ın bir bölümü sayılan Rus Kazakları kendilerine «Kazaçi» dedikleri gibi Fransızlar da bunlara «Cosaque» (—Kozak) demişlerdir...»

Kazak adının Türkiye'de iyi tanınmayışının başka bir sebebi de bazı Batılı ve Rus bilginlerinin Kırgızlar'ı «KARAKIRGIZ», Kazakları da «KIRGIZKAZAK» diye adlandırması ve bu şekildeki adlandırmanın Türk basınında iyice yerleşmesidir.

Bugün Türkiye'de geniş bir kitle artık Kazaklar'ın Türk olduğunu biliyorsa da bunlar hakkındaki bilgi yine çok eksik ve oldukça yanıltır. Kazakları hâlâ Kırgız diye bilenler de az değil.

«Kazak» kelimesinin anlamını bugünkü Kazak bilginleri başka türlü yorumlamak temayülünü gösteriyorlar. Onların açıklamaları belki de doğrudur. Ama henüz tarihçilerce kabul edilmiş değildir. On beşinci yüzyılda bu kelimenin Türkistan'daki anlamı ise «devlet düzeni dışında yaşayan» demektir. Ak-sak Temir Beğin Maverâünnehir Beğ'i oluncaya kadarki hayatı «Temir'in Kazaklık Hayatı» diye anılır. Türkiye Türklerinde ise «Kazak», «evdeşine karşı sert olan erkek» karşılığında kullanılır. (10)

Hülasa olarak şunu söyleyebiliriz ki, «Kazak» kelimesinin kelime olarak anlamı ne olursa olsun, Batı ve Doğu Türkistan ile Dış Mongolya ve bir miktarda Afganistan'da yaşayan Kazak'lar katkısız Türktür ve en büyük gururları da Türk olmalarıdır. İşte bunun için de, 1917 senesinde kurulan Alaş Orda hükûmeti, Alaş Ordu memleketinin Millî Marşının ilk mısrası olarak şu dörtlüğü kabul etmiştir.

(10) ALAŞ Türkistan Türklerinin Millî İstiklâl Parolası, Sh. 11 / 12. 1973
İstanbul. (Yazarı: Hasan Oraltay),

Argı Atam Er TÜRK,
Biz QAZAQ Elimiz.
Sarı Arqa Samal Tav,
Oy Qayran Cerimiz.»

Anadolu Türkçesine göre anlamı:

«Esas Atam Er TÜRK,
Biz Kazak Halkıyız.
Sarı Arga Samal Dağ,
Ah bizim vatanımız».

Kazak Türkleri yabancı istilâcıların gaddarlığına ençok mâruz kalan Türklerdir. Çar Rusya zamanında Batı Türkistan'da ençok katliama uğrayanlar Kazak Türkleridir. Mesela 1916 senesindeki ayaklanmayı ve neticesini hatırlamak bile tüyleri diken diken etmektedir. Bu durum Sovyet Rusya, yani «hak hukukun koruyucusu» olarak iş başına gelen komünistler devrinde değişmedi. Aksine daha da arttı. Bunun neticesi olarak, 1930 ve 1933 seneleri içinde Kazakistan'da iki milyondan fazla Kazak Türkü ölmüştür. (11). Sovyet Rusya tahakkümü altındaki Batı Türkistan'daki Kazak Türklerinin bu acıklı durumundan, Çin'in altındaki Doğu Türkistan'daki Kazak Türklerinin durumu farklı değildir. Onların acıklı vaziyetleri bu kitap okundukça anlaşılabacaktır. İşte bütün bu durumlar, Kazak Türkleri nüfusunun normal olarak artmasına mani teşkil etmiştir. Çünkü, Kazak Türkleri Çin ve Rus tarafından devamlı olarak özel türde baskıya, katliama tabi tutulmuştur. Bütün bunlara rağmen, şimdi Batı ve Doğu Türkistan ile Dış mongolya ve «Altay Avtomon Ülkesi»nde sekiz milyon civarında Kazak Türkü mevcuttur. Bunların dışında, Afganistan-

(11) Murat Tachmurat and Aman Berdimurat, «The Turkestanis». Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü Yayınları. Seri: 1. No. 40, Temmuz 1958. «Genocide In The USSR» Sh. 128.

da ve Ana Vatan Türkiye'de de Kazak'lar yaşamaktadır.

Birçok şaman âdetleri daha da bulunmasına rağmen, Kazak Türkleri İslâm dinine çok sadık iyi müslümandırlar. Eskiden çoğunluğu göçebe olan Kazak Türkleri şimdi yerleşmiş durumdadır. Bu bakımdan Kazak Türklerinin çoğunluğu hayvancılıkla meşgul olurdu, şimdi ise, Kazakları mesleğin her dalında görmek mümkündür. Kazak Türkleri hayvan besleme hususunda pek mahirdirler. Onlar, hayvanı iyi beslediği gibi çok iyi Baytar'da sayılırlar. Mesela, Kazak Türklerinin hayvanları tedavi etme tecrübelerinden çağdaş tıp ilimi de faydalanmaktadır. Bununla ilgili olarak «Kazak SSR İlim Akademisi» Yayınlarının 1962 senesindeki 16. kitabında çıkan 34 sahife tutan «Hayvan Hastalıklarını Tedavi Etme İşindeki Kazak Halkının Tecrübesi Hakkındaki Etnografikalık Tetkik» başlıklı makale çok ilgi çekicidir.

Kazak Türkleri eskiden de hayvancılıkla meşgul olduğu kadar zirai faaliyetlere de önem verirdi. Hayvanını besleyen Kazaklar aynı zamanda ekinini de ekerdi. Bununla beraber Kazak Türkleri arasında el sanatları da inkişaf etmişti. Mesela, demircilik marangozluk ve kunduracılık gibi sanatları Kazak erkekleri, dokumacılık ve terzilik vesaire gibi işleri de Kazak hanımları çok mahir bir şekilde becerirler. Kazak hanımları arasında kendisinin ve çocuk - çocuğunun elbisesini dikemiyenine raslanmazdı. Kazak Türkleri el sanatının eski göçebelik devrinde de çok üstün olduğunu son zamanlarda bununla ilgili olarak neşredilen kitaplarda açıkca görmek mümkündür. (12)

(12) Kazak Halkının Süs Eşya Sanatı, «Aurora» Matbaası Leningrad 1970. Kitap'ta Kazak Türkleri el sanatının 117 çeşidinin renkli fotoğrafı basılmıştır. Kitabın önsözünde Kazakeli'nin hangi bölgesinde hangi çeşit el sanatı inkişaf ettiği hakkında da kısaca bilgi verilmiştir.

KAZAK TÜRKLERİ'NİN ÇADIRLARI

Kazak Türklerinden bahsederken onun çadırından, «altı qanat aq orda'm», «alta qanat aq otav'im» diye her Kazak'ın gururla oturduğu evinden bahsetmemek yersiz olur.

Göçebe hayatı süren Kazak Türklerinin çadırları bugün görülen ve bilinen çadırlara benzemez. Bunların çok ayrı ve değişik görünüşü, kendine has özellikleri vardır. Kazak Türklerinin çadırlarına «Kiyiz Üy-Keçe'den ev» denir. Zengin kimselere ait olan bu «Kiyiz Üy»'lere «Aq Orda»'da denir. Kazak Türklerinin çadırları çeşitli büyüklükte olur. Bunları şöyle sıralamak mümkün. En küçüğü, «dört kanat», ondan sonraları «altı kanat», «sekiz kanat» en büyüğü de «on iki kanat» olur. Her «kanat» ağaçtan yapılmış portatif, icabında açılan ve toplanan yan duvar manasına gelmektedir. Bu çadırların küçüklerine «Otav-otağ»'da denir. «Otav» ekseriya ailenin çocuklarının çadırına denir.

Kazak Türkleri çadırının dış tarafı beyaz keçe ile kaplı olup iç tarafları çeşitli süslerle bezenmiştir.

«Kiyiz Üy - Keçe'den ev»'lerin duvarlarını ince dalların eğilmesiyle vücade gelen «Kerege»'ler teşkil eder. Kerege'ler hem temel ve hem de duvar vazifesini görürler. Çadırı kurmak için evvelâ bir düz yere Kerege'ler bir - birine kenetlenmek suretiyle yuvarlak bir kafes şeklinde duvar vücade getirirler. Kerege'lerin bir - birine iyice bağlanmasını müteakip evin tam orta yerine, yani kerege'lerden meydana gelen duvarın iç tarafının tam orta yerinde kuvvetli iki adam yuvarlaklar etrafında çeşitli aralıklarla delikler bulunan kasnak şeklindeki «Şanraq» denilen

ipleri olan ve öteki ucu'da «Şanraq'daki» deliğe göre hazırlanmış «Uvıq» denilen ince çomaklar her taraftan «Şanraq'daki» deliğe sokularak «Şanraq'ın» yukarı kaldırılmasına yardım edilir. «Uvıq»ların uzunluğu evin büyüklüğüne göre olur. Fakat en kısası dört metreden az olmaz. Bir tarafı «Kerege'lere» bağlı ikinci tarafı «şanraq»daki deliğe sokulan «uvıq»ların sayısı da evin büyüklüğüne göre olur. Ortalama olarak her «kerege»'ye 15 uvıq» bağlanır. Demek en büyük evin 130 en küçük evin de 60 «uvığı» oluyor.

Başka bir deyimle, bir Kazak Türk'ünün çadırında en azından 60 «uvıq» dört «kerege» ve bir «şanraq» bulunur. «Uvıq»ların üzerine örtülen keçelere «tuvırdıq», keregelerin üzerine örtülen keçelere de «üzik», şanraq'a örtülene de «tünlik» denir. Ayrıca bunların dış tarafına evin dış görünüşüne süs veren çeşitli «bav - bağ» denilen süslü kurdeleler çekilir. Bunların, yani keçelerin iç tarafında evin iç kısmına da süslü çok mahir şekilde işlenmiş «bav», «basqur» adı verilen kilem şeklinde dokunan kurdele vari süsler çekilir. Kazak Türkleri çadırının iç tarafındaki süslerinin biri de «Şiy» tabir edilen bir nevi kamıştan çeşitli renkte yünle sarılarak yapılan ve «üzik» ile «kerege» arasına konan nesnedir. Çok zaman ve dikkat isteyen ve hakikaten de sanat ve hesap işi olan «Şiy»ler, Kazak hanımlarının el sanatının eşsiz örneği sayılabilir.

«Kiyiz üy - keçe'den ev'in» kapısına da «Esik» denir. Bunun dış tarafı da keçe kaplı ve iç tarafı süslü «şiy»'den olur.

Kazak Türkleri «Kiyiz Üy»lerinden yaz aylarında yaylada ve sonbahar ile ilkbahar da otururlar. Kışın

ise, «Qıstav» denilen kışlaklarındaki ikâmetgâhlarında otururlar. Kışlaklarındaki evleri herkesin bildiği evler gibidir. Kışın çadırlarını katlayıp koyarlar.

KAZAK TÜRKLERİNDE ÖRF VE ÂDET

Kazak Türkleri örf ve âdetlerine çok bağlı insanlardır. Kazak Türklerinin bazı örf ve âdetlerini bugün Anadolunun muhtelif yerlerinde de görmek mümkündür. Başka bir deyimle, Kazak Türklerinin örf ve âdetleri ile Anadolu köylülerinin örf ve âdetlerinde çok az bir fark vardır.

Burada Kazak Türklerinin bütün örf ve âdetlerini ni olduğu gibi anlatmak mümkün değil. Çünkü, Kazak Türklerinin örf ve âdetleri kendi başına kitap değil birkaç kitap olacak kadar ilgi çekicidir. Kazak Türklerinin örf ve âdetleri iyice tetkik edilirse, Türk kültürü için büyük hizmet sayılacağı şüphesizdir. Öyle görülüyor ki, bugün eski Türk örf - âdetlerini mümkün olduğu kadar, bilerek veya bilmiyerek yaşatmakta olan Türklerin birisi, belki de birincisi Kazak Türkleridir. Meselâ, Kazak Türkleri arasında eski Şamanizm kalıntıları vardır. Burada şunu üzülerek belirtmek gerekir ki, Kazak Türklerinin pek çok güzel örf ve âdetleri yabancı istilâcıların kasıtlı davranışları ve devamlı propagandası neticesinde gittikçe zayıflamaktadır. Hür memleketlerdeki, meselâ Türkiye'deki Kazak Türkleri ise, zamanın modasına uyarak millî örf ve âdetlerini tam manasıyla muhafaza etmemekteler. Türkistan'a giderek Kazak Türklerinin millî örf ve âdetlerini tespit etmek mümkün olmadığına göre, Türk kültürüne hizmet etmek isteyen birisi, Türkiye'deki Kazak Türklerinin örf ve âdetlerini

tetkik eder, belki de bunu yüksek tahsil yapan Kazak gençlerinin kendileri yapar diye ümidir...izi henüz yitirmiş değiliz.

Kazak Türklerinin güzel örf ve âdetlerinin biri misafiri çok iyi ağırlamalarıdır. Öyleki, bir Kazak Türkü kendi aç oturma pahasına olsa bile misafirini en iyi şekilde ağırlamak için çırpınırlar. Misafir ağırlama işinde adetâ bir biriyle yarış ederler. Bir Kazak Türkü için gelen misafirin zengin ve tanıdık olup - olmamasında hiç bir fark yoktur. Onlar için gelen kim olursa olsun misafir'dir «qonaq»'tır. Onun için de gelen konuğa gerekli ihtimamı gösterirler. Bu ev sahibinin en başta gelen vezifesidir. Şayet, bir kimsenin misafirine «konağ'ına» iyi davranmadığı duyulacak olursa suç sayılır.

Bir Kazak Türkünün evine gelen misafir, o evin tanıdık olup - olmadığına, evde evin erkeği olup olmadığına bakmaz. Çünkü, biliyor ki, her Kazak Türkünün evi hangi şartlar altında olursa olsun misafir ağırlamaya imkânı dahilinde hazırdır. Mesela, bir Kazak Türkünün hanımı evinde erkeği olmadığı zaman eve gelen erkek misafiri hiç tereddütsüz kabul eder ve kendi ağabeyisi, kardeşi, babası gibi ağırlar. Çünkü, Kazak Türkünün yasası, örf ve âdeti bunu gerektirir. Gelen misafir de şayet Kazak Türkü ise, ev sahibi hanıma kendi kız kardeşi veya annesi gözüyle bakar.

Bununla ilgili olarak şunu'da belirtelim ki, Kazak Türkü hanımları, hayatın her sahasında erkeklerle bir'dir. Savaşa giden, idareci olan, şair ve hatip olarak toplantılarda erkeklerle tartışmaya giren Kazak Türkü hanımlarını, Kazak tarihinde bol görmek mümkündür. Kazak Türkü hanımları hiç bir zaman erkekten yüzünü gizleyerek kaçmazlar. Sadece, evli olan-

ları saçlarını göstermez. Kazak Türkü hanımları ile erkekleri, Uygur ve Özbek Türklerin'deki gibi yemeği ayrı yemezler. Beraber yerler. Beraber otururlar.

KAZAK TÜRKLERİNDE ÇOCUKLARIN YETİŞTİRİLMESİ

Eski'den Kazak Türklerinin «avıl» köylerinde bir kaç hoca bulunur gençleri bu hocalar eğitirdi. Hocaların verdiği dersler daha ziyade dini mevzulara inhisar ederdi. İlmi mevzuları içine alarak yetiştirmek hocaların bilgisine göre olurdu. «Avıl Mollası» Köy hocasının'dan ders alan çocuklar okuma-yazma ve dini bilgileri bir az öğrendikten sonra civardaki şehirlere giderler, oralarda tahsil imkânı ararlardı.

«Avıl Mollası», Köy Hocası çocuğa ilk önce Allah ve Peygamber mefhumları ile ana ve babaya hürmeti öğretir. Kazak Türkleri ana ve babaya hürmete çok önem verirler. Bir ana veya baba ne kadar kötü olursa olsun, çocuğu tarafından hürmete lâyıktır. Evlâtlar evlenip çoluk çocuk sahibi olsalar dahi ana ve babalarını hiç bir zaman terk etmezler. Onları memnun edebilmek ve arkadaşları arasında iyi şöhret sahibi olabilmek için gençler aralarında yarış edercesine hareket ederler. Kazak Türkleri arasında şu söz çok yayılmıştır. «Dünyaya gelebilmemizin, ve iyi bir insan olarak yetişebilmemizin tek sebebi olan, bu uğurda çırpınan ana ve baba'dan kıymetli bir şey bizim için olamaz.» Kazak Türklerine göre, insan hayatta kaybettiği her şeyi bulabilir, fakat anne ve babayı kaybederse bir daha bulamaz.

Kazak Türklerinin kız ve erkek çocukları daha beş yaşında iken ata binmesini öğrenmeye başlar. Bir Ka-

zak Türkünün ata iyi binmesini bilmemesi, bir insanın iki ayağı üstünde yürümesini bilmemesi kadar tuhaftır. Kazak Türkü çocukları ata binmesine başlamasıyla, silah kullanmasını da öğrenmeye çalışır. Yedi yaşına gelen bir Kazak Türkü çocuğu civarda avlanmaya başlar. Ata binmeğe çok erken yaşında başladıklarından, gençler atı çok iyi tanırlar. Bir bakışta, atın iyi veya kötü olduğunu, hızlı koşup-koşamadığını, kuvvetli olup olmadıklarını anlarlar. Kazak Türkleri beğendikleri at için en yüksek fiyatı vermekten çekinmezler. Çocukları ticarete de alıştırırlar. Bununla ilgili olarak şöyle derler:

«Cigitke birinşi öner,
Mıltıq atuv,
Ekinşi savda satuv».

Yani, yiğite en elzem olan sanat önce silâh kullanmasını bilmek ve sonra da ticaret yapabilmek.

KAZAK TÜRKLERİNDE EVLENME

Kazak Türkleri arasında iki gencin evlenebilmesi için, ya gençlerin ailelerinin haberi olmadan konuşup karar vermeleri gerekir veyahutta, anne ve babaların gençlerin haberi olmadan anlaşmaları icap eder. Bu çoğunlukla böyledir. Yani, birincisinden daha ziyade ikincisi tatbik edilir. Gençlerin haberi yokken anne ve babalar anlaşır. Ve uygun bir zamanda da gençlere haber verirler. Bundan sonra, gençler de münaşip bir bahane ile birbirini görürler. Gençler birbirini beğendikleri takdirde, mesele hal olmuş demektir. Bundan sonra iki tarafın iştirakiyle nişan merasimi yapılır. Bu merasimde delikanlı tarafı hediyelerle kızın evine giderler. Buna «öltür toyu» denir. Bu me-

rasim sırasında kız tarafı delikanlı tarafına da hediyeler verir. Nişan yüzüğü takılması şart değil. Bunun yerine kıza herhangi bir süs olarak kullanabileceği şey verilir. Kız da bunu elbisesinin münasip bir tarafına takar.

Evlenme yolundaki bu ilk merasim pek muhteşem olmasa da kendine göre bir takım hususiyetleri vardır. Merasimde misafirler iyi bir şekilde ağırlanır. Merasime civardakiler çağırılır. «Quda Tüsöv» denilen eğlenceler tertip edilir. Bundan sonra delikanlı tarafı aldığı hediyelerle evine dönerler. Bundan sonra da iki taraf birbirine «Quda- dönür» diye hitap ederler.

Aradan bir müddet geçtikten sonra, gerek kız ile oğlanın ve gerekse her iki ailenin fertlerinin birbirini yakından tanıyabilmesi için ikinci bir merasim tertip edilir. Bu da kızın evinde olur. Delikanlı tarafı gene bol hediyelerle gelir. Buna «Esik Körgeñ Toy» denir. İşte bu merasim sırasında delikanlı tarafı hayvan ve paradan müteşekkil «Qalın» tabir edilen başlık parasını verir. Başta mutabık kalınan bu hediyeler verildikten sonra, kız tarafı artık hazırlığa başlar. Müstakbel evlilerin evleri (otavı), cicili-bicili düğün elbiseleri ve çeşitli ev eşyaları kızın ailesi tarafından hazırlanır. Kızın çeyizlerine «casav» denir.

Ayrıca damadın akrabalarına «kiyit» tabir edilen elbise hediyeler verilir. Evin «otağ'ın-otav'ın» kız tarafından hazırlanması şart değildir. Bunu ekseriya zenginler yapar. Kız oğlanın babasının evine gösterilir. Müteakiben nikâh merasimi başlar. İlkolarak dini örf ve adetlere göre hoca tarafından nikâh kıyılır. Bu merasimden sonra düğün başlar. Düğün eğlenceleri pek parlak geçer. Fakirler bile bu merasimde en azından üç-dört hayvan keserler. Eğlenceye etrafta bulunan her müslüman istisnasız davetlidir. Mecburi ol-

mamakla beraber hediyesini alan düğün evine gelir. Fakat, hanımlar pek eli boş gelmezler. Davetliler tamamlandıktan sonra, ziyafet ve bunu takiben eğlenceler başlar. Bu eğlencelerde çeşitli at oyunları ve pehlivan güreşi gibi müsabakalar tertip edilir. Müsabakaları kazananlara düğün sahibi tarafından hediyeler verilir. Kız evinde yapılan merasimin bir benzeri oğlan evinde de olur. Kız evindeki merasime «Kız Uzatqan Toy» ve oğlan evindeki merasime de «Kelin Tüsirgen Toy» denir. Düğün esnasında güveyi temsil eden bir grup atlı delikanlı, gelini temsil eden genç hanımların bulunduğu evin önüne gelirler. Genç kızlar ev'den atlı delikanlılara bakarken, delikanlılar'da atlarıyla genç hanımların bulunduğu evin yanına dizilirler ve «Sarın» dedikleri nasihat mahiyetinde olan uzunca bir şarkıyı söylemeye başlarlar. Kızı temsil eden genç hanımlar'da buna gene şarkıyla cevap verirler. Bunlar'dan birer mısra:

Delikanlılar:

Alıp kelgen bazar'dan kara nasar car-car
Qara quyırıq sâvkelen şaşındı basar car-car.
Âkem-ay dep cılamanızdar bayqus qızdar car-car,
Âken üsin qayın atan onda'da bar car-car.

Anadolu Türkçesiyle anlamı:

Pazar'dan getirdiğimiz kara nasar yar-yar,
Kara kuyruklu şapkan saçını basar yar-yar.
Babanız için ağlamanız zavallı kızlar yar-yar,
Babanız yerine kayınpederiniz orada'da var
yar-yar.

Buna karşılık kızlar'da şu şarkıyı söyliyerek cevap verirler:

Cazğı turğı aqşa qar cavmaq qayda car-car,

Qulın-tayday oynasqan oncaq qayda car-car.
Âzer caqsı bolsa'da qayın atamız car-car,
Aynalayın öz atamday bolmaq qayda car-car.

Anadolu Türkçesiyle anlamı:

İlkbahar'da yağan beyaz karlar nerede yar-yar,
Taylar gibi oynadığımız kendi evimiz nerede
yar-yar.

Kayınpederimiz ne kadar iyi olsa bile yar yar,
Sevgili kendi babamız gibi olmak nerede yar-yar.

Bu şarkılar söylenirken ihtiyarların ve hanımların ağlamaları olağan şeylerdendir. Kızın evindeki mera-sim bittikten sonra, gelin kendi evini terk ederken o-rada bulunan akrabalarını kucaklayarak ağlar ve her akrabası için ayrı-ayrı «Uzatqan qızdın körisi» denilen şarkı söyler. Bu şarkı kızın kabiliyeti ve hazırlığına göre çeşitli olur. Mesela kızın kardeşi yok ise, şarkı-nın konusu ekseriya anne-babasının yalnız kalması olur. Veya kardeşleri henüz genç ise, veya herhangi biri hasta ise, aile'den birisi yakında ölmüş ise, «kö-ris»'te bunlardan da bahsedilir. Bununla beraber evi-ni terk etmekte olan, yani, yeni hayat için beyinin e-vine gitmekte olan kız, bütün akrabalarından işlemiş olduğu hatası oldu ise af etmesini ayrı-ayrı hitap et-tiği şarkısında rica eder.

Gelin, güveyin evine yaklaşınca, damadın akra-baları tarafından karşılanır. Gelinin gelmesine sevi-nen damadın akrabaları «şâşüv» dedikleri, şeker, «ba-vırsaq» ve «kurt»ları etrafa serperken, geline'de «sa-lı» dedikleri örtüyü örterler. Gelinin başına örtülen «yeşil», «kızıl» renkler'de olan bu örtü yine bir ozanın «bet aşar» dediği, ozanlara göre uzun veya çok uzun olan nasihat mahiyetindeki şarkı kendi merasimiyle söylendikten sonra hafif kaldırılır.

«Bet aşar» denilen bu şarkıdan birkaç mısra:
Tanerten catıp bayındı «tur-tur» dama kelinşek,
Tura salıp qurt urdama kelinşek.
Avız murınındı cıbirdatıp ösek aytpa kelinşek,
Qayın atan men enennin aldınan kese ötpa kelinşek.

Anadolu Türkçesiyle anlamı:

Sabahleyin kendin yatarak kocanı «kalk-kalk»
deme gelinçek,
Kalkarkalkmaz şuradan-buradan peynir çalma
gelinçek.
Ağzını burnunu oynatarak dedikodu yapma
gelinçek,
Kayın babanla validenin önünden saygısızca
geçme gelinçek.

Kazak Türkleri evlendikten sonra karı-koca olarak bir-birlerine çok sadık kalırlar. Kazaklar arasında gayri meşru yaşama hiç yok sayılır. Karı koca daima iyi geçinirler. Kadınlar kocasına karşı hep hürmetkârdırlar. Gelin hiç bir zaman kayın pederine ve kayın validesine ve hatta kocasının uzaktan yakından diğer akrabalarına açık-saçık görünmediği gibi saygı için onların isimlerini dahi tam olarak söylemez. Kazak Türklerinin gelinleri terbiyeleri ile ün salmıştır. İşte onun için de, Kazak'lar terbiyeli birisini gördüğü zaman «aman ne terbiyeli şey, gelin gibi eğilmekte» derler.

KAZAK TÜRKLERİNDE ANLAŞMAZLIKLARIN HALLİ

Kazak Türkleri arasında husule gelen anlaşmazlıkları kendi aralarında «Esimhan'ın eski colu, Kasımhan'ın qasqa colu» yani «yolu» dedikleri milli geleneklere

göre hal ederler. Bununla beraber, anlaşmazlıkların hallinde dini esaslar'da çok muhim rol oynar. Mesela, Osmanlı imparatorluğu zamanında tatbik edilen şeriat hükümlerinin hemen-hemen aynısı dava'ların hallinde esas unsur teşkil eder.

Herhangi bir sebeple meydana gelen bir anlaşmazlığa mahalle başkanı el koyar. Bunlar semtin en sayılan ve itimat edilen adamlarıdır. Mahalle başkanlarının, «Onbası-onbaşı», «Elüvbası-Ellibası», «Cüzbası-Yüzbası» denilen gibi resmi adları olduğu gibi «Aqsaqal-Ak Sakallı» ve «Biy-beğ veya hakem» gibi ünvan'da taşırlar. Başkan, yani, «aqsaqal», «biy» veya diğerleri ilk önce tarafları sulh yolu ile anlaştırmağa çalışır. Barış mümkün olmadığı takdirde kendinden yüksek olan kimselere davayı havale eder. Şayet onlar'da meseleyi hal edemezlerse, taraflar muhitin kadısına ve «töbe biy-: yüksek beğ veya hakem'e» başvururlar. Büyük davaların halli 1694 senesinde Kazak Türklerinin meşhur Hanı Tâvke Han'ın çıkardığı hüküme göre senede bir defa toplanılan büyük Kurultay'da çözüme bağlanır. Ord. Prof. Sadri Maksûdi Arsal'ın «Türk Tarihi ve Hukuk» denilen kitabında belirtildiğine göre, Tâvke Hanın adı geçen hükmü «anayasa mahiyetindedir».

Yukarı makamlara, yani «töbe biy» veya büyük Kurultay'a gönderilen davaları, hakiki dava sahipleriyle beraber «Atbeket» denilen şimdiki avukat yerine geçen kimseler'de takip ederler. Davayı takip eden «atbeketlerin» çok iyi konuşan, ata sözleri ile milli gelenek ve çrf-adetleri tam manasıyle bilen kimseler olması gerekir.

«Atbeketler»le ilgili olarak burada şunu'da belirtelim ki, güzel söz söylemek Kazak Türkleri arasında bir sanat sayılır. Kazakların irticâlen şiirler söyleme-

si çok meşhurdur. Kazak hikayecileri (şeşen) vakaları dinleyicilerinin durumlarına ve orada bulunanların düşüncelerine uygun bir şekilde anlatmasını da çok iyi becerirler. Kazak Türkleri arasında çok uzun olmasına rağmen tarihi destanları ezbere söyleyen (şeşenler) çoktur. İşin çok ilgi çekici tarafı, oldukça uzun tarihi destanları ezbere söyleyenlerin ekseriyasının okuma-yazma bilmedikleridir. Bu destanları onlar kıldaktan dolma ezberlemişlerdir. Hemen şunu'da hatırlatalım ki, böyle kimseler, kendi kafalarından da destan ve ağıtlar söylerler.

Söz destan ve şiir'den açılmışken, Türk dilinin kuzeybatı grubuna dahil Kazakçayı konuşan Cungarya'dan İdil 'Havzasına kadar uzanan büyük saha içerisindeki Kazak Türklerinin lehçesin'de hiç bir fark ve ayrılık olmadığını belirtmek gerekir. (13).

KAZAK TÜRKLERİ'NDE AHLÂK

Türkistan'da yaşayan diğer Türk boyları gibi Kazak Türkleri'de milli ahlaklarına çok bağlıdırlar. Kazak Türkleri hakkında kısa-kısa olarak verdiğimiz bu bilgilerde diğer konular gibi ahlak konusunu da burada tafsilatlı şekilde uzun-uzun anlatmamız imkânsız. Ancak bazı örnekler vermekle yetineceğiz.

Kazak Türkleri doğru ve mert olurlar. Yalancılık ve iki yüzlülük Kazak Türkleri arasında son zamanlara kadar görünmeyen şeydir.

Kazak Türkleri hiç bir zaman yemin etmezler. Ancak, kadı ve «biyler» önünde yemine davet edildiği

(13) Türki-Türkistan ve Yakın Tarihi, adlı eserinde Z. V. Toğan'da bu hususu ehemmiyetle belirtmektedir (sh. 39).

zaman yemin ederler. Bu şartlar altında bile yemin etmiş olan bir kimse, Kazak Türkleri arasında pek makbul sayılmaz.

Kazak Türkleri küfür etmeyi'de pek beceremezler. Küfür edenlerden nefret ederler. «Küfür eden kendine eder» prensibine inanırlar.

Kazak Türkleri dedi-koduyu da hiç sevmezler. «Ösek aytqan örge baspaz-: Dedi-kodu yapan ilerleyemez» derler. Dedi-kodu yapanın Kazak Türkleri arasında hiç itibarı yoktur. Öyle kimselere «ösekşi» diyerek itimat etmezler.

İhanet ve vefasızlık Kazak Türklerinin en çok ayıpladığı hususlardır.

Kazak Türkleri komşuya «Körşü» derler. «Körşi hakkı» Kazak Türklerinin inancına göre çok mühimdir. «Bak» manasında gelen «körşü»lerine Kazak Türkleri çok ehemmiyet verirler.

Arkadaşlık Kazak Türklerinde her şey demektir. Arkadaşa Kazak Türkleri «Coldas-Yoldaş» derler. Arkadaşlar daima bir-birinin haklarını korurlar. Her hususta bir-birine yardım etmiye çalışırlar. Arkadaşın kötüsü ve iyisi hakkında şöyle derler:

«Caqsı'men coldas bolsan,
Cetkizedi murat'qa.
Caman'men coldas bolsan,
Qaldıadı uyat'qa.»

Anadolu Türkçesiyle anlamı:

İyi kimse ile arkadaş olursan,
Ulaştırır muradına.
Kötü kimseyle arkadaş olursan.
Gülünç hale düşersin.

Kazak Türkleri verdikleri sözünde ölüm pahasında olsa bile duran kimselerdir. «Söz ketkenşe, bas

ketsin-: Sözünde durmamaktansa başı gitsin» tabiri Kazakların bu hususa ne kadar ehemmiyet verdiğiinin ispatıdır.

Kazak Türkleri milli ahlaklarına ve çok eskiden gelen örf ve adetlerine sadık oldukları gibi **dini** inanışlarına da sağlam kimselerdir.

Kazak Türkleri, Hindistan, Pakistan ve yerleştikleri Türkiye'de mert ve dürüst insanlar olduklarını ispat etmişlerdir. (Ancak şunu'da itiraf etmek gerekir ki, yabancı boyunduruğu altında yaşamak, memleketi terk ederek muhaceret hayatına başlamak, geçim için ticaret yapmak, Kazak Türklerinin gurur duyduğumuz milli ahlakını maalesef dejenere etmektedir).

KAZAK TÜRKLERİNİN GİYİNİŞ TARZLARI

Kazak Türkleri şimdiki moda gereğini de takip etmiye çalışıyorlar. Ceket, pantolon giyerek kravat bağlamak ve hanımların da çağdaş modaya göre giyinmesi şimdi Kazak Türkleri arasında gittikçe yaygınlaşmakta. Buna rağmen, kendi memleketlerinin özelliklerine göre'de giyinmekteler. Kazak'ların bulunduğu memleket çok soğuk olduğundan bilhassa kışlık elbiseler buna göre yapılmaktadır. Mesela, Kazak Türklerinin «tımacaq-: şapka», «ışık-: kışlık palto», «saptama-: kışlık çizme» gibi giysileri bu duruma göre hazırlanmakta. Kazak Türklerinin kışlık elbiselerinin ekserisi kürklü olur. Deriden yapılır. Avladıkları, kurt, tilki, kaplan gibi av hayvanları ile kuzu, koyun ve benzerleri gibi hayvanların derileri hep bu maksata kullanırlar. Kışlık çoraplar'da çoğunlukla keçe'den olur. Keçe çorapların üzerine çizme giyerler. Deri el-

biselerin haricindeki «şekben» tabir edilen giysiler. Deri elbiselerin haricindeki «şekben» tabir edilen giysileri de Kazak Türkü hanımları kendileri hazırlarlar. Yani, deriyi işleyip elbise yapmak, yünü ip ve ipi'de dokuyarak «şekben» haline getirip elbise dikmek hep hanımların işidir.

Kazak Türklerinin hanımları başlarına «Kiymeşak -Şılavış» denilen beyaz kumaştan yapılmış örtüler örterler. Hemen şunu'da belirtelim ki, «kiymeşek şılavış» ancak evli veya evlenmiş hanımlar örterler. Yeni olan gelinler «salı» tabir edilen renkli örtü örterler. Evlenmemiş kızlar ise, «kepeş» veya «börük» giyerler. Kışın soğuşundan korunabilmek için hanımlar'da başlarına çeşitli örtü örtmekte serbesttir. Yukarıda da belirtildiği gibi Kazak Türkü hanımları hiç bir zaman yüzlerini örtmez ve tanıdığı tanımadığı erkeklerden gizlemezler. Ancak evlenmiş olan hanımlar saçlarını göstermezler. Hanımların kışlık giysilerinin çoğunluğunu da kürk'ler teşkil eder.

KAZAK TÜRKLERİNDE YEMEK VE İÇKİLER

Kazak Türklerinin yiyeceklerine şöyle bir göz atacak olursak, çoğunun süt ve etten mamûl olduğunu görürüz. Kazak'lar yaz aylarında bilhassa sütlü yemekleri tercih ederler. Yazın et'e pek rağbet gösterilmez. Kazak Türklerinin süt mamulü olan yemeklerinin listesi hayli kabarıktır. Yazın, kış için süttan yapılan yemek maddeleri hazırlanır. Mesela, tereyağı, birçok peynir çeşitleri gibi. Kazakların tereyağı bütün Türkistan çapında çok meşhurdur. Bununla ilgili olarak şöyle bir hikâye anlatılır: Bir gün, bir Kazak Türkü «avılına - : köyüne gelen bir Türk boylarının birinden olan kimse, Kazakların yemekte olduğu tereyağı görür ve dayanamadan:

**«Sarı - may mısın?
Qazaq'tan basqanı,
Tanımay mısın?»**

diye saldırır.

Anadolu Türkçesiyle anlamı:

**«Teri - yağı mısın?
Kazak'tan başkasını,
Tanımaz mısın?».**

Kazak Türkleri Kasım ayından itibaren «Soğum» dedikleri kış hazırlığına başlarlar. Besli hayvanlardan birkaçını keserek «sürü et» dedikleri usul ile eti kuruturlar. At etinden'de «qazı» dedikleri sucuğu yaparlar. Kazak Türklerinin etten mamûl yemekleri de pek çoktur. Bunların ayrı - ayrı adları vardır. Başkaları için, kesilen hayvanın eti sadece et olabilir. Fakat, Kazak Türkleri için durum öyle değildir. Kesilen hayvanın etinin ve kemiklerinin ayrı - ayrı ismi vardır. Ona göre de bunların hangi tip misafire verilmesiyle ilgili protokol vardır. Şayet, bu protokol tatbik edilmezse, kendi âdetlerine göre ağır cezaya da çarpılırlar. Kazak Türkleri evine bir misafir geldiğinde mutlaka bir hayvan keserler. Tabîî ki, en iyi misafire, durum musait ise, tay kesilir. Kazakların sofrası çok bol olur. Bununla ilgili olarak gene şöyle bir hikâye anlatılır:

Bir Kazak Türkü, diğer Türk boylarının birinden olan arkadaşının evine yemeğe davet edilir. Ev sahibi, arkadaşının önüne biraz et ve biraz da pilav koyarak: «Bismillah diyerek yersen buna doyarsın» der. Birkaç gün sonra, Kazak Türkü de arkadaşını çağırır. Bir kuzu keser, etini olduğu gibi pişirir. Arkadaşının önüne koyar. «Ye bakalım, Bismillah dersen de, demezsen de doyacaksın» der.

Kazakların sadece hayvancılıkla değil ziraatla'da uğraştığını söylemiştik. Kazak yemekleri arasında hamurdan yapılanları da az değil. Mesela, Kazak Türklerinin «Beş parmağı», «bavırsaq» ile «şelpeği», «kespe köcesi» hep hamurdan yapılır. Hamurdan yapılan yemek listesini burada olduğu gibi sıralamaya lüzum görmüyorum.

KİMİZ, ananevi bir Kazak Türk'ü içkisidir. Kımız saf kan at sütünden yapılır. Temiz ve çok itina ile yapılan bu içki çok içilmedikçe, insanı sarhoş etmez. «Kıımızı kim içmez» sözü Kazak Türkleri arasındaki en yaygın tabirdir. Kımız, gıda olarak, içki olarak, Kazak Türklerinin atadan evlâda miras kalan ilâcı da sayılır. Kımızın vasıflarını ve onun faydasını bir yazarın da belirttiği gibi «birkaç makale veya kitapla anlatmak kolay değil». (14) Kazak Türkleri arasında

(14) «Kıımızı kim içmez? başlığıyla (18.7.1968 - Leniñil Cas - gazetesi) yayınladığı makalesinde Kazak Türkü kimyageri Aydar Akınoğlu, kıımız hakkında şöyle bilgi vermekte:

«... Kımızın kısrak sütünden yapılan, Kazak halkının millî gıdası olduğu herkesin malûmu. Kımızın insana faydalı, derilere deva içki olduğu çok eski zamanlardan beri belli gerçektir. 5. Asırdaki Yunan tarihçisi Gerodot İskiplerin hakkında yazdığı eserinde, İskiplerin kısrak sütünden çok lezzetli içki yaptığını belirtiyor. Aslında, kımızın vasıflarını ve faydasını birkaç makale ve kitapla anlatmak kolay değil. Rus tarihçileri de Rusların Kıpçaklara gönderilen elçilerinin resmi içki olan Kımız'la ağırlandığını yazıyor.

Rus yazarlarından S. T. Aksakov, Orınburg vilâyetindeki göçebe halkların vaziyetleri hakkında diye şöyle yazmıştı: «... Her sene kışın müt-hiş soğuşunda ve boralarında bunların tesiriyle ezîyet çeken insanları görerek ümitsizlenmemek mümkün değil. Fakat iki - üç aydan sonra, aynı insanları tekrar görseniz, yüzleri kıpkırmızı kana dolmuş ve şişmanlamış olarak bulursunuz. Onları tanıyamazsınız. Çünkü, bu sıralarda onlar «SA-BA»lar dolu kıımızı içeşler. Beşikteki çocuktan doksandaki ihtiyara kadar herkesin sevdiği gıdası kıımız'la onlar tekrar buluşmuşlardır. Bu hususu ancak gözünle gördüğün zaman kımızın bulunmaz gıda ve çok tesirli ilâç olduğunu hayran olursun...»

Kazak Halkı kıımızı sevinçli hayatın, uzun ömürün tek sebebi olarak tanımlar. Bu gibi ilgi çekici fikirleri ilim adamlarından, doktorlardan, kimyagerlerden de duymak mümkündür. Mesela, 1858 senesinde Rusya'da N. V. Postnikov diye bir kimyagerin teşebbüsü ile Samara şehrinde ilk defa kıımız ile hastaları iyileştiren hastane açılmıştı.

Kimızı olan diğetine verme adeti vardır. Kimız için hiç kimse para almaz. Kimızı bütün «avılın» köyün insanları toplanarak kendi ortak gıda ve içkileri olarak içerler. Kimız yaz aylarında çok bulunur. Her Kazak «avılinda» kimız vardır. Kışın ise pek bulunmaz. Ancak zengin kimselerde bulunur.

İlim adamları yaptıkları devamlı araştırmaları neticesinde kimızın birçok hastalıklara ve bilhassa tüberküloza bulunmaz deva olduğunu ispat ettiler. Öyleyse, kimızın insana faydalı ve hastalık için ilâç olmasının sırrı ne? Onu içtikten sonra insan organizmi ne için hastalıktan kurtulmaya başlıyor? İşte bu sorulara cevap verebilmek için kimyagerler kimızın ilmi şekilde tetkik ettiler. Birçok tecrübeler yaptılar. Doktorlar da kimız verdikleri hastalarını devamlı olarak kontrol ettiler. Gelişmeleri ilmi maksatla kayd ettiler. Ve öylece kesin karara vardılar. Birçok tereddütleri giderdiler. Birçok soruların cevabını buldular.

Kimızın çok iyi ilâç ve çok faydalı da kuvvetli gıda olduğunu tespit ettiler. Alimlerin açıkladıklarına göre, standart bir kimız'ın ekşilik derecesi 60 ile 80 arasındır. Orta kimız, 80 ile 100 ve kuvvetli kimız ise 100 ile 120 derece olarak üç sınıfa ayrılıyor. Bir litre kimız'da 22 gram belok, 17 gram yağ, 39,6 gram süt şekeri ve 20 gram alkol vardır. Bunların vereceği kalori; 530'dür. Normal olarak günde 1,5 litre kimız içilirse, başka gıdadan alınanla beraber günde 795 kalori alınmış olur.

Kimız sadece tüberküloz hastalığı için değil, her hangi bir diğer hastalık için de faydalıdır. Halsizliği giderir. Kuvvet verir. Kimız insan vücudu için en faydalı belok olduğu gibi, çeşitli amıyın ekşiliğine de zengindir.

Kimızın muhtevasında mineral tuzların çeşitleri de vardır. Bilhassa kalissiye ile fosfor tuzları çoktur.

Kimız'daki vitaminleri sayarsak, «B» ve «A» ile «C» vitaminlerinin bol olduğunu görüyoruz. Bu vitaminlerin bir hasta için ehemmiyetli olduğunu herkes bilir. Sırası gelmişken şunu da belirtelim ki, tüberküloz hastalığı olan birisi için bir müddet devamlı olarak ilâçlar alması gerekir. İşte bu devrede onlara en iyi ilâcın kimız olduğu ilmi tetkik ve tecrübelerle sabit olmuştur.

Kimız tüberkülozdan başka mide hastalıkları ve kansızlık için de çok faydalıdır. Hastalanmadan zayıflayan insanlar için de kimız faydalıdır. Kimızı ilâç olarak kullananların her günü 0,5 - 2 litre içmesini tavsiye ederiz.

Kimızı yemek aralarında içmek doğru olur. Veyahutta, yemekten 1,5-2 saat evvel içmeyi âdet edinmek faydalıdır. Her içildiğinde vücudun ihtiyacına göre, bir - iki bardak, bazan da üç bardak içilmesi iyi olur.

Birçok tetkiklerden sonra, biz şuna kani olduk: Bir hasta bir - iki bardak kimız içtikten sonra iştahlanıyor ve bol yemek yemek istiyor.

Demek ekşisi eksik olan hastalar için kimızı yemekten evvel (1,5 - 2 saat) içmek daha iyidir.

KAZAK TÜRKLERİNDE AVCILIK

Kazak Türkleri arasında avcılık yapanlar çeşitlidirler. Avı bazıları zevk için bazıları da kazanç temin etmek için yaparlar ve bunu kendilerine meslek edinirler. Kazak Türklerinde av usulleri şöyledir:

- A) Tüfikle
- B) Kapan ve tuzakla
- C) Kartal, doğan gibi kuşlarla
- Ç) Balıkçılık.

Hatırlanması gereken bir husus da tam olmamış kımızın «savmalı» insanın içini süreceğidir. Hülasa olarak bütün mide hastalıkları için en iyi ilâç olarak tavsiye ederiz.

Öyle ise, bu kadar faydalı olan kımızı bol yapalım. Faydalanalım. Bol kımız yapıp faydalanmak için de kısraklar sayısını çoğaltalım. Bunu unutmayalım...»

Yukarıda Kımız hakkındaki Kazak Türkü kimyagerinin makalesini getirmek suretiyle verdiğimiz bilgiyi, Dr. V. N. Markov, Dr. V. K. Ogerednikov, Dr. F. O. Şvey'in müştereken yazdıkları: KİMİZ, TEDAVİ EDİCİ VE HASTALIKLARDAN KORUYUCU —RİOFİLAKTİK— HASSALARI) adlı Rusça eserin F. LÂÇİNAY tarafından —KİMİZ— adıyla tercüme edilerek 1945 senesinde Işık Matbaasında, İstanbul'da basılan kitabından aktarmakla devam edelim. Kitap'da şöyle deniyor:

«... Türkistan'da, Türkistan ve Şimkent şehirlerinde ve başka birçok yerlerde sanatoryum ve kımız istihsal müesseseleri mevcuttur.

Dış memleketlerdeki kımız'la tedavi müesseselerinden bizce malûm olanlar: İngiltere ve Kaliforniya'daki müesseselerdir.» (adı geçen eser sf: 8)

Kımız kısrak sütünden, kendine has olarak hazırlanan maya ile ekşitilerek yapılan bir içkidir. Kendine göre bir usülle ekşitme neticesinde kısrak sütü az çok köpüklü, mayhoş lezzetli, hoş kokulu ve keyf verici bir içki halini alır.

Kısrak sütünde bulunan gıda maddeleri bu ekşime esnasında kimyevî tahavvüle uğrarlar. Yani kısrak sütündeki Kazein ve Albuminler Asitamin ve Pepton'a tahavvül ederler ki, bunlar mide ve bağırsaklarımızda yeniden kimyevî tahavvüle ihtiyaç kalmadan, hazım cihazlarımız tarafından doğrudan doğruya emildiğinden dolayı hastanın beslenme durumu az zamanda iyileştiği gibi mide ve bağırsaklar da yorulmaz, yıpranmaz ve gıda maddelerinin kimyevi tahavvülü için lüzumlu olan unsurlardan tasarruf edilmiş olur.

Tüfekle avcılık Kazak'lar arasında iyi nişancılığın belirtisi sayılır. Tüfek'le av avlayanlara «anşı» denildiği gibi iyi nişancı olanlarına da «Mergen» derler. Umumiyetle «anşı» ile «mergen» aynı sayılsa bile, her «anşı» «mergen» yani, her avcı nişancı sayılmaz. «Mergen'in» özelliklerinin biri, onun halk tarafından hürmet edilmesidir. Çünkü, «Mergen» yani, nişancı kimse herhangi bir savaş olduğu zaman halkın aklına ilk gelecek kimselerin başında gelir. Kartal avı en heyecanlı ve enteresan olanıdır. Bu avı tam manasıyla bilenler çok sayılmaz. Çünkü, kartal avı emek ve uzun çalışma isteyen, aynı zamanda vakit isteyen av usulüdür. Kartal avı için, evvela kartalın kendisini yakalamak gerekir. Bunun için de kartal avcısı ipten yapılmış ağ «tor» denilen tuzağı hazırlar. Bunu, kartalın ekseriya dolaştığı bir tepeye götürüp kurar, içe-risine bir et parçası veya bir kuş veyahutta bir tav-

Kısırak sütünde bulunan şeker, süt asidi (sitlaktik), alkol ve asitkarbona ayrılır ki, bunlar hazım cihazlarımızın salyalı tabakaları (Mukasa'sı) na ve hazım bezlerine uyandırıcı (Münebbih) bir tesir yapar. Hazım ifrazatının miktarı artar, neticede yediğimiz gıdanın tadı bilinir, iştah açılır.

Asitalaktik, kımız'ın süt asidi, vücudumuzu zehirliyerek tahrip eden bağırsak mikroplarının döküntülerini zararsız bir hale sokar.

Vücudumuzca emilen (assimilation) gıda maddelerinin işe yarayan artıklarından (dessimilation) husule gelen zararlı maddeler, kımız tedavisiyle iyice temizlenir ve gıdanın temessül kabiliyeti yükselir. Adı geçen eser. Sh: 9)

Kımızın az miktarda olan alkolü, kalb damarları, sinir sistemleri ve teneffüs cihazına münebbih olarak tesir eder. Kımızın asitkarbonu ise hazım yollarındaki hareket ve emme fonksiyonlarını takviye eder.

Dr. Karrik, kımız terkiбинdeki asitlaktik ve alkolün, hazımı kolaylaştırıcı hassası üzerinde tetkikler yaparak, midenin normal işlemlerini temin eden bir amil olduğunu tesbit etmiştir. Son zamanlarda kımız üzerinde yapılan tetkik ve çalışmalar da (Maksut ve Kutsu beyler Prof. Zarnitsin, Prof. Vişnevski), kımızın supasit hastalığında mide ifrazatını arttırdığı ve mide ifrazatının normal yükselmesinden ileri gelen hastalıklarda da ifrazatı normalleştirdiği, ifrazatın asit ve tuzasitlerinin azalmasını gösteren mide hastalıklarında (gastritis) bir tedavi vasıtası olduğu mide ve bağırsakların tenbelleşmelerinden ileri gelen hastalıklarda bu organların takallüs kabiliyetini arttırdığı görülmüştür. (Sh. 24 - 25)

şan bağlar. Kartalın çok geçtiği bir mevki olduğu için, bunu kartal gecikmeden görür ve üzerine doğru süzülür. Ağın içindekini kemâlî âfiyetle yiyen kartal uçmak için davranınca kurulu ağa «tor'a» çarpar ve kanatı ile pençeleri ağa dolaşır. Böylece kısıvrak yakalanır. Avcı neşe içerisinde ağla «tor»la birlikte kartalı alarak evine getirir. Kartalların muhtelif cinsçeşitleri olduklarından bazıları bütün emeklere rağmen hiç bir işe yaramaz. Kazak Türkleri, kartalın en iyisi «Altay'ın Aqiyiği» derler.

Önceleri çok vahşi olan kartal, bir hayli tehlikelidir. Eğiticilerine saldırmak için fırsat kollar. Karta-

Kıız bilhassa gıdadaki albumin maddelerinin tam olarak alınmasını temin eder. Dr. Model ve Kozin'in bu sahadaki çalışma raporlarından alınan malûmat, kıızla tedavi esnasında yeniden gıdadan vücutta benimsenen albumin ve kazein miktarı, aynı sanatoryom rejimi altında, aynı gıdalar ile beslenen, fakat kıız kullanmayan hastaların hazmedebildikleri albumin miktarından fazla olduğunu gösterir. (Sh. 25)

Dr. Poznikov, kıızla tedavi edilen hastalar üzerinde yaptığı tetkiklerden aldığı neticeyi, şu kısa ve kesin formül ile ifade eder: (Nutrit, raborat et alterat - besler, sağlamlaştırır ve tazeler.) Kıızla, tedavi neticesini uzun seneler tetkik eden mütehassıslar kıızı, tedavi ve hastalıklardan koruyucu vasıtalar meyanında lâıyk olduğu mevkii vermişlerdir.

Kıızla tedavi bilhassa şu hastalık hallerinde tavsiye edilir ve iyi netice verir: kan azlığı, yorgunluk, iştahsızlık, hazımsızlık ve şiddetli bronşitlerin nekahat devrelerinde.

Kıızın tedavide önemle kullanıldığı yer ciğer ve güddelerdeki verem hastalığıdır. Kıız uzviyetçe şabuk emilerek şabuk tesir ettiğinden dolayı tüberkülozların tedavisinde mühim rol oynar. Neticede öksürük seyrekleşir. Balgam azalır, hararet düşer, gece terlemesi kaybolur, iştah açılır, cevvaliyet hissedilir (sh. 28/29).

Kıız'da, vücutça iyi benimsenen albumin yağı ve şeker bulunması ve bir litre kıızdan tahminen 500 kalori alınabilmesi, onun mükemmel bir rejim gıdası olarak kullanılmasına imkân vermektedir. Dr. Horamevaya göre kıızın albumin grubu, yumurtanın albumin grubundan daha yüksek değerdedir.

Profilaktik ve gıda değerinden dolayı, kıızın geniş halk kitlesi arasında daimi bir işki olarak kullanılması temin edilmelidir. Bilhassa çalışan tabakalar arasında taammün etmesi, hem sıhhatlarının korunması hem de iş veriminin artmasına sebep olur. Tadı hoş ve tam değerli bir gıda olan kıızda % 1,2 nisbetinde alkol olmasından dolayı, halk kitlesi içinde antialkol bir faktör olarak kullanılması da alkollü içkiler tahdidine sebep teşkil eder. (Sh: 30 / 31)

lın ani hücumlarına mani olmak için eğitici «ayaq-bav» dediği deriden sağlam ve aynı zamanda süslü olarak yapılan çizimi ayağına bağlar. «Tomağa» denilen yine deriden güzel bir sanat eseri olarak yapılan başlığı kartalın başına geçirirler. Böylece, gözleri örtülü ve ayakları bağlı olan kartal «Tuğrul» denen, kartal için özel şekilde yapılmış sandaliyesinin üzerine oturtulur. İlk ele verilen yemekleri pek yemeyen kartal daha sonra buna da alışır. Bu hareket kartalın artık ehlileşmiye başladığını gösterir. Kartala yiyecek olarak verilen et parçaları gittikçe azaltılır. Kartalın zayıflaması temin edilir. Gün geçtikçe uysallaşan hayvan artık okşamalara itiraz etmemeğe başlar. Daha sonra kartalın gözlerini örten «tomağa», çıkarılır. «Tuğrul'dan» bir az uzak bir yere et parçası bırakılır. Bunu gören kartal hemen oraya uçar ve eti yer. Bundan sonra, şekerli etler tutularak elden verilmeye, bu et uzaktan gösterilmeye başlanır. Kartal buna da uzaktan gelerek yemeye alışır. Bir müddet sonra tavşan veya tilki veyahut herhangi bir av hayvanının postu çomakla oynatılarak uzaktan kartala gösterilir. İyi kartal ise, hemen postun üzerine uçar ve yakalar.

Böyle eğitici çalışmalar hayli devam ettikten ve sahibi kartalının artık formuna geldiğine inandıktan sonra, kartal ava götürülür.

Av için Kazak Türkleri tazi köpekleri de kullanırlar.

ÜÇÜNCÜ KISIM

DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ KAZAK TÜRKLERİNİN İSTİKLÂL MÜCADELESİ

Batı Türkistan'daki Kazak Türklerinin bir kısmı 18. Asrın başlarında Doğu Türkistan'ın kuzey tarafına gelerek yerleşmiye başladılar. Aslında Doğu Türkistanın bu bölgesi çok eski devirden beri Kazak Türklerinin kendi memleketleri idi. Ancak bu bölgeden 17. Asrın başında Çin ile Moğolların müşterek hücumunun neticesinde istemiyerek batıya doğru gitmişlerdi. İşte, aradan bir asır'a yakın bir zaman geçtikten sonra, Kazak Türklerinin «Orta Cüz'ünün» büyük kabilelerinden Kerey'ler doğuya doğru yayılarak, «Qara Ertis» ile Qıran» nehrine kadar gelmişler ve bu bölgeyi daha evvel Kazak Türklerinden almış olan Moğolları kanlı savaşlar neticesinde yenerek kovmuşlar. Bu hareket Kazak Türklerinin yeniden bu bölgedeki ataların yurduna gelmelerine başlangıç teşkil etmiştir. O zamanlar, Batı Türkistan ile Doğu Türkistan arasında henüz bir resmi sınır yoktu. Daha doğrusu yabancı istilacılar daha tam manasıyle her şeye hâkim olmuş değillerdi. Onun için de Batı Türkistan'daki Kazak Türkleri ile Doğu Türkistan'daki Kazak Türkleri karışık otururlar, hayvanları karışık otlardı. Burada şunu da hemen belirtelim ki, Batı

Türkistan'daki Kazak Türkleri ile Doğu Türkistan'daki Kazak Türkleri ve Dış Moğolya ile şimdi «Altay Avtonom Bölgesi» denilen «Rus Altay'ındaki» Kazak Türkleri arasında, hiç bir fark yoktur. Merhum Z. V. Toğan'ın deyimi ile «Cungarıya'dan İdile kadar olan saha içindeki Kazak Türklerinde hiç fark yoktur».

Batı'daki esas merkezden uzak, Doğu Türkistan'a, yani Çinlilerin boyunduruğu altındaki Türkistanın Doğu bölgesine gelerek yerleşmeye başlayan Kazak Türkleri kendilerini idare edecek olan bir başkan, idareci seçmek faaliyetine geçerler. Bununla beraber Doğu'ya gelen Kazak Türkleri idare bakımından Batı'daki esas merkezden uzaklaşmak da istemezler. İşte bu sebeple kendilerini idare edecek olanın Batı Türkistan'daki kardeşlerinin biri olmasını isterler. Bunun için de bir heyet teşkil ederek, Batı Türkistan'daki Kazak Türklerinin merkezine gönderirler. Bu heyet orada muhtelif istişare ve tetkiklerden sonra, Cengiz Han sülalesinden olduğu söylenen Âbilfeyis Töre isimli meşhur bir şahısın ikinci hanımından olan Kögeday, Saman ve Cabağı adlı kardeşleri, şimdiki Doğu Türkistan hudutları dahilindeki, «Çin Altay'ı» denilen bölgeye getirirler. Halk heyet azalarını ve onların «töre» idareci olarak getirdikleri şahısları büyük bir merasimle karşılar. Onlara «Hoş geldiniz töre'lerimiz - asıladelerimiz» diye hitap ederler. Ve böylece Kögeday TÖRE olarak seçilir. Töre olarak seçilen Kögeday'ın yanına dört tane de müşavir verirler. Töre'ye verilen müşavirlerin makamına da «TÖRT ORIN» derler. Bu mevkiye de ilk olarak, Mâmiy, Ömürtay, Yakup ve Kara Osman beyler getirilmiştir. Doğu Türkistan'daki Kazak Türklerini idare edecek olan yukarı makam böylece teşkil ettikten hemen sonra, Çinlilerin Altay'da kurulmuş olan yeni idareye

karşı tutumu da değişir. Baskı ve zorbalığı gün geçtikçe artar.

Çinlilerin bu baskı hareketini gören Tre ve müşavirler, buna bir son vermek için çareler aramaya başlar. Bunun için de toplantılar yapar. Bu toplantıların neticesinde Tre olan Kögeday'ın Pekin'e gide-
rek Çin hükümdarı ile bir görüşme yapmasına karar verilir. Tre, Çin hükümetinden Kazak Türklerinin da-
hili işlerine karışılmamasını temine çalışacaktır. Kge-
day Tre, Pekin'de uzun bir müddet maalesef bir ne-
tice elde edemedi bekler. Bu esnada Çin'de rejim değişikliği olur. Cumhuriyet iln edilir. Kögeday T-
re, yeni ilân edilen Cumhuriyet hkmeti idarecile-
riyle de görüşme yapar. Onlardan da pek olumlu bir
netice alamaz. Ancak, yeni hkmet, Kögeday'ın Do-
ęu Türkistan Kazak Türklerinin «tresi» olduğunu
kabul ederler (15). Ve bunun neticesi olarak Kge-
day Tre, sadece snede 1000 at vergi vereceğini
fazla bir vergi alınmamasını ngren anlaşma yapar.
Çinliler, Kazak Türklerinin idarî makamı olan «Tre-
lik» ve «Tört Orın'lık» makamlarını pek mhimse-
mek istemezler. Onların siyaş bir ehemmiyet kazan-
mamasına dikkat ederek, baskı ve zulüm'una devam
ederler.

Kögeday Tre, Pekin'den döndükten sonra es-
kisine nispeten vaziyet biraz düzelir gibi oldu ise
de, «Mten Ambı» isimli şveşek'deki, Altay ve Tar-
bağatay valisi, kendisini ve himayesindeki Çinlileri
Kazak Türklerinin vuku muhtemel bir hücumundan
koruyabilmek için, şveşek şehrini içine alan büyük
bir kale inşaasına başlamıştı. Vali bu kalenin «Cam-

(15) Bu husus başka şekilde olsa bile, «Kazak Sovyet Ansiklopedisi» nde
de belirtilmiştir.

bıl» inşaaası için yerli halkı kullanıyor ve bu da yetmiyormuş gibi civar köylerden zorla köylüleri de toplatıp inşaatta çalıştırıyordu. İşçi olarak çalıştırılan bu Türkler, gayri insanî muameleye tabi tutuluyor. Geceli gündüzlü çalıştırılıyor, hastalanıp ölenlerin cesedleri, yine kale duvarlarında kullanılıyordu. Bütün bu işkenceler yetmiyormuş gibi, Mâten Ambı denilen zalim Çinli, Kazak Türklerinin idarî merkezi olan Altay'a silâhlı kuvvetler gönderiyor ve oradan da kale inşaatında çalıştırılmak üzere amele topluyordu.

Bu maksatla Altay'a gelen askerler ilk önce Töre'ye müracaat ederek amele istemişler. Fakat, Töre «Bizim anlaşmamız var. Anlaşmamıza göre bu talebimizi yerine getirmemiz mümkün değil» der. Ve buna rağmen, müşavirlerimle görüşüp size kat'î bir cevap verebilirim der. Şunu da ilave eder; «ben tek başıma selahiyet sahibi değilim.» Bunun üzerine Çinli askerler, «Tört Orın'lık» makamın azalarından biri olan Kara Osman'a gelirler. Töre'ye bildirmiş oldukları talebi tekrarlarlar. Kara Osmanda, Çinlilere taleplerinin kabul edilemeyeceğini bildirir. «Diğer müşavir arkadaşlarımla konuşmam dahi neticeyi değiştirmez. Çünkü, biz daha evvelce bu hususta mutabık kalmışızdır» diye ilâve eder. Bunun üzerine Çinli askerler, Kara Osman'ın üzerine hücum ederler ve onu kısıktırarak bağlayarak kaçırmak. Kara Osman'ın aniden ve kallescesine kaçırılmasını onun «Türkistan» adındaki torunu fark eder ve 12 yaşındaki çocuk ata atladığı gibi onları takip eder, onların peşinden Şâveşek şehrine gelir.

Zalim Mâten Ambı, kendi tekliflerini red eden Kara Osman'ı uzun boylu kırbaçlatır. Sırtından kanlar aktığı halde her gün Şâveşek sokaklarında dolaş-

tırır. Ve sözlerini dinlemeyenlerin bu hale geleceğini daima ihtar eder.

Durumdan haber alan Kazak Türklerinin reisleri Mâten Ambıya adam göndererek, Kara Osman'ın serbest bırakılmasını isterler. Aksi halde büyük bir isyan çıkacağını ve bunun da yüzlerce insanın canına mal olacağını ikaz ederler. Hadiseler bu şekilde gelişirken, Tarbağatay'lı Demecan MERKİTOĞLU isminde bir şahıs, halk arasına girerek Kara Osman'ın her şeye rağmen kurtarılmasını, onun vatandaşları için bu hale geldiğini söyler ve birçok hazırlıklara girer. Bunun üzerine zalim Çinli vali Kara Osman'ı serbest bırakır. «Seni bir gün gelecek Çinli yapacağım» diye Çin vari olarak uzamış saçlarına şekil verir.

Kara Osman'ı serbest bıraktıktan sonra, buna sebep olan Demecan Merkitoğlunu yakalatma çabasına girişen vali, ani bir baskın neticesinde bu şahsı da yakalatarak hapse atar. Gayesi onu idam ettirmektir. Bunu bilen Demecan Merkitoğlu bir kolayını bulup hapishaneden kaçır. Milliyetperver arkadaşlarının yanına sığınır. Fakat vali adamlarının sayesinde Demecan'ın yerini keşfeder. Ve böylece ikinci bir defa baskın hazırlayarak Demecan Merkitoğlu'nu yakalatır ve idam ettirir. Bu haksızlık esnasında, Şâveşekdeki Kazak Türkleri orada bulunan Rus konsolosundan yardım isterler. Fakat, Çinin zalimliğini tasvip edercesine Rus konsolosu hiç ses çıkarmaz.

HÜRRİYET MÜCADELESİNDE İLK TEMELLER

Çinlilerin bu gibi amansız işkencelerinden bıkan Tört Orın'lık makamı, artık buna bir son verilmesi için

ısyân hazırlamanın şart olduğunu düşünmüş, fakat günün şartları bakımından bunun tarihini gelecekte bir güne bırakmayı daha muvaffık bulmuşlardır. O zaman Dört Orın'lık makamını işgal eden Köken, Beysembi, Topan ve Qulbek Beğ'ler ısyânın ana hatlarını şu şekilde tesbit etmişlerdir:

1 — Para toplamak suretiyle silâh ve cephane temin edilecek,

2 — Çinliler ile karışık oturulmayacak, bir ısyân vukuunda onların insafsızca hareketlerine karşı dikkatli bulunacak.

3 — Çinlilerin sadece Kazak Türklerinin değil bütün Doğu Türkistan'ın iç işlerine karışması önlenec.

4 — Doğu Türkistan'daki Çinli kuvvetlerin geri çekilmesini temine çalışmakla kuvvetlerinin azalmasına çalışılacak.

5 — Çinli muhacirlerin bundan böyle Doğu Türkistan'a getirilerek yerleştirilmesini önlemeye çalışılacak.

6 — Eskiden beri Doğu Türkistan'da yüksek mevkiler işgal etmiş bulunan Çinlilerin geri alınmasını teminle, bunların yerinin Türkistanlılara verilmesini sağlamaya çalışılacak.

Temenni mahiyetinde olan hususları Çin hükûmeti nezdinde görüşmek üzere, Baymolla Qarkeoğlu ve Zekeriya Beğ'lerden teşekkül eden iki kişilik heyet Pekin'e gönderilir. Fakat, bunların Pekin'deki Çin makamlarıyla temasından da hiçbir netice alınamamıştır. Ancak;

1 — Doğu Türkistan'ın iç işlerine karışılmayacak, çeşitli mevkilere Kazak Türkleri getirilecek, bu tayinleri «Dört Orın'lık» makamı yapacak, onların tas-

vibi alınacak, bu mevkilerin isimleri Çin'ce olacak (Vang, Küng, Zaling) gibi.

2 — Bir vilâyet olarak bilinen Altay ile Tarbatay iki ayrı vilâyet olacak. Altay vilâyetinin hudutlarına Dış Moğolya'ya yakın Şingil ırmağının kıyısındaki arazi de ilâve edilecek gibi vaadler verilmişti.

Nitekim aradan kısa bir zaman geçtikten sonra Altay vilâyetinin merkezi olarak kabul edilen Sarsünbeye «Aq-Şın-Şay» adlı bir Çinli vali tayin edilerek Altay'a bir Çinli sokulmuş oluyordu. Bu durumda, Altay'ın kendi başına vilâyet olması Kazak Türkleri için pek faydalı olmuş olmuyordu. Bunun farkına varan Kazak Türklerinin sabırı gittikçe taşmakta idi.

BÖKE BATUR'UN MÜCADELESİ VE AKİBETİ

Milliyetçilerin çoğu, hürriyetlerini elde edebilmek için mücadelenin şart olduğuna inanıyorlardı. Fakat o günkü şartlar bu mücadelenin hemen yapılmasına hiç de elverişli değildi. Zira, silâh ve cephane hiç denilecek kadar az idi. Muvaffakiyetsizlik halinde Çinlilerin Türklere yapacağı işkence ve katliam gözönüne getirilirse, bu işin güçlüğü hemen ortaya çıkacaktır. Bütün bunlara rağmen BÖKE BATUR adındaki bir mücahit ve kahraman, Kazak Türklerinin ihtiyacı olan silâh ve cephaneyi temin edebilmek amacıyla, Altay'dan hareketle, o zamanlar Kazak Türklerinin az bulunduğu Urumçî'ye gelir. Şüphe celbetmek için bir süre burada kalır. Daha sonra «Qaratav-Köklük» tarıkıyla yoluna devam eder. Gayesi, başka devletlerin yardımını sağlamaktır. Bu yolculukta, BÖKE BATUR'un yanında bütün Türkistan'da minnet ve şükranla anılacak olan Osman'da gelmiştir. Kafile

Qaratav dağına vasıl olunca, Osman'ın babası İslambay ayrılmış ve Altay'a dönmüştür. (16)

Yürüyüşüne devam eden Böke Batur kafilesi, Göbi çölünü geçmiş ve Gas Göl'e ulaşmıştı. Kafile bu çölde uzun müddet susuz kalmıştır. Fakat, bu kafileden haberdar olan Çinliler, Böke Batur'un Esek-battı (Eşekbattı) geçidinden geçeceğini haber aldıklarından, burada pusu kurmuşlardı. (17) Hakikaten bu geçide gelindiğinde, Çinlilerle mücadeleye girişen kafile neticede yollarına devamı muvaffak olmuşlardır. Fakat, Böke Batur'un kardeşi Şöke ile bir-

-
- (16) 1949 Senesinin ilkbaharında Alibeg Hakim ile görüştüğünde, Alibeg Hokim'in «Qaratav Köklük» tarafına doğru hareket edeceğini bildirmesi üzerine Osman Batur kendisinin «Böke ile beraber gençliğinde oraya vardığını» bildirmiştir.

Kazak Yazarları Birliği'nin Sekreteri Ânüvar Âlimcanoğlunun, Birliğin aylık organı «Culdız - Yıldız» adındaki aylık dergi'de (Sayı: 11, 1973, Sh: 26 / 27) belirttiğine göre; Böke Batur 1913 senesinde hareket etmiştir. O zamanda Osman (Osman Batur) 14 yaşındadır.

Osman Batur'u Böke kendisi isteyerek geri yollamıştır. Böke Batur'un bu sefere çıkmasının sebebi de Doğu Türkistan'daki ağır vaziyettir. Böke Batur bundan kurtulmanın çaresini aramıştır. Hindistan ve Tibet'den geçerek TÜRKİYE'YE gidebilmenin yolunu aramıştır. (Sh: 29).

- (17) 1957 senesinde Rus ile Çin'in arası açıldıktan sonra, Doğu Türkistan'dan Batı Türkistan'a kaçan onbinlerce Kazak'larla (Osman Batur ile Böke Baturu yakinen tanıyan kimselerle) konuşarak onlardan aldığı tam bilgi neticesinde yazdığı anlaşılan adı geçen yazısında Ânüvar Âlimcanoğlu, Çin askerlerinin muhtelif yerlerde pusu kurduğunu, Böke Batur kafilesiyle savaştığını doğrulamakta.

«Culdız» Dergisinin 1973 senesindeki 11. sayısındaki tam 58 sahife tutan yazısında Ânüvar Âlimcanoğlu, Osman Batur'un Böke Batur tarafından nasıl yetiştirildiğini de etraflıca izah etmekte. Hatta, Böke Batur'un, o zaman 14 yaşında olan Osman'a bazı ödevler verdiğini yazmakta. (Sh. 28).

Yazar «1913 senesinde Osman Batur 14 yaşında idi» demekle bizim Osman Batur'un kendisinden bizzat duyduğumuz hususu da teyit etmekte. Demek, yazar Osman Baturun hayatını çok iyi bilen birinden belki çocukları ile hanımlarından bilgi almakta. (1950 senesinin Eylül ayının sonuna doğru, Kanambal dağında babam Alibeg Hakim adına Osman Batur'u ziyarete gittiğimde, Osman Batur kendisinin 51 yaşında olduğunu söylemişti).

kaç Kazak Türk'ünü de şehit vermişlerdir. Böke Batur çok meşakkatli bir yolculuktan sonra Tibetin baş şehri Lasa'ya vasil olur. Burada Tibetlilerin de pek fazla imkâna sahip olmadığını görür. Bundan sonra Böke Batur, Hindistan'a ve buradan da Türkiye'ye geçerek müslüman ve kan kardeşlerinden bazı yardım talebinde bulunmayı arzular. Fakat, Böke Batur'un ömrü vefa etmez. Böke Batur burada vefat etmiştir. Başsız kalan kabile ne yapacağını şaşırmıştır. Bu şaşkınlık arasında Çinlilerin bir baskını ile esir düşerler. Çinlilere esir olan Türkler, bütün tazyiklere rağmen Böke Batur'un öldüğünü söylemezler ve onun Hindistan'da olduğunu bildirirler. Fakat, işkenceye maruz kalan bu esirler, Böke'nin ölümünü açıklayarak mezarını dahi gösterirler. Çinliler bu mezarı açarak, Böke Batur'un cesedini bizzat görürler.

Aradan birkaç gün geçtikten sonra, Çinliler kabileyi geri götürmeğe başlar. Lasa'dan hareket ettikten sonra yola koyulurlar. Önlerinde giden bir Çinlinin elindeki sopaya geçirilmiş Böke Batur'un kafasını gördükleri zaman çılgına dönerler. Fakat bu aşâğılık kimselere birşeyler yapmak mümkün olamaz. Esirler Urumçiye getirildikleri gün, Çinli askerler Böke Baturun kesik başını bir ağacın ucuna asarlar ve altına da «hainlerin sonu budur» diye yazarak sokaklardan geçirilir. Daha sonra, kesik başı alan Böke'nin arkadaşları, onu Altay'ın Şingil kazasındaki amcası Bayboğa'nın mezarlığına gömmüşlerdir. İşte bu kesik baş Doğu Türkistan Kazak Türklerinin hürriyet ve istiklâl mücadelesinde öncülük yapmıştır. Daha sonra, birçok kabile aynı gayeyle onun geçtiği çölden geçmiş, geçmiye çalışmıştır. Meşhur Osman Batur'da onun talebesi olmuştur.

KUMUL İNKİLÂBİ

Doğu Türkistan'ın her tarafında olduğu gibi Kumul sakinleri de Çinlilerden nefret ediyordu. Çinlilerin baskı ve vahşeti de gün geçtikçe çoğalıyor, dayanılmaz hal alıyordu. Fakat, yerli Kazak ve Uygur Türkleri bir hareketde bulunmaya pek cesaret edemiyorlardı. Çünkü, silâhları yoktu. Düşman çok ve kuvvetli idi. Silâh temin etmesi mümkün memleketler de pek uzakta idiler. Onlarla temas sağlamanın imkânı yoktu. Yollar kesilmişti. Buna teşebbüs eden Böke Batur'un kesik başı Urumçi sokaklarında dolaştırılmıştı.

Fakat, buna rağmen Kumul sakinleri Çinlilerle mücadele etme, hak ve hukuklarını koruma azminde idi. Bu esnada, yani, 1930 senesinin Mart ayında Altay'da Şârifhan Töre'nin öncülüğüyle bir direniş hareketinin belirtisi olmuştu (18). Bu durum Kumul halkına da cesaret vermiş ve onların mücadele azmini arttırmıştı. Kumul sakinleri de bir harekete başlamanın hazırlığında idi. Fakat hadiseler bunun hemen birden başlamasını temin etmiş oldu. Çünkü, Çinli askerler yerli bir Türk kızına alçakça tecavüz etmişler ve öldürmüşlerdi. Bu hadise, Kumul halkının birden bütün imkânları ile düşmana karşı koymasına sebep teşkil etti. Ve böylece, 1931 senesinin başında da Kumul inkılâbı başlanmış oldu. Fakat, durum yerli Türkler açısından pek parlak değildi. Türklerin nereden olursa olsun, silâh ve müttefik bulması gerekiyordu. İşte bunun için de, Atörkük'lü Mehmet Ni-yazi denilen çok nişancı olan bir şahıs, yanına bir ar-

(18) Lukpan Badavamov «Kazakistan Mektebi» 1966, sayı: 12. Sh: 34 Alma - Ata. ve «BİLİM CANE EMEK» DERGİSİ, 1966, sayı: 6, Sh: 25

kadaş verilerek «Doğu Türkistan heyeti» olarak Kansu'ya gönderildi. Maksat, Doğu Türkistanın doğu tarafındaki komşusu, Müslüman Çinliler'den müslümanlık adına yardım istemek idi. Çünkü, buranın halkının çoğunluğu müslümandı. Aynı zamanda da bunlar, müslüman olmayan Çinliler'le anlaşamıyorlardı. Bunların bazı tanınmış kumandanları müslüman haklarının koruyucusu olarak biliniyordu.

«Doğu Türkistan heyeti» olarak Kansu'ye gelen müslümanların koruyucusu olarak bilinen General Mehmet Niyazi ve arkadaşı çok iyi karşılanır. Hemen Macung Yin'e baş vurması tavsiye edilir. Türkistanlıların derdini dinleyen ve onları çok haklı bulan General Macung Yin, kuvvetlerinin başına geçerek hemen **davet edildiği, yardım istendiği** Doğu Türkistan'a doğru hareket eder. 1931 senesinin ilkbaharında Kumulun Suşan bölgesinde karargâh kurar. Kumula gelen müslüman Çinli «Tüngen veya Dngen» generali Macung Yin'i bu bölgenin ileri gelen kimselelerinden Hoca Niyaz Hacı bizzat karşılamıştır.

Tabii, yardıma müslüman Çinli (Tüngen Generali) gelmeden evvel de Türkistanlılar kendi çaplarında mücadeleye devam etmişlerdi. Yerli Uygur Türkleri, Hoca Niyaz Hacı kumandasında savaşırken, Kumul'daki Kazak Türkleri de, Çinliler tarafından daha evvelce kalleşçe öldürülmüş olan Alp Batur'un oğlu Elishan Batur, yembet, Kasım, Yoyuşu ve Zayıp'ların yönetiminde mücadele ediyorlardı. Kumul'da başlanan bu silâhlı mücadele, Doğu Türkistanın her tarafında destekleniyor ve tek gaye olan İstiklâl isteniyordu.

Hoca Niyaz Hacı ve Elishan Batur'lar çarpışmakta olan 7 bin inliye General Macung Yin'de hücum ederek derhal bozguna uğratmış Çin askerlerinin

kaçmaya mecbur kalmasını sağlamıştır. Meydan savaşı niteliğindeki, «Müslüman Birliğinin» ilk müsterek hareketinde 7 bin Çinli'den ancak 350'si kurtulabilmiştir. Barköl şehrinde bir müddet direnen bu Çinliler, burada bol miktarda silâh ve cephane bırakarak selâmeti kaçmakta bulmuşlardır. Kaçan Çinlileri de takip eden Kazak, Uygur ve Tüngen kuvvetleri, Barköl şehrinin asayişini temin için 50 Kazak, 50 Uygur ve 50 Tüngen askeri bırakarak vilayet merkezi Kumulu almak için harekete geçerler.

LUDUN MUHAREBESİ

«Tüye Colı - Deve Yolu» denilen bir yolu takip etmek suretiyle Kumula vasıl olan milliyetçi kuvvetler, burada büyük bir savaş yaparak kaledeki Çinlilerden başka bütün şehiri bu vahşilerden temizlemiştir. Kalenin muhasarası için Nurali Binbaşı kumandasındaki 600 Kazak Türkü askeri, Sadık Kurmal Binbaşı kumandasında 500 Uygur Türkü ile Tüngenlerden de 600 civarında bir kuvvet teşkil edilmiştir. Askerler gece ve gündüz icabına göre kaleye hücum ediyorlardı. Muharebenin en fazla kızıştığı bir sırada, atıyla dört nala gelen birisi, Urumçı tarafından büyük sayıda Çinli askerlerin geldiğini haber verir. Bu arada milliyetçilerin patlattığı bir dinamit kalede gedik de açmış bulunuyordu. Buradan kaleye girmek için Türkler çok gayret ettilerse de içeri girmek mümkün olmamıştır. Bu uğurda çok şehit vermişlerdi. Çinin takviye kuvvetleriyle arkadan ve önden de kaledekiler arasında kalan milliyetçiler, Tüngen subayı İrsiling'in kumandasında bir miktar askeri kale etrafında bırakarak esas kuvveti gelmekte olan takviye Çin askerlerine karşı çıkarmak mecburiyetinde

kalmışlardı. Gelen, Çinlilere karşı çetin bir savaş veren İstiklâl ve hürriyetleri uğrunda mücadele etmekte olan Türkler, her bakımdan mukayese kabul edilmeyecek kadar zayıf olmalarına rağmen büyük bir kahramanlık göstermişler ve Çinlileri bozguna uğratmışlardı. Bu savaş o güne kadar, milliyetçilerin verdiği en büyük savaş idi. Bu muharebede General Macung Yin'in kendisi yaralanmıştı ve 89 askeri de şehit olmuştu.

Milliyetçi kuvvetlerin esas kısmı, Çinin gelen takviye kuvvetlerini bozguna uğrattığı sırada, kaleyi muhasara etmekte olan milliyetçileri diğer bir yoldan gizli gelen Çinliler arkadan vurmuşlardı. Böylece, onlar kaleyi muhasaradan vaz geçerek geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Kendilerini de güç belâ kurtarabilmişlerdi. Bundan sonra, Çinliler fırsat vermeden arka - arkaya devamlı gelen takviye kuvvetleri sayesinde Kumul ve Barköl şehrini geri almışlardır.

Ludun muharebesinde ağır yaralanan, yeni gelen takviye Çin kuvvetlerini Ludun bölgesinde karşılayarak yapılan savaş sırasında kahramanca savaşarak yaralanmış olan General Macung Yin memleketine geri dönmeğe karar vermiştir. O, geri döneceğini bildirirken, adamlarından bir kısmını, Masling adındaki subayının kumandasında, Hoca Niyaz Hacı ve Elishan Batur'ların yanında bırakacağını açıklamış ve öyle de yapmıştır. Bu sırada Urumçi'deki Çin umumi valisi Cın - Şu Rın, Rusya'dan yardım istemiş ve böylece daha evvel Mançurya harbine iştirak etmiş olan Şin Şi Sey ismindeki komünist bir subay da Doğu Türkistan'daki Çinli askerlerin başına kumandan tayin edilmiştir. Bu tayinle birlikte, Ruslar her türlü yardımı yapmağa başlamışlardır. Şin Şi Sey ka-

karargâhını hemen Kumul'da kurmuş ve Milliyetçilere karşı büyük bir mücadeleye başlamıştır. Kumul'un Narinkir denilen dağına çekilen milliyetçi kuvvetler burayı karargâh edinerek Şin Şiy Sen'in hücumlarına karşı koymağa çalışmışlardır.

Milis kuvvetlerinin arasına bir miktar asker bırakan General Maçung Yin 1931'in yazında memleketine vasıl olabilmmişti. Memleketi olan Kansu eyaletinde kısa bir müddet tedavi görüp iyileştikten sonra, tekrar Doğu Türkistan'a dönmek üzere asker toplamağa koyulmuştur. General Macung Yin, bu defa her ne pahasına olursa olsun, Doğu Türkistan'ı kurtarmak azmindeydi. Ve bu azimle 5 bin kişilik bir kuvvet hazırlayarak 1931'in sonbaharında memleketi Kansu'dan Doğu Türkistan'a hareket etti. Generalin gelmekte olduğu haberini alan Çinliler, Elishan Batur, Hoca Niyaz Hacı ve Âyembet'ler karşısında savaşmaktan vazgeçmişler, kaçmışlardı.

Fakat, Çinli askerler, Kumul vilayetinin muhtelif yerlerindeki stratejik mevkieerde bol yığınak yapıyorlardı. Mesela, Çinli askerler, devamlı aldıkları takviye kuvvetlerle Urumçi ile Kumul arasındaki Şoncu mevkinde toplanmışlardı. General Macung Yin'de Türkistanlı Milis Kuvvetler'iyle birleştikten sonra, işte Çinin bu bölgedeki askerî kuvvetinin merkezi olan Şoncu'ya hücum etmeyi düşünüyordu. Ve bu düşüncesini tatbikata koyuyordu. Kendi kuvvetlerinin Şoncu'ya, Kazak ve Uygur kuvvetlerinin de Cemseri'ye hücum etmelerini emir etmişti. Cemseri, Kazak ve Uygur kuvvetlerine dayanamamış birkaç gün içinde teslim olmuştu. General Macung Yin'de Çinlileri muhasaraya almış fakat buradan söküp atamamıştı. Ve sonunda süngü tak emiri vererek büyük bir meydan savaşı neticesinde, kardeşi İrsiling da-

hil çok şehit vermek suretiyle, Çinlileri imha etmişti.

Şoncu ve Cemseri'de büyük muvaffakiyetler kazanan milis kuvvetleri, çok sayıda silâh ve cephaneyi de ele geçirmişler ve muntazam bir şekilde bunları depo etmişlerdi. General tarafından ileri sürülen ve tatbik edilen bu ele geçen silâhları depolama işine Hoca Niyaz Hacı itiraz ederek her kuvvet elde ettiği silâhı kendisi muhafaza etsin demiş ve Generala ihtarda bulunarak burasının Türkistan olduğunu, yani kendi memleketi olduğunu hatırlatmak istemişti. Başlangıçta ufak olan bu gibi anlaşmazlıklar giderek büyür. Ve maalesef gün geçtikçe, Hoca Niyaz Hacı ile General Macung Yin arasındaki anlaşmazlık düşmanlığa dönüşmeye başlar. Bu durum, Türkistanın istiklâli için savaşmakta olan diğer herkes gibi Kazak Türklerini de endişelendiriyordu. Onlar, bu durumun daha da büyümemesine gayret ediyorlardı.

Esasında Generalin depolama, bir yerden tevzî ve idare fikri çok yerinde idi. Zira fazla silâh lüzumsuz yerlere konuyor ve ihtiyaç olduğunda da bulunmuyordu. Hoca Niyaz Hacı'nın milliyetçiliğinden hiç kimse şüphe etmiyordu. Yalnız, General'e karşı bu hareketleri tenkide sebep oluyordu. Çünkü, Türkistanlılar onun yardımına çok muhtaçtı. O, davet üzerine, yardım için gelmişti. Türkistanın düşmanlarıyla savaşıyordu. (19) Düşmanın düşmanı dostumuz olması gerekiyordu. Durumdan Millî menfaat için faydalanılması icabederdi.

(19) Hoca Niyaz Hacı'nın siyasî görüşlerinin çok kıt olduğu anlaşılmaktadır. Rus ve Çin gibi iki büyük düşman karşısında istiklâli için çırpınan Türkistan'a acıması ve şahsi kaprisi bırakması gerekirdi. Çin Müslümanı olan «Tüngenlerin» daveti üzerine, müslümanlık adına gelmiş olduğunu anlamalı idi. Her şeye tahammül ederek, Rus ve Çin'e nazaran ehvenîşer

General Macung Yin'in bütün iyi niyetlerine mukabil, Hoca Niyaz Hacı ile arasına Çin casusları girerek General'in Hoca Niyaz Hacı kuvvetlerine karşı geleceğine dair haberler çıkarıyorlar. Bundan çekinen Hoca Niyaz Hacı'da General'e karşı düşman olmağa başlamıştı. Tüngen kuvvetlerine garaz besliyordu. Macung Yin ise, Rus ve Çin'den başka düşman kazanmak istemiyordu. Düşman olarak onları yeterli görüyordu. Fakat, bunu Hoca Niyaz Hacı pek anlayamadı. Ve böylece, davet üzerine, yardıma gelmiş olan, düşmanının düşmanı, müslüman kardeşi Tüngenleri de Türkistan'a düşman etmiş oldu.

diyerek onlara karşı savaşmakta olan ve ileride memleketten kovulması mümkün olan General Macung Yin'e anlayış göstermesi icabederdi. Bu savaşlar sırasında Doğu Türkistan'da bulunan, birçok vukuatları kendi gözüyle gören ve bunun içinde saat ve dakika göstererek nakletmekte olan meşhur İsveç âlimi SVEN HEDIN 1935 senesinde neşrettiği «Büyük Atın Kaçışı» denilen kitabında, çok üzücü ve ilgi çekici, ibret alıcı hadiseler anlatmakta.

Saat: 11,06 «... Cesur, atılgan ve daima savaşa hazır Ma'ya kıyasla Hoca, beceriksiz ve tecrübesiz bir acemi idi...»

Saat: 11.02 «... Hoca Niyaz birçok asker ölüsü ile at leşlerini gördüğümüz Aygır - Bulak yanındaki dar geçitte Ma'ya taarruz etmek üzere 1933 Temmuzunda Karışehirden hareket etti...»

«... 1933 Ağustosunda yenilerek (tüngenlere) Hoca Niyaz Karışehriyi terk etti...»

«... Bombalanıyorlardı... Tüngenler teslim oluyorlardı...» (Ruslar ile Çin birleşerek Macung Yin askerlerini bombalanıyorlardı. Hoca Niyaz Hacı'da Rus ile Çin'e karşı savaşan, ona karşı savaşmıyordu).

«... Uçak bombalarından burada beş kişi ölmüştü...». «... Tedavi ettiğimiz hastalar arasında Hoca Niyaz Hacı'nın 12 yaşındaki oğlu da bulunuyordu...»

1952 Senesinde İstanbul'da yayınladığı «Doğu Türkistan» adlı kitabının 42 - 43 - 44 - 45. sahifelerinde Mehmet Emin Buğra'da «Tungen ve Hoca Niyaz», «Hoca Niyaz ile Ben» Macung Yin ile Benim Savaşlarım», «Hoca Niyaz ile aramızda geçen son hadiseler» başlığıyla bilgi vermekte. Kendisinin de Tüngenler'le savaşmıştığını maalesef anlatmakta. Oysa, aynı kitabında aynı zamanda Doğu Türkistanın düşmanı olan Rus ile Çinin de aynı tüngenlerle, davet üzerine, yardım için gelen, müslüman Çinlilerle savaşmıştığını belirtmekte. İşin üzücü yanı, Hoca Niyaz «siyasetten anlamaz» diye tenkit ederken kendi durumunu da ortaya koymuş oluyor. Mehmet Emin Buğra'nın anlattığına göre, Hoca Niyaz Hacı «liyakatsiz adam idi...»

General Macung Yin, Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi'yi ele geçirmek için bir hücum plânı hazırlamış ve bunun tatbiki için 400 beyaz atlıdan müteşekkil yıldırım kuvvetlerini daha evvelden yola çıkararak, mühim geçitleri elde etmelerini bildirmiştir. Seçme birliklerden meydana gelen yıldırım kuvveti Şoncu ile Cim Şoncu arasındaki ağaçlık bir yerden geçerken, daha evvelce pusu kurmuş olan Hoca Niyaz Hacı'nın Uygur askerlerinin hücumuna maruz kalırlar. Aşağı yukarı çoğunun telef olmasını sağlayarak, pek az kimsenin kurtulmasına sebebiyet verirler. Kurtula bilen yaralı askerlerin bir kısmı geri gelir ve vaziyeti General'e bildirirler. Bu sırada Hoca Niyaz Hacı'nın kendisi de Cuvan Terek geçidiyle Toksun-Turfan tarafına doğru kaçır.

Hoca Niyaz Hacı bu hareketiyle o ana kadar elde etmiş olduğu bütün itibarına darbe indirmiş olur. Böylece bütün Doğu Türkistanlıların ve kendisiyle beraber savaşmış olan Kazak Türklerinin ümitlerini zedeler. Gayeye ulaşabilmesi için bindiği dalı gene kendisi keser. General Macung Yin, Türkistanlılara yardım edebilmek hususunda her ne kadar bazı şartlar ileri sürmüştü ise de, Hoca Niyaz Hacı'nın hürriyet mücadelesinde ve hürriyete susamış bir millet için bunlara baş eğmesi, rıza göstermesi gerekiyordu. Karşılarında Ruslardan daima yardım gören kalaba-

«Türkistan Rusya ile Çin arasında» denilen kitabının 318. sahifesinden 323. sahifesine kadar verdiği bilgide Hayıt Baymırza da Hoca Niyaz Hacı'nın diğer sahalarda atmış olduğu yanlış adımlarından misaller getirmekte.

Hoca Niyaz Hacı, muhim mevkie gelerek yanlış adım atan ilk kimse değildir. Fakat, onun biraz dikkatli ve akıllıca davranması belki Doğu Türkistan'ın kaderini değiştirebilirdi. Çünkü, o sıralarda, şayet iyi geçilerek hareket edilseydi, Doğu Türkistan kendi başına istiklâline sahip olabilirdi. Bugünkü ümitsiz duruma düşer olmazdı. Bunları tenkit için değil, ibret için belirtiyoruz.

lık bir kitle, Çinliler vardı. Bu düşmanlarını ancak Generalin yardımıyla yenebilirlerdi. Fakat bütün bunlara rağmen, Hoca Niyaz Hacı Çinlileri ikinci derecede bırakarak, Tüngenlere karşı, sanki çok mühimmiş gibi savaşa başladı. Artık bu vaziyetten oldukça sinirlenmeğe başlayan Tüngenler de gördükleri yerde Uygur Türklerine karşı harekete geçtiler. Bu durum karşısında Hoca Niyaz Hacı'nın adamları yavaş - yavaş dağılmağa başladılar. Onu bıraktılar. Bu suretle gün geçtikçe, Hoca Niyaz Hacı da kuvvetini kaybetmeğe başladı. Artık Çinlilerin yanı sıra Tüngenleri de kendilerine düşman etmişler ve düşman bir iken ikiye yükselmişti. Hoca Niyaz Hacı'nın bu hareketine rağmen General Macung Yin gene de Doğu Türkistanı kurtarma hareketinden vazgeçmiş değildi. Subaylarından Mahun Küy'ün idaresinde bir miktar kuvveti Altay'a gönderdi. Kendisi de Kazak Türklerinden temin ettiği askerlerle beraber Urumçiye doğru yola çıktı. Urumçi ile Güney Doğu Türkistan, yani, Altışehir denilen Doğu Türkistanın Uygurlarla meskün tarafı ile Urumçi arasındaki bir geçit üzerinde bulunan Davanşin şehrini Çinlilerden temizleyiverdi. Diğer taraftan Hoca Niyaz Hacı, Tüngenlerle savaşa devam ederken, bir taraftan da Çinlilerle müzakereye girişmeğe başlamıştı.

ALTAY - TARBAĞATAY KURTARILIYOR

Mahun Küy'ün kumandasındaki Tüngen kuvveti Altay'a ulaşmıştı. Altay'daki Kazak Türklerinin ileri gelenlerinden olan Şerifhan Töre ve Mânkey Beğler, Mahun Küy'ü iyi karşılayarak bu bölgede Çinlilerin bulunmadığını müjdelemişlerdir. Yalnız, bu sıralarda

Altay vilâyetinin bazı kesimlerinde az miktarda Rus yaşamakta idi. Mahun Küy ve arkadaşları ilk iş olarak bu Rusları temizlemeği kararlaştırmışlardı. Bunu anlayan Ruslar kaçmışlar ve Dış Moğolya'ya gitmişlerdir. Bu muvaffakiyeti müteakip Tarbağatay vilâyetini kurtarmak için uzun zamandan beri plânlar hazırlayan Altay'lı Kazak Türkleri, bunları tatbika koyuldular. Altay Kazak Türklerinin tavsiyesi üzerine Mahun Küy, Altay Moğollarının ileri gelenlerinden olan Çin Vang'î ziyaret ederek gayelerinin gayri müslimleri top yekûn düşman saymak olmadığını, sadece Rus ve Çinlileri düşman bildiklerini ve onlardan Doğu Türkistan'ın istiklâlini almak istediklerini açıkça söylemiştir. Çin Vang, Mahun Küy'ü gayet samimi karşılamış ve ona Moğolların Kazak Türkleri ile daima beraber olduklarını ifade ederek, at ve erzak yardımında bulunmuştur.

Kazak Türklerinin yardımıyla daha fazla kuvvetlenen Mahun Küy, Tarbagatay'ın yolunu tutmuştu. Tangıt, Salıbay ve Yusuf Ukurdayların idaresindeki Kazak Türklerinin Çinliler ile Savaşmakta olduğunu görürler. Orkaşar dağı ile Emil ırmağı arasında karargah kuran Kazak Türkleri, Mahun Küy'ün gelişini bir sevinçle karşılarlar. Tarbağatay Kazak Türklerinin liderleri ile anlaşılan Mahun Küy ilk defa Dörbelcin'i işgal ettikten sonra, vilayet merkezi olan Şâveşek'i düşmandan kurtarmak üzere harekete geçer. Buraya hücum eden Kazak ve Tüngen kuvvetleri Çinlilere dehşet saçarak onları bozguna uğratmış ise de Çinliler, yukarılarda bahsettiğimiz kaleye sığınarak kurtulmuşlardır. Buna rağmen milliyetçiler hain vali Mâten Ambı'nın inşaa ettirdiği kaleyi ele geçirebilmek için devamlı bir şekilde akın ediyorlar ve bu arada başka yerleri de zabdediyorlardı.

URUMÇİ'DEN ÇİNLİLERE YARDIM GELİYOR

Milliyetçilerin kaleyi fethetmek için yaptıkları hücumlar devam ederken, Şâvemek şehrinin ileri gelenlerinden Hasembay, Orasambay ve Ansarbeyler gibi şahıslar, bir araya gelerek burada bir Türk hükümeti kurmak üzere faaliyetlere geçtiler. Bu uğurda seve-seve herkes maddeten ve manen yardımlarda bulunuyorlardı. Durum böyle iken, zeki bir subay olan Mahun Küy, kale'deki Çinlilerin Urumçi'den takviye isteyeceklerini düşünmüş ve bütün yollara ve köprülere adamlarını koymak istemiştir. Fakat, adamlarının bir az ihmal ve yorgunluğu neticesinde geç kalınmış. Urumçi'den takviye kuvvetleri daha evvel gelerek köprü ve geçitlerden geçmişti. Bunlar 20 kamyonla gelen Beyaz Ruslar'dan ibaretti. Çinlilere yardım için gelen Ruslar milliyetçilere, kaleyi sarmışken arkadan saldırmış ve onları paniğe uğratmıştır. Ve böylece Şâveşek şehrini ellerine geçirmiş olan Beyaz Ruslar ile Çinliler, yeni Türk hükümetini kurmak hazırlığında olan şahısları da yakalayıp türlü işkencelerden sonra öldürürler. Netice'de yerli Türkler yine baskı idaresi altına girmiş oluyorlardı. Mahun Küy cesur ve iyi bir subay olduğundan Şâveşek'den kaçarken bile kendisini takip eden Çin ve Rusların bir çocuğu öldürme imkanını bulabilmişti. Bir köprü altında saklanarak arkadaşlarını takip etmekte olan Rus ve Çinlilerin bir çoğunu gebertmişti.

KÂZBEN MUHAREBESİ

Tarbağatay'ı terkeden Mahun Küy, artık hiçbir yerde tutanamamış ve Manas'a gelmişti. Kendi başı-

na bir iş yapacak halde değildi. Gayesi Davanşın'daki General Macung Yine iltihak edebilmektir. Bu sırada, bu bölgedeki Kazak Türklerinin liderlerinden Yunus Hacı, Manas dağlarında Çinlilerle mücadele ediyordu. Gayesi Manas'ı işgal ederek Doğu Türkistanın istiklâli için diğer bölgelerde savaşmakta olanlara yardımda bulunabilmek idi. Mahun Küy'ün Yunus Hacı'yla birleşeceğini daha evvelden tahmin eden Çinliler, Serinov ve Patalov adındaki iki Rusun kumandasındaki askerleri Manas dağlarına çekmişti. Mahun Küy ile Yunus Hacı idare eden Kazak Türkleri kuvvetleri Manas şehrinin 60 kilometre ilerisindeki mahalde karşılaştılar. Bu çetin savaşta milliyetçiler bozguna uğramıştı. (*) Ancak, Mahun Küy ve bir miktar Tüngen askerleri General Macung Yine iltihak edebilmek için Urumçi, Davanşın tarafına gitmişlerdir. Yunus Hacı ise, elindeki kuvvet yetersiz olduğu için Çinlilerle anlaşmaya varmak mecburiyetinde kalır.

Mahun Küy ve beraberindekiler «Qızıltas - Esek Col» denilen yerde Rus ve Çinlilerin kurmuş olduğu pusuya düşerler. Ve maalesef imha edilmişlerdir. Ancak, Mahun Küy çok ağır yaralı olarak birkaç arkadaşları tarafından güç belâ kurtarılabilmştir.

Kumul'dan hareket ettikten sonra, Davanşın şehrini alan ve daha sonra da Urumçi'nin dış mahallelerine kadar sokulan Macung Yin'in kuvvetleri, Rusların Şin Şi Sey'e verdikleri tankla geri püskürtülmüştür. Bundan sonra Davanşın şehrinde bir müddet da-

(*) Rahmetli Kaynaş Muhammetcanoğlu'nun, bana kitabın ilk baskısı çıktıktan sonra el yazısıyla yazdığı ve şimdi elimde bulunan mektubünde, bu bölgedeki mevzu bahis vakalar hakkında bir hayli bilgi verilmektedir. Kaynaş Beğ'in belirttiğine göre, Kâzben'de olan adı geçen savaşta Mahun Küy'ün mağlûbiyete uğramasında bilerek veya bilmiyerek Yunus Hacı'nın hataları olmuş.

ha kalan ve Tüngenlerden yardım toplayan General Macung Yin, ikinci bir sefer daha Urumçi'ye hücum etmişse de gene Rusların uçak ve tankları karşısında geri çekilmeğe mecbur kalmıştır. Artık Doğu Türkistan'ın kuzey tarafında tutunamayacağını anlayan Macung Yin, Doğu Türkistan'ın güney tarafına hareket ederek Karaşehri bölgesine gelmiştir. (**)

ÇİN VE RUS REKÂBETİNİN BAŞLAMASI

Bu hadiseler devam ederken, Urumçi'de Ruslar ile Çinliler arasında bir gizli mücadele başlamıştı. Onlar, kendilerine göre büyük tehlike olan, Doğu Türkistanlılar ve Tüngenler birliğini parçaladıktan ve bunun neticesinde de artık galibiyet de sağlamaya yüz tuttuktan sonra, kendi menfaatleri açısından hareket ediyorlardı. Urumçi'nin müdafaasını bahane eden Çin kuvvetlerinin kumandanı komünist Şin Şi Sey, Rusya'dan tank ve otomatik tüfekler gibi yardım sağlıyor. Cin Şu Rin adındaki genel vali ise, Ruslar'dan ziyade Çin hükûmeti ile anlaşmak, yani ona bağlı kalmak istiyor. Tabî ki, bu vaziyetler Ruslar ile onun adamı olan Şin Şi Sey'in işine gelmiyordu. Rusların teşvikiyle Şin Şi Sey ve Urumçi'de bulunan Ruslar (muhacir Ruslar) vali Cin Şu Rin'in konağını basmışlardı.

Bu durum iki taraf arasında çarpışma başlamasına sebep teşkil etmiştir. Bu esnada, hiç bir şeyden haberi yokmuş gibi Urumçi'deki Rus konsolosu ara-

(**) Sven Hedin (açındaki İsveç bilgini o sırada Doğu Türkistan'da bulunduğu ve Karaşehri ile Kaşgar bölgesinde olan savaşların bir kısmının yarattığı feci durumu görerek yazdığına göre), Ruslar uçakla hücum ederken Çinliler ile Hoca Niyaz Hacı'da Macung Yine karadan hücum etmişlerdir.

ya girerek, Vali'yi Rusya üzerinden Çin'e kaçmağa ikna etmiş ve böylece Şin Şi Sey'de idareyi ele almıştır. Şin Şi Sey ilk olarak milliyetçiler'le sulh yapmağa gayret sartetmiş ve bir taraftan da bütün suçları eski vali'nin omuzlarına yüklemeye başlamıştı. Ona her bakımdan Urumçi'deki Rus konsolosu Afresov yardımcı oluyordu. Bu konsolosun teşebbüsleriyle daha evvelce Çinlilerle anlaşmış olan Hoca Niyaz Hacı da ikna edilerek Kaşgar'dan Urumçi'ye getirilmiş ve Şin Şi Sey'in muavinliği teklif edilmiştir. Hoca Niyaz Hacı'da bunu kabul etmiştir.

Doğu Türkistan'da bu vaziyetler devam ederken, General Macung Yin savaşlarına yine devam ediyordu. General bu sefer sadece Çinliler'le değil, Ruslar ve Uygur Türkleri ile de çarpışıyordu. Fakat, karşı tarafın sahtekâr hareketleri Generali onların tuzağına düşürmüştü. Rus konsolosunun, konuşmak üzere davet ettiği ve konsoloslukta yakalattığı General Macung Yin, kendisini bir anda Rusya'da bulmuştur. Burada komünist ajanı olarak yetiştirilmek ve Çin'de bu maksat için kullanılmak istenmiş ise de, kabul etmemiş ve Rusya'da ölmüştür.

Burada bir husus üzerinde biraz durmayı uygun görüyoruz. General Macung Yin asla bir yağmacı değildi. Bunu onun maiyetinde bulunan kimseler doğrulamaktadır. Mesela, Generalin askerleri kendine düşmanlık etmiyene dokunmamıştır. Sonra, Macung Yin, yukarıda birkaç defa tekrar ettiğimiz gibi Doğu Türkistan'a yağma için kendi gelmiş değildir. Davet üzerine gelmiştir. Bunu yabancı yazar ve tetkikciler de öyle kabul etmekte.

İngiltere Kraliyet Beynelmilel İşler Enstitüsündeki Mr. Max Beloff tarafından yazılan «The Foriegn

Policy of Soviet Russia» denilen kitabın Cilt. I -1929-1936» Sh: 232'de şöyle denilmektedir:

«... 1931 senesinde Kumul'daki milliyetçiler Macung Yin'den yardım istemişlerdi. Macung Yin büyük bir galibiyetten sonra Çin askerlerini Şoncu'ya kadar kovalamış ve kendisi de yaralanmıştı...»

Aynı kitabın 235. sahifesinde de «Generalin askeri müşavirinin Kemal Kaya Efendi adında bir Türk olduğu» belirtilmekte (Türk denilirken Anadolu Türkü kastedilmekte).

«The Verim Lion Gate» isimli kitabın Çinli yazarı bile 1953 senesinde NewYork'da bastırıldığı kitabında:

«... Efsanevi genç Tüngen Generali Orta Asya Türkistan üzerinde bir islâm imparatorluğu kurmağa gayret ediyordu...» diye yazıyordu.

Şikago Üniversitesinde tahsil gören ve aynı zamanda orada profesör olan Çin asıllı Prof. Dr. Hanry Wei, «China and Soviet Russia» denilen kitabında da şöyle diyor:

«... Turfan inkılabı Çin Şu Rin'e ağır günler yaşattı. Bu inkılabı yerli müslümanların ayaklanmaları takip etti. Bilhassa Hami (Kumul) müslümanları dinamik ve genç Tüngen Generalinin iştirakini temin edince, ayaklanma bir kurtuluş hareketi olmağa başladı...»

Amerika'da basılmış olan «Pivot of Asia» adındaki Owen Lattimore isimli yazarın kitabında da şöyle deniyor: (sh. 69)

«... Kansu'daki Çinli müslüman harpçi başkan Macung Yin'e vekiller gönderilerek yardım talep edilmişti. General 400 atlı ile Barköl'e geldikten sonra galibiyetler sağlanmıştı. Ve kendisi yaralandıktan sonrada ricat etmiş ve 1932'de tekrar Doğu Türki-

tan'a gelmişti...» Aynı kitabın 211. sahifesinde de şöyle deniyor:

«... Macung Yin'in askeri baş müşaviri 1914'de Almanya ve Fransa'da subay olarak tahsil gören İstanbullu Kemal adındaki bir Türk idi...»

Çankayşek'in «Soviet Russia In China» adındaki kitabının 106. sahifesinde de şöyle denilmekte:

«... Macung Yin'in müslüman askerleri Urumçi'yi kuşatınca, Şin Şi Sey'e Ruslar yardım gönderdi...»

İngiltere'de Basıl Davidson tarafından yazılarak basılan «Türkistan Alive» denilen kitabın 109. sahifesinde de:

«... Yolbarshan ve Hoca Niyaz'ın devleti üzerine 1931'de Türkistan'a gelmişti...» deniyor.

ŞİN Şİ SEY'İN SULH TEKLİFİ

Hoca Niyaz - Şin Şi Sey anlaşmasından sonra Doğu Türkistan'ın Güneyinde karışıklıklar kısmen durmuştu. Kuzey Türkistan'da ise, yer yer çarpışmalar vuku buluyordu. Kuzeyli'ler Şin Şi Sey'den bir takım yeni haklar talep edebilmek için, ayaklanmanın lüzumlu olacağına inanıyorlardı. Fakat bu ayaklanmanın neticesinde, Türkistan'ın hürriyetine tamamen kavuşabileceği ihtimali zayıftı. Zira Şin Şi Sey'in çok sayıda kuvveti vardı ve Ruslardan daima surette uçak, tank yardımları görüyordu. Milliyetçilerde ise bu silâhlardan hiçbirisi mevcut değildi. Plânlama iyi yapılmadığı takdirde, büyük bir zayıat verileceği açıkça görülüyordu.

Askerî kuvvetlerinden çok emin bulunan Şin Şi Sey, bu şartlar altında Türklerin her hangi bir ayaklanmaya teşebbüs edebileceklerini aklından dahi ge-

çirmiyordu. Bazı yerlerde devam eden ufak çarpışmalara da kulak asmıyordu. Kendi işini yoluna koyabilmek için, halka iyi geçineceğini ve bütün kaba-hatların eski vali Cin Şu Rin'de olduğunu elçileri vasıtasıyla etrafa duyurmağa çalışıyordu. Hoca Niyaz'ı nasıl kendisine muavin yaptıysa, onun gibi itaat edeceklere de hükûmet makamlarında payeler vereceğini vadediyordu. Türkistanlılar, bu adi Rus casusunun ne kadar alçak bir karaktere sahip olduğunu ve bu teklifleri kabul ettiklerinde ne gibi işkencelere maruz kalacaklarını bildikleri halde, ayaklanma için hazırlık yapabilmek gayesiyle mahsustan boyun eğdiler.

Bu hadiseden sonra Şin Şi Sey, kabinesine Altay Kazak Türklerinden Beymolla Karkeoğlu'nu aldı. Böylece Kazak Türkleri ile Çinliler arasındaki çarpışmalar bir müddet için durmuş oldu. Beymolla Karkeoğlu, ilk iş olarak Urumçideki bazı mühim yerlere Kazak Türklerinden Abev, Şav Şerefhan ve Şerefhan Türe'leri getirmişti.

ŞİN Şİ SEY SÖZÜNDE DURMUYOR KASAPLIĞA BAŞLIYOR

Kazak Türkleri ile meskûn Kuzey Türkistanda ayaklanmaların durmasından istifade eden Şin Şi Sey, kasabalara, yol kavşaklarına ve köprülere durmadan asker yığmağa başlamıştı. Ayrıca Kumul'da İnkılaba karışan kimseleri de el altından tesbit ettirerek, aniden onları yakalatıp öldürtüyordu.

Vergileri gün geçtikçe fazlalaştırıyor ve halkı bu yüzden inim inim inletiyordu. Kabinesine aldığı Baymolla Karkeoğlu ve arkadaşlarının bütün hareket-

lerini kontrol ettiriyor ve konuşmalarını dinletiyordu. Kendine muavin olarak, Rus konsolosunun aracılığıyla aldığı Hoca Niyaz Hacı da habersiz ortalıktan kaldırılmıştı. Bu anormal durum karşısında, Kazak Türklerinin yapacağı tek bir şey vardı. O da her ne pahasına olursa olsun hazırlıkları bir an evvel bitirip neticesi ölüm de olsa mücadeleye başlamaktı. İşkenceleri görüp şerefsizce yaşamaktansa, vatan ve hürriyet uğrunda canlarını feda etmeleri daha akıllıca bir iş olurdu.

İKİNCİ KUMUL AYAKLANMASI

Şin Şi Sey'in kallesçe hareketlerine, zulüm ve eziyetlerine dayanamayan milliyetçiler, yeni bir ayaklanmanın arifesinde iken, Kumul Kazak Türkleri tarafından çok sevilen Hacı Nabı, Abdullah Taici, Seit Nebi'lerin dahil olduğu bir grup gizlice tevkif edilmişti. Halk bunların derhal iadesini istemişti. Fakat Şin Şi Sey bunların akıbetleri hakkında hiçbir şey bilmediğini söylüyordu. Halbuki canı vali halk arasına birçok casus salmıştı. Bu yamaklar, tevkif aleyhinde konuşanları bir bir tesbit ediyor ve yakalıyorlardı. Bu arada çok itibar edilen şahsiyetlerden Kudabay Batur ile Kasım Batur'lar da tevkif edilmişlerdi.

Kumuldaki Çinlilerin bu zorbalıklarına tahammül edemeyen Kazak Türkleri, bir de Rusların buraya geldiklerini görünce, endişelenmeğe başlamıştı. Şin Şi Sey komünist olduğunu artık açıktan açığa gösteriyordu. Daha fazla sabredemeyen Kumul halkı, ufak çapta olmak üzere baskınlara başlamıştı. Bir karakolu basarken yakalanan ve hapse atılan Kasım Batur

adındaki bir kahraman, bir fırsatını bularak ayaklarında zincir olduğu halde hapishaneden kaçmış ve arkadaşlarına iltihak etmiştir. Şin Şi Sey bu ufak tefek çarpışmalarda dahi çok sayıda askeri vaka mahalline gönderiyor ve harekâtı havadan destekliyordu.

MEMLEKET KAFİLE HALİNDE TERKE BAŞLANIYOR

Bu kötü şartlara tahammül edemeyen milliyetçiler, yavaş yavaş memleketi terke karar verdiler. İlk kabile 1933 tarihinde Adırbay ile Tunğışbaylar'ın başkanlığında 300 kişiden müteşekkil olarak, Çin müslümanları Tungenlerin oturduğu Kansu eyaletine doğru yola çıktı. Şin Şi Sey, modern silâhlar ve büyük kuvvetlerle cephe alarak, bu kabilenin hareketine mani olmak istemiştir. Halbuki Kumuldaki milliyetçiler, eza ve cefa içersinde komünistlerin bin bir çeşit entrikalarına alet olmaktansa, huduttaki düşman askerlerinin miktarı ne olursa olsun, ikinci kabileyi de yola çıkarmağa karar verdiler. Bu kabile 1934 de, Elishan Batur'un başkanlığında 1000 aile ve çeşitli hayvanlarla yola çıktı. Elishan Batur'un amcasının oğlu Kocakın Batur bu sırada büyük kahramanlıklar gösterdi ve kabileye faydası dokundu. Zira, hudutta Çinlilerle karşılaşıldı ve çetin savaşlar sonunda, hududun aşılması mümkün oldu. Bu hareket Rus ve Çin birliklerine, modern silâhların, hürriyet aşkıyla taş, sopa, balta ve bozuk silâhlarla yapılan mücadelede asla fayda temin edemeyeceğini göstermiş oldu. Bu çarpışma esnasında Kazak Türklerinin aldıkları esirler, silâhları ellerinden alındıktan biraz sonra ser-

best bırakılmış buna mukabil komünistler'in yakaladıkları esirler kadın ve çocuk olmasına rağmen barbarca öldürülmüştür. Bu da Rus uşağı Şin Şi Sey'in canavarca siyasetine güzel bir misal teşkil etmektedir.

Üçüncü kabile, Zayid Tacı ve Kasım Batur'un başkanlığında 1935 de sınırı geçerek Kansu vilâyetine doğru ilerledi. Şin Şi Sey'in askerleri bu kabileyi de geri çevirmek istemişlerse de, milliyetçiler tarafından bozguna uğratılmıştı. Kumul vilâyetinde meydana gelen bu hicret hareketinin, bütün Doğu Türkistan'a yayılmasını önlemek üzere çok sıkı tedbirler alınmağa başlanmıştır. Hain vali, bir şehirden diğerine gidebilmek için, hususi pasaport alınmasını şart koşmuştu. Ve Kumulda hürriyet fikrine sahip olduğu tesbit edilenler, ansızın kaçırılıyor, hapse atılıyor ve öldürülüyordu. Bu gayrı adilane hareketler, bilhassa 1937 senesinde pek hızlanmıştı.

Bu yılın Haziran ayında Çinli askerler, Baytık yaylasında oturan bir kısım Kazak Türk'üne aniden hücum ederek, çoğunu öldürdüler mal ve mülkünü aldılar. Bu vahşice tecavüzden zorlukla kurtulanlar, Ramazan adındaki bir şahsın riyasetinde Baytık'ın Dış Mogolya tarafındaki dağlara sığındı. Katliamdan sonra Çinliler, bunları da aramışlar ve Dış Mogolya'dan yardım istemişlerdi. Mogolya'nın atlı askerlerinin yardımıyla bu zavallılar da yakalanmış ve öldürülmüştü. Halbuki bu insanların tek suçu Şin Şi Sey'in fesat ve zulmünden uzak kalmak için dağlara tırmanmaları ve hürriyete susamış olmaları idi. Katliamdan kurtulup Kumulda halk arasına karışanlar da kısa bir müddet sonra yakalanmışlardır. Bunların arasında Sakaba, Kujambergen, Jeniskan, Abrali, Baydulla, Aykebay, Hakkan gibi şahıslar da vardı.

ŞİN Şİ SEY YENİ OYUNLAR PEŞİNDE

1937 Haziran katliamından sonra, yeni kargaşalıkları önlemek için Şin Şi Sey, Kumul vilâyetindeki Kazak Türklerinin ileri gelenlerini toplantıya çağır-mış ve dileklerinin dikkate alınacağını bildirmişti. Fakat bu toplantı gününün idari makamlara da bil-dirilmesi şart koşuluyordu. Görünüşte çok adilane olan bu teklif, aslında toplantıya gelecek olan lider-lerin yakalanıp tevkif edilmesinden başka bir tuzak değildi.

Toplantıya katılacak olan Kazak Türk liderleri, 18 / Kasım / 1937 de Nurali Ukurday'ın evinde bir toplantı yapmayı uygun görmüşlerdi. Milliyetçi li-derlerin yapacakları bu toplantının haberleri orta-lığa yayılmıştı. Bunun doğru olup olmadığını anlamak ve bu toplantıda tevkif kararının bilinip bilinmediği-ni öğrenmek için, Şin Şi Sey, kendilerine sadık ol-duğunu zannettikleri Avganbay adındaki bir Kazak Türkünü gönderirler. Avganbay uzun zaman komü-nistlerin polis teşkilâtında çalışmış olduğundan ona itimat ediyorlardı. Halbuki Avganbay görünüşte on-larla çalışıyordu ama, her zaman olup bitenden de milliyetçileri haberdar ediyordu. Urumçiden aldıkları emir mucibince Kumuldaki Şin Şi Sey'in adamları, Avganbay'a şöyle emir veriyorlar. «Sen Nurali Ukur-day'ın evine git. Hakikaten orada toplantı var mı öğ-ren. Sonra gel bize haber ver.» Avganbay bu emir-leri alırken, Çinlilerin yeni bir hazırlığa girdiğini de görmüştü.

Nurali Ukurday'ın evine gelen Avganbay, Nura-li'yi bir tarafa çekerek bu haberi verir. Bundan son-ra milliyetçi liderler, kendilerini basmaya gelecek

olan Çinlilere karşı bir tuzak hazırlarlar. Hakikaten milliyetçileri yakalamağa gelen Şin Şi Sey kuvvetleri, bu tuzak karşısında büyük bir zayıat vermişler, bazıları zorlukla kurtulabilmişti. Bu baskının neticesinde, Şin Şi Sey'in yeniden katliama geçeceğini bilen Kazak Türkleri, Kansu vilâyetine sığınmak kararını verdiler. 1937 Kasım ayının sonunda 20 bin kişilik büyük bir kabile Nurali, Ayembet, Koyçu Batur, Buscanbay, Kayışbay, Hamza Görmüş ve Hüseyin isimli önderlerin başkanlığında hareket etti. Bu kafiye gündüzleri uçaklar devamlı surette hücum ediyor ve aynı zamanda Rus—Mogol ve Çinli süvariler de karşı geliyorlardı. Bu çeşitli hücumlar karşısında, Kansu'ya gitmesi gereken kabile Mogolya hududuna doğru yol alıyordu. Uçakların taarruzundan korunmak için gündüzleri saklanıyor ve yürümeye geceleri devam ediyordu. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi havanın soğumuş olması ve yiyecek maddelerinin azalması, kafilenin hareketini çok güçleştiriyordu. İki aydır yolda bulunan milliyetçiler, Mogolistan hududundaki İnez dağında ancak birkaç gün için mola vermek imkânını bulabilmişti. Esasında buna mola denilemezdi. Çünkü düşmanların taarruzları daima devam ediyordu. İki günlük moladan sonra kafiye de bulunan kadın ve çocuklar, bütün ağırlıklarını bırakarak birkaç öncünün başkanlığında ilerlerken, erkekler de durmadan muharebe ediyorlardı. Nihayet çetin bir mücadeleden sonra Kansu vilâyetine ulaşabilmişti. Müslüman ahali, bu yorgun ve perişan insanları çok iyi karşıladılar.

Hal böyle iken, Şin Şi Sey, Kansu eyâletini durmadan tazyik ederek, Kazak Türklerinin iadesini istiyordu. Hain vali bunun üzerine Ruslar tarafından yetiştirilmiş bulunan casuslarını Kansuya yolladı. Ga-

yesi, Kansu halkını, Kazak Türklerinin aleyhine kışkırtmaktı. Buna muvaffak olamayan Şin Şi Sey, para kullanmak ve silâh yardımıyla bulunmakla yerli Tibetlileri kandırmıştı. Tibetliler, gayrimüslim oldukları için, Kazak Türklerine karşı savaşmaya kanmışlardı. Bu suretle, her gün Türklere akın ederek hayvanlarını çalıyor ve adam öldürüyorlardı. Bazan daha da ileri giderek, güpe gündüz Kazak Türklerinin çadırlarına giriyorlar, ne varsa alıp götürüyorlardı. Bu durum, Kansu hükûmetine bildirilmişse de, gerekli bir tedbir alınmamıştır. Zira, Şin Şi Sey'in kandırdığı Tibetliler, bazan Kansu hükûmetine ait malları da alıp kaçıyorlar ve bunları Kazak Türkleri yaptığı diye her iki dost'un arasını açmağa çalışıyorlardı.

HİNDİSTAN'A GÖÇ

(1. Kafile)

Artık burada oturulmayacağını, Şin Şi Sey entrikalarının buraya da sirayet ettiğini gören Kazak Türkleri, en iyi yolun Hindistan'a ve oradan da Türkiye'ye geçmek olduğunu kararlaştırırlar. Bu fikri Elishan Batur ortaya atmış ve plânın muvaffak olabilmesi için harekete geçmişti. Bilindiği üzere, Kazak Türklerinin hepsi de Çinli tebasında idi. Bunların Çin'den ayrılması fikri karşısında Kansudaki bazı Çinliler harekete geçmişler ve Kazak Türklerinin hareketine mani olmak için çeşitli engeller hazırlamağa başlamışlardır. Bütün bunlara rağmen Kazak Türkleri, 1940 tarihinin Şubat ayında, Elishan Batur ve Kojeakın Baturların idaresinde, iki bin kişilik bir grup halinde yola koyulmuşlardı.

Büyük bir azimle yolunda ilerleyen kafile, Tibetlilerin Kolk denilen bir kabilesinin oturduğu bölge-

ye gelir. Birkaç elçi gönderilerek, gayelerinin kötü olmadığını, sadece buradan geçmek olduğu söylenir. Fakat, Şin Şi Sey'in bu satılmış adamları, ikna olmamışlar ve Kojeakın'lar, tekrar bu bölgeye giderek, dar olan bu geçitten geçebilmek için ricada bulunmuşlarsa da, muvaffak olamamışlardır. Neticede savaşmak mecburiyetinde kalan milliyetçi idareciler, geçitleri alıp geri döndüklerinde, çoluk ve çocuklarının, Tibetli yerli askerler tarafından esir edildiğini görünce, ne yapacaklarını bir an için şaşırırlar. Kansu hükûmeti ile savaşmamak için Elishan Batur, bir anlaşma teklif eder.

Buna cevap olarak Çinli askerlerin kumandanı Kalung - Jang Kazak Türklerine ancak silâhlarını bırakıp teslim oldukları takdirde müzakereyi kabul edeceğini bildirir. Buna nasıl itimat edeceklerini söyleyen Kazak Türklerine, Çinli kumandan kendisinin de Çinli müslümanlardan olduğunu bu sebeple Kur'anı Kerim'e el basacağını söyler ve bir fenalıkta bulunmayacağına dair söz verir. Kazak Türkleri bunun üzerine silâhlarını bırakırlar. Bunun üzerine, Çinliler hiçbir müzakereye lüzum görmeden kafilayı geri döndürmeğe başlarlar. Müslüman olduklarını söyleyen Çinli askerler, daha ikinci günde Kazak Türklerinin kıymetli eşyalarını toplamağa başlar bununla da kalmıyarak kadın ve kızların ırzlarına tecavüze yeltinirler. Bu esnada kabile başkanı olan Elishan Batur, Koyçi Batur ve birkaç arkadaşını da bağliyerek, gruptan ayrı olarak götürürler. Bu vaziyet karşısında çileden çıkan Kazak Türkleri, silâhlı askerlerin karşısında hiçbir şey yapmadan yollarına devam ederler.

Sadim, denilen bir yerde kabile konaklar ve mola verir. Bundan istifade eden Kazak Türkleri, gizlice birbirleriyle konuşmak imkânını bulur. Böylece, ge-

ce kumandan Kalung—Jang'ın çadırını basıp Elishan Batur ve arkadaşlarını kurtarmayı kararlaştırırlar. Gece herkes uyuduğu bir sırada harekete geçen Kazak Türkleri Kocakım Batur'un kahramanlığı ve iyi idaresi neticesinde, bütün nöbetçileri temizlerler. İçeride yatan ve Kur'anı Kerime de el basmış bulunan kumandanı da yok etmeğe muvaffak olan milliyetçiler, yan çadırlardan silâh ve cephaneyi almağı başarırlar.

Bu ani baskın neticesinde milliyetçiler, Elishan Batur'u da kurtarırlar. Fakat, Koyçu Batur için muvaffak olamazlar. Harekâtтан haber alan ve biraz ilerde çadır kurmuş olan Tibetliler, hemen Çinlilerin yardımına koşarlar. Bu arada eli ve ayağı bağılı bulunan Koyçu Batur, bir imkânını bulur, elini ayağını çözer ve bir tüfek temin ederek mücadeleye gireceği sırada şehit düşer.

Sabah olduğu zaman, karşılarında silâhlı Kazak Türklerini gören bazı Çinli ve Tibetli askerler, ellerinde bulunan kıymetli eşya ve esirlerle Şinhay'ın yolunu tutarlar. Düşmanların gidişini müteakip Kazak Türkleri Altın Şose denilen yerde istirahat etmek amacıyla Batıya doğru hareket ederken, Elishan Batur'un idaresindeki diğer grup da Tibet'e müteveccihen daha evvelce açtıkları geçid'e gitmişlerdir. Nihayet 1940 Temmuz ayında Tibet'in hudut karakoluna gelen bu kabile, Nakça şehrinin yanına ulaşmıştı. Tibet hükûmeti kabileyi burada durdurduğundan, feci bir vaziyet zuhur etmeğe başlamıştı. Çünkü kabilenin yiyeceği çok azalmış, bütün giyim ve kuşamları daha evvelden düşmanlar tarafından alınmıştı. Tibet'in soğuk havasında barınabilmek için çadırları bile yoktu. Fakat azimleri kuvvetli olan bu insanlar, Tibet hükûmetinin geçiş müsaadesini vereceğini her an bekliyorlardı.

Şinhay dağlarında oturan ikinci kabile; 1940 senesinin Eylül ayında Zayıp Tacî'nin başkanlığında beş bin kişilik bir grup halinde Hindistan'a mütevecihen yola çıktı. Tibet asıllı köylülerin sık sık baskınlarına uğrayan milliyetçiler, yollarına güçlkle devam edebiliyorlardı. Tibet hududuna yaklaştıkları bir sırada 4 bin kişilik bir Çinli kuvvetiyle karşılaşan Kazak Türkleri, çok fazla kayıp vermişler ve hayvanlarından büyük bir kısmını da onlara bırakarak, kaçmak zorunda kalmışlardır. Kafileden çoğu, Tibet dağına has bir hastalık olan (IS) e tutulmuş, ölüm her gün biraz daha artmıştır. Bu durum karşısında ilerlemek, pek zorlaşmıştı. Neticede bunlar da Tibet hudut karakolu olan Nakçaya yaklaştıklarında, askerler tarafından durdurulmuşlar ve geçiş müsaadesi için beklemek zorunda kalmışlardır. Fakat ikinci kabile, birinci grubun vaziyetine düşmemek için silâhlarından bir kısmını Tibetlilere vermemiş, saklamıştı. Zira onlara güvenemiyorlardı. Kafilenin vaziyeti yürekler acısı içindeydi. Bulundukları yer kumluktu. Tek bir ağaç bile yoktu. Çok sert olan rüzgâr, insanın iliğini, kemiğini donduruyordu. Geçiş müsaadesi alabilmek için herşeye katlanıyorlar. Tibetlilerin dediklerini yapıyorlardı.

Günler uzayıp gittikçe, Tibetliler de işi azıtıyor ve milliyetçilerin elinde kalmış bulunan çok az miktardaki hayvanları alıp kaçırıyorlardı. Bu Kazak Türklerini ölüme sevk etmek demektir. Çünkü hayvanlar onlar için her şeydi. Dertlerini anlatmak için, bir üst makam aramağa teşebbüs ettilerse de, karakol buna fırsat vermedi. Artık sabırları tükenmişti. Saklamış oldukları silâhları meydana çıkararak bir akşam aniden hücumla geçtiler ve karakolu yok ettiler. Yaşayabilmeleri ve Hindistan'a gidebilmeleri için bu şarttı.

Böylece, aylardır bekledikleri müsaadeyi alamadan, silâhlarını geri almakla yollarına devam edebildiler.

Baskını ikinci kabile yapmış ve o gün birinci kabileyi vaziyetten haberdar etmişti. Bundan sonra her iki grup birleşerek Elishan Batur'un başkanlığında yollarına devam ettiler. Son kabileyi, Tibetliler takip etmedi veya edemedi. Buna mukabil arasına küçük çapta baskınlardan geri kalmadı. Bu savaşlar, Kazak Türkleri için hiç bir mana ifade etmiyordu. Kazak Türkleri için en büyük güçlük, ellerinde hayvanlarının bulunmayışı ve erzaksızlıktı. Bu bölgedeki Tibetliler, şaşılacak şekilde vahşi idiler. Kazak Türklerine hiç yanaşmıyorlardı. Belki de haklı idiler. Kazak Türklerinin lisanlarını da anlamıyorlardı. Bu vaziyet karşısında aç kalma tehlikesine maruz kalan Kazak Türkleri, bazen çok güç durumda kalıyorlardı. Bu vaziyette 10 aydır yolda bulunan kabile, Himalaya dağlarının havasız tepelerinde (IS) denilen hastalıktan kırılıyordu. Bu arada Zayıp Tacı de (IS) hastalığından ölmüştü.

1940 yılının sonbaharında, Hindistan hududunun bir kısmına yaklaşıldığı bir esnada, Tibet'in merkezi olan Lasa'dan çıkan beş bin civarında atlı süvarinin hücumuna maruz kalan kabile, burada da epey zayıat vermiş oldu. Bu ani savaştan sonra, kabilenin önünde gitmekte bulunan Makey ve Memiş beyler, yolda Hindistan askerleriyle karşılaşır. Ve 15 arkadaşıyla birlikte, büyük bir talihsizlik eseri olarak şehit düşerler. Kurtulanlardan bir kısmı, gerideki kabilenin de savaşmakta olduğunu görür. Bunlar yine Tibet askerleridir. Bu kuvvetlere karşı, asla unutulmıyacak yararlıklar gösteren Kojeakın Batur, kabileyi arkadaşlarıyla birlikte kurtarır. Şehit düşen 15 kişiden birisi, yaralı yatarken Hindistanlı askerler onun-

la konuşurlar. Müslüman olan kumandana vaziyeti anlatır. Bundan sonra, Hindistanlı askerler ile Kazak Türkleri görüşerek, üç bin kişilik bir kafile halinde 1941 yılının Eylül ayında Hindistan'a girmeğe muvaffak olurlar.

Hindli askerler, kafilenin silâhını aldıktan sonra sıkı bir arama yaparlar. Bu arada bazı kıymetli eşyaları da cebren alırlar. Bu şekilde kafileyi, nezaretinde Hindistan içlerine doğru sokarlar. Hiç mola verilmeden, Hindistan'ın hudut şehri olan Ladak'a gelinir. Buradan da durmadan kafile Keşmir'e doğru yol alır. Keşmir'le Ladak arasındaki Sunmarak denilen geçitte, Kazak Türkleri şiddetli bir tipiye tutulurlar ve zayıat verirler. Zorlukla Muzaffarabad'a vasil olunur. Burada muhacir Kazak Türkleri için bir kamp kurulur. Etrafa da nöbetçiler konur. İçerden dışarıya ve dışarıdan da içeriye kimse sokulmaz. Muzaffarabad, Keşmir hükûmetine ait bir bölge olduğundan, göçmenlere Keşmir hükûmeti tarafından yemek veriliyordu. Bu yemekler, kokmuş ve bozulmuş unlardan yapılıyordu. Yağmur da çok fazla olduğundan çadırlarda barınmak imkânsız bir hal alıyordu. İki taraflı bu zorluklar arasında her gün 15 - 20 Kazak Türkü ölüyordu. Hükûmet, hastalara ilâç vermediği gibi, ölüleri şehir mezarlıklarına koydurmuyordu. Göçmenlerin bu feci durumunu gören yerli halk çok üzülyordu. Bu sırada Keşmir'in Hindu mihracası Harising ile mücadele etmekte olan Keşmir müslümanlarının lideri Şeyki Mohammed Abdullah, kampın feci durumunu görerek, bütün müslümanların dikkatini buraya çekmeğe muvaffak olmuştur.

Bir müddet sonra Hindistan'ın her tarafından yardımlar gelmeğe başlamıştır. Bu yardımlarda, Ban-

jab ve Sarhat vilâyetlerinin müslümanları başta geliyorlardı. Fakat yapılan bu yardımları mihraca Hari-sing tam olarak vermiyordu. Mihracenin bu harekete daha fazla dayanamıyan Elishan Batur, arkadaş-ları Mardan Kazbek ve Akmolla Naymanoğlu, bir akşam kamptan gizlice kaçarak Banjab bölgesine gitmişler ve oradaki müslümanların ileri gelenlerinden olan İslamhan'ın yardımıyla, Aptabat şehrinin o zamanki İngiliz valisi Sir Fireiz ile görüşmüşler ve yardım temin etmişlerdir. Bunun üzerine Muzaffarabad-dan hareket eden kafile, 1942 Nisanında Tarnava de-nilen kasabaya vasil oldu. Manser ve Aptabat şehir-lerinden geçerlerken, buradaki müslümanlar tarafın-dan coşkun bir tezahüratla karşılanmış çileli ve sim-siyah günler geçirmiş yorgun insanlar üzerinde, bu hadise hiç bir zaman unutulmıyacak tesir bırakmıştı. Bu aynı zamanda Müslüman—Müslümanın kardeşi-dir Hadisi Şerif'inin güzel bir anlayışı idi. Teneffüs edilen hürriyet havası, Kazak Türklerini adeta çoşturuyordu.

Muzaffarabad'da yapılan baskıya mukabil Tarno-vada, doktorlar göçmenlerin evine kadar geliyor ve hastaları muayene ediyorlardı. İcabedenler, hastaha-neye kaldırıyordu. Buna rağmen yolda hastalananla-rın hemen hepsi ölmüştü. Kafile burada 1943 tarihine kadar kaldı. Ve yapılan sayımda, üç bin kişiden ancak bin kişinin kaldığı tesbit edildi. Bir müddet daha kampta kalan kafileden 400 kişilik bir grup Buf-faliye gitti. Geri kalan 600 Kazak Türkü de Tarnova-da kalarak fabrikalara girdiler, muhtelif işler tutarak hayatlarını kazanmaya başladılar. Fakat ne yazık ki, hastalık Kazak Türklerinin peşini bırakmamıştı. Elishan Batur ve Kojeakın Baturları da burada kay-beden Kazak Türkleri çok kötü günler geçirdiler. Tar-

nova da kalanlar, ticaretle de meşgul oluyorlardı ama, pek başaramıyorlardı. Hastalık ilerliyordu...

KAFİLE, PAKİSTAN YOLUYLA, TÜRKİYE'YE GİDİYOR

1946 tarihinde Buffali'de bulunan kabile, mensupları diğer arkadaşlarının yanına geldiler. Kazak Türkleri, bu muhitin havasına yavaş yavaş alışıyorlardı. Yerli halklada çok iyi anlaşıyorlardı. 1947 senesinde Hindistan ile Pakistan ikiye ayrıldığı sırada, Hindistan topraklarında kalan Kazak Türkleri, Pakistana geldiler. Pakistan hükûmeti, Hindistan'ın diğer kısımlarından gelen kendi muhacirleri gibi, Kazak Türklerine eski Hindulardan kalma evleri verdiler. Vasıtalardan para almaz oldular.

Bundan sonra ticaret işlerini geliştiren Kazak Türkleri, zamanla vaziyetlerini düzeltmeğe başlamışlardır.

1948 senesinde Türkistan ile Pakistan arasındaki yol'un açılmasıyla, tüccar ve hacca gidecek olan kimseler, Türkistandan gelmeğe başladılar. Bu gelenler, Doğu Türkistanla Çinliler'in arasının bir hayli düzeldiğini söylüyorlardı. Bir kısım Kazak Türkü, bu haberi duyunca memleket hasretine dayanamayıp geri döndü, 1949 da bu yol tekrar kapanınca, geri dönmek isteyenler gidememişler ve gitmek de istememişlerdi. Zira, bu defa gelen haberler başka idi. 1950 de, Pakistan'daki Kazak Türkleri, Türkistan'daki Kazak Türklerinin komünist Çin ile çetin savaşlar yaptıklarını ve bu savaşları idare eden Osman Batur ile Canımhan Hacı'nın esir düştüklerini ve Alibeg Hakim'in de her dünyaya doğru kaçmakta olduğunu öğrenirler.

Bu hadiseler devam ederken Pakistan hükûmeti, Kızıl Çin hükûmetini tanımış olduğundan Çin komünist hükûmeti Karaçide bir Çin sefareti açarak, her tarafta komünist propagandası yapmağa başlamıştır. Kızıl Çin Hükûmeti bu propagandalarını daha ziyade, Doğu Türkistan'lı Kazak Türklerine karşı yapıyordu. Bu yalan propagandalara aldırış etmeyen Kazak Türkleri aralarında «KAZAK MUHACIRLAR DERNEĞİ» adı altında bir teşkilât kurdular. Derneğin merkezi, Peşavir şehri idi. Derneğin meydana gelişinden bir müddet sonra, Karaçi'deki Çin sefiri birkaç adamıyla Peşavire gelerek, buradaki Kazak Türkleriyle konuşmak isteğinde olduğunu bildirdi. Bu teklifi şiddetle reddedildi. Bütün para teklifleri, ziyafetlere davetler kat'i surette istenmedi. Ve bir daha böyle tekliflerde bulunulmaması ihtar edildi. Derneğin kurucularından olan Halifa Altay, Uyadan Akay, Hamza Görmüş ve Osman Taşdan'lar, Çin Elçiliği tarafından dağıtılmak istenilen Türkistanca bastırılmış «Halk» isimli propaganda kitabını reddetmişlerdir. Pakistanda cereyan eden Çin elçilik mensubu ile mücadelede bahsi geçen derneğin ve bilhassa kurucusu Halifa Altay, Uyadan Akay ve Hatayhan Bilgin'in büyük rolü olmuştur.

Kazak Türkleri, Pakistan'da 13 sene kaldıktan sonra, Türkiye hükûmetinin muhacirleri kabul etmesi üzerine, dünyada tek Türk yurdu ve komünizmden uzak bulunan Türkiye'ye gelmeğe başladılar. Ve Konya, Niğde, Aksaray, Kayseri, Manisa, İstanbul'da yerleşen Kazak Türkleriyle, Elishan Batur'un en büyük dileği yerine gelmiş oluyordu. (1953) ... Bu kafiiledaki Kazak Türkleri, Pakistan hükûmeti ve halkına her zaman müteşekkirdirler.

TÜRKİSTAN'DA KALANLAR VE ONLARIN MÜCADELESİ

Yukarıdan beri anlattığımız veçhile, bir kısım Kazak Türk'ü komünist Şin Şi Sey'in gayri insani hareketlerine daha fazla tahammül edemeyip her ne pahasına olursa olsun bütün tehlikeyi göz önüne alarak, büyük bir maceraya atılmışlar ve türlü eziyetlerden sonra hürriyetlerine kavuşmuşlardı. Hal böyle iken, acaba Türkistanda kalan çoğunluk Kazak Türklerinin vaziyeti ne şekilde idi...? İşte bu mühim konuya tekrar avdet ediyoruz.

Türkistanın Kumul ve diğer vilayetlerinde durum çok karışık bir halde idi... Halk arasında ileri görüş sahipleri, derhal ortadan yok ediliyorlardı. Onlarını akibetini sormak ise, hiç bir fayda temin etmiyordu. Bir az daha soruşturulurlarsa, bu defa suçlu çıkıyorlar ve şiddetli cezalara maruz bırakılıyorlardı. Hatta, kendileri bile ortadan kaybediliyorlardı. Bu gizli faaliyetlerin bir tek sebebi vardı:

Türkleri sindirmek, millî hislerini baltalamak, hürriyet arzularını söndürmek ve komünist yapmağa uğraşmak... Bu gayelerine ulaşabilmek için, her türlü alçaklığı ve vahşi siyasetlerini tatbik ediyorlardı. Bütün Türkistan Türklerinin en fazla saydıkları ve sevdikleri kimseleri ortadan kaldırma siyaseti güden bu adi insanlar, yine bu arada Altay Kazak Türklerinin çok saydığı Mänkey'i tevkif ettiler. Daha sonra da millî bir şair olan Ahit Hacı'da aynı akibete uğratılmıştı. Rusların emirleriyle, bu işleri yaptıran, Şin Şi Sey ortadan kaldırdığı kimselerin mallarını da alıyordu. Bu şahısların aileleri de göz hapsinde olduğundan, bunlarla görüşmeğe kimse cesaret edemiyordu.

Şin Şi Sey daha da ileri giderek 1936 da kendi kabinesinde bulunan yegane Türk vekili Baymolla Karkeoğlu'nu da tevkif etti. Bunu «Baymolla'nın kuyrukla-
rı» denilen Abev, Şâv Şerifhan, ve başkaları takip etti. Rusların oyuncağı olan Şin Şi Sey artık iyice dehşet saçmağa başlamış ve bütün bu yaptıkları yetmiyormuş gibi Doğu ve Batı Türkistanlıların çok sevip saydığı ve Altay vilayeti valiliği yapmış olan Şerifhan Töre'yi de tevkif ettirmişti. Böylece, propaganda-
larında kendisine kolaylık olsun diye meydan açıyordu. Çünkü, adı geçen vatansever kimseler, ellerinden geldiği kadar milletin menfaatını mudafaaya çalışıyor, başı derde düşene akıl ve nasihat veriyorlardı.

Yukarıda isimleri geçen bu bir kaç kahraman Kazak Türkü liderlerinin daha iyi tanınması ve hadisenin daha iyi kavranılabilmesi için, onlardan kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

MÂNKEY

Kazak Türklerinin meşhur «Tört Orın'lık» makamını işgal etmiş olan Mâmi'yin oğludur. Altay vilayetinde çok zengin bir hayat süren bu zat, halk tarafından çok sevilmiştir. Mânkey, Rus ihtilâlinde sonra Bolşeviklerin işkencesine maruz kalıp, Kazakistandan kaçarak Altay'a gelen, Kazak Türk muhacirlerini çok iyi karşılamış ve içlerinde kültürlü olanlardan istifade etmiştir. Onlarla, komünistliğin çok adi bir rejim olduğunu izaha çalışmış, fakat bu faaliyetlerinden haberdar olan Ruslar, kuklası Şin Şi Sey vasıtasıyla onu tevkif ettirerek öldürmüştür. (20)

(20) Rus mezaliminden kaçarak Doğu Türkistan'a gelen Kazak Türkü aydınlarından Zeytin Gazi (denilen Kazak Türklerinin Nayman kabilesinin Murın koluna mensup) 1932 senesinde Doğu Türkistan'daki Kazak Türklerle

Kazak Türkleri arasında kahramanlar arkasından destanlar yazmak, şiirler söylemek adettir. Bu sebeple, Mânkey'in arkasından da çeşitli şiirler yazıldı ve söylendi... Şimdi bunlardan bir kaç tanesini misal olarak verelim:

Altay'da Mâmiy, Qara Osman,
Qılğan isin carasqan.
Sırtağı cavmen alısıp,
İştegi coqqa qarasqan.
Âdildik' pen el biylep,
Mâmen, tüzüv col aşqan.
Orta Cüzdin işinde,
Kim bolğan bular'ğa talasqan

Anadolu Türkçesiyle anlamı:

Altay'da Mâmiy, Kara Osman,
Her yaptığın iş yakışan
Dış düşmanlarla uğraşıp,
İşteki yoksula bakan.
Halka adil olarak hüküm edip.
Mâmen doğru yolu aşan.
Orta Cüz'ün işinde,
Kim olmuş bunlara karışan.

rine komünizmin kötülüklerini anlatmaya çalışmıştır. Bu maksatla bir kitap yazmıştır. El yazısıyla gizli olarak çoğaltılan kitabın baş tarafında şöyle denilmekte:

Kerey'ge endi keldik On Eki Abaq,
Ağıldı qayğı ketip mınlı qabaq.
Osınday beynet körgen bir adam dep,
Kerey'ain balasına boldıq sabaq.
El eken Kerey degen aşırq catqan,
İygilik şarva quvıp malın baqqan.
Bayqavsız bir tükpirde catır eken,
Alıs cortıp aralap coqqoy tapqan.
Qol salıp eki ökipeden qıspasa'da,
Azğana cötelı bar tımavratqan.
Osını misal qılıp oylav kerek,
Cağdaydı el qomın oyda tutqan.
Ne kerek can izdemey mal izdegen,
Cigit bar bir serkeşke arın satqan.
Qazaqtın qayran küni ötken coqba?
Bala uyıqtap, baytal cuvsap tınış catqan.
Bayğa tul, biyge calısı hakim bolıp,
Âkege bala cav bolıp zar cılatqan.
Burıñǵı eskilerdin sözi calğan,
Qazaqşa ğurıp-âdet bâri qalğan.

Ahit Hacı, 1868 senesinde Altay vilâyetinin Kök-toğay kazasının Kayırtı nahiyesinde doğmuştur. Şin Şi Sey tarafından öldürülmüştür. Buhara'da okumuştur. Batı'da ALAŞ Partisi kurulduktan sonra, Doğu Türkistana dönerek Altay vilâyetinin Sarioğay kazasında medrese yaptırarak orada kendisi gençleri okutmaya başlamıştır. Onun basılmış bir çok kitapları da vardır. 1897 senesinde «Ciyhanşa», 1901 senesinde de «Qıysahi-Ciyhanşa Tamuz Şahoğlu», 1902 senesinde'de «Qıysa Qabdulmalik», 1908 senesinde de «Ahvalı Kiyamet», 1909 senesinde de «Abiyat Aqdiya», 1909 «Kerey İyşanı Muhammet Momin», «Qıysay: Sâyfülmülük», «Abaq Kerey Şeciresi», «Er Cânibek» «Altay» gibi kitapları çıkmıştır. Bunların son taraftaki bazıları el yazma olarak çoğaltılmıştır. (21)

Birevi eki közdin cavlıq etip,
Ayrıldıq köp manğazdan halqın oylağan.
Bay tozdı, batır öldi, kedey talap,
Qor boldı iyt pen qusqa talay manap.
Bastağan osı coldı sum Bolşevik,
Col berdi ol Melün'ğa Allah qalap.
Zamanı kömünist'in kez bolğanson,
Er qunsız, qatın pulsız, nikah talaq.
Cabıldı İslamnın orındarı,
Quday'men tuvra qarsı forımdarı.
İslom'nın parızdarın talaq eti,
Mutlak kafir boldav cannın bâri.

Anlamı: Yazar, «On İki Abaq Kerey» denilen Doğu Türkistan Kazaklarına geldikten sonra, üzüntüsünün nispeten azaldığını izah ederek, bunların yani (Doğu Türkistan Kazaklarının) henüz fark edilmeden bir köşe'de yattığını, bunların pek bir şeyden anlamadığını, sadece geçimle uğraşmakta olduklarını, öldürücü hastalıktan haberleri olmadığını, hastalığın soğuk algınlığı gibi yeni-yeni yakalamaya başladığını (komünizm tehlikesinden bahsediyor), hep geçim peşinde gitmenin doğru olmayacağını, bir azda düşünmenin şart olduğunu, izah ederek, «bolşevik», «komünist»lerin kötülükleri, din ve mülk düşmanlığı hakkında bilgi vermekte.

(21) Kızak Sovyet Ansiklopedisi, I. cilt. Sh. 241, 1972, Alma-Ata.

Şiirlerinin birisinde Ahit Hacı şöyle demektedir:

Batısta qamap orıs (rus) tur, sırtında Qalqa torbası,
Garıp Ahit mekeni Öraltay'ın ör bası.

Aynalası qorşalıp bekidi,

Zamanın qalay Qazağ'ım, buzulama ALAŞ'tın

Ordası?

(Garıp Ahit mekanı Hüraltay'ın hür başı. Batıyı kaplayan Rusun arkasında Dış Moğolya bohçası. Et-rafı çevrilerek kapandı, durumun nasıl Kazağ'ım? Bozulacak mı ALAŞ'ın Ordası..). Ahit Hacı'da tevkif edilerek Urumçi'ye götürülmüş ve yukarıda denildiği gibi orada öldürülmüştür.

ŞERİFHAN TÖRE

Yukarıda bahsi geçen Batı'dan getirilen asılzade sülalesine mensup bulunan Şerifhan Töre, Doğu ve Batı Türkistandaki bütün Kazak Türkleri tarafından çok sevilen aydın bir kimse idi. Bir müddet Altay valiliği yapmış ve eğitim davasına büyük ehemmiyet vermiştir. Kazakistan'da onun hakkında plaklara alınmış olan, hatırlayabildiğimiz şu şarkı pek revaçta idi.

O şirkin Altay Şerifhan qanday,
Qaranlığı serpiltti atqan carıq tanday.
Altındı Altay, raqattı canğa cay,
Algırmıylı, er cürek Altay halqı saltı-ay.

Anlamı:

O şirin Altay, Şerifhan nasıldı,
Karanlığı aydınlatan tan yeri gibiydi.
Cana rahatlı altınlı Altaydı,
Zeki kafalı, kahraman yürekli Altay halkı adedi.

Şerifhan Töre, zalim Şin Şi Sey tarafından tevkif edilerek öldürüldükten sonra, yine Şin Şi Sey'in tuzluğuyla hapishanede bulunan millî şair Abdulkerim İntikbayoğlu'nun, hapishane'de onun hakkında yazdığı ve 1948 senesinde Urumçi'de çıkan «Altay» isimli mecmuada yayınladığı bir şiir veriyorum:

Er Şerifhan, esil Şerifhan qıranımay,
Aldında Altay asqar turağınay.
Sezinip erte oyanıp oylasan da,
Mezgilsiz sol biyikten quladınay.
Er basın, esil basın, ğazez basın,
Boldı eken qay maqavda surağınay.
Ayrıp eldi cavdan, cerdi cüttan,
Esil er cetbey kettin muratınay.
Quz biyik, sengir biyik, tengir biyik,
Andığan mergen quvıp biz bir kiyik.
Tasın cep sol biyiktin cazıqtı bop,
Qus torğa, er orğa bop tarttıq küyik.
Qıyadan uşqan qıran qonar'da coq,
İzdesen Altay asqar Oral'da coq.
Ezilgen eski ömürdü eske alarlıq,
Bolmasa quba balşıq molan'da coq.
Eske alğan el qurbanın zarım osı,
Zarımının tarşılıqta sarını osı.
İşinde tar zındannın sasıq iyis,
Köz casım qoldan kelgen bârim osı.

Anadolu Türkçesiyle anlamı:

Er Şerifhan asil Şerifhan kahramanım-ay,
Önünde büyük Altay memleketin ay.
Sezinerek erken uyanıp düşündü isen de,
Mevsimsiz şu yüksekten yuvarlandın ay.
Er basın, asil basın, aziz basın,
Oldu hangi hapishane'de sorgun ay.

Ayırarak halkı düşmandan, toprağı tipiden,
Asil kahraman erişmeden gittin muradına- ay.
Zirve yüksek, orta yüksek, bayır yüksek,
Avlıyan avcı kovalayarak biz bir geyik.
Taşın yeyip şu yükseğın yazıklı olup,
Kuş tuzağı, er çukura olup hasret çektik.
Kırdan uçan kartal konarı yok,
Ararsan büyük Altay, Oral'da yok.
Ezilmiş eski hayatı hatırlatacak, hiç olmazsa,
Beyazımsı topraktan mezarın bile yok.
Hatırlayan halk kurbanın hasretim bu,
Hasretimın gurbetteki istikameti bu.
İçerisinde dar zindanın pis koku,
Gözümün yaşı elimden gelen her şeyim bu..

Burada bir hususu bilhassa belirtmek gerekir. Çinliler, yerli Türkistan halkından çok vergi almasına rağmen onların eğitim işine hiç ehemmiyet vermemişlerdir. Hep, Türkistanlıların cahil kalmasını istemiş ve siyasetlerine buna göre yön vermişlerdir. Bunun neticesi olarak, Doğu Türkistan'da basın ve matbaa pek gelişmemiştir. Ve bunun için de basılan kitaplar pek azdır. Yazılan kitaplar ise, çoğunlukla elden ele, el yazmayla çoğaltılarak dağıtılmıştır.

YENİ BİR TEŞKİLÂT

(Uluttu Korgav Uyumu)

Çinlilerin, kıymetli şahısları birer birer ortadan kaldırması üzerine, vaziyetin ehemmiyetini kavrayan Kazak Türkleri, 1936 senesinde Yunus Hacı'nın başkanlığında (ULUTTU KORGAV UYUMU) yani «Milleti Müdafaa Etme Teşkilâtı» adı altında bir teşkilât meydana getirdiler. Bu teşekkülün ikinci başkanlığına da

Alibeg Rahimbegoğlunu (bu günkü Ali Beg Hâkim) getirdiler. Komünistlerin bu yeni teşkilâttan haberdar olmaması için, idareciler üyelerini binbir itina ile seçiyordu. Esasında bu teşkilâta her Türk seve seve katılabilirdi. Fakat, halk arasına yayılmış bulunan komünistlere, bu teşkilâtın mevcudiyeti bildirilmiyecekti.. Bu kurul'un ilk üyesi tanınmış bir zat olan Moham-medcan Molla olmuştur. Azalar Luraya alınırken, vatan ve millet için çalışacaklarına dair and içiyorlardı. Zamanla teşkilâtın azaları çoğalmağa başladı. Başkan Yunus Hacı, etrafa adamlar koyarak, başka yerlerde de bu kurulun şubelerini açmağa çalıştı.

İlk olarak Urumçi merkez kazasına bağlı Taşünku dolaylarında ikamet etmekte olan Kaçen, Satarhan, Mokaş, Aliekber beylere, Kutubey kazasından Alioğlu Orazbay, Tarbagatay Kazak Türklerinin lideri olan Yusuf Ukarday, Ömer Zalin, Nürteza, Mirza Salih beylerle, Altay milliyetçilerinden Nuğaybey ve arkadaşları ile İLE vilâyeti milliyetçilerinden Cayirbeg, Kanatbek'lere adamlar gönderildi Bu temaslar çok müsbet neticeler verdi. Milliyetçilerin hepsi bu teşkilâta girmeye karar verdiler. Yalnız, bir kaç sene evvelki ayaklanmanın hatırlanmasını, o zamanlar Türkler kuvvetli olduğu halde esaslı bir galibiyet alınamadığını bu gün ise düşmanların daha kuvvetli bulunduğunun dikkate alınmasını ve çok tedbirli davranılmasını bildirdiler.

İki emperyalist devlet arasında ezilen hürriyet aşığı bu insanlar için iki yıl vardı. Ya köle olmak yahutta silâhlı bir ayaklanma yaparak, hakları geri almağa çalışmak.

Birinci şık tercih edilemezdi. Türk milleti asırlardan beri hükmetmeğe, kıt'alar fethetmeğe alışmış bir topluluk olarak, komünistlerin altında ezilerek asla köle olamazdı. O halde ikinci şık'ın tercihi lâzımdı.

Ama nasıl?.. İşte bu husus hakikaten çetin bir problemli. Halli çok güçtü. Çünkü eldeki silâhlar çok az ve eskiydi. Etraftan yardım edecek bir devlet de bulunmuyordu. Bu vaziyette ne yapmalıydı? Köle olarak yaşamaktansa, silâhsız dahi olsa dövüşerek ölmek çok daha iyi idi..

Teşkilât yeni plânlar hazırlamakla meşgulken, Şin Şi Sey'in adamları da kurulun mevcudiyetini öğrenmişti. Zalim vali, yeni entrikalarla elde mevcut bir kaç silâhı da toplattı ve ayaklanmaya yardım edebilecek kimseleri de tevkif ederek, Kazak Türklerinin bu ümitlerini kırmayı menfaatına uygun buldu. Halk'dan silahlarını teslim etmesini istiyordu. Fakat baktı ki, kimse yanaşmıyor, o zaman yol kavşaklarına ve mühim yerlere koymuş olduğu askerlerini takviye ederek çoğaltmağa başladı. Teşkilâtın merkezini de öğrenen Şin Şi Sey, Kızıluzen deresinin etrafını çevirerek, başkan Yunus Hacı ve arkadaşlarının kaçmasına mani oldu. Bir müddet sonra da, Rusların direktifiyle teşkilât azalarını yakalamak için yeni tuzaklar hazırlamaya başladı.

ULUTTU KORGAV UYUMU MESULLERİ TEVKİF EDİLİYOR

Şin Şi Sey, Doğu Türkistanın vaziyetini görüşmek ve anlaşmazlıklara bir hal çaresi bulmak için tertiplediği toplantıya, memleketin her tarafından 350 mühim şahsı davet etti. Bu davete Altay Kazak Türklerinden Noğaybay bey hariç 349 kişi iştirak etti. 1940 senesinin Mart ayında Urumçideki toplantıya gelen bu 349 kişi, şehrin en büyük caddelerinden olan Cankarıg'daki «Karabut» adıyla bilinen bir Çin tapınağı-

na toplu olarak hapis edildi. Bunlar arasından 28 kişi, bir kaç gün sonra başka yere nakledildiler. Diğerleri de teker teker götürölerek, ayrı ayrı yerlere yerleştiriidiler. İlk 28 kişi arasında, Manas kazasında teşkilât kurmuş olan Yunus Hacı, Altay valisi şerifhan Töre, kardeşi Alen Töre, Urumçi vilâyeti ileri gelenlerinden Satarhan Töre, Ocavbay, Orazbay Alioğlu, Tarbağatay ileri gelenlerinden Mirza Salih, ile ileri gelenlerinden Erkinbek. Gene Urumçinden Kacen, Karaşehiri Moğollarından Manhang Vang'lar gibi tanınmış şahsiyetler bulunuyordu.

«Karabut» tapınağında hapsedilmiş bulunan miliyetçilerin dışarı ile a'âkaları kesilmişti. Mektup almak veya yazmak yasaktı. Ailelerine ancak verilen nümunelere göre mektuplar yazılabiliyordu. Bu örneklerde: «Menileket meseleleriyle meşgul olmaktadır. Yakında hepinizi sevindirecek mühim kararlar almış olacağız. Kısa bir müddet sonra bu kararları sizlere müjdeliyeceğiz» denilmekteydi.

1940 tarihinin Temmuz ayında hapisde olan miliyetçilere ikinci bir mektup yazdırıldı. Bu mektupda: «Bundan evvelki mektuplarda yazdığımız gibi, burada geçen her günümüz, Türkistan için en büyük bir nimettir. Aldığımız kararlar hepiniz için hayırlıdır. Neticeye bir an evvel ulaşabilmemiz için, sizden ellerinizdeki silâhları en kısa bir zamanda teslim etmenizi rica ederiz. Ne olur bizleri müşğöl durumda bırakmayınız» denilmekteydi. Bu mektuplar ikinci bir tetkikten geçtikten sonra gönderiliyordu. Yalnız bu mektuplar arasında, ilk tevkif edilen 28 kişiye ait hiç bir emare yoktu. Burada, sırası gelmişken Yunus Hacıdan bir nebze bahsetmeği faydalı buluyorum.

Yunus Hacı, 1893 tarihinde Altay'ın Çingil kazasında doğmuştur. Doğu Türkistan'ın meşhur seyyahı olan Şumişbay'ın oğludur. Şumişbay aslen Tarbagatay vilâyetindendir. Doğu Türkistanın Kazak Türkleriyle meskûn olduğu Kuzey taraflarında gezmediği yer yoktur. Bu muhitte nereye gidilirse gidilsin Şumişbay kuyusu, bir Şumişbay geçidi, Şumişbay yolu ve bir Şumişbay yaylası ile sığınağına rastlanır. Şumişbay'ın Altay'ın susuz kumları arasında çıkardığı su kuyuları da az değildir. Yunus Hacı işte böyle tanınmış bir adamın oğludur. Bu kahraman küçük yaştan beri, babasının telkinleriyle bir numaralı milliyetçi olmuştu. Babasının ölümünden sonra, Hacca giden Yunus dönüşünde, komünist zulmü altında inleyen Batı Türkistan Türklerini görmüş ve komünistlikten son derece nefret etmiştir. Hürriyete bir an evvel kavuşabilmek için de yukarılarda bahsettiğimiz «Uluttu Korgav Uyum»u kurmuştu.

Yunus Hacı'dan bu şekilde bahsettikten sonra şimdi tekrar mevzumuzu dönelim.

Bu ikinci mektupların dağılmasından sonra, Şin Şi Sey'in askerleri halkın elindeki silahları toplamağa başlamışlardı. Çok sıkı emniyet tedbirleri aldıklarından, bir kasabadan bir diğerine müsaadesiz gidebilmek imkansız hale gelmişti. Silahını teslim etmeyen sadece Altay vilayetinin Koktuğay kasabasından Noğaybay bey vardı. Bu şahıs, daha evvelce Urumçideki toplantıya iştirak etmediğinden; serbestti. Bunun için arkadaşı Osman İslamoğlu ile birlikte Şin Şi Sey'e karşı cephe aldılar.

Zalim vali, silahları toplattığından işlerini daha kolaylıkla görüyor ve bu arada tevkiflerine devam edi-

yordu. Bu cümleden olarak «Uluttu Korgav Uyumu» teşkilatının ikinci başkanlığını yapmakta bulunan Alibeg Rahimbegoğlu (Bu günkü Alibeg Hakim) nu suçlu görerek bir milyon Sinkiang doları para cezasına çarptırdı. Alibeg Rahimbegoğlu'nun bu parayı ödeye-miyeceğine kani olduğundan, gayesi onu bu şekilde tevkif edebilmektir. Bu cezanın üç ay içersinde öden-mesi gerekiyordu. Bunun Alibeg Rahimbegoğluna bir tuzak olduğunu anlayan halk, sevdiği ve saydığı bu adamı kurtarabilmek için, aralarında bir milyon Sin-kiag dolarını toplıyarak, zamanından evvel ödediler. Bu para ile birlikte, teşkilata ilk aza olan Mohammed-can Molla'ya da yarım milyon lira para cezası veril-miştir.

Bu para cezaları ne Alibeg Rahimbegoğlu'nu ve ne de Mohammedcan Molla'yı tevkif etmekten kur-tardı. Eylûl 1940 da Alibeg Rahimbegoğlu, Şin Şi Sey tarafından yakalanarak, Hoca Niyaz Hacı'nın sarayı olduğu söylenen Cankangdaki büyük bir binaya hap-sedildi. Burada başka mevkularda bulunuyordu. Fa-kat bu iki grup birbirleriyle temas ettirilmiyordu. Bun-ların ekseriyetini, işkenceler tatbik edilen hapishanele-re götürmüşler ve geri kalanlarına da komünistlik a-şılamağa başlamışlardır.

Ajanlar gece gündüz demeden, milliyetçilere ko-münistlik rejimini aşılamağa çalışıyorlar, bu rejimi ka-bul ettikleri takdirde, serbest bırakılacaklarını söylü-yorlardı. Seri konferanslar halinde devam eden bu taktik karşısında, ajanlar milliyetçileri ikna ettikleri-ni zann ediyorlardı. Haibuki Kazak Türkleri bundan kurtulabilmek için «ayıya dayı» diyorlardı. Artık ko-münistliği iyice aşıladıklarını zannettikleri milliyetçi-lerden bir çoğu 18 aylık bir mevkufiyetten sonra memleketlerine geri gönderildi.

Memleketlerine gelen bu milliyetçiler, komünistliğin adi bir rejim olduğunu açıktan açığa söylemiyorlar, ancak güvendiklerine Şin Şi Sey'in elinden neler çektiklerini anlatıyorlardı.

Alibeg Rahimbegoğlu (bu günkü Alibeg Hakim) da, diğer arkadaşları gibi Manas'a döndü. Bu rejimin fenalıklarını açığa vurmuyorsa da, arkadaşlarına ve adamlarına bütün vaziyeti anlatıyor, halkın milli hislerinin körüklenmesini ve talebeiere okuldan geldikten sonra bu mevzuda bilgiler verilmesini istiyordu.

Alibeg Rahimbegoğlu ile bu sıralarda beraber faaliyetlerde bulunanlar içersinde Nurfay Batur, Takiman ve Savabin gibi bazı kimseler öldüler. Nursafa Engin, Kaynas ve Ömer beyler de Türkiyededirler.

Alibeg Rahimbegoğlu, bir konuşmasında, arkadaşlarına şöyle demişti: «Komünistler her vesile ile Allahı inkar ediyorlar. Fakat biz hamdolsun müslümanız ve Tanrının varlığına bütün kalbimizle inanıyoruz. Onların bütün gayesi, bizim inançlarımızı yavaş yavaş yok edip kendilerine köle yapmaktan ibarettir. Türk hür doğmuştur, köle olamaz. Benliğimizi müdafaa için gizli teşkilatlar kurarak, mücadeleye devam azmindeyiz. Köle olmaktansa, ölmeği tercih etmeliyiz.»

Geri dönen milliyetçilerden bir çoğu, komünistlere alet olmamak için kendilerini hasta gibi gösteriyorlar ve evlerinden çıkmıyorlardı. Bazıları da kendilerini öldü gösterip isimlerini ve kıyafetlerini değiştiriyorlardı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALTAY'DA NOGAYBAY İLE OSMAN İSLAMOĞLU ŞİN Şİ SEY'E KARŞI MÜCADELEYE BAŞLIYORLAR...

Şin Şi Sey'in Urumçiye davetini reddetmiş bulunan ve silahını teslim etmeyen Nogoybay, arkadaşı Osman İslamoğlu (Osman Batur) ile Köktogay-Çingil arasındaki Zagiopa denilen mevkide karargah kurarak, mücadeleye başlamışlardı.

Bu iki kişilik milis kuvveti, münasip zamanlarda Çin askerlerine ve karakollarına ani baskınlar yaparak, epey zarar veriyorlardı. Çete harbine giren bu iki kahraman, ilk defa Ruslar'ın Altaydaki madenlerini işletmekte olan kimselere hücum etmişler ve oradaki mühendislere «Bu memleketin hakiki sahipleri bizleriz. Sizin Şin Şi Sey ve diğer Çinliler ile yapmış olduğunuz mukavelelerin bizim için hiç bir kıymeti yoktur» diyerek oradan hepsini kovdular. Kısa bir müddet iki kişi halinde çalışmış olan bu milliyetçiler, kahraman Köktogay ve Çingil halkından büyük bir kitlenin de kendilerine katılmalarıyla kuvvetlenmeğe başlamışlardı. İki silahla girişilen bu mücadelede, diğer kuvvetlere de yeteri kadar silah ve cephane tedarik edildi.

Gün geçtikçe büyüyen ve etrafa dal budak salan bu kuvvetin, kendisine mani teşkil edeceğini an-

layan Şin Şi Sey, 350 lilere yaptığı oyunu tekrarlamak üzere, 13 Ocak 1940 tarihinde Urumçiden 13 kişilik bir sulh heyetini Sarsunbey'e yolladı. Heyet, bir takım yaldızlı sözlerle, milliyetçileri kandırmağa çalışıyordu. Fakat, bunu derhal intikal eden milliyetçi liderlerden Nogaybay ve Osman, boşuna vakit kaybettiklerini söyleyerek hepsinin silahlarını aldırttı ve adi komünistleri öldürdü. Bu suretle, kısmen de olsa kalleşçe öldürülen arkadaşlarının intikamını alırken, bir taraftan da kendini kurnaz zanneden Şin Şi Sey'e güzel bir cevap vermiş bulunuyorlardı.

Bunu takiben Şin Şi Sey, Çin ve Rus karışımı askerler ile Mogolların da yardımını alarak, büyük bir kuvvet halinde milliyetçilere hücum ediyor ve bunu uçaklar destekliyordu. Bu mütekabil hücumlarda, milliyetçiler çok zorlukla dövüşüyorlardı. Çünkü aileleri yanlarındaydı.

Bu mücadeleler devam ederken, Altay vilâyetinden milliyetçilere durmadan iltihaklar oluyordu. Bunların arasında şehrin tanınmış şahsiyetlerinden Esimhan, Akteke, Musamergen, Burkutbay Batur beyler de vardı. Bu milli teşkilata, Türkistanın her tarafından iştirak etmek isteyenler oluyorsa da, günün şartları buna meydan vermiyordu.

Çin-Rus ve Mogoliardan müteşekkil karma kuvvetler, 16 Mart 1940 tarihinde, milliyetçilerin karargahına ani bir baskın yaptılar. Bu esnada büyük bir zayıat veren milis kuvvetlerinin arasında, Nogaybay ve Akteke gibi kahramanlar da şehit olmuşlardı. Esasında Çinliler, böyle büyük bir zayıat verdirecek tarazu da muvaffak olamazlardı. Fakat, milliyetçi nöbetçilerin yorgunluğu onlara bu fırsatı verdi.

Nogaybay'ın şehit olmasından sonra, karargahta bir toplantı yapılarak, bu kahraman'ın oğlu İrışan li-

der olarak seçildi. İkinci liderliğe de Osman İslamoğlu (Osman Batur) getirildi. Bundan sonra, milliyetçi kuvvetler, Çinlilere karşı çok başarılı baskınlar yaparak, ağır darbeler indirdiler.

İRİSHANBEY'İN LİDER OLMASINDAN SONRA BÜYÜK KOMÜNİST TAARRUZU VE SULH TEŞEBBÜSÜ

Milis kuvvetlerinin baskınları bu şekilde devam ederken, 20 Nisan 1940 tarihinde 8 bin civarında Çin ve Rus karma kuvveti, 200 Dış Mogol süvarisi ve 6 uçağın da desteğiyle, Baytık dağlarındaki milliyetçilerin karargahına büyük bir tarruz yapıldı. Milliyetçiler çember içine alındı ve yavaş yavaş bu çember daraltılmağa başlandı. Bu kötü durum karşısında, ailelerini kampta bırakmak mecburiyetinde kalan milliyetçiler, bir yarma hareketi yaparak, çemberi yarmışlar ve düşmanı bozguna uğratmışlardır. Bu çevirme hareketinden istediği neticeyi alamayan Şin Şi Sey, yeni bir takım planlar hazırlamaya başladı. Rusya ile de daimi münasebette bulunan vali, aldığı emirler cümlesinden olarak, ilk defa Urumçide tevkif edilmiş olan 350 kişiden sevilmiş ve tanınmış şahsiyetleri serbest bıraktı.

Bunların arasında Doğu Türkistan Kazak Türkleri arasında çok tanılan Mamioğlu, Mukatbey, Tılevbayoğlu, Canımhan Hacı, Timtioğlu Halil Taci gibi ünlü kimseler bulunuyordu. Bunlar Şin Şi Sey'in kabinesinde Maliye Vekili olan ŞUTİNGYANG'ın başkanlığında Sarsunbey'e geldikten sonra, milliyetçilerle temasa geçmişlerdi.

Bu kıymetli şahısların dönüşünü gören İrishanbey, ateş kes emrini verdi. Müteakiben müzakerelere

başlandı. Gelen delegeler, Şin Şi Sey'in bütün dilekleri yerine getireceğini, yalnız sükun içinde yaşamak için silahların bırakılması icap ettiğini söylüyorlardı. Bu arada, gizlice vaziyetin çok tehlikeli olduğu ve dikkatli davranılması da ikaz ediliyordu.

Bu görüşmelerde, İrışanbey, aşağıdaki şartlar kabul edildiği takdirde, silahların bırakılacağını bildir-di:

1 — Altay ve bütün Türkistanda suçsuz olarak tevkif edilenler serbest bırakılacak ve ölenlerin cenazeleri ailelerine teslim edilecektir.

2 — Altay vilayeti dahilinde en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün memuriyetlere Kazak Türkleri getirilecek,

3 — Altaydaki madenlerin Ruslar tarafından işletilmemesi ve hatta Rusların bütün Doğu Türkistan-dan çekilmeleri,

4 — Gizli olarak insan kaçıırma hareketine son verilecek,

5 — Silahları teslim edenler, yeniden tazyikle aranmayacak...

OSMAN İSLAMOĞLU'NUN ANLAŞMAYA İTİRAZI VE MÜCADELESİ... ONA İŞTİRAK EDENLER...

Şin Şi Sey'in Maliye Vekili olan ŞUTUNGYANG, İrışanbey'le müzakerelerden sonra, bu teklifleri kabul etti. Ve 1940 Temmuzunda bir sulh anlaşması imzalandı. Bunu müteakip halk silahlarını teslim ettiler. Fakat, Osman İslamoğlu (Osman Batur) silahların hemen teslim edilmesine itiraz etti. O, mukaveledeki şartların Şin Şi Sey tarafından yerine getirilmesinden

sonra, silahların bırakılmasına taraftardı. Bu sebeple silahını vermedi ve arkadaşlarıyla birlikte dağa çıktı... Süleyman ve Burkutbay beyler de kendisine iltihak etti...

1940 Temmuz anlaşmasını hiçe sayarak alçakça faaliyetlerine devam etmekte olan Şin Şi Sey, Bukat Mamioğlu'nu da öldürdükten sonra, münhal valiliğe Canımhan Hacı'yı tayin etti. Kısa bir zaman sonra Canımhan Hacı'nın oğlu Omerhan ve bir kaç arkadaşını tevkif eden Şin Şi Sey, adiliğini bir defa daha ortaya koymuş ve vali tayin ettiği bir adamın oğlunu, mesnetsiz suçlarla yakalatmıştı...

Osman İslamoğlu (Osman Batur), teşkilatının muvaffakiyetsizliğe uğramaması için çok dikkatli davranıyordu. Bütün gayesi, Doğu Türkistanı kurtarabilmek için, teşkilatının bütün Kazak Türklerine şamil olmasını istemekteydi. Bu sebeple etrafa saldırdığı adamları, müspet karşılandığı halde, komünistlerin yaygın bir halde, arabalarında olmalarından dolayı, bir şeyler yapamıyorlardı.

Bu sırada Rus kuklası Şin Şi Sey, 5 Haziran tarihinde Altay madenlerinin işletilmesini, tekrar Ruslara vermek suretiyle anlaşmayı bir defa daha bozmuş oldu. Rusların Altaya gelmeleriyle, Şin Şi Sey katliamından sağ kalabilmiş olan Halil Taci ve Esilhan Ukar-day beyler, Osman Batur'un kuvvetlerine iltihak ettiler. Gün geçtikçe kuvvetlenen milliyetçiler, Altay madenlerini boşaltmak için büyük bir harekete geçtiler ve madeni muhafaza ile görevli bulunan Çinliler bozguna uğratarak, büyük çapta silah ve cephane elde ettiler. Geçen defa kaçmalarına imkan verdikleri Rus mühendislerini de bu sefer öldürdüler. Karma kuvvetlerden müteşekkil komünistler, yığınlar halinde milliyetçilere karşı geliyorlar, fakat büyük iman-

la yanan milliyetçilere fazla birşeyler yapamıyorlardı. Esir aldıklarına akla gelmedik işkenceler tatbik ediyorlar ve sokaklarda dolaştırarak, hükümete karşı gelmenin sonu bu olacağını gösteriyorlardı.

İsyan bu minval üzerine sürüp gidiyordu. Ailelerinin yanlarında olması, milliyetçilerin savaşına çok sekte veriyordu. Fakat onları yanlarına almadıkları takdirde komünistlerin kucağına atmış olacaktı ki, bu da feci sonuçlar sağlıyacaktı. Diğer taraftan havaların soğuması ve dağların keskin rüzgarları da, mücadeleye mani oluyordu. Buna rağmen, harp yoluyla bir neticeye ulaşamayacağını anlayan Şin Şi Sey, Altay valiliğini yapmakta olan ve halk tarafından sevilen Canımhan Hacı'yı sulh için milliyetçilere gönderdi.

OSMAN İSLAMOĞLU SULHU KABUL ETMİYOR

1941 senesinin Ekim ayında Canımhan Hacı ve Çinlilerden müteşekkil bir grup müzakerelere girişmek üzere, milliyetçilerin karargahına geldi. Canımhan Hacı, mevsimin kış olduğunu, çoluk çocuğun perişan olacağını bu sebeple sulh teklifinin kabul edilmesini söyledi. Milis kuvvetlerinden Halil Taci ve Esimhan Ukarday bu teklife yanaştıkları halde, Osman Batur ve iki arkadaşı, kabul etmediler. Bütün ısrarlara rağmen iki arkadaşıyla birlikte, diğerlerinden ayrıldılar.

Müzakereler sırasında Çinli delegeler, evvelce yapılan anlaşmanın geçen defa olduğu gibi ihlâl edilmeyeceğini, hatta bu mevzuda Şin Şi Sey ile dahi görüşme yapabileceklerini söylemişlerdi. Canımhan

Hacı, Çinli delegeler tarafından daimi surette göz hapsinde olduğundan, milliyetçilere hakikatı bir türlü söyleyemiyordu. Kış aylarında mücadelenin zorluğunu anlayan ve bu sözlere inanan milliyetçiler, 17 kişilik bir heyeti Urumç.ye yolladılar. Heyet mensupları arasında Halil Taci, Esimhan Ukurday, Zeyned, Burambay ve Kadir beyler vardı.

Urumçiye uçakla gelen bu temsilciler; aldatıldıklarını pek kısa bir zamanda anlamışlardı. Fakat iş işten geçmiş Şin Şi Sey tarafından hapse atılarak daha sonra da öldürülmüşlerdi. Bu suretle Osman Batur'un tavsiyelerini dinlemeyen milis kuvvet, sindirilmiş oldu.

Silâhını teslim etmeyen Osman Batur ve arkadaşları, mücadeleye devam ettiler. Kuvvetlenebilmek için, sağa sola tekrar adamlar gönderildi. Bir taraftan da çete muharebelerine devam edildi. Osman Batur'un adam toplattığını ajanları vasıtasıyla öğrenen zalim vali, sıkı tedbirler almağa başladı. İlk olarak asker temin etmekle mükellef olan milliyetçilerden Bürkitbay Batur'u kanlı köpekleri vasıtasıyla yakalattı. Urumçiye göndererek hapsedtirdi.

Bürkitbay Batur'un hapisteyken bir sene evvel evlendiği karısı Ayşe'ye yazdığı şiir şöyledir:

**Bürkitbay Batur, atandım, Osman nan bata aldım,
Küş kömekti ciyam dep qalqım uçin mataldım.
İki qolum baylavda, iki gözüm caynavda, qızıl
tilim sayravda,**

**Maqsadıma cete almay işim ottay qaynavda.
Atten Ayşe qayteyin alp edip biltir ğana caylavda
Gözün qalqım caynavda düşmanın tısın qayrada
Erkin getip basınan bağlanın boldu aydavda
Qalqımın Qazaq balası oyunda bolsa sanası,**

Talpinip izde erkindik Allahin ceter panası.
Salemim cetsin Osman'ğa aldanbasın düşmanğa,
Hakkacalinip şığarsın halkın bostanğa.

ANADOLU TÜRKÇESİ :

Bürkitbay Batur, dendim, Osman'dan dualar aldım,
Güç kuvvet toplayacağım deyip halkım için
bağlandım.

İki gözüm görüyor, kızıl dilim konuşuyor amma,
iki elim bağlı

İçim ateş gibi yanıyor, çünkü, maksadıma
erişemedim.

Düşmanın diş bilerken halkımın gözü parlıyor.
Hürriyetin elden gittikten sonra, münevverlerin
sürülmekte,

Halkımın Kazak evlâtları, iyi düşüncesi olsa,
Hürriyetin, Istikbalin için ayaklan yeter Allahın
sayası

Selâmım yetişsin Osman'a aldanmasın düşmana,
Hakka yalvarıp yetişirsin halkı hürriyete. (22)

Bu şiiri yazdıktan sonra, orada çalışan bir Türkle dışarıya gönderen Bürkitbay Batur, kısa bir zaman sonra «Hain» suçuyla kurşuna dizilmiştir. Halk bu büyük kahramanın şiirini, bir hürriyet marşı gibi ağızdan ağıza dolaştırıyordu.

OSMAN İSLAMOĞLU, OSMAN BATUR OLUYOR Rusların Doğu Türkistanı Terk Edişleri

Bürkitbay Batur'un kurşuna dizilmesini müteakip

(22) Bürkitbay Batur, 1916 senesinde Altay vilâyetinin Köktoğay kazasında doğmuştur. (Kazak Sovyet Ansiklopedisi, cilt, 2. Sh. 544, 1973, Alma-Ata)

«Bilim câne Enbek» dergisinin 1966 senesindeki 6. sayısının 25. sayfasında Lukpan Badavamov'ta Bürkitbay hakkında bilgi vermekte. Dergi Alma-Ata'da çıkıyor.

Osman İslamoğluna iştirakler fazlalaşmıştı. Halk ona bir millî kurtarıcı gözüyü bakıyor, bağlanıyor ve şükran ifadesi olarak Osman «Batur» «Kahraman» demeğe başlıyor.

20 Şubat 1942 tarihinde Halil Tacî'nin oğlu Zayıp 25 genç ve iki silâhla, Keles Batur 30 arkadaşı ve 3 silâhla Osman Batur'a iltihak etmişlerdir.

Gün geçtikçe artan bu kuvvetlerin en büyük sıkıntısı silâh ve cephane idi. Fakat Osman Batur silâhtan ziyade adamlarının imanlarına güveniyordu. Çarpışmalar zaman zaman devam ediyordu. Bu arada pek çok vatan perverler de kaybedilmişti. Bunlar arasında Halil ve Halil Tacî'nin oğlu Zayıp'ler de vardı.

Artık Ruslar, Batı Türkistan yetmiyormuş gibi Doğu Türkistanı da almak için Şin Şi Sey vasıtasıyla türlü entrikalar çevirirken, Alman - Rus harbinde, Moskova elden gitmek üzereydi. Bu sebeple Ruslar Doğu Türkistandaki kuvvetlerini sür'atle çekmeğe başladılar. Bu hareket Şin Şi Sey'e büyük bir darbe olmuştu. Artık kendisini destekliyecek Dış Moğol askerleri de yoktu. Halbuki bu kuvvetler elindeyken dahi, milliyetçileri sindirememiş, onların **hürriyet** duygularını söndürememişti.

1943 senesinde, Ruslar Doğu Türkistandan tamamen çekildikten sonra, Osman Batur'un milis kuvvetleri Şin Şi Sey'in askerlerini her tarafta bozguna uğratmağa başladı. Milliyetçiler, Altay'ın büyük şehirleri hariç her tarafı ele geçirmişlerdi. Daha sonra, Osman Batur adamlarını etrafa yolladı ve halkla temasa geçildi. Halk bu kahramanları büyük bir şevk içinde karşılıyor, konuşabilmek için can atıyordu. Artık kuvvetten kesilen Şin Şi Sey'de Moskovaya kadar gidecek, komünist partisine aza olmasına rağmen, Çinden yardım talep ederek onlara sığınmıştır.

Osman Batur, düşmanlarını her tarafta bozguna uğrattırken, çoğunlukla gelen Çinlileri dağıtabilmek için, çok sayıda silâh ve cephaneye ihtiyaç olduğunu biliyordu. Bunu tahakkuk ettirebilmek için tek çare vardı. O da, Ruslar'ın kuklası olan Moğollarla anlaşmak. Zaten Şin Şi Sey'de kendisini bırakıp gittikleri için Osman Batur harekete geçmeliydi. Bu cümleden olarak Baytık dağında Dış Moğollar'la bir ticaret anlaşması yaptı. Haziran 1944 de imzalanan Baytık anlaşmasının ana hatları şunlardır:

1 — Osman Batur, Dış Moğolyaya hayvan ve yapağı verecek,

2 — Dış Moğolya'da buna mukabil Osman Batur'a silâh verecektir.

Mukavelenin imzalanmasından kısa bir müddet sonra, Dış Moğolya silâh göndermeğe başladı. Fakat, bunlar iyi cinsten olmayıp ancak hurda nevinden silâhlardı. Bunların içinde işe yarıyacaklar da bulunuyordu. Bir ara Moğollar daha fazla silâh vermek şartıyla, Altay madenlerini işletmek hakkını istemişlerse de, Osman Batur buna müsaade etmedi.

Milliyetçiler, silâhlandıktan sonra büyük bir tarazuza giriştiler. (Osman Batur'un Moğollarla yaptığı anlaşmayı, Çankayşek (**Soviet Russia'in China**) isimli kitabında, Rusların bir körüklemesi olarak ifade ediyor ki bu yanlıştır. Halbuki Kazak Türkleri Rusları ve Çinlileri çok iyi tanırlar. Bu aynen, 14 Haziran 1950 tarihli Pravda gazetesinin, «Kazak Türklerini Amerikalılar kışkırtıyor» demesi gibi bir şeydir. Bütün dünya biliyor ki, Kazak Türkleri hiç bir devletin oyuncağı olacak insanlar değildir. Onlar sadece hür olmak için savaşıyorlardı.)

Altay vilâyetlerindeki Çinlileri, Osman Batur kıs kıvrak çevirmiş ve Şin Şi Sey ile temaslarına mani ol-

muştı. Milliyetçiler, artık ileri karakollara kadar bas-
kın yapıyorlar ve böylece hasımlarına göz açtırmıya-
rak, şehit kardeşlerinin intikamlarını almış oluyorlardı.

Çinliler ise, okullarda Osman Batur aleyhine pro-
pagandaya başlamışlardı. Öğrencilere, milis kuvvet-
lerini birer cani olarak tanıtmaya gayret ediyorlar ve
bunları gördükleri yerde hükümete haber vermeleri-
ni söylüyorlardı.

Uzun zaman vatandaşları için akla hayale gelmi-
yecek kahramanlıklar gösteren ve her girdiği savaşta
büyük muvaffakiyetler kazanan Osman Batur için
1943 senesinin son baharında, Altay'ın Kızılkaya de-
nilen yerinde halk bu yiğide bir «Teşekkür Partisi» ha-
zırlamıştı. Osman Batur bu toplantıda Doğu Türkistan
Kazak Türklerinin askeri, ve mülki en büyük başkanı
olarak ilân edilmiştir.. (23)

KUKLA ŞİN Şİ SEY'İN YENİ DALEVERALARINDAN BİRİ

Adi vasıflarından hiçbirini kaybetmeyen uşak
vali Şin Şi Sey, Ruslar'ın Batı Türkistanda tatbik etmiş
olduğu parçalama sistemini, aynen Doğu Türkistanda
da tatbik koymaya başlamış ve bu cümleden olarak
aralarında hiçbir milliyet farkı olmayan Doğu Türkis-
tan Türklerini, bir birinden ayrı 14 millete bölmüştü.
Gayesi, bunları birbirine katıp millî duygularını bal-
talayacak, kardeşi kardeşe düşman edecek ve ancak
bu şekilde, emellerini tahakkuk ettirmiş olacaktı. Bu

(23) Kazak Yazarlar Birliğinin Aylık Organı «Culdız» dergisinin 1973 se-
nesinin 11. sayısındaki uzun yazısında, Birliğin genel sekreteri Ânüvar
Âlimcanoğlu (sh. 30):

«... 1943 senesinin Mayıs ayının ayağında beyaz keçe üzerine ko-
nularak gösterilmek suretiyle Osman Han-Batur ilan edildi...» diyor.

maksatla neşrettiği (Altı Yol) isimli sahte bülten, şunları ihtiva ediyordu:

1 — «Emperyalistlere karşı olma..» Bu madde ile, kendi politikasına zararlı gördüğü kimseleri, kolaylıkla suçlandıracak ve ortadan kaldıracabilecekti.

2 — «Sovyetlerle ebedi dost kalmak..» Bir çok aydın gençleri ve milliyetçileri itham edecek suç bulamadığı zaman, hemen bu maddeyi ele alacak ve (dostumuz Sovyetlere karşı kaba davrandın, aleyhlerinde konuştun, onlardan iyi bir devlet yoktur) diyerek tevkif edecekti. Vali, Türkistan ahalisinin Ruslardan ne kadar fazla nefret ettiğini bildiği halde, bu madde ile milliyetçileri itham etmekten zevk duyuyordu.

DOĞU TÜRKİSTAN CUMHURİYETİ KURULUYOR

Osman Batur'un alevlendirdiği istiklâl mücadelesi, Doğu Türkistanın bütün vilâyetlerinde benimsenmişti. Artık bütün Doğu Türkistanın her yerinde Çinlilere karşı hareketler oluyordu. Nihayet 1944 yılının haziran ayında Kulca «ile» halkı, kendilerine çok hak-sız hareketlerde bulunan bir Çinli askeri öldürerek, silâhını alıyor ve bu suretle Kulca'nın Nilki denilen yerinde ilk mücadeleye başlamış olunuyordu. Böylece, hürriyet mücadelesinde istiklâl meş'alesine kibrit çakılmış oluyordu. Bundan sonra galeyana gelen Kulca halkı, her gördüğü yerde Çinli askerlere hücum ediyor ve silâhlarını alarak öldürüyordu. Silâhsız çarptıran bu kahramanlar, adeta ölümle alay ediyorlardı. Vatan için ölmek hususunda bir-birleriyle yarışa başlamışlardı.

Kısa bir zamanda silahlanan Kulca «İle» halkı, Alihan Töre isimli bir kahramanı hükümet başkanı olarak seçtiler. Ellerinde gerçi eskiye nazaran fazla silâh bulunuyorsa da, büyük kitleler halinde olan Çinlilere kıyasla, bu birşey ifade etmiyordu. Bu sebeple Alihan Töre ilk iş olarak silâh teminine başladı. Bu ihtiyacı bilen Rus konsolosu, Alihan Töre'ye arzu ettiği takdirde yardımda bulunabileceğini söylemişti. Halbuki, Kazak Türkleri en az Çinliler kadar Ruslardan da nefret ediyorlardı. Bunun için onlardan silâh temin etmek istemiyorlardı. Fakat, her şeyden evvel Çinlileri Doğu Türkistan'dan kovmak lâzımdı. Bu sebeple Alihan Töre, Rus konsolosunun teklifini kabul etti. Fakat silâhların teslimi için bazı şartlar ileri sürüldü. Buna göre, Ruslar Doğu Türkistan ordusunda verilen silâhların ne şekilde kullanılacağını öğretmek üzere subay vereceklerdi. Osman Batur'un da dediği gibi bu iki emperyalist memleketin arasında ezilip kalmışlardı. Ve onun için de istemeye istemeye az subay gönderilmek şartıyla bu teklif kabul edildi.

Lüzumlu silâhların temininden sonra, Kulca'lılar, Alihan Töre'nin idaresinde galibiyetten galibiyete koştular. Ve sonunda Kulca şehrini Çinliler'den temizleyerek 1944 senesinin Kasım ayında Doğu Türkistan Cumhuriyetini resmen ilâr ettiler. Alihan Töre'yi de Cumhur Başkanı yaptılar.

Alihan Töre, Cumhuriyetin ilânını müteakip bütün kuvvetlerini Çinlilere karşı çevirmiş, Rusların tahakkümü altındaki Batı Türkistan ile Kulca hududunu ise hemen hemen boş bırakmıştı. Yardım için gelen, silâhların nasıl kullanılmasını öğretmiye gelen Rus subayları, yeni kurulmuş olan Cumhuriyete göz dikmeğe başladılar. Bu sebeple Kulca'ya durmadan bir çok idari müşavirler gönderiliyordu. Tabîî bu hal baş-

ta Alihan Töre olmak üzere, bütün milliyetçileri çok kızdırıyordu. Düşündürüyordu. Fakat, hem Çin ve hem de Ruslarla birlikte muharebe etmek tehlikeli olacağından, sükutu tercih ediyorlardı. Ufak bir hareket, Cumhuriyetin istikbali için kötü olabilirdi. Doğu Türkistan Cumhuriyetinin nasıl kurulduğu ve nasıl yıkıldığı hakkında daha etraflıca bilgi verebilmek için «Büyük Türkeli» dergisinde yayınlanan bir makalemizi buraya alarak, «Doğu Türkistan Cumhuriyeti» hakkındaki yabancıların fikirlerinde belirtmek istiyoruz:

«KURULUŞUN 30 VE YIKILIŞIN 25. YIL DÖNÜMÜ DOLAYISIYLA ŞARKİ TÜRKİSTAN CUMHURİYETİ

«... Bundan 30 sene evvel, Doğu Türkistan'ın İLİ (Kulca) vilâyetinde kurulan «ŞARKİ TÜRKİSTAN CUMHURİYETİ» şimdiki vaziyette, Doğu Türkistan'da Türkler tarafından kurulan son Türk Devleti'dir. Hatta, Kıbrıs'ı saymazsak, 1944 senesinde Doğu Türkistan Türkleri tarafından kurulan ve 1949 senesinde de Sovyet Rusya ile komünist Çin tarafından yıkılan Şarkî Türkistan Cumhuriyeti Türk tarihindeki en son kurulan devlet sayılmaktadır. Doğu Türkistan Türklerinin kan ve imânı sayesinde büyük fedakârlıkla kurulan «Şarkî Türkistan Cumhuriyeti» hakkında Amerikalı yazar Owen Latimore şöyle der:

«... 1944 senesinin Kasım ayında İLİ vadisinde bir ayaklanma oldu. Çin literaturunda buna «İning Vakaşı» (*) denilir. Bu ayaklanma Doğu Türkistan tari-

(*) Çinliler İLİ'ye «İning» derler.

hinde yeni bir devir açmıştır. Kulca'da «Şarki Türkistan Cumhuriyeti» kurulmuştur. Şarki Türkistan Cumhuriyeti'nin askeri liderleri Alihan Töre ile Osman Batur idi... Uygurların azınlıkta ve Kazakların da çoğunlukta olduğu bu bölgeyi savaştan hemen sonra dolaşmış olan Frank Robertson adındaki Amerikalı muhabirin belirttiğine göre Çin'lilerin iddia ettiği gibi ayaklanan halk —modern Rus silahları kullanmamakta— idi. Ayaklanmadaki esas kuvvet Kazak suvarileri idi. Onlar Manas Nehrine kadar ilerlemiştir...» (24)

Eylül 1948 de Doğu Türkistanı ziyaret eden Prof. A.D. Barnett adındaki Amerikalı da şöyle der:

« ...İLİ'deki ayaklanmanın başı olan Alihan Töre, hareketin daha sonra Rusların tesiri altına girmesiyle ortadan kayıp oldu... Yine bu hareketin başındaki liderlerden Osman Batur ile Alibeg Hakim gibi başlangıçta Altay vilâyetinin valisi ve Savan'ın kaymakamı gibi siyasî hizmete tayin edilmiş olan Kazak'lar ise, daha sonra İLİ'dekilere karşı çıktı...» (25)

Basil Davidson adındaki İngiliz, 1956 senesinde Doğu Türkistanı ziyaret ederek İLİ bölgesine de varduktan ve İLİ ayaklanmasına fiilen iştirâk eden, «Şarki Türkistan Cumhuriyeti» ordusunun 2. Alay'ının komandanı olmuş olan Yusuf Han'ı da gördükten sonra ona atfen şöyle yazıyor:

«... 1944'de Şın Şı Sey gitmişti. Fakat, Komintang Hükümeti Şın Şı Sey'den de beter olmuştur... İLİ ayaklanmasında Kazak suvarileri üstün sayıdaki düşmanı defalarca yenilgiye uğratmıştı...» (26)

(24) Owen Latimore, PIVOT OF ASIA, Boston, 1950. Sh: 86 - 87

(25) Prof. A.D. Barnett, CHINA ON THE EVE OF COMMUNIST TAKEOVER, New York, London, 1963. Sh: 268

(26) Basil DAVIDSON, TURKISTAN ALIVE, London 1957. Sh: 121 - 122

«... Üç vilâyetten teşekkül eden hükümetin Resicumhuru Alihan Töre, muavini Hakim Beg ile Abılhayır Töre idi. Alihan Töre daha sonra ortadan kayıp oldu...» (27)

«... Eylül 1949'da Çin komünistlerinin «Halk Kurtuluş Ordusu» denilen Sinkiang'a (Doğu Türkistan'a) geldiğinde, üç vilâyetin ordusundan Marhop adında bir Tatar'ın kumanda ettiği bir bölük de Urumçi'de düzenlenen zafer geçidine komünist Çin askerleriyle beraber iştirak etmişti...» (28)

Çin'de harbi kaybederek Formoza'ya kaçtıktan sonra yazdığı ve 1958 senesinde neşrettiği kitabında Çankayşek de şöyle diyor:

«... Moskova, göçebe Kazaklar arasında Altay'da faaliyet göstermiye başladı... 1944 senesinin Kasım ayında da aniden İLİ'de «Şarki Türkistan Cumhuriyeti» adında bir kukla hükümet kurdurdu...» (29)

N.N. Mingulov denilen Sovyet yazarı, 1962 senesinde Kazakistan'da çıkan bir kitaba yazdığı makalesinde de şöyle demektedir:

«... Akbar Batur, Gani, Fatih, Fuça Efendi, Tohti, Hamid ve diğerlerinin idaresi altında İLİ vilâyetinin Nılkı kazasında başlayan ayaklanmada kullanılan silah sadece 100 tüfekten ibaret idi. Nılkı'da ayaklanma 12/Kasım/1944 günü başladı. 13/Kasım/1944 günü Ayrarbağ ile İLİ hava alanına hücum edildi. 14/Kasım/1944 günü Alihan Töre'nin başkanlığında toplantı oldu. 15/Kasım/1944 günü Alihan Töre'nin başkanlığında «ŞARKİ TÜRKİSTAN CUMHURİYETİ» kuruldu...» (30)

(27) Aynı eser Sh: 125

(28) Aynı eser Sh:131 - 132

(29) Chiang Kai-Shek, COVIET RUSSIA IN CHINA, 1958 New York. Sh: 109-110

(30) Voprosi İstorii Kazakistanai Vostochnogo Türkistana, Alma-Ata, 1962. Sh: 74

«Sinkiang Kazakları Hakkında» denilen başlıkla yayınlanan makalesinde, Sovyet ilim adamı Dr. Lukban Badavamov da şöyle diyor:

«... Bu sırada Altay'daki ayaklanma tam dört seneden beri devam ediyordu. Pek çok kimseler kendi halkının hürriyeti için canını feda etmişti. İşte onların biri de Bürkitbay Batur idi. (**) ... 1944 senesinin sonuna doğru, Doğu Türkistanın başka bölgelelerinde de ayaklanmalar oldu. Meselâ, 12/Kasım/1944 günü Akbar Batur, Gani, Fatih, Batur'ların önderliğinde İLİ'nin Nıkı kazasında silahlı ayaklanma oldu. Neticede Altay ile İLİ isyanı Tarbagatay vilâyetine de sırayet etti... Adı geçen üç vilâyet kurtarılarak Millî Demokratik Hükümet kuruldu...» (31)

Sovyet Rusya ile Komünist Çin'in arası açıldıktan sonra, Rusya'ya kaçarak orada hatıratını yayınlayan ve zaman - zaman Batı Basınında hakkında yazılar çıkmakta olan General Zunun «Taypov'da Sovyet Rusya'nın menfaatine uygun olarak yazdıklarında, her şeye rağmen, bazan hakikati gizleyememekte. Meselâ, İLİ'deki ayaklanmanın başlangıcı ve onun sonraki akibeti hakkında şöyle diyor:

«... 1944 senesindeki Millî Kurtuluş Hareketini başlangıçta «Hürriyet Teşkilatı» idare ediyordu... (32)

Evet sonra ne oldu? Bu hususta, General Zunun Yaypov hakikati değil, patronlarının arzusuna göre uydurmacılığa sapmakta.

Doğu Türkistan'daki Kazak Türklerinin durumu ve bilhassa Osman Batur'un mücadelesiyle, Şarki Türki-

(**) Bürkitbay Batur, meşhur Osman Batur'un yakın arkadaşıdır. Çinliler tarafından şehid edilmiştir.

(31) Lukban Badavamov, BİLİM câne ENBEK dergisi; Sayı: 6, Sh: 24 - 25 - 26. 1966, Alma-Ata.

(32) Zunun Taypov, PROSTOR Dergisi, Sayı: 2. 1972 Alma-Ata.

tan Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve akibeti hakkında Abdeş Cumadiloğlu tarafından yazılan «Son Göç» adlı romana yazdığı önsözde, «SSSR İlim Akademisinin Uzak Doğu Enstitüsünün Müdürü» T. Rahimov'da şöyle diyor:

«... 1944-49 senelerindeki ayaklanmanın neticesinde Sinkiang (Doğu Türkistan)ın kuzeyindeki üç vilâyette Şarki Türkistan Cumhuriyeti kuruldu... (33)

Sovyet Rusya'dan, Çin'den, İngiltere ile Amerika'dan gösterilen yukarıdaki kaynakları başka memleketlerde ve bilhassa Türkiye'de çıkmış olan eserlerle daha da çoğaltmak mümkündür. Fakat, buna lüzum görmüyoruz. Çünkü, yukarıda muhtelif memleketlerden gösterilen kaynaklarda da açık olarak belirtildiği gibi, bundan 30 sene evvel Doğu Türkistan'ın İLİ vilâyetinde «Şarki Türkistan Cumhuriyeti» adı altında hür bir hükümet kurulmuş ve bütün baskılara rağmen 1949 senesine kadar ayakda durabilmiştir. Burada şu hususu açık olarak belirtmek gerekir ki, Türk ırkının ana vatanı Ulu Türkistan'ın Çin istilâsı altındaki doğu kesiminin kuzeyindeki üç vilâyette, yani, Altay, Tarbagatay ve İLİ'de 1944 senesinde kurulan ŞARKİ TÜRKİSTAN CUMHURİYETİ, Çankayşek gibi bazı art düşünceli kimselerin iddia ettiği gibi, herhangi bir yabancı devletin kışkırtmasıyla kurulmuş değildir. 1944 senesinde merkezi İLİ'de olmak üzere Altay, Tarbagatay vilâyetinde kurulmuş olan bu Türk Cumhuriyeti, Türkistan Türklerinin istiklâl aşkıyle, Doğu Türkistan'ın millî istiklâli için kurulmuştur. Bunun aksini iddia etmek Türkistan Türklerine hakaret ve hakikatleri de insafsızca tahrif etmektir.

(33) SON GÜÇ, CULDIZ Dergisi, Sayı: 9. Sh: 55, Alma-Ata. 1973

Senelerce evvel Altay'da Osman Batur tarafından başlatılan istiklâl mücadelesine 1944 senesinin sonuna doğru İLÎ vilâyetindeki milliyetçilerin de iştirâk etmesi ve Tarbağatay'lıların da onları (***) desteklemesi kısa zamanda adı geçen üç vilâyetin Çin'lilerden temizlenmesine ve Şarki Türkistan Cumhuriyeti'nin kurulduktan sonra kısa zamanda büyük gelişme sağlamıştır. Meselâ, Şarki Türkistan Cumhuriyeti kendi parasını basmıştır. (Bu parayı kullanmak bize de nasip olmuştu). Maarif işine de büyük ehemmiyet vererek meseleye Türklük açısından çareler bulmaya çalışmıştır. Millî basına da bilhassa ehemmiyet vererek bu sahada da kısa zamanda büyük gelişmeler sağlamıştır. «Azat Şarki Türkistan», «İnkılabı Şarki Türkistan», «Erkti Altay», «Bizdin Davis» gibi gazete ve dergilerin kısa zamanda neşredilmesini başarmıştır. Bunun hepsinden daha mühimi, Şarki Türkistan Cumhuriyeti Millî Ordusunu teşkil etmiştir. Resmî üniformalı, ay - yıldız'lı apoletli ve ay - yıldızlı bayraklı Millî Ordunun subayından erine kadar hepsi Türkistan Türkü idi. Hepsi bir tek hedef için, Doğu Türkistan'ın istiklâli için ve «Çin'i Seddi Çine kadar kovmak» için savaşıyordu (34). İşte böyle millî bir ruh içinde savaşmakta olan Şarkî Türkistan Millî Ordusu kısa zamanda Manas nehrine kadar olan, Doğu Türkistan'ın kuzey tarafını Çin'lilerden temizlemişti. Fakat, bu durum Çin'in olduğu kadar Rus'un da işine gelmedi. Neticede, gene Türkistan Türkünün ezelî iki düşmanı, Türkistan'lılara istiklâl vermemek içinde birleşti. Bunun için de müşterek çareler kullanmaya başlamıştır. Bunun il-

(***) Doğu Türkistan'ın kuzeyindeki bu üç vilâyetin nüfusunun yüzde doksanı Kazak Türkleridir. Komünist Çin bu bölgeyi «Kazak Avtonom Ülkesi» olarak kendi başına ayrı bir bölge ilan etmiştir.

(34) Şarkî Türkistan Cumhuriyeti'nin askeri marşlarında bu husus bilhassa belirtiliyordu.

ki olarak Ruslar, Şarkî Türkistan Cumhuriyeti Ordusunun ilerlemeden durmasını aksi halde kendisinin de Şarkî Türkistan Cumhuriyetine karşı hücumla geçeceğini belirtmiştir. Ve Şarkî Türkistan Cumhuriyeti hükûmeti de Çin'le anlaşma yapmaya zorlamıştır.

Neticede, 17.10.1945 de Doğu Türkistan'ın merkezi Urumçi'de Çin hükûmetiyle Şarkî Türkistan Cumhuriyeti hükûmeti arasında sulh görüşmeleri başladı. Bu görüşmelerin sonucu olarak 15.6.1946 da bir anlaşma imzalandı. Fakat, bu anlaşma imzalandığı sırada, Şarkî Türkistan Cumhuriyeti'nin çehresi bir hayli değişmişti. Çünkü, Şarkî Türkistan Cumhuriyeti'nde Rusların tesiri oldukça kuvvetlenmişti. Buna karşı koymaya çalışan Alihan Töre, Ruslar tarafından kaçırılmıştı. (35) Cumhuriyetin kurucularından olan Osman Batur ile Alibeg Hakim gibi elinde silâhlı kuvvet olan milliyetçiler ise, Rus kuklası olmaya başlayan Şarkî Türkistan Cumhuriyeti'ndeki vazifelerinden çekilmişlerdi. (36)

Fakat, her şeye rağmen Şarkî Türkistan Cumhuriyeti 1949. senesinde Doğu Türkistan tamamiyle komünist Çin birlikleri tarafından istilâ edilinceye kadar ömür sürmüştür. Şarkî Türkistan Cumhuriyetinin Millî Ordusuna mensup bir bölük, Doğu Türkistan'ın merkezine gelen komünist Çin birlikleriyle beraber «zafer geçidine» iştirak ettirilerek (37), artık «Şarkî Türkistan Cumhuriyeti»nin tamamen Rus ile Çin'in müş-

(35) Alihan Töre'nin akıbeti meşhuldür. Fakat, Ruslar tarafından kaçırıldığı muhakkak.

(36) KAZAKİSTAN VE DOĞU TÜRKİSTAN TARİHİNİN MESELELERİ, denilen 1962 senesinde Alma-Ata'da «Kazak SSR İlim Akademisi» tarafından neşredilen kitabın 89. sahifesinde bu hususta şöyle denilmekte: «Osman ve Alibeg gibi haydutlar (!) karşı çıkmıştı. Osman'ın 1500 ve Alibeg'in de 900 adamı vardı.»

(37) TÜRKİSTAN ALIVE, Basil Davidson, London 1957, Sh: 132.

terek çabasıyle yıkıldığının 1949 senesinin Ekim ayında açıklanışına kadar, Doğu Türkistan'ın kuzeyindeki üç vilâyet kendi başına Doğu Türkistan'ın diğer bölgelerinden ayrı olarak yaşamıştır.

Şarkî Türkistan Cumhuriyeti'nin kurucularından biri olan Alibeg Hakim şimdi Türkiye'de Salihli kazasında oturuyor. Şarkî Türkistan Cumhuriyeti'nin resmî devlet memuru olmuş olan Ömer Çobanoğlu (Baykonakoğlu) ve Kaynaş Gayretullah, bir kaç sene evvel Türkiye'de vefat etmiştir. Nursafa Engin ise şimdi İstanbul'da oturuyor. Şarkî Türkistan Cumhuriyetinin millî üniformasıyla askerî hizmetlerde bulunmuş olanlardan Musa Uluçay, Mördihan Mergen, Medalim Çalışkan, Sabihan Pınar, Tökeş Dönmez ve Nurseyt Üstün beğler de Türkiye'de hayattadır.

Kuruluşunun 30. ve yıkılışının 25. yıl dönümü dolayısıyla Şarkî Türkistan Cumhuriyeti'ne hizmet ederek o uğurda şehid olanların ruhu önünde eğilir, sağ olanlara Türk tarihinde kurulan son Cumhuriyete etmiş olduğu hizmetleri için şükranlarımızı sunarız.»

Doğu Türkistanda «Doğu Türkistan» Cumhuriyetini ilk defa tanıyan Altay'daki milis kuvvetleri başkanı Osman Batur idi... Bu yeni Cumhuriyet, Osman Batur'un senelerce yapığı mücadelenin bir neticesi sayılabilirdi. Çünkü Osman Batur, bir taraftan komünistlere karşı büyük muvaffakiyetler elde ederken, diğer taraftan da güzide adamlarını başka vilâyetlere yollıyarak, Çinlilere karşı yapılacak olan millî mücadelenin ruhunu aşılamağa ve galeyana getirmeğe çalışıyordu. Alihan Töre'nin ordusu Tarbagatay'a doğru ilerlerken, Osman Batur'un kuvvetleri de Altay'ın merkezi olan Sarsunbey'i kurtarmış ve Çin kumandanlarını da esir almıştı. Nihayet 20. Eylül 1945 de Altay tamamen düşmandan temizlendi. Bu suretle Osman

Batur, Alihan Töre tarafından Altay vilâyeti valisi ve askeri amiri olarak tayin edildi. Bunun üzerine, Osman Batur'a üzerinde İSTIKLÂLİYET yazılı olan ay yıldızlı ve altından yapılı bulunan Doğu Türkistan Cumhuriyetinin ilk İstiklâl Madalyası verildi.. Bu günden sonra, askerlere Doğu Türkistan Cumhuriyeti üniforması giydirilmeğe başlandı. Bu nizamı orduya girebilmek için herkes yarış ediyordu. Askerlerin şapkalarının önünde **Ay Yıldız** rozetleri vardı. Bu arada ordu için bir takım askerî marşlar da hazırlandı. Şimdi bunlardan bir kaç tanesini misal olarak veriyorum.

Azattıqtın tuvin alıp erkindıktı casaymız,
Bizdı ezgen düşmanın qanın suday çaşamız.
Allah car-Allah car, İslam tuvı ey qolda bar,
Cane talap qaharmanlar qadam basıp alğabar,
Ölsek şehit, qalsaq qazı İslam'nin colunda,
Türkistan cardemin beredi biz castarga senedi,
Qısılganda bızderge Allah cardam beredi.
Allah car-Allah car, İslam tuvı ey qolda bar,
Cane talap qaharmanlar qadam basıp alğabar.
Artta qalğan kempir şal, batandı ber ol cayip
Cavga şıqtıq ey şep cayip cav şarasın bolcayip
Allah car-Allah car, İslâm tuvı ey qolda bar,
Cane talap qaharmanlar qadam basıp alga bar.

ANADOLU TÜRKÇESİ:

Hürriyetin bayrağını alarak bağımsız olacağız,
Bizi ezen düşmanın kanını su gibi akıtacağız.
Allah yar-Allah yar, İslam tuğu elde var,
Genç kahramanlar adım adım ilerle.
İslamlığın yolunda öürsek şehit kalırsak gaziyiz,

Türkistan biz gençlere güvenerek yardımını verecek,
Sıkışsaksak bizlere Allah yardım verecek,
Allah yar-Allah yar, İslam tuğu elde var,
Genç kahramanlar adım adım ilerle.
Düşmana yürüdük çevreyerek, düşman halini inceliye-
rek,

Geride kalan ihtiyarlar duanı ver el kaldırarak,
Alah yar-Alah yar, İslam tuğu elde var,
Genç kahramanlar adım adım ilerle.

Biz Qazaqtın ey balası
On savsaqtın salası,
Aq dinine ey talasqan,
Biz müslümanın balası,
Qazaq edi ey tobımız,
İki ikiden eycubımız.
Sol düşmandı ey cogaltsaq
Endi tuvar künimiz.
Asker bol ey qalqım,
Aqdinin bil ey carıgın
Caramaydı ey castar,
Beker qarap qalvın.
Tarbagatay ey tavımız
Qıtay bizden cavımız
Sol Qıtaydı cogaltsaq.
Atqa tular avımız.
Bugün şıqtıq ey tor cayıp
Cav şarasın bolcayıp
Bes atardın ey oğunday
Sol düşmanğa doldanıp
Minamot, Zenbirek ey qılışım,
Qayıtbas cavdan ey turnısım.
Cavingerler ey atqa min.
Endi tuvdi ey künimuz,

Aptamat miltıq ey moynımızda,
Düşman turmas colımızda,
ALAŞ'qa asker bolamızda.
Ay culdiz bayraq qolımızda.
Düşman ezgen ey qalıqtı,
Kübeytken ey elga salıqtı.
Din aşılıp ey qalıqqa,
Mine gördük carıqtı.
Din İslam colı ey açıldı,
Küter qalıq ey basındı,
Cıgreli asken ey tolıp
Düşmandı ey qaşırdı
Altay-Nilkidan bastadıq
Eski adetti ey tastadıq.
Quday kuvvet bergen son
Düşmandı ey qaşırdı
Üzip sıqtıq ey carıqqa
Qorqıp edik tamıqtay
Qarangidan qutulıp
Endi sıqtıq ey carıqqa
Ay Ri Roy-Ri Roy vatanım cavga oyran salamız.

ANADOLU TÜRKÇESİ:

Biz Kazağın ey evladı,
On parmağın arası,
Ak dini için savaşılan
Kazak'dı ey topluğumuz.
İki ikiden eşimiz.
Şu düşmanı yok edersek,
Sonra doğar bizim günümüz.
Asker ol ey halkım,
Ak dinin aydınlığını bil,
Doğru olmaz gençler

Boşuna bakarak kalman,
Tarbagatay, ey dağımız,
Çin bizim düşmanımız,
Şu Çin'i yok edersek
Ata lââyık olur binişimiz.
Bugün biz yürüdük çevreliyerek
Düşmanın vaziyetini inceliyerek
Beş atar'ın kurşunu gibi,
Şu düşmana kızarak
Öbüs, havan, ey kılıcım
Ne olursa olsun geri dönmiyeceğiz.
Ey kahramanlar ata birin,
Şimdi doğdu günümüz,
Makineli tüfek omuzumuzda
Düşman duramaz yolumuzda,
ALAŞ'a asker oldukta,
Ay yıldızlı bayrak elimizde
Halkı düşman ezmişti
Vergiyi çoğaltmıştı.
Dini yayarak halka,
İşte getirdik aydınlığı
İslamların yolu açıldı
Ey halk kaldır başını
Kahraman askerler doldu
Düşmanı kaçırmış oldu
Altay, Nilkidan, başladık
Baş eğmeyi artık bıraktık.
Allah kuvvet verdikten sonra
Düşmanı ayağımızın altında çiğnedik.
İlerliyerek aydınlığa çıktık
Onlardan Cehennem gibi korkmuştuk
Karanlıktan kurtularak şimdi
İşte aydınlığa çıktık
Ay Ri Roy Ri Roy Vatanım, düşmanı edeceğiz

taruman.

ALİBEG RAHİMOĞLU'nun MÜCADELESİ

(Bu günkü ALİBEG HAKİM) (38)

Milli teşkilat yardımcısı olduğu için Şin Şi Sey tarafından bir milyon dolar Türkistan parası cezasına çarptırılan ve 18 aylık bir mevkufiyetten sonra geri yollanan Alibeg Rahimbegoğlu, mevcut şartlar dolayısıyla pasif kalmış gibi görünüyordu. Esasında, eski teşkilâtın yaşamasını gizlice arzu ediyordu. Bu azimle, Osman Batur'un Alayda yaptığı gibi açıktan açığa mücadeleye girişmek niyetinde idi. Çünkü böyle gizli çalışmak çok zor oluyor ve gayeye ulaşmak gecikiyordu.

(38) Alibeg Hakim ve mücadelesi hakkında şu eserler'de oldukça geniş bilgi verilmektedir:

1) Hasan Öraltay, «Alaş-Türkistan Türklerinin Milli İstiklâl Parolası» İstanbul 1973, sh. 151-163.

2) Godfrey Lias, «Kazak Exodus» Evans Brothers Limited, London 1956. (Bu kitap, Nebioğlu ve Boğaziçi yayınevleri tarafından Türkçeye tercüme edilerek bir kaç defa basılmıştır. Ayrıca, Amerika'da gençler için özel türde tekrar basılmış ve Pakistonda'da Urdu lisanına çevrilmiştir)

3) Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, «Salihli'de Türkistan Göçmenlerinin Yerleşmeleri» 1969, Atatürk Üniversitesi Basımevi.

4) Prof. Dr. A.D. Barnett, «China on the eve of Communist takeover» 1963, New York ve London.

5) M. J. Clark, «A Nations flight to freedom» National Geographic Magazine, Kasım 1954.

6) Chris Scott; «Red China's Hidden Wars on Minorities» «Stars and Stripes» —ABD'nin ordusunun günlük organı—. 13.5.159, sh. 11/12.

7) Kazakistan İlim Akademisi: «Kazakistan ve Doğu Türkistan Tarihinin Bazı Meseleleri» Alma-Ata 1962.

(8) Mehmet Emin Buğra, «Doğu Türkistan» İstanbul, 1952. Sh. 92.

(9) General Zunun Taypov'un «Hatıraları», Prostor dergisi, sayı: 2-3, 1972, Alma-Ata.

(10) Dr. Baymırza Hayıt, «Türkistan Rusya ile Çin Arasında» İstanbul 1975. Sh: 327, 329, 331, (Bizim eserimizin I. cildinden aktardığı bilgi de, Dr. Hayıt, «Alibeg Rahimbegoğlu-Alibeg Hakim'ndan-Alibek Rahim - diye bahsetmektedir).

istemiyorlardı. Gayeleri, milliyetçileri ezmekti. İsteselerdi en başta Şin Şi Sey'i tevkif ederlerdi.

Wu Cu Çi, Türkistan'a vali tayin edildikten sonra, gene birçok münevver milliyetçiyi Urumçi'ye davet etmiş ve üç ay alıkoyduktan sonra Komutan Partisine üye kaydederek, geri yollamıştı. Vali, bu milliyetçilerin kendi menfaatına çalışmalarını istiyordu. Bu davetliler arasında Alibeg Rahimbegoğlu, Manas'a döndüğü zaman Ku'ca milliyetçileri ilerlemekteydi. Bu esnada Osman Batur'da Altay'da arka arkaya zaferler kazanıyordu. Herkes, kendilerini bir an önce hürriyete kavuşturacağına güvendiği bu kahramanlara yardım edebilmek için, can atıyordu.

ALİBEG, MÜCADELE İÇİN YENİ BİR PLÂN HAZIRLIYOR

Halk mücadeleye hazırды. Bunu Alibeg Rahimbegoğlu da biliyordu. İşe girişmek için tam zamanıydı. Zira, Urumçiden Kulca'daki Çinlilere takviye kuvvetleri gelmekteydi ki, bunların hedefine ulaşmaması lâzımdı. Bu meseleyi de Alibeg Rahimbegoğlunun yapması elzemdi. Bunun için de Manas nehrindeki Manas köprüsü ile Qorgıs nehrindeki Encikay köprülerinin imha edilmeleri gerekiyordu. Bundan Çinlilerin şüphelenmemesi lâzımdı. Zira, Çinliler köprüleri muhafaza etmek için büyük bir gayret sarfediyorlardı. Alibeg Rahimbegoğlu, bu fikrini Tarbagatay vilâyetinin Oypazar (Savan) kazasında oturan Nurfay Batur'a açıkladı. İki taraf iyice anlaştılar ve derhal tatbika geçilmesini istediler. Köprülerin uçurulmasıyla, silahsız halkın herhangi bir tecavüze uğramamaları için de iyi tedbirler alınması icap ediyordu.

Şin Şi Sey'in adamları halk arasında komünistlik propagandasını genişletiyor ve toplantı yerlerine Şin Şi Sey'in büyük resimlerini asıyorlardı. Bu resimler okullara bile asılmış ve tanzim edilen (Altı Yol) un bütün maddeleri çocuklara, taze dimağlara aşılmağa başlanmıştı.

Bu menfi propaganda karşısında, Alibeg Rahimbegoğlu, fırsat buldukça halkı tenvir etmeğe çalışıyor ve «Ağaç yaşken eğilir» sözünü ele alarak ana ve babalara, okul dönüşlerinde çocuklarını iyi terbiye etmelerini ve rejmin fenalıklarının anlatılmasını tenbih ediyordu. Komünist ajanların daima peşlerinde olduğunu bilen Alibeg Rahimbegoğlu ve arkadaşları, çok dikkatli hareket ediyorlardı.

Yolsuzluk almış yürümüş, vergiler ağırlaşmış ve vergi tahsildarları, har vurup harman savurmağa, eğlenmeğe başlamışlardı. Bu eğlencelere mani olmak isteyenlere türlü zorluklar çıkartırlar, ağır vergiler yüklerdi.

Rusların Almanlar tarafından mağlup edilmekte olduğunu gören Şin Şi Sey, Çinlerden yardım talebinde bulunmuş, fakat Ruslar'ın tekrar galip gelmeleri karşısında, yüzünü Moskovaya çevirmişti. Çünkü kendisi, fişi Stalin tarafından doldurulmuş düpe düz bir komünistti. Fakat onun bu iki yüzlülüğü, Çin hükümeti tarafından cezalandırılacağı yerde, adeta bir terfi mahiyetini almış ve Çin Tarım Bakanlığına tayin edilmiştir.

Şin Şi Sey'in yerine vali tayin edilen Wu Cu Çi'nin de ondan kalır bir yeri yoktu. Türkistan'a gelir gelmez, birçok aydın kişiyi, türlü ithamlarla hapse attı. Onlara komünist ajanı dedi... Halbuki Türkistan'daki Türkler değil Rusları, Çinlileri dahi sevmezler, nefret ederlerdi. Zaten Çinliler, komünistleri tevkif etmek

Hazırlanan plânın esası şuydu: Bir kısım milliyetçiler, Kulja askerlerinin üniformalarını giyerek, köprülerin etrafında gözüüküp kaçacak, bir kısmı da Çinlilere müracaat ederek, milliyetçilerin köprüleri tahrip etmek için uğraştıklarını ve daha sonra da Kızıluzen geçidinden gideceklerini, silah verirlerse geçidi koruyacaklarını söyleyeceklerdi.

1945 senesinin Mart ayında tatbik edilen bu plân muvaffak olmuş, Çinlilerden çok eski de olmalarına rağmen insan öldürebilecek kudrette silah temin edilmiş ve bu işi başaran Alibeg Rahimbegoğlu (bu günkü Alibeg Hakim) elde mevcut ne çeşit silah varsa onları da meydana çıkararak yeni bir ayaklanma için hazırlanmağa başlamıştı. Çinliler de onu, Kızıluzen geçidini bekliyor zannediyorlardı.

NURFAY BATUR'UN ÖLÜMÜ KARISI VE ÇOCUĞUNA YAPILAN İŞKENCELER...

Öldürölmek istenen milliyetçilerin arasında Nurfay Batur da vardı. Çok nişancı ve koyu bir milliyetçi olan bu kahramandan Çinliler daima şüphe eder ve silâh sakladığına hükmederlerdi. Nihayet 1945 Nisan ayının başlarında, Kulja'daki inkılapçılara iltihak edeceğini tahmin ettikleri için, bir gece yarısı evini basmışlar ve kordon altına almışlardı. Sabah olduğu zaman, vaziyetten şüphe edilmesin diye, Çinlileri görenler hemen öldürölerek yok ediliyorlardı. Silâh sesinden uyanan Nurfay Batur, dışarıda olup bitenleri öğrenmek gayesiyle, kapıdan çıktığında, şiddetli bir makineli tüfek ateşine tutulmuş, kendisini eve zor atmıştı. Elinde silâhı olmadığı için, mukabelede bulunamayan bu kahraman sessizce bekleme-

ğe başladı. Evden hiçbir ses seda duymayan Çinli askerler, yavaş yavaş eve yaklaştılar. İçlerinden birisi evin kapısından içeriye girmek istedi. Bunu fırsat bilen ve deha evvelce pusu kuran Nurfay Batur, hemen Çinli'nin üzerine atılarak onu alt etmiş ve silahını almıştı. Bunun üzerine üç asker ve bir subayı daha temizleyen Nurfay Batur, sürü halindeki askerlerle başa çıkamamış ve onların kurşunlarına hedef olarak can vermişti.

Bunu fırsat bilen Çinli askerler, hemen içeriye girmişler ve şehit'in hamile karıyı Beyayşe ile 4 yaşındaki oğlu Abdurrahmanı ite kaka dışarı çıkartarak, hiçbir günahları olmayan bu biçareleri sürükliyerek 50 kilometre uzaktaki Bortunkeye getirmişlerdi. (Buraya sonradan Nurfay adı verilmiştir.)

Bu kasabaya gelen Çinli askerler, oranın sakinlerini topluyarak, Nurfay Batur ismini duyup duymadıklarını söylerler. Halk da, «tanıyoruz» der. Daha sonra karakol kumandanı şöyle bir hitabede bulunur: «Hepinizin iyi tanıdığı Nurfay Batur, Çin hükûmetinin emirlerine karşı gelmiş ve hükûmeti devirme hareketlerine iştirak ederek, neticede vatana ihanet suçuyla öldürülmüştür. Burada gördükleriniz, onun karısı ve çocuğudur. Onlara vereceğimiz cezaları seyredin ve bundan sonra Çin kuvvetlerine karşı gelecek olanların akıbetini iyice görün»... Bunu müteakip Çinli askerler küçük Abdurrahmanı yere yatırarak karnını süngülerle oyarlar ve kalbini çıkararak halka «İşte Nurfay Batur'un yerini alacak olan oğlunun yüreği...» Bize karşı gelenlerin hepsinin sülalesini yok ederiz.» diyerek etrafa gösterirler.

Bu korkunç ve korkunç olduğu kadar alçakça, vahşi hareket karşısında halk donup kalır. Ne yapacağını şaşırır. Bir yere kıpırdayamaz... Bütün bunlar

yetmiyormuş gibi, hamile kadıncağızın da karnını yırtan caniler, 7 aylık çocuğun bile kalbini çıkararak göstermek adiliğinde bulunmuşlardır.

Büyük kahraman'ın ailesinin başına gelen bu feci akıbeti gören Kazak Türkleri, artık bu katillerin icabına bakılmasını ve bunlardan kurtulmasını istiyordu. Bunun için de tek çare, yeni bir isyana hazırlanmakta bulunan ve Kızıluzen geçidini bekliyor görünen Alibeg Hakim ve arkadaşlarının kuvveti idi... Herkes gibi, Alibeg Hakim'de Nurfay Batur'un başına gelenlerden çok müteessir olmuştu. Mücadeleye başlama zamanının geldiğini o da biliyordu. Katiller, birinci suikast netice vermeyince, Hamza Uçar'a diğer ikincisini hazırlıyorlardı. Bunu öğrenen Hamza Uçar, vakit geçirmeden Alibeg Rahimbegoğlu'na durumu bildirmişti. Alibeg, hem suikastçıları tuzağa düşürmek ve hem de silâh temin etmek niyetindeydi. Fakat, milliyetçilerin bu fikrini öğrenen Çinliler, suikasttan vazgeçtiler.

Alibeg Rahimbegoğlu, çok güvendiği arkadaşlarından Takiman Batur, Dolathan Batur, Nursafa Engin, Ömer ve Kaynaş Mördihan beylere çeşitli vazifeler vermişti. Hepsi de birbirinden üstün milliyetçi olan bu şahısların etrafında adam çok, fakat silâh pek azdı.

Hadiseler bu şekilde cereyan ederken Çin hükûmeti de boş durmuyor, yeni yeni plânlar hazırlıyordu. Bu cümleden olarak Alibeg Hakim'in Manas'a gelmesini ve yapılacak bir anlaşma ile durumun ancak düzelebileceğini söylüyorlardı. Alibeg Hakim, bu davetlerdeki samimiyetin derecesini pek iyi bildiği için, yapılan bütün teklifleri reddetti. Bunun üzerine, Çinliler Urumçiden kalkan uçaklarla halka beyanname atmağa başladılar. Bunlarda «kararınızı de

tirin, sizleri affedeceğiz, aksi takdirde mahvolacaksınız» yazılmaktaydı.

6 Haziran 1945 de Kazak Türkleri Ulucangızı (Tönkeris alanı) denilen yerdeki bir karakolu basmakla işe başladılar. Böylece 24 saat zarfında Kızıluzen muhitindeki Çinliler temizlenmiş, birkaç silah ele geçirilmiştir. Bu baskında üç mermiden başka, kurşun atılmamıştır. Zira, Alibeg Hakim daima «mecbur kalmadıkça; ateş etmeyin, başka şeyler kullanın» diye tenbih etmişti.

Aradan iki gün geçtikten sonra, nöbetçiler Manas'dan bir hayli kalabalık askerlerin geldiğini haber verdiler. Bunu duyan milis kuvvetleri de derhal hareket ettiler. Fakat elde Şibar Kabi isimli bir şahsın saklamış olduğu silahla beraber tam 14 adet tüfek vardı. Bunların içinde ancak altı tanesi kullanılabilecek vaziyette idi. Modern silahlarla ve büyük bir kuvvet halinde gelen Çinlileri durdurabilmek için şöyle bir plân hazırlandı.

Kazben denilen yerde 14 silâhlı dağılarak bir pusu kurdular. Tüfeği olmayan büyük bir kuvvet de, pusunun epeyce ilerisinde toplu olarak beklemeye başladılar. Çinli kuvvetler kalabalığa yaklaşıırken sağdan ve soldan atılan tüfeklere hedef oldular. Bu sırada, ileride bekleyen atlı kuvvetler de, (Allah Allah) sesleriyle Çinlilere doğru koşturmaya başlayınca, Çinliler paniğe kapıldılar ve ne yapacaklarını şaşır-dılar. Bu fırsattan istifade eden 14 silâhlı, epey düşman askeri öldürdü. Çinliler, mümkün olduğu kadar ölen askerlerin silâhlarını bırakmamak istiyorlardı ise de, bu çarpışmadan 4 silâh ve 250 kurşun ele geçirilmiş Çinliler kaçmışlardı.

Geri dönen bu hain insanlar, yollarda rastladıkları kadın ve çocuklardan çoğunu öldürmüşlerdi. Hal-

buki, Kazak Türkleri bütün savaşlarda kadın ve çocuklara asla ilişmezlerdi. Fakat, intikam hırsı ile bir ara bu da yapıldı...

ÇİNLİLER TEKRAR YAYLIM HAREKETİNE GEÇİYORLAR...

Manas kazasının Kızıluzen bölgesinde Alibeg Rahimbegoğlu ve 11 arkadaşının meydana getirdiği teşkilât, Tarbagatay'ın Savan (Oypazar) kazasından Sarmolla'nın başkanlığındaki kuvvetlerle, biraz daha genişlemişti. Çinlilerin çok sıkı tedbirlerine rağmen, hürriyet aşkına mani olamıyordu.

Düşmanların Kazben denilen yerde bozguna uğraması üzerine Çinlilerin birkaç yönden büyük bir taarruza geçecekleri öğrenilmişti. Bu maksatla, Manas şehrinden çıkarak hücumla geçecek olanlara Dolat-han Batur, Mördikan, İiyas, Abdullah beyler, Sandık-kozu'dan çıkıp Uçbulak yolunu takip edecek olanlara Ömer Kenabayoğlu, Sarıkabi, Zeynambay beyler, Burtunkeden çıkarak hem Kızıluzen'deki karargâha ve hem de Şarmolla'nın kuvvetlerine karşı gelecek olan düşmanlara karşı Taman Batur ve arkadaşları önderlik edeceklerdi. Alibeg Rahimbegoğlu, bu beyle-re silahları müsavi olarak taksim etmişti.

Alibeg Rahimbegoğlu, 1936 senesinde kurulmuş olan «**Ulutlu** Korgay Uyumu» teşkilâtının, dağılmak üzere olduğu bir sırada elindeki silahı teslim ettiği halde; eşi Hanımça'ya 500 - 1000 adet civarında kurşun vermiş ve bunları saklamasını istemişti. Eşi de bu kurşunları bir yere gömmüştü... İşte bunları kullanmanın zamanı gelmiş çatmıştı. Çoğu kullanılacak bir vaziyette idi. Bunlar mücahitlere taksim edildikten sonra, Alibeg Rahimbegoğlu (bu günkü Alibeg Ha-

kim) kısa bir hitabede bulunmuş ve: «Vazifelerini-
zin ne kadar güç olduğunu biliyorum. Fakat vatan
bizden hizmet bekliyor. Vatan ve hürriyete sevgimi-
zi isbat etmeliyiz. Muvaffak olun, cephane ele ge-
çirmeye gayret edin, Allah, Allah diyenlerle beraber-
dir.» Demişti... Bu suretle savaşa giden milliyetçiler,
büyük muvaffakiyet temin ettiler. Çinliler, Kazak
Türklerinin evvelce hazırladıkları pusulara düşerek
çok zayıat verdiler. Böylece çok sayıda silah ve cep-
hane ele geçirilmiş oldu. Bu çarpışmalar 26 Mayıs
1945 tarihine kadar devam etti. Milliyetçilerden Ku-
duş beyler dahil ancak 15 milliyetçi şehit olmuştu.

KULCA'DAKİ ŞARKİ TÜRKİSTAN CUMHURİYETİNDEN YARDIM İSTENİYOR.

Alibeg Rahimbegoğlu'nun 11 arkadaşıyla vahşi
Çinlilere karşı girdiği mücadeleler, muvaffakiyetler
kazanırken, diğer bölgelerde de Çinlilere büyük ka-
yıplar verdiriyordu. Fakat, Cephane miktarı da gün
geçtikçe azalıyordu. Bu durumu bilen Çinlilerin, pek
yakında büyük bir taarruza geçmeleri muhtemeldi.
Bu takdirde çok kötü bir vaziyete düşülecekti. Nur-
fay Batur ve onun ailesinin başına gelenleri, henüz
kimse unutmamıştı. Ve asla da unutmıyacaklardı. Tek
başlarına olsalar «Ya ölüm ya zafer» diyerek dövü-
şeceklerdi. Fakat kadın ve çocukların yanlarında bu-
lunmaları, mücadeleyi çok güçleştiriyordu. Bu vazi-
yet karşısında, Kulca hükümetinden yardım istemek-
ten başka çare yoktu.

Bu cümleden olarak Alibeg Rahimbegoğlu, beş
kişilik bir heyeti Kulcaya gönderdi. Heyet başkanlı-
ğını Hamza Uçar yapıyordu. (Diğer azalar bu gün Tür-
kistanda bulunduklarından bahsetmiyeceğiz.)

Bunu haber alan Çinliler, heyetin muvasalatına mani olmak için General Wu Cabin kumandasında 3000 kişilik bir kuvvet ve 8 uçakla harekete geçti. Kızıluzen geçidine vası! olan Çinli kuvvetlerle Milis kuvvetleri arasında kanlı bir mücadele başladı. Çinliler, milliyetçilerin karargâhı olan Şumışbay Sazı denilen yere kadar geldiler. Milliyetçiler ise, ölümü göze almışlar ve boşuna mermi harcamamak için, düşmanın arasına girmek suretiyle çarpışmağa başlamışlardı. Bu savaşlarda Çinli General Wu Cabin de ölmüştü.

Çinliler büyük kitleler halinde akın ettiklerinden, milliyetçiler zor durumda kalmışlar ve yegane çıkar yolun, dağa çekilmek olduğunu anıyarak harekete geçmişlerdi. Düşman, bütün kuvvetiyle milliyetçilerin arkasından kurşun yağdırıyor, topla ve uçakla önlerini kesiyor, çoluk çocuk ölümden kurtulamıyordu... Kimse, bu vahşilerin eline düşmek istemiyor, Nurfay Batur'a yapılan işkence gözlerinin önüne geldiğinden, ağlamakran kendilerini alamıyorlardı... Kızıluzen ırmağı da, karların erimesinden dolayı kabardığından, kafilere rahat bir geçiş sağlamıyordu. Etraf uçurum içersindeydi. Buradaki dar geçitlerden geçmek mecburiyeti vardı. En ufak bir tereddüt, hayatlarına mal oluyordu. Köprüler de, çok dar ve zayıf olduğundan, sıra ve itina ile üzerinden geçiliyordu. Bu köprülerin yıkılması demek, hepsinin düşman kucağında kalması demek olacaktı. Zaten arkadan daima takip ediliyorlardı. Artık tek bir ümit kalmıştı. O da, yeni bir gönüllü teşkil edip arkadakilere ani baskınlar yapmak ve böylece silah temin etmek... Alibeg Rahimbegoğlu, her ne kadar arkadaşlarıyla bu türlü muvaffak oluyorsa da, mermi temini mümkün değildi... Milliyetçilerin bu ihtiyacını bilen Çinli

kumandanlar da, askerlerine azar azar kurşun veriyorlardı. Bir ara, milliyetçilerin önünü, Çukuryayla geçidinin bulunduğu yerde kesmek isteyen Çinlilere bu fırsat verilmemişti. Kafilenin elinde 20 kurşun kalmıştı... Durumun çok fena olduğunu anlayan Alibeg Rahimbegoğlu, geçtikleri bir köprüyü yıktırmadan önce, buranın bir tarafına adamlarını koydu ve eldeki kurşunları da verdi... Adamlarına şöyle tenbih etti. «Çok dikkatli olun. Ben ilerden ateş etmeyince hiçbir harekette bulunmayın...» Bu sırada bir miktar Çinli köprüyü geçiyordu... Biraz sonra Alibeg Rahimbegoğlu ilk kurşunu attı ve bunu Çinlilere daha yakın bulunan Kazak Türklerinin ateşleri takip edince, 6 Çinli vurularak silahları ve 300 kadar da mermi ele geçirildi. Böylece Çinlileri bir müddet için buradan geçirmemeğe ve başka yollardan gitmelerine muvaffak olmuşlardı... Burada, Mördihan, Zeynenbay Dulathan'ların gösterdikleri kahramanlık, emire itaat bilhassa bahse değerdir.

60 KADAR KULCA ASKERİNİN TESADÜFİ YARDIMLARI...

Kazak Türkleri, ricat etmeğe başladıkları bir sırada, senelerce evvel Karaşehri vilayetinden gelerek buralarda yerleşmiş bulunan bir Mogol, vaziyetin ve hametini görerek, önceden kaçmağa başlamıştı. Yukarıda işaret edilen bütün geçit ve köprüleri geçerek Manas nehrine ulaşan Mogol, karşı tarafa geçmek istemişse de, buranın vaziyetini biraz tehlikeli bulmuştu. Zira nehir taşmıştı... Fakat, azgın Çinlilerin buraya kadar geleceklerini bildiği için, azgın nehri geçmek mecburiyetinde kalmıştı... Nehrin diğer tarafında, Alibeg Rahimbegoğlu ve arkadaşlarının en baş-

ta plânlarına dahil edip uçurmak istedikleri Ancikay ve Manas köprülerin uçurmak vazifesiyle 60 a yakın Şarki Türkistan Cumhuriyetine ait askerler vardı. Bunlar, nehiri taşkın bulduklarından, geri dönmeğe hazırlanıyorlardı. Bu askerler, karşı taraftan bir atlinin nehirde kendilerine doğru gelmekte olduğunu görünce, bir müddet beklemişler ve hareketlerinden şüphe ettikleri için hemen yakalayıp soruşturmuşlardı. O zaman Mogol bütün hadiseyi başından sonuna kadar anlatmıştı.

Askerler, Mogol'u da alarak, Kazak Türklerinin ölüm dirim savaşı yaptıkları yere gelirler. Bu kuvveti gören milliyetçiler, şaşırıp kalırlar. Zira, karşılarında bol cephaneli ve yeni silahlı 60 tane Şarki Türkistan Cumhuriyetinin askerleri vardı. Bu hadiseye çok sevinen milliyetçilerden, ağlıyanlar da oluyordu... Artık düşmana güzel bir ders verebilirlerdi... Askerler, bu civarı gayet iyi bilen Alibeg Rahimbegoğlunun kumandası altında vazife görmeyi uygun buldular...

Böylece, arkadan gelmekte olan Çinlilere aniden bir hücum yaptılar. Daha birkaç saat evvel, atacak tek bir kurşunlarının olmadığını bilen Çinliler, bu vaziyet karşısında çok şaşırdılar... Düşmanın büyük toplarına mukabil, milliyetçilerin de havan topları, üzerlerine yağmur gibi geliyordu... Çin askerleri aptala dönmüşler, canılarını kurtaracak delik aramağa başlamışlardı. Bütün yollar, köprüler tutulmuş olduğundan, nehir ve dağlara sapan şaşkın Çinlilere, dağ ve nehir cezalarını veriyor, buralarda telef oluyorlardı. Bu şekilde büyük kayıplar veren Çinliler, nihayet dağlık yerlerden kendilerini zor kurtarmışlar ve Sarçok denilen ovalık bir yerde barikat meydana getirmişlerdi...

KULCA'DAN NİHAYET YARDIM GELİYOR...

Bu başarıyı müteakip Alibeg Rahimbegoğlu, doğruca Savan kazasındaki Burtunge dağlarında çarpışmakta olan Takiman Batur ve Sarmolla beylerin yardımına koştu... Bu kahramanlarla birlikte Burtungeye bir hücum yapmışsa da, burayı almağa muvaffak olamadı. Daha sonra Kızıluzende temin edilen silah ve cephane ile birlikte bir miktar Kulca askerini burada bırakarak geriye döndü. Karargâhını, Kızıluzende beklemekte olan Çırlı askerlerin hemen biraz ilerisine kurarak, onlara adeta meydan okumağa başladı...

Alibeg Rahimbegoğlu'nun göndermiş olduğu heyet, bu hadiseler sırasında Kulca'ya varmıştı. Heyet, 26 Haziran günü Şarki Türkistan Cumhur başkanı Alihan Türe tarafından kabul edildi... Türkistan'ın huzur ve İstiklâle kavuşmasını çok arzulayan Alihan Türe, bütün dileklerini dinlemiş ve derhal yardım yapılmasını emretmişti. Bu suretle ilk parti olarak 40 kişilik bir kuvvet ve 200 den fazla silah ile bol cephane verilmişti...

Bu suretle herkese silâh dağıtılmış ve Alibeg Rahimbegoğlu'nun kumandasındaki milliyetçi Kazak Türklerinin kuvveti iyi bir duruma gitmişti... Çinlilerin Kulca ile Altay-Tarbagatay tarafına cemselerle göndermekte olduğu yardım konvoylarına ani hücumlar yapılıyor, büyük ziyanlar temin ediliyordu. Bu akınlarda, evvela en öndeki ile en sondaki cemselerin şöförlerine ateş edilir, yahutta lastikleri patlatılarak hareketsiz hale konurdu. Daha sonra kamyonların benzin depolarına ve mühimmat sandıklarına ateş edilerek, etraf alev

içersinde bırakılır. Canını kurtarmak isteyen dışarı atlayan Çinliler de kıskıvrak ateş altına alınırdı... Baskın muvaffak olmadığı zaman, başka yollardan geçilerek yine aynı konvoyu akın edilir, hareketlerine mani olunurdu...

BÜYÜK BİR ÇİNLİ KUVVET MAHVEDİLİYOR... AĞUSTOS 1945

Şarki Türkistan Cumhurbaşkanı Alihan Türe ile Osman Batur'un askerleri iş birliği yaptılar ve Tarbagatay Kazak Türklerinin de yardımlarıyla, Tarbagatay'ı Çinlilerden kurtardılar. Bu kuvvet takriben 35 bin civarındaydı... Bundan sonra Osman Batur'un kuvvetleri, Altay'a herhangi bir taarruz vuku bulur düşüncesiyle ayrıldılar, ve geri döndüler. Alihan Türe'nin askerleri de Şiko - Maytav (petrol kuyusu olan yer)'ı almağa çalıştılar.

Burası eskiden Ruslar tarafından işletilmiş, sonradan Çinliler almış ve askerî bir mıntika haline getirmişlerdi... Şarki Türkistan Cumhuriyeti askerleri buraya durmadan hücumlar yapınca, Çinliler Urumçi'den yardım istediler. Önceleri 10 - 15 uçak gelerek, milis kuvvetlerine ateş açtı. 1945 Ağustosunda, Çinliler Şiko-Maytav'daki kuvvetlerini kuvvetlendirdiler ve çok sayıda takviye aldılar. Bu ayın sonlarına doğru Urumçi'den 38 kamyon asker ve cephane Maytav'a doğru hareket etti. Alibeg Rahimbegoğlu'nun adamları bu konvoyu Ancikay ile Sandıkkozu arasında durdurarak, hepsini berhava ettiler. 1800 adet silâh ile çok sayıda mermi ele geçirdiler. Çinli askerlerden bir kısmı kaçmak suretiyle, kurtulmuşlardı...

Alibeg Rahmibegoğlu, bundan sonra 1500 kadar kuvvetle Burtungeye hücum etti. Bu harekâтта Rahmetcan ve Kızayul'u dahil 7 subayını kaybetmişti. Buna rağmen Nurfay Batur'u öldüren vahşî Çinlilerden Burtungeyi kurtarmağa muvaffak oldu. Daha sonra bu kasabaya Alibeg Rahimbegoğlu tarafından (Nurfay Batur) ismi verildi...

Bu mağlubiyeti duyan Kızıluzen'deki Çinliler kaçmak zorunda kalmışlardı. Düşmanlarına karşı düzenli zaferler kazanan Alibeg Hakim, daha sonra Şiko - Maytav ve Manas arasındaki ana yolun üzerinde bulunan Alivsin, Sındıkkozu ve Ancıkay'a hücum ederek, oraları da ele geçirmişlerdi... Çinliler, uçaklarla ateş saçıyorlarsa da, milliyetçiler bu arada iki uçağı düşürmeğe muvaffak olmuşlardır. Artık Şiko - Mayta'daki Çinlilerin vaziyeti de tehlikeye girmişti. Çünkü Çinlilerin buradan başka kaçacak geçitleri yoktu.

Eylül ayının başlarında Şiko - Maytav'ın büyük bir kısmı milliyetçilerin eline geçmiş ve daha sonra tamamı alınmıştı. Böylece, büyük kahramanlıklar kaydeden milliyetçiler, düşmanlarını Altay, Tarbagatay, Kulja vilayetleri ile Urumçi'ye ait Manas kazasından kovmuşlardı.

**ALİ RAHİMBEGOĞLU, İKİ NUMARALI İSTİKLÂL
MADALYASINI ALARAK, ALİBEĞ HAKİM
OLUYOR 11. EYLÜL. 1945**

Şarki Türkistan Cumhuriyeti hükümet ve Devlet reisi Alihan Türe, bu muvaffakiyetlerinden dolayı, Osman Batur'a vermiş olduğu altın madalyanın aynısı olan üzerinde ay yıldız ve İSTİKLÂLİYET yazılı iki

numaralı İstiklâl madalyasını törenle Alibeg Rahimbegoğluna takmış ayrıca Manas ve Savan kazalarını birleştirerek, bu iki kazanın kaymakamlığına Alibeg'i tayin etmiştir. Bundan sonra Alibeg Rahimbegoğlunun ismi Alibeg Hakim haline geldi.

Alibeg Hakim, bu kazaların aynı zamanda askerî kumandanıydı da. Daha sonra, kendisiyle birlikte savaşan 11 arkadaşına da, gümüşten yapılmış üzerinde ay yıldız bulunan ve alt tarafında FEDAYET yazılı birer madalya, merasimle verildi. Bu 11 kahramandan birisi Hamza Uçar'dır.

Alihan Türe, Osman Batur ve Alibeg Hakim'e mesajlar göndererek, Türkistan'daki bütün ırkdaşların, Çinlilerin baskısından kurtulması gerektiğini, hür bir hava içersinde ve yeni bir devlet olarak yaşayabilmek için mücadeleye devam etmenin elzem olduğunu bildiriyordu. Cumhurreisi Alihan Türe, ayrıca çok güvendiği adamlarından Mohammed Turdu Karı'yı Manas'a yollıyarak, Alibeg Hakim'e bu adam vasıtasıyla fikirlerini ileirmiştir.

Hududa birkaç kilometre mesafede bulunan Hakimlik makamını 1946 senesinin Ocak ayının 4 ünde Savan'a nakleden Alibeg Hakim, burada büyük bir tezahüratla karşılandı. Kendisine Şarki Türkistan Cumhuriyeti 8. tugay mensupları askerî bir tören tertipledi. Alibeg Hakim, ilk iş olarak kasaba ve diğer yerlerin Çince olan isimlerini değiştirdi. Mesela, Ancikay'ı - Ormanbak, Savan'ı - Oypazar, Şikanz'ı Kalaba. Bundan sonra arkadaşı Takiman Batur'u, Manas-Savan (Oypazar) emniyet müdürü yaptı. (39) Arkadaşlarından güvendiklerini çeşitli nahiyelere polis mü-

(39) Son zamanlarda Sovyetler Birliğinde neşredilen makale ve kitaplarda Takiman Batur'dan bahsedilmekte, ona da hücum edilmekte.

dürü olarak tayin etti. Bunlardan başka, diğer çeşitli vazifelere de, muhtelif tayinler yapmağa devam etti. Ömer Çobanoğlu'nu, Manas - Oypazar Vergi dairesi müdürlüğüne getirdi. Bu kazalardan toplam askerlerin başına da İshak Beykonakoğlunu kumandan olarak tayin etti. İshak Ü. Kazak Türk Tugayı I tabur kumandanı idi. Tugay kumandanı da, Alibeg Hakim'in 18 aylık hapsi esnasında beraber olduğu Yusuf Han ismindeki Kulça'lı bir Kazak Türküydü...

Çinlilerden kalma mal ve mülkü hazine adına toplamak maksadıyla, «Baytıl mal toplav uyumu» adıyla bir teşekkül kuran Alibeg Hakim, bunun başına Nursafa Engin'i tayin etti. Muhacir olarak gelenlere de, Çinlilerden kalma ev ve eşya veriyordu.

KAYNAŞ'ı da Ormanbak polis müdürlüğüne tayin etmiştir.

Mördihan'ı ise kendi muhafızı olarak almıştı.

ÇİN'LE SULH MÜZAKERESİ BAŞLIYOR... KIZILUZEN HAREKATININ YIL DÖNÜMÜ KUTLANIYOR...

1945 senesinin Eylül ayında, Çin hükümeti Şarkî Türkistan Cumhuriyeti ile Türkistan meselesini sulh yoluyla halletmeye hazır olduğunu, Çankayşek'in bir radyo konuşmasıyla ilan ediyordu... Ruslar'ında tavsiyesine uyarak bu yolca bir şans denemeyi Alihan Türe de uygun buldu. Bu duraklama anından da istifade ederek, kuvvetlerini iyi bir şekilde intizama soktu... Cumhurreisi, Rus Elçisinin delaletiyle Rahimcan, Ebulhayır Tore ve Ahmet Can Kasım isimli üç kişiyi müzakerelerde bulunmak için vazifelendirdi. Bu heyetin Urumçiye gitmeleriyle, müzakereler de başlamış oldu. Fakat, Şarkî Türkistan Cumhuriyetini temsil eden bu şahıslar, daimi suretle Alihan Türe ile temasta bulunacakları yerde, Rus konsolosu ile rabıta kuruyorlardı. Bu hareket tarzları gerek Alihan Türe ve gerekse bütün Türkistanlı milliyetçiler tarafından nefretle karşılanıyordu.

1946 senesinin 6 Mayıs'ında, Kızıluzen İnkılabının yıl dönümünü kutlama hazırlıklarına başlandı. Merasim inkılabın başladığı yer olan Tünkeris alanı (yani inkılab alanı) denilen yerde yapıldı ve buna (Şarkî Türkistan Toyu) ismi verildi.

Tünkeris alanı denilen yerin etrafına bembeyaz çadırlar kurulmuş ve hocalar hürriyet uğrunda şehit düşmüş olanların başında, hatim indirmişler ve hatipler, toplu bulunan halka yabancılardan çekilen sıkıntıların bir daha başa gelmiyeceğini söylemişlerdir... Bu arada halk neş'e içersinde eğlentiler yapıyor, kırmızlar içiliyordu. Bir sene evvel burada cephanesiz olarak çarpışan Kazak Türkleri'nin şimdi burada hür olarak eğlenmeleri cidden çok sevinç verici bir manzara idi. Bu merasime Şarki Türkistan Cumhuriyeti'nin askerlerinden büyük bir kısmı da iştirak etmiştir. Eğlentiler esnasında gezici esnafın ve alış veriş edenlerin en çok hoşlarına giden hususlardan birisi de, Çin parası yerine, kendi beyaz renkli paralarını kullanmaları idi... Bu eğlencelerin sonunda, gümüşten yapılmış, üzerinde ay yıldız bulunan maviye boyanmış ve altında No. 18 1946 İSTİKLÂLİYET yazılı bir madalya, Şarki Türkistan Cumhuriyeti ordusunun bir nişanesi olarak, genç bir subay tarafından kısa bir hitabeyle Alibeg Hakime tevdi edilmiştir. Alibey Hakim de bir hitabede bulunarak sözlerini «Yaşasın Şarki Türkistan Cumhuriyeti ve onun kahraman ordusu ve Cumhurreisi Ali Han Türe» diye bitirmiştir.

YENİ ANLAŞMA VE ALİHAN TÜRE'nin ESRARENGİZ BİR ŞEKİLDE ORTALIKTAN KAYBOLUŞU...

1946 senesinin Haziran ayında, Urumçide Şarki Türkistan Cumhuriyeti ile Çin hükümeti arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Buna göre:

1 — Şarki Türkistan Cumhuriyeti Ordusu 12.000 kişi olacaktı. Bu sebeple orduda azalmalar yapıldı.

2 — Huduttaki askerler de azaltılacak ve bu 12 bin asker gerilerde bulunacak.

II Madde olarak bilinen bu anlaşmanın diğer metinlerinde şu esaslar yer almıştı. Siyasî mahpuslar, esirler serbest bırakılacak, Türkçe Çince ile beraber resmî dil olacak, nahiye müdürleri halk tarafından seçilecek, öğretim dili Türkçe olacak ve Doğu Türkistan eskisi gibi Çin'in bir vilayeti mevkiinde kalacaktı.

Bu anlaşmadan kimse memnun değildi. Bu anlaşmaya Alihan Töre'nin yanaşmıyacağını anlayan Ruslar, bir gün hükümet konağını basarak, kimseyi şüphelendirmeden Alihan Töre'yi kaçırdılar. Halk bir müddet onu hasta, evinden çıkmıyor zannetti. Sonradan vaziyet anlaşıldı. Kısa bir zaman sonra da Rus taraftarı olan Ahmet Can Kasım, bu mevkiye getirildi...

1946 senesinde Osman Batur, Kulca hükümetiyle Rusların bir anlaşma yaptığını ve bu sebeple Altay'daki madenleri kazmağa geldiklerini gördüğü zaman, bunlara müsaade etmemiş ve Ruslara «Mademki bir anlaşma yaptığını söylüyorsunuz. Bana Cumhuriyetimiz Alihan Töre'nin bizzat imzasını taşıyan bir emir getirin ki, ona göre hareket edeyim.» demişti. (40)

OSMAN BATUR YENİDEN MÜCADELEYE BAŞLIYOR (17 KASIM 1946)

Büyük mücadeleler sonunda kurulabilen Şarki Türkistan Cumhuriyeti, Alihan Töre'nin kaçırılması

(40) Prof. A. D. Barnett, «China on the eve of Communist Takeover» denilen kitabının 253'den sonraki sayfelerinde Osman Batur'un Ruslara karşı çıkışını tefsilatlı olarak anlatmaktadır. Yazar, 1948 senesinde Doğu Türkistan'ı ziyaret etmiş ve Osman Batur'u bizzat görmüş ve konuşmuştur.

ve yerine Ahmet Can Kasım'ın getirilmesiyle Rusların oyuncağı haline gelivermişti. Bu vaziyete, bütün milliyetçiler gibi Osman Batur da çok üzülmüyordu. Eskiden Çinlilerle uğraşırlarken, şimdi de onlardan daha büyük bela olan komünizm'in yuvası Rusya çıkmıştı. Osman Batur, kendisinden çok zaman evvel Altay'a vali muavini olarak tayin edilmiş ve halk tarafından çok sevilmiş bulunan Altay'lı Canımhan Hacı ile temasa geçmenin yerinde olacağını düşünüyordu. Canımhan Hacı, Altay'ın Osman Batur tarafından ele geçirilmesiyle Urumçi'ye kaçırılmıştı.

Canımhan Hacı her ne kadar Çin hükûmetiyle birlikte çalışıyorsa da, fırsat buldukça Şarki Türkistan Cumhuriyetine yardımdan geri kalmıyordu. Vatan ve istiklalleri uğruna mücadele yapan bu kahramanların, Rusların pençesine düştüğünü görünce, gizli-den gizliye yardımını arttırmaya başlamıştı... Bu olaylar sırasında Çin hükûmeti onu Doğu Türkistan Maliye Vekili olarak tayin etmişti. Sinkiang doları denilen (Türkistan doları) para üzerinde onun imzası bulunuyordu. Yine Kazak Türklerinden Salis Emiroğlu'nu da genel sekreter muavinliğine getirmişlerdi. Bu iki zat, Kazak Türklerinin Çin nezdindeki temsilcileriydi. Osman Batur işte bütün bu fırsatlardan istifade etmeyi düşündü. Çinliler ile anlaşabilmek için ümitlendi.

Bu vaziyet karşısında tekrar mücadeleye girişmek lüzumunu hisseden Osman Batur, 17 Kasım 1946 tarihinde Şarki Türkistan Cumhuriyetini kukla olarak kullanmakta olan Ruslara karşı koyarak, Sarsunbey'i terketti. (41) Altay'ın Kobuk bölgesinde bulunan 2. Kazak

(41) Adı geçen eser'de ve «Kazakistan Kazak Yazarları Birliğinin» aylık Organı «Culdız» Dergisinin 9/10, 1973 sayılarında yayınlanan, daha sonra kitap olarak çıkan «Son Göç» adlı kitabında (Culdız, sh. 127,

Tugay'ının başındaki subaylar alındığından, askerin hiçbir şeyden haberi yoktu. Osman Batur, çetin savaşlardan sonra Baytık dağlarına çekilmek zorunda kaldı. 1947 senesinin Mayıs ayına kadar burada kalan Osman Batur, Rus uçakları ve Mogol askerlerinin daimi hücumlarına uğradı. Bu hadise bir zamanlar, Rusya ile Çin arasında tartışma mevzuu olmuş ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine kadar aksetmiştir. (42) 28 Temmuz 1947 Güvenlik Konseyinde Ruslarla, Çinliler birbirlerini itham ediyorlardı. Halbuki ne Rusya Çin'e ve ne de Çin Rusyaya hücum etmişti. Her iki tarafın hücumlarına uğrayan zavallı Türkistanlılar ve onun unutulmaz milli kahramanı Osman Batur olmuştu...

Bu Mayıs ayından sonra Osman Batur, Şarki Türkistan Cumhuriyeti askerlerinin üniformasını giyerek kendisiyle savaşmakta olan Ruslara karşı çetin bir mücadeleye koyuldu. Buna karşılık olarak Ruslar yeni bir plân hazırlamağa başladılar. Bu feci plânları şuydu. Kobik'de bir şeyden habersiz Türkistan askerlerini, İstiklâl mücadelesi diyerek kendi askerleri arasına karıştırıp Osman Batur'a karşı kullanmak. Yani kardeşi kardeşe vurdurmak... Mücadele bu minval üzerinde bir müddet devam etti. Fakat bu feci hakikatın

sayı: 10) Abdeş Cumadılığlı'da «Vali Osman'ın tekrar ayaklandığı» yazmakta. Gene aynı dergide, sh. 128'de de: «... Vali Osman anlaşmasının metnini anladıktan sonra hemen çekilerek Koktoğay'daki yaylasına gitmişti...» deniyor.

Burada şunu belirtelim ki, adı geçen eserinde yazar, Rusların daha evvelce çok karalamış ve yalan iftira etmiş olduğu Osman Batur'un adını direk olarak bahsedememekte. Ondan «Kosay» olarak bahsetmekte. Fakat, adı geçen yazının derginin 1973 senesindeki 9. sayısında yayınlanması münasebetiyle yazdığı önsözünde, «SSSR İlim Akademisi, Uzak Doğu Enstitüsü Şube Müdürü» T. Rahimov, «Kosay'ın» Osman Batur olduğunu açık yazmaktadır. (sh. 56). «Yer ve gök'de olan bütün iftiralar yağdırılan Osman...» diyerek onun hakkında tarafsız tetkik yapılmasını istemektedir.

(42) China and Soviet Russia, by prof. Dr. Wei. Sayfa 206 - 205.

farkına varan Osman Batur, Ruslarla, birlikte olan Türkistan askerlerini zorlukla haberdar edebildi. Bunun üzerine bütün askerler Osman Batur tarafına geçtiler.

Bu arada komünist askerlerin kumandanı İshakbek'in muavinliğine aslen Altaylı Delilhan Sungurbay-oğlu getirildi. Milliyetçi olarak bilinen bu adam, mecburiyet karşısında bu vazifeyi kabul etmişti. Her ne kadar Ruslara hizmet ediyormuş gibi görünüyorsa da, fırsat buldukça Rus subaylarının hareketini Osman Batur'a daima bildirmeğe çalışıyordu... (43)

Osman Batur, üç aylık mücadeleden sonra, Altay'ı Ruslardan temizlemeğe muvaffak oldu. Şimdi sırası diğer vilâyetlere gelmişti. Yeni bir plân hazırlamakla meşgulken, 18 bin civarında yine Şarki Türkistan üniforması giydirilmiş Rus askerinin ani hücumuna uğradı. Kötü bir durumda kalan Osman Batur, Baytık dağına çekildi. Burada da tutunamıyarak, milliyetçi Çin kuvvetlerinin elindeki Urumçi dağlarına gitmek zorunda kaldı.

MOĞOLLAR, OSMAN BATUR'U ÖLDÜRMEĞE TEŞEBBÜS EDİYOR...

Urumçi dağlarına gelen Osman Batur, miliyetçi Çin makamları tarafından oldukça iyi karşılanmış ve Alibeg Hakim'le de temasa geçerek, Urumçideki ileri gelen Kazak Türkleri sayesinde Çin hükümetiyle konuşmalara başlamıştı. Buna göre resmi olarak Kazak Türk birliklerinin kurulmasını temin etmişti. 8. Kazak Türk tugayı adı verilen bu birliklerin yarısı, Osman Batur'un bulunduğu yerde ve diğeri de Alibeg Hakim'in ika-

(43) İshakbek, Delilhan Sugurbay ve Ahmetcan Kasım'lar 1949 senesinin sonbaharında «uçak kazasında öldü» denildi. Bir daha görünmediler.

met ettiği Manas dağlarında hazır olacaktı. Çin üniforması giyen ve bütün ihtiyaçları Çin hükümeti tarafından karşılanan bu birlik 3 binden fazla askerden meydana gelmişti. Osman Batur, askerlerin Çin üniforması giymesini önceden kabul etmemiş fakat mecburiyetler karşısında razı olmuştu. Tugay'ın, bütün subayları Kazak Türklerindendi. Tugay kumandanlığına da, Çinde tahsil görmüş Zakarya Açeoğlu isminde bir Kazak Türk subayı tayin edilmişti. Bu kumandan her ne kadar emirleri Çin makamlarından alıyorsa da, Osman Batur ve Alibeg Hakim'e danışmadan tatbik etmiyordu. (44)

Osman Batur, bütün adamlarını 8. Kazak Türk tugayı emrine vermiş, elinde eskisi gibi muhafız bırakmamıştı. Artık Çinlilerle dost olduğundan, onların yardımıyla bir ordu vücuda getirdiğinden, bir zarar geleceğine ihtimal vermiyordu. Sınırlarda Çin askerleri bulunduğundan kendisine Ruslar ve onların uşağı Moğolların hücum etmeleri imkânsızdı. Yalnız, yanına en güvendiğı adamlarından 5 kişiyi almıştı... Curkuktunun Kumu denilen yerde yerleşen Osman Batur, senelerdir hasretini çektiğı ava çıkma imkanını nihayet ele geçirebilmişti. 1948 yılının 3 Mart'ında beş arkadaşıyla birlikte silah ve kartallarını alarak, bir gece dağda kalmak şartıyla ava çıktı. Evde karısı ve küçük üç çocuğunu bırakmıştı.

Sınırdaki Çin askerlerinin bir zaafını bularak dududu geçen 250 tane atlı Moğol eskeri, kısa bir müd-

(44) Prof. A. D. Bornett, yukarıda (40) adı geçen eserinde, Osman Batur ve Alibeg Hakim'den bahsederken, onların kuvvetlerinden de bahsetmekte.

Kazak SSR İlim Akademisi tarafından yayınlanan eser'de de Osman Baturun 1500, Alibeg Hakim'in 900 adamı vardı...» denilmektedir. (Kazakistan ve Doğı Türkistan Tarihinin Meseleleri» Sh. 89. Kazak SSR İlim Akademisi Yayınları. Nu. 15. 1962, Alma - Ata.

det sonra Curkuktunun Kumu denilen yere gelerek, Osman Batur'un evini bulmuşlar ve ateş etmeğe başlamışlardır. Evden bir karışılık, verilmediğini gören Mogollar, pervasızca eve yaklaştıkları sırada, Osman Batur'un 17 yaşındaki Uluapay isimli kızının isabetli silah atışları karşısında mecburen biraz geriye çekildiler ve atışlarına devam ettiler. Vaktin epey geç olmasından istifade eden Uluapay, hava kararınca kadar ateş ederek, Moğolları meşgul ettikten sonra anası ve kardeşlerini alarak gizlice kaçmışlardır. Küçük bir tesadüf, Osman Batur'u bu zalimlerin elinden kurtarmıştı. Zira, bunlar kati bir surette, Rusların emriyle, Osman Batur'u öldürmek için gelmişlerdi... (45)

ALİBEG HAKİM, KUKLA ŞARKİ TÜRKİSTAN HÜKÜMETİNE KARŞI HAREKETE GEÇİYOR... (46)

Burada bir müddet için geriye dönerek, Osman Batur faaliyette iken Alibeg Hakim'in ne vaziyette olduğunu öğreneceğiz.

Tönkers alanı (İnkılap Alanı) denilen yerde, Kızıl-uzen inkılabının seneyi devriyesi kutlanmış, yeni anlaşma imzalanmış, Alihan Töre kaçırılmış ve Şarkî Türkistan Cumhuriyeti başına Ahmet Can Kasım geçirilerek, Rusların oyuncağı haline getirilmişti. Bu vaziyet karşısında Alibeg Hakim, Urumçide vazife gören Canımhan Hacı ve diğer Kazak Türkleri vasıtasıyla Çin hükümeti nezdinde temasa başlamıştı. 1946 senesinin

(45) Bu hususta'da Amerikalı Profesörün adı geçen eserinde bilgi verilmekte.

(46) Prof. A. D. Barnett, kitabının, 268. sahifesinde, durumu vaktiyle kendî gözüyle görmüş bir yabancı âlim olarak: «... Osman ve Alibeg gibi Kazak liderleri ile tarafından yüz çevirmişti...» diye belirtmektedir.

Temmuz ayında bir adamını Urumçiye yollamış ve Canımhan Hacı ile Salis Emireoğlu Çin hükümetinin yardımlarda bulunacağını ve bu fikrini iyi karşıladıklarını Alibeg Hakim'e bildirmişlerdir.

Koyu bir milliyetçi olarak bilinen Alibeg Hakim, Şarki Türkistan Cumhuriyetini daima tenkit etmekte ve adamlarıyla dağa çekilerek, Çin hükümeti ile olan münasebetlerini arttırmaktaydı... Esasen, bütün mevkilere en güvendiği adamlarını tayin etmişti. Bu sebeple emirler harfiyen yerine getiriliyordu. Şarki Türkistan Cumhuriyetinin durumunu izah eden beyannameler hazırlatarak, halka dağıtıyor ve Rusların dikkatini çekmeğe de gayret sarfediyordu.

Çeşitli mevzuları ihtiva eden bu beyannamelerde, şiirler de bulunuyordu, hepsi de NARİMAN CABAGIT-OĞLU nezaretinde bastırılmıştı.

**Din qayda, hukuk qayda, namis qayda?
Qan qayda, enbek qayda, ümit qayda.?
Enbek eş catqa cabdiq bop turmuz,
Oylandar kimge ziyan kimge fayda,
Qul qıldı qocayındar qudırandap
Hakikat bostandıqtan cilt qayda?
Tufandan Nuh qutulgan gayretbenen,
Calinba cavdı, cabırat caraq sayla...**

Anadolu TÜRKÇESİ:

**Din nerede, hukuk nerede, namus nerede,
Kan nerede, emek nerede, ümit nerede?
Emek için alet olup durmaktayız yabancıya.
Düşünün kime zarar kime fayda?
Patronlar bağırarak etti köle,
Hakikat hürriyetten ışık nerede?**

Tufandan Nuh kurtulan gayretle,
Yalvarma silah hazırla düşmanı yıprat.
Tuvisqan bavırlar...

Kardeşler

Oylanızdar... Oylanıkdar... Aram ölüm aram ter
bolmanızdar...

Hakikat dindi, eldi cerdi,

Vatandı tanıızdar qor bolmanızdar.

Cane sende ciğer bolsa, namıs bolsa,

Şındıq için şimirkenbeytın şabıs bolsa,

Qanın bir Qazaqtığın bolsa boyunda,

Apten esti aqılına daq qonsa.

Ulutunun şaman gelgenşe qamın oyla.

Atatığın özgermesten tanın oyla.

Cel sundurmes, sel terbetbes cana tuğun mangi
şamin oyla»

Beti cibet eteği bölek quvirşaq bolip cürmesin,
Elinin zanın oyla.

Cerin sendik suvin sendik,

Bolganda sen birevdik bolip curme tağı oyla,

Oyla kindik kesip kir cuvğan cerindi oyla,

Zulim cavızğa calınbasın elındı oyla.

Anadolu TÜRKÇESİ :

Kardeşler...

Düşününüz... Düşününüz... Boşuna ne ter dö-
kün ne de ölün.

Hakikat, dini halkı toprağı

Vatanı tanı, köle olma.

Eğer sende yürek olsa namus olsa

Senin vücudunda hakiki bir Kazak kanı varsa,

İyi dinle ki anlıyabilesin,

Milletinin mümkün mertebe düşün istikbalini.

Düşün, değişmeden ağaracak tanyeri.

Rüzgarın söndüremiyeceği, selin sürükleyemiyeceği ebedi

Yanacak meş'aleni düşün.

Halkının kanununu da düşün

Üstü ipek (*) altı başka olmasın,

Toprağın senin suyun seninken

Düşün sen başkasının olma (**)

Düşün, doğduğun anda göbek bağının gömüldüğü

İlk çamaşırlarının yıkandığı yeri,

Düşün halkın yalvarmasın zalim düşmana.

RUSLAR, ALİBEG HAKİM'İ ELE GEÇİRMEK İÇİN CAZİP TEKLİFLERDE BULUNUYORLAR...

Bu beyannameler ilk önce sınırlarda ve daha sonra da iç mıntıklarda dağıtılmağa başlamıştır. Ruslar, Alibeg Hakim'i silahlı bir çarpışma neticesinde yakalamağa taraftar değildi. Çünkü bu imkansız oluyordu. Gayet iyi biliyorlardı ki, Kazak Türklerinin millî hislerine karşı gelemiycekler ve bu beyannamelerin dağıtılmasına mani olamıyacaklardı. Bu sebeple aldatma siyasetinin tatbikine giriştiler. Bu cümleden olarak kukla Şarki Türkistan Hükümeti adına Genel Kurmay Başkanı İshakbeg, Alibeg Hakim'i Tarabagatay valiliğine davet etmişti. 1946 senesinin son günlerinde yapılan bu teklifi Alibeg Hakim «Bu gün yapmakta olduğum vazife, valilik kadar lüzumludur. Sıhî bir takım sebeplerden ötürü, valiliği kabul ede-

(*) İyi gözüküyorlarsada altında başka şeyler var.

(**) O zamanlar, Ruslar, Doğu Türkistanlıları kendi tabasına gizli olarak kaydediyordu.

miyeceğim» diyerek kabul etmemiştir. Birinci teklifte muvaffak olamayan Ruslar, bir ikincisini denediler. Şarki Türkistan Hükümetinin reisi Ahmet Can Kasım, Alibeg Hakim'i Kulja'ya davet etti. Alibeg Hakim «Sınırdaki olduğum için işlerim çok ve mühimdir. Bunu sizde takdir edersiniz» diye davete icabet etmemiştir.

Ahmet Can Kasım, iltifatlarında daha da ileri giderek, Kulja ve Tarbagatay halkının bir şükran hediyesi olarak, büyükçe yapılmış ay yıldızlı bir madalyonu Alibeg Hakim'e takdim etmişti. Zavallı Ruslar, altın madalyon sayesinde millî hislere mani olabileceklerini zannediyorlardı.

Beyanname işine Alibeg Hakim 1947 senesinde daha fazla ehemmiyet veriyor. Bu esnada yeni bir oyunla Alibeg Hakim'i ele geçirmek isteyen Ruslar, Tarbagatay valisi Başibay vasıtasıyla bütün vilâyetlerin idare adamlarını toplantıya davet ediyorlar. Bunların hakiki niyetlerini çok iyi bilen Alibeg Hakim, onları bir müddet oyalayabilmek için, kendisi yerine adamlarından Kaynaş'ı gönderiyor. Bir taraftan da Çinlilerle teması genişleterek, silah ve cephane teminine çalışıyordu. Adamlarından bazılarını bu işle vazifelendirerek birçok defalar Urumçiye yollamıştır. Burada Çin Baş kumandanı General Sun Şilan, Maliye Bakanı Canımhan Hacı ve Genel sekreter muavini Emireoğlu ile konuşan Alibeg Hakim'in adamları şöyle bir anlaşma imzalamıştır. (18 Mayıs 1947)

1 — Osman Batur ile Alibeg Hakim kumandaları altındaki askerlerin silah ve cephanelerini Çinliler verecekti.

2 — Kazak Türklerinin memuriyetlik vazifeleri, daha çok arttırılacaktı.

3 — Şarki Türkistan Hükümeti adı altındaki üç vilâyet müştereken Ruslardan kurtarılacaktı.

Bu sıralarda Alibeg Hakim'e kukla hükümet temsilcileri yeni bir madalyon vermişlerdi. Bu üçüncü altın madalya oluyordu. Bunları takan Türkistan heyeti, bir taraftan da «Sen mücadelene devam et, geri dönme» diye kulağına fısıldıyorlardı.

Çinlilerle yapılan yukarıdaki anlaşmayı müteakip General Sun Şilan'ın muavini Şe Cu Cange ve Maliye Bakanı Canımhan Hacı, Alibeg Hakim ile görüşmek için, askerlerinin bulunduğu Manas taraflarına gelirler. 1947 senesinin Ağustos ayında Şurkuduk denilen yerde yapılan gizli toplantıya, Alibeg Hakim bütün madalyonlarını takarak gelmişti. Üç altın ve iki gümüş madalyonu gören Şe Cu Cang «ne çok madalyonumuz var» demişti. Buna karşılık Alibeg Hakim «Bu madalyonları, milleti temsil ettiklerini söyleyen muhtelif heyet ve zatlar takdılar. Onların, bunları bana takmaktaki gayeleri ne olursa olsun, ben de bu madalyonların üzerindeki yazı ve işaretlere layık olmağa çalışacağım» diye cevap vermiştir.

Bu gizli toplantıyı müteakip Çinliler silah göndermeğe başladılar. Bir taraftan da Kulca ve Tarbagatay'dan gelen heyetler, durmadan devam ediyordu. Hatta ilk heyette, Tarbagatay vali muavini Kasimahun bulunuyordu. Alibeg Hakim ile konuşmasında, Çinlilerden çekilen sıkıntılardan bahsederken, Rusların mezalimini anlatmağa asla yanaşmıyordu... Hadiseler bu şekilde sürüp giderken, Alibeg Hakim sıhhatının bozuk olduğunu, temiz havaya ihtiyacı olduğunu ileri sürerek yaylaya (dağa) çıktı. Bütün bunlara rağmen, heyetlerin ardı kesilmedi. Hepsi de Alibeg'i kandırmak için türlü iltifatlar yağıdırıyordu. Bunların içersinde Alibeg Hakim'i tutanlar da yok değil-

di... Çöğekte çıkmakta olan bir gazetenin yazarı olan Dubek Şalğınbayoğlu Alibeg'i çok tutuyordu. Fakat daha sonra Ruslar tarafından öldürüldü. Heyet mensupları arasında (Hoca) lara da tesadüf ediliyordu. Bunlar, fırsatını düşürdükleri zaman, işin üç yüzünü Alibeg Hakim'e anlatıyorlardı. Bunlar arasında 65 yaşlarındaki Osman isimli bir hoca, Ulucan yaylasında konuşmak için kürsüye çıktığında, tek bir kelime bile söylemeden hüngür hüngür ağlamağa başlamış ve kürsüden inerken Alibeg Rahimbegoğluna (Hakim) iç cebinden çıkardığı küçük bir Kuran-ı Kerim'i vererek, «beni daima hatırla» demişti. İkinci hoca da kürsüde ağlamış ve tek cümle olarak «Yaşasın Şarki Türkistan Cumhuriyeti» diye bağırmıştır. Hocaların bu hareketlerine heyette bulunan komünistler çok kızmışlarsa da, mecburen ses çıkarmamışlardır.

ALİBEG HAKİM'İ ELE GEÇİRMEK İÇİN RUSLAR MASKEYİ ÇIKARTIYOR...

Bütün bu faaliyetler neticesinde Alibeg Hakim'i kandıramıyacağını anlayan Ruslar, en son koz olarak açıktan açığa tekliflere giriştiler. 1947 Eylülünde, Çöğekteki Rus konsolosu, Şiko - Maytav kazasının kaymakamı olan Nasireddin'i tercüman olarak yanına almış ve Alibeg Hakim'in evine gelmişti. Konsolos iki akşam burada kalarak görüşmeler yapmıştı. Rus konsolosu Alibeg'e «Siz Kazak Türkleri, bu kadar faaliyet gösterip Şarki Türkistan'ı kurtaracağınızı mı zannediyorsunuz? Boşuna uğraşmayın, bunda muvaffak olamazsınız. Bir an için Şarki Türkistanın istiklâlini kazandığını düşünelim, bu takdirde siz yine idareyi ele alamazsınız. Çünkü Uygur Türkleri sizden

daha kalabalık. Şizinki, kendinizi etrafa kötü göstermekten başka bir şey değil» demiştir. (47)

Bunun üzerine Alibeg Hakim, Rus konsolosuna şöyle cevap verir: «Biz istiklâl için uğraşıyoruz. Bizim için Uygur, Kazak diye bir tefrik yoktur. İstiklâlimizi elde ettikten sonra, içimizden kim gelirse gelsin bizce muteberdir. Esasen siz Ruslar biz Doğu Türkistanlıları Şin Şi Sey vasıtasıyla Batı Türkistan yaptığınız gibi 14 millete ayırdınız. Bir Kabilecilik cereyanı vücade getirerek, bizleri birbirimize katmak istediniz, ama muvaffak olamadınız. Olamayacaksınız da... Çünkü biz birbirimize kardeşçe bağlıyız...»

Rus konsolosu: «Siz Kazak Türkleri, Şarki Türkistan Hükümetini yıkmak için hareket ediyorsunuz. Halbuki Uygur Türkleri, Bu cumhuriyeti tasvip ediyorlar...» Alibeg Hakim, bu sözlere gereken cevabı hemen verir: «Başında Alihan Töre gibi bir reisicumhumuz bulunan Şarki Türkistan Cumhuriyetini hepimiz tasvip ettik. Onun uğrunda kurbanlar verdik. Fakat bazıları, onu kallesçe devirerek idareyi ele aldı. Ve hükümeti bir kukla haline getirdi. Şarki Türkistanlıların menfaatına değil, zararına olan bu kukla teşekkülü tasvip eden bir Türkistanlı bulunamaz. Bizler için Kazak, Uygur diye bir şey yok... Hepimiz Türkistanlı Türk'üz.»

Bunun üzerine Rus konsolosu Alibeg Hakim'e Tarbagatay'ın merkezi olan Şâveşek valiliğini teklif etmiş, yaptığı bütün yanlış hareketlerin affedileceğini söylemiş, Ruslarla iş birliği yapmasını ve Çinlilerle anlaşmayı bozmasını istiyerek bir takım vaatlerde bulunmuşsa da, hiç birinde muvaffak olamamış ve

(47) Yeni İstanbul gazetesinde «uzaklara Balam» başlığıyla yayınlanan bir seri yazı'da, bu durumu, yani Konsolosun Alibeg Hakim'e gelişini görenler anlatmışlardır.

geri dönmek zorunda kalmıştı. Bunun akabinde, Nasıreddin, ikinci bir Rus ile çıka gelir. Rus hükümetinin hediyesi diyerek, iyi cins bir kumaş ile bir dürbünü verir. Hastalığının, Moskovada tedavi edilebileceğini söyler. Bu hediyeleri Alibeg Hakim nezaketle kabul eder, tedavi teklifini gülerek karşılar.. Daha sonra, aslen Batı Türkistanlı olan Aytuvarıp isimli bir Rus subayı gelir. Bu subay, General İshakbegin selâmlarını söyleyip, karargâhta görüşmek istediğini bildirir. İshakbeg Alibeg Hakim'in şahsi dostuydu. Pek yakında görüşebileceklerini söyleyerek bu subayı da savar.

Alibeg Hakim, mücadeleye resmen başlamanın zamanı geldiğine kani idi. Fakat, hazırlıklarını iyice tamamlaması ve Rusların şüpheye düşmemesi lâzımdı. Bu sebeple, bazı ümit verici, oyalayıcı teklifler yaptı... Meselâ, bir haftaya kadar Oypazarına dönerek vazifesine başlayacağını yalnız buranın havası sıhhatına iyi gelmediği için, makamını Sandıkkozuya naklini istedi. Nitekim, bu teklifinden birkaç gün sonra, muavini Yusufbek, Sandıkkozu'ya nekledildiklerini haber verdi. Alibeg Hakim buraya gidecek değildi. Zira, bütün faaliyetlerin, komünistlerin kendisini yakalıyabilmek gayesiyle yapıldığını pek iyi biliyordu.

Alibeg Hakim, Çin hükümeti ile daimi surette temas edebilmek için, iki Çinli telsizci getirmişti. Urumçiden getirilen silâhlar emin bir yerde depo edilmiş ve çok iyi nişancı olanlara bunların dağıtımı başlamıştı...

TOPLU OLARAK KILINAN CENAZE NAMAZI VE RESMİ MÜCADELE

Alibeg Hakim, silâhları dağıtmadan evvel, asker ve kumandanları iyiden iyiye seçmiş ve sonra bunlara

yemin ettirmişti. Yemin merasiminde, Zeynem Bay elindeki Kur'anı Kerîmden parçalar okuyor ve bunun üzerine askerler birer birer gelerek şöyle söylüyorlardı: «Vatanım ve dinim uğruna ölürsem şehid, kalırsam gaziyim. İhanet edersem karayüzlüyüm iki cihanda. Bundan sonra Kadı Essadullah'ın elinde bulunan beyaza sarılı Kur'anı Kerime el basıp, karşıdaki Alibeg Hakim'den silâhları alıyorlardı.

İlk önce Ormanbak (Ancikay), daha sonra Sandıkkozu ve son olarak da Şikanzı (Kalaba) ya gidecek olan birlikler (Allah Allah) nidalarıyla dört nala uzaklaşmışlardır.

Alibeg Hakim'in üç koldan hareket eden kuvvetleri, Hedeflerine hücumla başladıkları zaman, Takiman Balur'da harekete geçmiş ve Şiko-Maytav yolunu kesmişti.

Bine yakın atlı yukarıda izah ettiğimiz yemin merasiminden sonra, şehit düştükleri zaman düşman elinde kalınırsa diye cenaze namazları kılınmıştı.

Alibeg Hakim'in adamları üç koldan düşmana saldırmışlardı. Fakat, Ruslar vaziyeti baştan sona kadar takip ettiklerinden, gizli tertibatlar almışlardı. Kış da bütün şiddetiyle bastırmıştı. Milliyetçiler, arka arkaya hücumlarda bulunmuşlarsa da, neticede müdafaaya çekilmek zorunda kalmışlardır.

Düşman kuvvetlerinin sayısı, gün geçtikçe artmış, 6-7 koldan hücumla başlamıştı. Kışlık evlerinde oturan halk, harbin şiddetinden buraları terk etmeğe başlamıştı. Milis kuvvetlerinin durumu epey bozulmuş, yaralananlar hastane olmadığı için, civardaki evlere taşınmıştı. Çoğu soğuğun tesiriyle ölüyordu. Yaralılara bakacak, Rusyada tahsil görmüş tek bir doktor vardı. Bir hastadan bir diğerine gitmesi için kaybedilen vakit esnasında, yaralılar telef oluyorlardı.

BÜYÜK KOMÜNİST HÜCUMU

Komünistler iki aydan beri devam etmekte olan savaşı bir an evvel bitirmek için, büyük çapta bir taar-ruza girişmişlerdi. Bu hadise, Kazak Türk kuvvetlerini ikiye ayırmıştı. Korkus nehrinin batısında mevzilenmiş olan Takiman Batur kumandasındaki kuvvetler, düşman çemberi içinde kalmışlardı. Diğer kuvvetler ise, muharebe ederlerken çekiliyorlardı. Vaziyetleri iyi olmayan Kazak Türklerine, Çin hükümeti bütün anlaşma-lara rağmen harp sırasında yardımı kesmiş, sözünde durmamıştı. Hatta daha evvelce verdikleri silâhları da-hi, kullanışlı olmadıkları, çarpışma sırasında belli ol-muştu. Alibeg Hakim her dakika, Urumçi ile telsizle temasa geçmişse de, aldığı cevaplar hep oyalayıcı idi.

Düşman ağır bastırmıştı. Milliyetçiler için tek ümit, Manas üzerinde bulunan köprüyü aşabilmektir. Fakat bu iş çok zor oluyordu. Köprü'nün başında at-lar, develer, koyunlar ile büyük bir kitle bulunuyordu. Hepsi 8 binden fazlaydı. Bu sebeple teker keter geç-e-bilmek için büyük bir gayret sarfediliyordu. Buradaki feci vaziyeti daha iyi izah edebilmek için, bir hatıramı nakletmeden geçemiyeceğim.

Babam Alibeg Hakim, haftalardır eve gelmemişti. Köprü'nün geçilmesi için büyük çapta uğraşıyordu. Düş-man gittikçe ilerlediğinden, biz de malımızı mülkümü-zü olduğu gibi yüz üstü bıraktık ve köprüye geldik. Fakat hayal sükûta uğradık. Çünkü burada hayvan-larıyla birlikte köprüyü geçebilmek için kaynaşan bü-yük bir kalabalık vardı. Sıranın bize gelmesi için epey beklemek icap ediyordu.

Yiyeceğimiz de iyice azalmıştı. Bu vaziyet karşısında biz 6 kişi, atla tekrar gerideki çiftliğimize dönüp bir miktar yiyecek ile lüzumlu ihtiyaçlarımızı tedarik etmeyi uygun bulduk. Babam bulunmadığı zaman bizim aile işlerimize bakan Sabadıl Doğru da bizimle beraberdi.. Manas nehrinin batı kıyısından, sabahın alaca karanlığında hareket ettik ve saat 11 sularında Kızıluzen kıyılarına yaklaştık. Buralarda dahi halk dalga dalga köprüye doğru gidiyordu. Bu sırada kadı Esadullah'ı gördük. Tabancasını yere düşürmüş arıyordu.. Bizim eve erzak almağa gittiğimizi öğrenince, «geriye gitmenize taraftar değilim» dedi. Daha sonra Hamza Uçar'ı gördük. Bir kaç hafta evvel elinden yaralanmış olduğu halde, cephede savaşanlara erzak gönderiyordu. O da, geriye dönmemizi istememiş, şayet gidersek dönüşü dağ yolundan yapmamızı tavsiye etmişti.

Hamza'dan ayrılalı bir saat olmuştu ki, top seslerini işitmeğe başladık Atlarımızı mahmuzladık ve çiftliğimize saat 12 ye doğru varabildik. Bizi, çiftlikte çalışan ihtiyar bir kadın karşıladı. O burasını bırakıp bizimle birlikte gelmeğe razı olmamıştı. Bir gün evvel güle oynaya yaşadığımız çiftliğimizde şimdi hayat bir yığın halindeydi. İlk iş olarak karnımızı doyurduk. Biraz dinlendik.. Bir an için düşmanı unutmuştuk. Saat 16 sıralarında hareket için hazırlanmağa başladık. Amcam Sabadıl Doğru, etrafa yayılmış bulunan sığırları toplayıp gitmemizi söyledi. 120 kadar sığır, lüzumlu bazı eşyalar ve 4 deve ile yola koyulduk. Kızıluzen ırmağını geçerek, Hamza'nın tavsiye ettiği yoldan ilerlemeğe başladık. Önümüze bir mezarlık çıkmıştı. Biraz daha ilerleyince küçük tepelikler üzerinde bazı karaltılar gördük. Bunların ağaç mı yoksa insan mı olduğunu bir türlü anıyamıyorduk... Sabadıl Doğru, bunları anla-

mak için biraz ilerlemişti ki, aniden kuvvetli bir makinalı tüfek ateşine tutulduk. Bizim de üzerimizde silâh vardı ama, etrafımız tamamen çevrildiğinden mukabele etmemiz doğru olmayacaktı.. Bu sebeple bütün aldıklarımızı orada bırakarak, kaçmağa başladık. Düşman karanlıkta bizi takip edemedi. Şişang (Abdullah) nahiyesine yakın bir tepeye çıktığımızda, etrafta düşman olup olmadığını tarassuda başladık.

Manas nehrine yakın olan tepelerden havayı fişekler atılıyordu. Bunların kime ait olduğunu bilemiyorduk. Bu durumda köprüye varmamız mümkün olmayacaktı. Daha yukarda bulunan dağlardaki (Karabuğutu) geçidini aşmamız lâzımdı. Biraz ilerlemiştik ki, karanlıkta yanan sigaraları gördük. Kazak Türkleri sigara içmezlerdi. Burada düşman olduğu belliydi. Kurtulmak için, bunların arkasından gizlice kaçmak icap ediyordu. Çok dikkat sarfederek, onların arkasından geçmeğe muvaffak olduk. Fakat yolumuzu şaşırdık. Bu sebeple sabahı beklemek zorunda kaldık. Ertesi gün istikametimizi tayin ederek, Karabuğutu geçidine geldik ve buradan geçmekte olan halkla beraber biz de yola koyulduk. İki gün dağ yollarında yürüdük. Şurkuduk mevkiine geldiğimizde, babam hariç bütün ailemizi burada bulduk. Bizi görünce çok sevindiler. Çünkü, esir olduğumuza hükmetmişlerdi.

Köprünün Çin kısmına geldiğimizde halkın durumu çok feci idi. Karlar üzerinde ateş yakarak, çocuklarına sıcak birşeyler vermek isteyen analar, atlı ve yaya köprüden geçmek için sıra bekleyen çocukların ağlamaları, yürekleri sızlatıyordu. Uzun müddet devam eden sıkıntılı hal, köprünün geçilmesiyle sona ermiş ve halk komünistlerden kurtulmuştu...

SON KOMÜNİST HÜCUMU VE TAKİMAN BATUR

Komünistler son bir hücumla geçtiler. Kazak Türkleri geri çekilmek mecburiyetinde kalarak, Karargâhlarını Uçbulak'dan Akbut denilen yere nakletmişlerdi. Fakat, ani bir baskın yapan komünistlerden, milliyetçiler canlarını zor kurtarabilmişlerdi. Alibeg Hakim, büyük bir şans eseri o zaman karargâhta bulunmuyordu...

Komünistler köprüyü ele geçirmek için büyük gayretler sarfettiler. Fakat, milliyetçiler, halkın düşman eline geçmemesi için aynı şekilde müdafaaya koyuldular.

11 Aralık, 1947 tarihinde, komünistler, köprünün öbür ucuna geçmeğe muvaffak oldular. Bu sırada esir düşen iki milliyetçiyi (Altınbek ile Kunafiye) kumandanları Yarbay Margup'un yanına götürürler. Yarbay, esirlere, Alibeg Hakim'in buldukları bir şapkasını göstererek: «İşte görüyorsunuz, Alibeg'inizin şimdilik şapkasını aldık ve pek yakında da kellesini alacağız» der. Bunun üzerine, esirlere tazyik ederek, bir malûmat almak isterse de, muvaffak olamaz. Daha sonra esir düşerken omuzundan kurşunla yaralanmış ve omuz kemikleri kırılmış bulunan Altınbeg'i, karların arasına yatırılırlar. Kunafiye'ni de bağlarlar. Başlarına da bir nöbetçi dikerler.

Altınbeg, kolları bağlı olmadığından, nöbetçilerin bir gafletinden istifade ederek, kaçmağa muvaffak olur. Yaralı olduğu halde köprünün bulunduğu yere gelir. Fakat, her taraf darmadağın olduğundan, ancak Çinlilerin yardımıyla buradan geçebilir. Kunafiye ise, elleri bağlı olduğundan hafif meyilli bir te-

peden kendisini aşıya yuvarlar. Yuvarlanma esnasında elleri ve kolları büyük bir şans eseri olarak çözölür. Komünistler, Kunafiye'nin kaçmakta olduğunu görünce, ateş ederler, bu ateşe Çinliler mukabele edince, Kunafiye bundan istifade ederek Çinlilerin yanına gelmeğe muvaffak olur.

Herkes hududtan geçmesine rağmen, Korkus nehrinin batısında kalan Takiman Batur'dan hiçbir haber yoktu... Acaba esir mi düştü... Çin hükümeti, bu kuvvetlere yardım etmek isteyen milliyetçilere sınırlarını kapatmış müsaade vermeyeceğini bildirmişti...

Alibeg Hakim, Manas nehrinin doğusuna geçtikten sonra, Doğu Türkistan Maliye Bakanı Canımhan Hacı adına oğlu Mecit ve Osman Batur, Alibeg Hakim'e yazmış olduğu mektupda şöyle diyordu: «Vatan için, ben de sizler gibi çarpıştım. Fakat gene sizler gibi muvaffak olamadım. Bu muvaffakiyetsizlikler, benim mücadele azmimi söndürmemiştir. Bilâkis körüklemiştir.»

Takiman Batur'da uzun ve meşakkatli çarpışmalar neticesinde, komünistlerin arasından sıyrılmış ve 1948 senesinin Ocak ayında arkadaşlarına kavuşmuştur.

ÇİN İDARESİ ALTINDA KURULAN İLK 8. KAZAK TÜRK TUGAYI

8 bin kişilik bir kfile ile çok feci bir durumda kalan Alibeg Hakim, Çinlilerin elinde bulunan kesimde müşgül anlar yaşıyordu. Kış bastırmış, barınacak yer temini güçleşmiş, kfile hergün eziyet içinde kıvranmağa başlamıştı. Yiyecek, örtecek birşeyleri

kalmamış, hepsini komünistler almıştı. Kafileyi bu perişan durumdan; ancak Çin hükümetinin yardımı kurtarabilirdi. Bu sebeple, Alibeg Hakim 1948 Ocak ayında Urumçiye gitti.

Burada ilk olarak umumi vali Mesud Sabribey, Maliye Bakanı Canımhan Hacı ve Genel sekreter Salis Emiroğlu ile görüştüktan sonra, Çinli general Sun Şi Lân ile temasa geçti. Neticede, yiyecek ve az da olsa giyecek temin edebildi.

Diğer taraftan, 1947 anlaşması gereğince 8. Kazak Türk Tugay'ının kurulmasına da gayret sarfediyordu. Bu hususun temini için Osman Batur'la da temasa geçmiş ve yapılan her işten onu haberdar etmiştir. Nihayet 1948 Mart ayında 8. Kazak Türk Tugay'ı kuruldu. Tugay'ın merkezi Urumçide idi. Eğitim işlerini, Çinde tahsil görmüş Kazak Türk Subaylar deruhte edecekti. Kumandan ise, Zakerya Aşeoğlu-ydu... Genel kumandanlar ise Osman Batur ile Alibeg Hakim'di. Tugay'ın hiçbir işine Çinliler karışmıyor sadece yardımda bulunuyorlardı. Askerler, iki sene hizmet edecek ve terhis olduktan sonra, başkaları yerlerine gelecekti. Bu tugay'dan başka bir de gönüllüler vardı. Bunlar daimi surette silâhlı olduklarından bir vazifeye çağırıldıklarında hemen koşarlardı. 8 Kazak Türk Tugay'ında teğmen olarak vazife görmüş olan Madalim Çalışkan ile Tökeş Dönmez'ler bu gün Kayseride ikamet etmektedirler. Osman Batur'un oğlu Şerdıman da bir Tugay'da vazifelidiler.

Alibeg Hakim, ikinci defa Urumçiye geldiğinde, umumi vali Mesud Sabri ile görüşmek niyetinde idi. Bundan esas gayesi, Türkistan'ın millî meselelerinde tam bir birlik içinde çalışmanın şart olduğuna inanmış olmasıydı. Aralarında fikir ve ülkü ayrılığı bulun-

mayan Kazak ve Uygur Türklerini bir birine katmak azmini gösteren komünistler, Şin Şi Sey'den çok talimat almışlarsa da muvaffak olamamışlardır. İç ve dış düşmanları arasında mevcut birliği isbat etmek için çırpınan Alibeg Hakim, Kazak Türklerinin tarihinde büyük bir mevki işgal eden Ablay Han'ın kabartma portresi bulunan Altın madalyonlardan birini, Kazak Türkleri adına umumi vali Mesud Sabri beye, diğerini de Genel sekreter İsa Yusuf Alptekin'e takdı. Bu hareket, bütün Doğu Türkistan gazetelerinde geniş şekilde yer aldı ve halk tarafından çok iyi karşılandı.

BURHAN ŞAHİDİ, UMUMİ VALİ OLUYOR

Nisan 1948 de Canımhan Hacı, Alibeg Hakim'e bir mektup yazarak, Çin Büyük Millet Meclisine gidecek olan Kazak Türk namzetleri hakkında, fikrini soruyordu. Alibeg Hakim de verdiği cevapda, «Milliyetperver ve milleti müdafaa edecek olanlar arasında uygun gördüğünüz bir kaçıni seçiniz. Size, her Kazak Türkü gibi itimadım var» demiştir. Bunun üzerine Canımhan Hacı, Kazak Türklerinden olan milletvekillerini seçmişti. Bunlar arasında, Osman Batur'un oğlu Şerdiman, Canımhan Hacı'nın oğlu Delilhan ve Hamza Uçar vardı.

Bu sıralarda, Milliyetçi Çin ile komünist Çin birlikleri arasında şiddetli savaşlar devam ediyordu. Bu savaşların neticesi, Çin ile kader birliği yapmış bulunan Türklerin vaziyetine de tesir edecekti.

Alibeg Hakim, Türkistanda bulunan bütün Müslümanların bir birlik olmasını istiyordu. Bu sebeple, Taşunku ırmağının kenarındaki evinde Urumçide bulunan bütün Kazak - Uygur ileri gelenlerine büyük

bir ziyafet vermişti. Bu ziyafete İsa Yusuf Alptekin, dahil Uygurların ileri gelen bütün kodamanları ile Kazak Türk büyükleri gelmişlerdi. Alibeg Hakim, bu davete solcu olarak tanılan Burhan Şahidiyi, çok yakın bir yerde olmasına rağmen davet etmemiştir.

Bundan sonra, Alibeg Hakim yukarıda izah ettiğimiz bu büyük müslüman birliğinin kurulması için, Urumçide bulunan 12 bin Tungan askerinin kumandanı General Macung - Cang ile temasa geçti. General, her zaman için iş birliği yaparak, komünistlere karşı koymağa hazır olduğunu bildiriyordu.

Çin merkezindeki komünistler, gittikçe kuvvetlenmeğe başlayınca, Türkistan'daki komünistler de tahrik edici hareketlere giriştiler... Bu sırada Türkistan'daki Çin kuvvetlerinin kumandanlığına General Sun Çi La'in yerine solcu olan Tav - Zun Siling getirildi. Mesud Sabri bey de umumi valilikten alınarak yerine gene solculardan Burhan Şahidi tayin edildi... Kısa bir müddet sonra Mesud Sabri beye Tahran Büyük elçiliği teklif edildi ise de Sabri bey: «Vatan topraklarında doğan vücudumu, yine vatan topraklarına vereceğim» diyerek kabul etmemiştir... (48)

(48) Doğu Türkistanın kuzey tarafındaki üç vilâyet'de, yani, Altay, Tarbağatay ve Kulca (İle)'da olan Milli hareketin neticesinde «Şarki Türkistan Cumhuriyeti'nin» kurulmuş olması, senelerdir merkezi Çin'de bulunan, bazı Uygur Türk'ü ileri gelenlerinin Çin hükümeti tarafından uçak'la Doğu Türkistanın merkezi Urumçî'ye getirilmesine imkân sağlamıştı. Çünkü, Çin hükümeti, Altay'daki Osman Batur, İle'deki Alihan Töre ve diğer milliyetçilere karşı bunları kullanmak istiyorlardı. İşte bu maksatla, Mesud Sabri, Mehmet Emin Buğra, İsa Yusuf Alptekin'ler çoktan beri bulundukları merkezi Çin'deki Nankig şehriden Urumçî'ye getirmişlerdi. Çin hükümeti onlara Urumçî'de mühim mevkiler vermişti. Mesud Sabri umumi vali, diğerleri de onun mahiyetinde vazife almışlardı.

Burhan Şehidi anlaşılmayan bir tiptir. A. Kemal İlkul Bey'in «Türkistan ve Çin Yollarında Unutulmayan Hatıralar» adındaki 1955'de İstanbul'da yayınlanan eserinin 112 ve müteakip sayfelerinde belirtildiğine göre tam milliyetçi'dir. «Turan» diye bir gazete çıkarmaktadır. Daha

Burhan Şahidi'nin muavinliğine Mehmet Emin Buğra tayin edilmişti. Çoğu komünist olan bu şahısların Çin hükümeti tarafından neden iş başına getirildiği, merak ediliyordu. Çünkü o zamanlar Çinliler, bu işe karşı tedbir alabilecek durumdaydılar. Bu muamma herkesin kafasında bir sual mevzuu iken, Mareşal Çan Kay Şek'in (Soviet Russia in China) isimli bir kitabında, bu bir solcu ayaklanması olarak ifade ediliyor ve şöyle deniliyordu. «Merkezi Çindeki savaşlar, 1948 senesinde hükümetin aleyhine tecelli etmeğe başlayınca, Mesud Sabri'ye karşı bir hareket hazırladılar...» (49)

Burhan Şahidi, umumi vali olarak vazifeye başladığı zaman, Alibeg Hakim ona şöyle bir mektup göndermişti. «Bizler, Türkistan'ın istiklâlini temin için canımızı, malımızı feda ederek çarpışırken, ortalıkta siz ve size benzeyenleri görmemiştik. Şimdi ise, sizleri, kıymetli bir milliyetçi olduğunu takdir ettiğimiz Mesud Sabri beyin makamında görüyoruz. Sizlerin bütün bunlara rağmen Rus ve Çin ismi olmayan Burhan adına layık olarak hareket edeceğinizden emim...»

sonraki hareketleri ise bunun zıddıdır. Ancak, Burhan Şehidi, her devir'de yukarı mevkide bulunmuştur. Krallık zamanında, Milliyetçi Çin zamanında ve nihayet, Çin zamanında, hep Doğu Türkistanın en yukarı mevkî'nde bulunmuştur. Kendisi 1894'de Tataristan'da doğmuş ve orada okumuş, daha sonra Berlin Üniversitesinde tahsil görmüştür. Komünist Çin zamanında beynelmilel sahnede'de figuranlık yapmış ve bir çok yüksek mevki de bulunmuştur. Ve en sonunda da kültür ihtilali sırasında ling edildiği söylenmektedir. Burhan Şahidi bir Tatar Türkü idi.

- (49) Çankayşek kitabında bunu «solcu ayaklanması» idi diyor. Solcu ayaklanması idi ise, onun içinde Mehmet Emin Buğra'nın işi ne idi? Çünkü, Mehmet Emin Buğra, bu hükümet değişikliğinde yükseltilmiştir. «Genel Val. muavinliğine getirilmiştir. Bu durum açıklanmış değildir.

URUMÇİ'DEKİ KAZAK TÜRK MÜNEVVERLERİ

Doğu Türkistan Kazak Türklerinin, Urumçide yetişmiş çok kıymetli adamları vardı. Bu münevverler, Doğu Türkistandaki Çin hükümeti nezdinde faaliyet gösteriyorlar ve daima Osman Batur ile Alibeg Hakim'in verdikleri talimata göre hareket ediyorlardı.

Bunlar Urumçide çeşitli makamları işgal etmişlerdi. Başta umumi vali sekreteri olan Salis Emireoğlu olmak üzere bütün ileri gelenler, Maliye Bakanı Canımhan Hacı'nın etrafında idiler. Osman Batur ile Alibeg Hakim başka işlerle uğraşırlarken Canımhan Hacı, Urumçi valiliği makamında olan Kazak Türklerinden aristokrat bir aileye mensup olan Alen'in hanımı Kadıvan çeşitli meselelerle meşgul olurdu. Bu kadın Türkistanda böyle yüksek makama sahip olan ilk kadındır.

Bu devirde, Kazak Türk münevverleri Urumçide halkı aydınlatmak için sıkı bir faaliyete girişmişlerdi. 1948 senesinin ilk baharında SAVLE (Aydınlık) isimli bir mecmua da Urumçide çıkarılmağa başlanmıştı. Bu mecmuanın gayesi, halkın milli hislerine tercüman olmaktı. Bu mecmua ilk sayısında Kazak Türk münevverleri başlığı altında 36 kişilik bir liste yayınlamıştı. Ki bu listelerden hür dünyada (Alibeg Hakim, Delihan Canımhanoğlu) ancak 2 kişi vardır. Bu güzel mecmuadan ne yazık ki, bu gün elimizde tek bir nüsha dahi yok...

Yayınlar arasında okul kitapları da çoktu. Bunlar öğrencilere kolay anlaşılacak bir şekilde ve dini mevzularda izahat veriyordu...

“ABAY DIN TANDAMALI ÖLEN DERİ,, “Abayın seçme şiirleri” isimli oldukça mükemmel bir kitap bastırılmıştır. «Kazak Tarihi’nin dereği» Kazak tarihinin istikameti isimli bir kitap ilk defa tarih kitabı olarak yayınlanmış, ŞANÇİV (Sancı) adlı bir mecmuada sert tenkitleri havi şiirler çıkmıştır. Bu kitap ve mecmualar, Şin Şi Sey zamanında yasak edilmiş olan çeşitli milli şiir ve marşların tekrar canlanmasına yardım etmiştir. ALAŞ ANI denilen aşağıdaki marş, 1948 ve 1949 senelerinde çok revaçta idi...

Qazağım qaqtıqba qamalma,
El bolar qamındı amalda.
Attı tan kettı tun,
Sal candı, sal maldı, ayanba.
Cay catqan mal baqqan el edik,
Eldikte biz kimnen kem edik.
Qanı cat, tili cat, türü cat,
Cat elden tavaqtı köp cedik.
Tarıqqan zarıqqan şağında,
Bostandıq kez boldu bağına.
Uyumdas urandas qol ustas,
Sende min babanın tağına.
Uyumdas urandas qol ustas,
Sen min babanın tağına...

ANADOLU TÜRKÇESİ :

Kazağım, itilme, kapanma,
Düşün halk olacak hareketini.
Geldi tan gitti karanlık,
Çekinme koy canını koy malını.
Kendi halinde yaşayan, hayvan besleyen halktık
Halk iken biz kimden eksiktik.

Kanı yabancı, rengi yabancı, dili yabancı,
Yabancı halktan dayağı çok yedik.
Sıkıştığın hasret olduğun çağında
Göründü serbestlik talihine,
Teşkilatlan, gaye birliğı yap elele ver,
Sende çık atanın tahtına.
Teşkilatlan, gaye birliğı yap elele ver,
Sen de çık atanın tahtına...

Attan atqa qarap catba
Batindi bur cav caqqa.
Bârın birdey qayrat qılıp
Cetisinder muratqa.
Qarivındı al canındı sal,
Qalıq azatıq coluna.
Süytsen ğana tiyedi anıq,
Songı üstemdik qolına.
Carqıraymiz nacağayday
Kürküreymiz kün bolip
Caviz düşman coğalarsın
Basın saqtav mun bolip.
Âygeli vatan alemge ol,
Sarqılmaytin baylıq mol
Mângi otar qılıv için
Sumraylar qurğan tor.
Gaziz vatan boldun ğoy qor,
Bugün düşman qolında,
Uysup kurban bolınızdar.
Din men uluttun colında,
Azattıq dep şığarsın ün,
Serpiledi qara tün,
Carqıraytın nurun şaşıp
Tuvadı erten ulu gün...

ANADOLU TÜRKÇESİ :

Bin ata boşuna yatma,
Çevir yüzünü düşman tarafa,
Hepiniz birlikte gayret edip
Erişiniz murada.
Al silâhını et canını feda,
Halk hürriyet uğruna,
Öyle yaparsan gelir gerçekten,
Son muvaffakiyet eline.
Parlıyacağız şimşek gibi,
Gürliyeceğiz gök gibi,
Deyyuz düşman yok olursun,
Zor olacak saklaman kelleni.
Meşhur vatan aleme o
Tükenmez zenginliği bol,
Ebedi müstemleke yapmak için,
Düşmanlar kurmuş tuzak,
Aziz vatan oldun muhtaç.
Bugün düşman elinde,
Hep beraber kurban olun,
Din ile millet uğrunda.
Çıkarırsan hürriyet diye bir ses,
Sıyrılır karanlık gece...
Parlıyacak nuru ile,
Doğacak yarın ulu gün..'

9. BÖLÜM

TÜRKİYE'YE NASIL GELDİK

Türkistan Türkleri ve anti komünist olanlar için, artık Türkistan'da yaşamak çok nazik bir hal almıştı. Herkesin, kendine bir istikamet vermesi icap ediyordu. Bu sebeple, Urumçi'nin 60 kilometre batısındaki Koçtu'da 1949 Nisanında Alibeg Hakim'in evinde, iki gün süren gizli bir toplantı yapılmıştı. Bu toplantıya, Doğu Türkistan Kazak Türkleri ileri gelenlerinin hemen hepsi iştirak etmişti. Yalnız, Canımhan Hacı ile Osman Batur, şüpheyi celp etmemek için, gelmemişlerdi. Bu arada, General Macung-Cang'ın temsilcisi Kanluycang isminde bir Albay'da toplantıda bulunuyordu. (Tüngen)

Gündem iki maddeden ibaretti.

1 — Komünist Çin kuvvetleri, sür'atle memlekete yaklaşıyordu. İşgal vukuunda ne yapılacaktı?

2— Düşmana karşı birşeyler yapıp yapılmıyacağı...

Yapılan sıkı görüşmeler neticesinde, şu kararlara varılmıştı:

1 — Çin hükümeti tarafından yüksek bir vazifeye tayin edilmiş bulunan General Mabufang'a bir adam gönderip tebrik ettirmek,

2 — Uygur Türkü liderleri ile temas temin etmek ve alınan kararlara onların da iştirakini sağlamak,

3 — Bu kararların Osman Batur'a, Alibeg Hakim tarafından bildirilmesi,

4 — Bu kararların başlangıç tatbiki olarak, Alibeg Hakim'in Karaşehir vilâyetine göç etmesi,

5 — Urumçideki Amerikan konsolosu ile temasa geçmek.

6 — Komünistlere hiç bir zaman boyun eğmemek, onların her türlü propagandalarına karşı koymak, Çin komünisti memlekete geldiği takdirde, Güney Türkistana çekilmek, cepheyi Karaşehirde kurmak ve hududa yakın olan Pakistan, Hindistan ve Afganistandan yardım talep etmek,

7 — Milliyetçi, Çin'in kuvvetleri ile de temasa geçerek, onları komünistlere karşı mücadeleye sevk etmek, bu işle Macung-Cang'ın meşgul olmasını sağlamak...

Birinci madde gereğince, General Mabufang'a, bütün Türkistanlıların tebriklerini bildirmek için Orazbey Alioğlu gönderildi. Ve bütün Türkistanlıların arkasında olduğu söylendi... 2. ve 3. maddelerin tatbiki için Alibeg Hakim, Nisan ayında Osman Baturla görüştü. Osman Batur, kendileriyle tamamen mutabık olduğunu bildirdi.

Alibeg Hakim, Mayıs ayında Osman Batur'un yanından dönerken, Urumçiye uğramış ve her zaman ki gibi Canımhan Hacı'nın evinde kalarak temalarına başlamıştı. İlk olarak, çok sevdiği Türkistan eski umumi valisi Mesud Sabri beyi ziyaret etti. Sırasıyla Uygur liderlerinden İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra beylerle görüştü. Bütün bu temaslar müsbet netice vermiş ve liderler alınan kararlara iştirak edeceklerini söylemişlerdi. Alibeg Hakim bu arada,

umum vali Burhan Şahidi'ye de bir nezaket ziyareti yapmıştır. Burhan Şahidi, Alibeg Hakim'e türlü iltifatlarda bulunmuştur. Alibeg Hakim, General Macung-Cang ile de temas ettikten sonra, Amerikan Konsolosuna gitmişti. Buraya, kimseye görünmemek için akşamın karanlık bir vaktini seçmişlerdi. Konsolos muavini Mr. Douglas Mackarnin, konuşma esnasında, evindeki elektrikleri dahi söndürmüştü. Burada şu anlaşmaya varıldı. Haziran ayında, Osman Batur, Canımhan Hacı ve Alibeg Hakim Canımhan Hacı'nın Köktal civarında oturduğu evde gizlice toplanacaklar ve Mr. Douglas Mackarnin'da av bahanesiyle gizlice oraya gelecekti. Bunun üzerine, Alibeg Hakim Osman Batur ve Canımhan Hacı ile tekrar temasa geçerek, Temmuz ayının 20. günü buluşmak üzere sözleştiler.

8. KAZAK TÜRK TUGAYI DAĞITILYOR...

General Sun Şi Lan'ın tasvibi ile kurulmuş bulunan 8. Türk Kazak Tugay'ı onun yerine gelen komünist yaltakçısı General Tavzung Siling tarafından dağıtılmıştır. Bu tugay'ın Manas nehri kıyılarında bulunan 2. bölüğün, silâhlarını vermedi ve Kazak Türk kumandanı olan Zekeriya Aşeoğlu'na gelerek, elindeki silah ve cephaneleri teslim etti. Artık herkes komünistlere karşı başının çaresine bakacaktı. Doğu'dan Çin komünistinin bir gün geleceğini kati olarak biliyorlardı. Bu suretle büyük bir fecaât doğacaktı.

ORAZBAY ALİOĞLU DÖNÜYOR...

Çin'in batı eyaletleri baş kumandanlığına tayin edilmiş olan General Mabufang'ı tebrik edip her zaman sadık kalacaklarını Türkistanlılar adına bildiren

Orazbay Alioğlu, Urumçiye dönmüştü... Uzun sene-ler Şin Si Sey'in işkencelerine göğüs germiş ve ko-münistlerle mücadele etmiş olan Orazbay Alioğlu, bi-ze hapisshanedeyken başına gelen felâketleri ve tat-bik edilen işkenceleri şu şekilde anlatmıştı...

VAHŞET..... VAHŞET

Şin Si Sey'in, daha yukarılarda bahsettiğimiz tu-zağına düşüp Karabut tapınağına hapsedilen Oraz-bay Alioğlu, ilk gün tevkif edilen 28 kişiden tek sağ kalanıdır. Şin Si Sey ise, (Sinkiang Pawn or Pivot) adı ile 1958'de yayınladığı kitabında Türkistan'da hiç bir kimseye işkence yapmadığından, tevkif etmediğinden ve işkence düşünmediğinden bahsederek, kendi-sini temize çıkarmağa uğraşıyordu.. Halbuki hakikat meydanda idi. O'nun katlettiği Türkistanlıların sayısı onbinleri geçer. İşte böyle bir adam bu gün halâ mil-liyetçi Çin'de yaşıyor. Hem de Ziraat Bakanı olarak... Şin Si Sey'e biz komünistsin diyemiyoruz, kendisi itir-af ediyor... Katil'sin demiyoruz, bütün dünya katil diye nefret ediyor..

Sin Şi Sey, Türkistanı terk ettiği günden beri, dikkatle takip ettiğimiz bir husus vardı. Acaba Çin hükümeti bu cani adama ne gibi ceza verecekti?.. Ce-za değil, onu mükâfatlandırmış olarak görünce, şaş-mamaktan kendimizi alamadık.. İşte şimdiki, bu ada-mın Orazbay Alioğlu'na yapmış olduğu işkencelerden bir kısmını anlatmayı uygun buluyorum..

«Temsilci olarak Urumçiye geldikten sonra, bir akşam beni arkadaşlarla birlikte yattığımız büyük bi-nadan alıp meçhul bir istikamete doğru götürdüler. Nereye gittiğimi bilmiyordum. Biraz sonra, karanlık bir eve bıraktılar. Burası çok dar, altı beton biraz da sa-

man bırakılmıştı. Tavan çok basıktı. Ayağa kalktığım zaman bile, dışarıda gündüz mü, gece mi farkedemiyordum. Bu odada kaç gün kaldım, onu da hatırlamıyorum.. Bir müddet sonra iki kişi elimi arkama bağladı ve başıma bir torba geçiriverdiler. Arkadan iterek, vurarak götürmeğe başladılar. Biraz sonra, konuşmaların yapıldığı bir yere geldik. Başımdaki torbayı çıkardılar ve ellerimi de biraz gevşettiler. Hemen suale başladılar:

«— Senin suçun nedir?

«— Bir suçum olduğunu hatırlamıyorum. Şin Si Sey'in davetine temsilci olarak gelmiştim.»

«— Söyle, hükümete neden ihanet ettin?»

«— Bir ihanetim yok.. Diye cevap verince, komiser veya sorgucu olanı «söylet şunu» diye emir verdi. Bu işlere çok alışık oldukları belli olan adamlar beni bitişikteki başka bir odaya soktular. Üstümü başımı soydular ve sopa ile dövmeğe başladılar. Hem dövüyorlar ve hem de aynı şeyleri tekrarlıyarak soruyorlardı. Bu dayak ve sorgu faslı 18 saat devam etti. Her üç saatte bir polis değişiyor, başkası gelerek büyük bir alışkanlıkla sopaya devam ediyordu.. Ben bayılıyordum, üzerime su atıp tekrar dövüyorlar ve «söyle» diye bağırmaktan gözleri kan çanağına dönüyordu. Bir ara ayakta duracak halim kalmamış ve yere yıkılmıştım. Bu vaziyette dahi dayağa devam ettiler. Harareten yanıyor, su istiyordum. Fakat vermiyorlardı. İlle de «söyle» diye benden birşeyler öğrenmek istiyorlardı. Hakikatte onlara söyleyecek hiçbir şeyim yoktu. Gözlerimi açtığım zaman, kendimi öteki odaya nisbetle biraz daha geniş ve aydınlık bir odada buldum. Burada uzun zaman kaldım. Her yemek getirişlerinde, sorguya götürecekler diye korkuyordum.

Aradan dört-beş ay geçmişti ki, yine bir gün sor-gu odasına götürüldüm ve aynı minval üzerinden sor-guya tabi tutuldum. Tabi bir suçum olmadığı için, hep «hayır» diye cevap veriyordum. Buna içerleyen vahşi adamlar bu defa beni başka bir odaya soktular ve bir sandalyeye oturtular. İltifat yapıyorlar diye sevin-miştim. Fakat nerde o günler... Oturur oturmaz, sağ elimi masaya koydular, sol elimi de iple öteki tarafa bağladılar. Sonra yine sağ elimin bileğine bir bileklik takınca, elim kımıldayamaz hale geldi, bu sırada ev-velâ baş parmağıma bir çivi vurdular. Dünya bir anda başıma çökmüş, karanlıklara dalmıştım. Kulağımda «söyle» kelimeleri çınliyordu. Her parmağım sıra ile çivilendikçe, acıların envai türlüşünü hissediyor, ter-liyor morarıyordum. Her dört saatte bir nöbetçi deği-şiyor, fakat ben farkına bile varmıyordum. Bu vahşet 12 saat sürdü, bir elim masaya çivili, bir diğeri de bağ-lı olduğu halde kendimden geçmişim. Bir karşıki o-dadan öylesine bir feryat yükseldi ki, hemen kendimi toparlar gibi oldum. Bu acı çeken bir insanın yürek-ler sızlatan masum sesiydi.. Oturduğum odanın ka-pıları açıktı. Karşıki odadan da iki Çinli çıktı. Kapıyı açık bıraktılar. O zaman karşımdakinin, Mogolların lideri olan Mankang Vang olduğunu anladım. Başına demirden bir çember takmışlar, iki kulağının altına yuvarlak demirler koyarak sıkmağa başlamışlardı. Za-vallı adamın gözleri nerede ise dışarı fırlıyacaktı. Bu adam Wu Cu Şi zamanında, serbest bırakıldıktan kısa bir zaman sonra çıldırarak ölmüştü.

Beni baygın halde, eski odama götürmüşlerdi. İki gün külçe halinde kaldıktan sonra tekrar, meşhur hu-zura alındım. İlle de itiraf etmemi söylüyorlardı. Şayet günahım yoksa, beni serbest bırakacaklarmış. Ne var-dı ki, neyi söyleyecektim. Bu defa da «Alman ve Ja-

ponya ile yaptığın anlaşmadan bahset, hükümeti devirmek için onlarla yapmış olduğunuz bir anlaşma var. İşte bunları anlat, itiraf et ve şu kâğıdı imzala» dediler. Ben de: «— Almanya ve Japonyayı sadece isim olarak biliyorum. Onların ne biçim insan olduklarını dahi bilmem, görmedim. Yapmadığım bir şeye imza edemem.» dediysem de, zorladılar ve «bu kâğıdı imzalarsan, seni evine yollarız» şeklinde kandırmağa başladılar. Niyetleri bu kâğıdı imzaladığım takdirde beni öldürmek ve kâğıdı da vesika olarak saklamakti..

Sorguyu yapan yabancı adam, ötekilere işaret etti. Bu defa içinde uzun bir tahta bulunan odaya getirildim. Tahtanın delik olan kısmını boynumdan geçiriler. Yüksek bir yere basıyordum. İyice hazırlandıktan sonra, altımdaki basamağı ittiler ve idam olacakmış gibi sallanmağa başladım. Kendimi hemen kaybetmiştim. Ayıldığım zaman sorgu odasında ve yabancı adamın önünde olduğumu gördüm. Onlar kâğıdı imzalatmak ve bende imzalamamakta ısrar ediyordum. Tabi zararlı ben çıktığımdan, derhal aynı işkencelere tabi tutuluyordum.

Aradan yine aylar geçti. Bir gün gene sorguya çekildim.. Aynı hakaret devam ediyordu. Bu sefer bir don bir gömlekle beni küçücük bir odaya soktular. ayaklarım da çıplaktı. Karanlık olan bu odaya girer girmez ayaklarıma çivilerin battığını hissettim. Meğer odanın dört bir yanı, iki santim uzunluğunda çivilerle kaplıymış. Burada iki gün iki gece kaldım. Gelip gitmeler devam etti. Ayaklarım müthiş şişmişti. Boyuna «biz seni öldürmek istemiyoruz. İtiraf et, kendine bu kadar eziyet ettirme» diye söyleniyorlardı.

Aradan iki ay kadar geçmişti. Bir gün gene sorgu odasına götürüldüm. «Alman ve Japonlarla ne gi-

bi bir anlařmanız vardı, dűřűndűn mű» dediler. Bilmediđimi sűyleyince, «Biz seni zorla sűyletiriz, yorulmana lűzum yok» diyerek İkinci Tűrmeye (2. hapishaneye) gűtűrdűler. Hemen řunu itiraf edeyim ki, 2. hapishanenin iřkence usulleri řok daha berbat idi. Bunu hemen anlamıřtım.

Bir geceyi burada geşirdikten sonra, sabah erkenden yeni sorgucuların karşısına çıkarıldım. Bana «řu kâğıdı imzala da işimiz fazla uzamasın» dediler. İmzalamadığımı gűrűnce, gűtűrűn durmadan devam edin diye emir verdiler. Yeni bir fasıl başlıyordu. Bir odaya alındım. Gaza batırılmış bir řok pamuk ateşlendi ve beni çırılçıplak soyarak bu ateşin işine attılar. Diri diri yanıyor, avazım çıktığı kadar feryat ediyordum. Ama hiř faydası yoktu. Beni bunlar mı kurtaracaktı? Allah, bu kadar işkence gűrmeme neden izin veriyor diye ağlıyordum.

Bir ara pamukları çektiler ve kâđıdı uzatarak imzalamamı, kurtulacađımı sűylediler. Ben gene reddettim. İmzalarsam, itiraf etti diye ۆldűreceklerdi. Bu sefer, bařımın űstűne ateř koyarak, tepemi yaktılar. İřte yeri... Bu usul tam bir hafta devam etti.

Međer bu 2. hapishanede, Tűrkistanın ileri gelenlerinden pek çođu varmış. Baymolla Karkeođlu da burada imiř. Bazıları işkencelere dayanamayarak delirmişler. Bana tatbik edilmeyen daha birçok işkence varmış. Meselâ insanın ağzını ve burnunu suya sokarak nefesini kesmek ve bedeninin muhtelif yerlerinden iğnelemek gibi..»

Kutubey kazasının kaymakamlığını yapan ve 1950 de Çin koműnistleri tarafından kurşuna dizilen Orazbay Aliođlunun başına gelenler bunlardı. şimdi bir taraftan Formozada yaşayan ve Amerikada kitap bas-

tırıp iyi insan gözükmek sevdasına kapılan, hakikatte insanlıkla alâkası olmayan eski vali Şin Şi Sey bir taraftan da Millî Müdafaa Vekâletinde vazife görüyordu. Gayemiz burada onunla uğraşmak değil. Çünkü hiç bir zaman bu insan kasabının seviyesine düşmek istemeyiz. İstersek ona hususî cevap da verebiliriz.

KARAŞEHİRE DOĞRU GÖÇ

Yukarıda bahsi geçen Koçtu toplantısında alınan karar gereğince, Alibeg Hakim Haziran ayının başında Urumçi dağlarından Karaşehire vilâyetine bağlı Uçtasırkay'a doğru göç etmişti. Tam iki hafta süren bu yolculuğa 700 kişi katılmıştı. Bir çoğu yürümekten yorulmuştu...

Alibeg Hakim, buraya geldikten sonra etrafa nöbetçiler dikmeği de ihmal etmedi. Çünkü komünistler propagandalarını kesmiyorlar ve halka daima «Alibeg Hakim gibi memleketi terk etme sevdasına düşmeyin, hiç kimse memleketi terk edemez» diye ihtarda bulunuyorlardı. Alibeg Hakim, güvendiği adamlarından bir kaç kişiyi seçerek, Manas nehri kıyılarına kadar gönderdi ve halka, Çin komünistlerinin büyük bir kitle halinde yaklaşmakta olduğunu bildirdi. Alibeg Hakim Karaşehiri vilâyetine geldiği zaman buranın Moğol ahalisi ileri gelenleriyle derhal temasa geçti. Komünistlerin tehlikesini anlattı. O zamanki Karaşehir Mongollarının başkanı olan Aradımbut da, Tibet'in merkezi Lasa'ya kaçmak niyetinde olduklarını söyledi. Alibeg Hakim, yukarıda açıklanan plânı izah ederek, komünistlerle Karaşehiri'nin güneyinde savaşacaklarını, bütün anlaşmaların yapıldığını bildirince, Moğol lideri bu fikri iyi karşılamıştı.

KİME NİYET... KİME KISMET...

Daha ilerlerde anlatacağım, bizim dehşetli uzun yolculuğumuzda büyük rol oynayan bir hususu, burada zikretmeden geçemiyeceğim.

Rus komünistleri, Alman harbi çıkıp da Türkistanı terketmeğe başlayınca, ellerindeki bütün silâh ve cephaneleri, ileride Türkistanda çıkacak bir karışıklık sırasında, kullanınız, diye Urumçinin yakınındaki bir bayıra gömerek depo etmişler. Bu silahlar senelerce burada kalmış. Bir gün halen Kayserinin Yeşilhisar kazasına bağlı Musahacılı köyünde iskan edilmiş olan Ömer Çobanoğlu'nun çobanı, koyunlarını otlatırken atının ayağı bir yere girer. Çoban buna ehemmiyet vermez, bırakır gider. Aradan bir kaç gün geçtikten sonra, gene koyunlarını otlatırken, daha evvelce atının ayağının girmiş olduğu çukurun biraz daha büyümüş olduğunu görünce, merak eder ve burasını kazmağa başlar. Biraz derine inince, demir bavula eli değer. Zorlar ve açar. Bir de ne görsün hepsi de Rus yapısı otomatik silâhlar, bol cephaneler... Hemen kendisine bir tüfek seçerek doğru patronu Ömer Çobanoğlu'nun yanına koşar. Ömer bey, buna pek inanmamışsa da yine tepeye gelir. Silahlara hayretle bakar ve bir kaç tanesini alarak doğru Alibeg Hakim'in Koçtu'daki evine gelir. Bu hadiseyi anlatır... Ortalık kararınca hep birlikte ve yanlarına bir kaç da adam alarak bu deponun bulunduğu yere gelirler. Ne kadar silah ve cep-hane varsa hepsini alırlar. İşte bu silahlar bizim işimize çok yaramıştır. Gerçi bizde silah yok değildi ama, bunlar iyice takviye etti.

TEMMUZ AYININ 20'Sİ OLUYOR.

Yukarılarda anlatıldığı veçhile, Alibeg Hakim Urum-
çideki Amerikan Konsolos muavini Mr. Douglas Mac-
karnin ile konuşup mutabık kalarak Temmuz ayının
20'sinde Koktal tolu yakınlarında bir yerde buluşacak-
lardı. Bu toplantıda evvela üç Kazak Türk lideri bir
araya gelecek ve sonra konsolos muavinine haber gön-
dereceklerdi. İşte bu sebeple Alibeg Hakim, 10 Tem-
muzda hareket ederek Canımhan Hacı'nın evine gel-
mişti. Burada Osman Batur'u bekliyeceklerdi. Ayın
25'i olduğu halde Osman Batur'un gelmediğini gördü-
ler. Nihayet Osman'ın bir adamı gelerek durumu izah
etti ve büyük kahramanın yola çıktığı zaman Urum-
çideki solcu kumandan General Tavzun-Siling'in asker-
leri tarafından takip edildiğini ve bu sebeple geri
dönmek mecburiyetinde kaldığını söyledi... Böylece
toplantı suya düşmüş oldu... Bunun üzerine Alibeg
Hakim ve Canımhan Hacı şöyle bir karara vardılar. Os-
man Batur'a bir adam gönderilecek ve bütün kuvvet-
leriyle Karaşehir vilâyetine doğru gelmesi istenecek-
ti. Bu arada Macung Cang ile Uygur liderlerinin de
buraya gelmeleri sağlanacaktı... Bu daha evvelce alın-
mış olan kararların tatbikinden başka bir şey değildi.

Alibeg Hakim, Canımhan Hacı'nın evinde iki haf-
ta kaldıktan sonra, civardaki Kazak Türklerine de uğ-
ramış ve onları ziyaret etmişti. Halbuki Alibeg Hakim,
Kazak Türkleri arasında bunun son gezisi olacağını
hiçde farkında değildi. O Karaşehirde cephe alarak,
komünistlerle savaşıacağını, memleketi terk etmiyece-
ğini düşünüyordu. Bir müddet sonra Ustu'daki evine
döndü.

UYGUR LİDERLERİ KAÇMIŞLAR

Eylül'ün son günlerinden biriydi... Canımhan Hacı'nın adamlarından birisi acele olarak Ustu'da oturan Alibeg Hakim'e geldi ve bir mektup getirdi. Bugün halen elimizde mevcut olmayan mektupta Canımhan Hacı şöyle yazıyordu. «Alibeg Hakim, aldığımız bütün kararlar ve hazırladığımız plânlar faydasız oldu. Uygur liderleri Urumçi'den kaçmışlar. Tüngen Generali Macung Cang'da, onlar kaçtığı için ümitsiz kalacak ve o da kaçacaktır. Vaziyet çok kritik. Burada komünistler açıkça meydan okumağa başladılar. Derhal adam gönder ve beni aldır...» (50)

Alibeg Hakim, bu mektubu okuyunca hayretler içerisinde kalır. Bu kimselerin kaçmaları, onu çok sarsar. Çünkü, koca Doğu Türkistan'da komünistlere karşı koyacak yalnız Osman Batur, Canımhan Hacı ve Alibeg Hakim vardı... Halbuki Canımhan Hacı «beni aldır» diyor, Osman Batur'dan ise hiç ses seda çıkmıyordu. Vaziyet tam manasıyla ciddileşmişti. Çin komünistleri ise gün geçtikçe yaklaşıyordu.

Alibeg Hakim adamlarından 50 kişiyi Canımhan Hacı'ya göndermişti. Onlar, Canımhan Hacı'yı alacak

(50) Canımhan Hacı'nın bahsetmekte olduğu «plân» yukarıda bahsi geçen «Koştı»'da toplanan Kazak Aydınlarının toplantısında kabul edilen ve bilahare, Alibeg Hakim tarafından, Osman Batur ve Uygur Türkü liderleri ile Amerikan konsolosu Mackarnin'e aynı zaman'da Tüngen Generali Macung Cang'a bildirilen karardır. Bu karar gereğince, Karaşehri vilâyetine doğru çekilerek, bütün anti - komünist kuvvetler birleşerek Doğu Türkistan'ın Güney tarafını elden vermemiye çalışılacaktı. Pakistan üzerinden, Amerikadan yardım almaya gayret edilecekti.

Bu karar hakkında sayın İsa Yusuf Alptekin «Sarı Tehlike- Doğu Türkistan ve Çin Emperyalizmi» denilen başlıkla «Bizim ANADOLU» gazetesinde yayınlanan seri yazısının (4. 6. 1969) günkü 64. sayısında kısaca kapalı türde bahsetmektedir. «Doğu Türkistan davası» denilen 1973'de İstanbul'da çıkan kitabında da vardır.

ve Osman Batur'a uğrayarak, gene eski plân üzerinden Karaşehri'den öteye komünistleri bırakmıyacaktı. Alibeg Hakimin adamları, Ekim ayının (1949) ilk günlerinde Canımhan Hacı'nın bulunduğu yere gelince onun başka bir yere göç ettiğini hayretle görmüştü... İlk önce endişelenen Alibeg Hakimin adamları, sonradan onun Osman Batur'a iltihak için Barköl - Kumul tarafına geçtiğini öğrenir. Halbuki daha birkaç gün evvel yolladığı mektubunda «beni aldır» diye yazıyordu. Sonra'dan öğrenildiğine göre, Canımhan Hacı'nın adamları Alibeg Hakimin bulunduğu yerin tehlikeli olduğunu, Osman Batur'a iltihak edilirse daha iyi olacağını söylemişler ve onun için o tarafa gitmişler.

Herkesin böyle aniden kaçmasına sebep, Çin kuvvetlerinin (Milliyetçi Çin) kumandanı General Tavzung Siling'in «hiç mukavemet etmeden komünistlere teslim olacağız» diye açıklamış olması idi. Alibeg Hakimin adamları Urumçi dağlarına geldiğinde ne yapacağını bilmeyen ve şaşkın bir vaziyette olan Türkistan Hükümeti Genel Sekreteri Sâlis Emireoğlu ve arkadaşlarını görür. Sâlis, Alibeg Hakim'in bulunduğu yere yetişmek istediğini söyler. Ve böylece, Canımhan Hacı'yı almaya giden Alibeg Hakimin 50 adamı, Doğu Türkistan Hükümetinin Genel Sekreteri Sâlis Emireoğlu, Millî şair Abdülkerim Intıkba-yoğlu, tanınmış Milliyetçilerden Adil Seksenoğlu ve ailesini getirirler.

Sâlis Emireoğlu, Doğu Türkistan komünist Çin tarafından istila edilmeden evvelki, Doğu Türkistan hükümetinin Genel Sekreteri idi. Ondan evvel'de aynı makam'da İsa Yusuf Alptekin bulunmuştu. İleride anlatılacak acı akibetle karşılaşan Sâlis Emireoğlu, bü-

tün Doğu Türkistan çapındaki yüksek tahsilli ve aydın sayılı kimselerden biri idi.

BEKLENEN KAR YAĞMIYOR

Artık savaşmak için tesbit edilen bütün plânlar mahvolmuştu. Osman Batur'la Canımhan Hacı, Kumul tarafında kalınca, Alibeg Hakim'e de kaçmak düşüyordu. Yapılacak başka hiç bir çare yoktu... Alibeg Hakim meşhur Gobi çöllerinden geçerek Gasgöle çıkmak istiyordu. Bu da çok tehlikeli idi. Yolda susuz yerler çok olduğu için, kar yağması bekleniyordu. Hareket ancak bu zaman mümkün olabilecekti. Fakat bir taraftan kar'ı beklerken diğeri taraftan da düşman gittikçe yaklaşıyordu.

Kafilenin su ihtiyacını düşünen Alibeg Hakim, kasım ayının başında Salis Emireoğlu ile beraber Karaşehiri'nin Bağraş gölüne doğru gitmiş ve birkaç gün tetkikler yaptıktan sonra, buralarda su olmadığını görerek geri gelmişti. Bu arada yalnız iki tane geçidi olan Kukluk'da oturmağın daha münasip olacağı düşünüldü. Burada su olmamasına rağmen, emniyetli bir yerdi... Bu sıralarda kar da yağmaya başlamıştı. Alibeg Hakim düşmanı bir müddet oyalamak için Zeynulla Reisoğlu'nu Urumçiye göndermişti. Zeynulla Reisoğlu, gene vali Burhan Şahidi'ye bir mektup getirmişti. Mektupta, dışarı kaçmak için hareket edilmeyeceği, bir müddet burada kaldıktan sonra Urumçiye geri dönüleceği bildiriliyordu.. Buna inanan Burhan Şahidi, Zeynulla Reisoğlu'nu Çin komünist askerlerinin baş kumandanına götürmüş ve «bunlar fikirlerinden vazgeçtiler» demişti. Bu hareket istenilen neticeyi vermiş ve düşmanın muhtelif hücumunu durdurmuştu.

Kasım ayı içinde, Türkistan eski umumi valisi Mesud Sabri beyin oğlu Ertuğrul Sabri, Urumçiden gizlice kaçarak, bize iltica etmek için, eskiden oturduğumuz Uçtasirkay'a gelmiş ve orada bizi bulamayınca tekrar geri dönmüştü. Bu defa komünistler tarafından yakalanmış ve tevkif edilmişti. Ertuğrul Sabri, Türkistanın tanınmış milliyetçilerindendi. Babası memleketi terketmek istemeyince, o da babasını terketmemiştir. Mesud Sabri bey, Alibeg Hakim'in çok sevdiği adamlardan biridir.

BANDIT OSMAN... HAIN ALİBEG

Kasım ayının ortalarında, Urumçide Çince neşriyat yapan bir gazete, Genel vali Burhan Şahidi'nin bir radyo konuşmasını yayınlıyordu.

Burhan Şahidi, komünistlerin gelmesinden çok memnun kaldıklarını ve Türkistanda bütün halkın onların gelişinden iyi neticeler çıkardığını, yalnız Bandit Osman ile Hain Alibeg Hakim gibilerin hoşlanmadıklarını bunların da çok kısa bir zamanda yola getirileceğini söylüyordu. Bunu okuyan Salis Emireoğlu, bu iki kahramandan başkasını komünist saydıkları için, onlara gülmekten kendini alamamıştı.

Bu sıralarda, Sancı kazasından bir kısım halk, bize iltihak etmek için Sancı ırmağının başına kadar gelmişlerse de, komünistlerin engelini aşamamışlardı. Bundan sonra artık herkesle temasımız kesilmiş oldu.

ÖNCÜLER GİDİYOR...

Köklükte bir müddet kaldıktan sorna, Hamza Uçar başkanlığında Sabadıl Doğru ve birkaç arkadaşını

öncü olarak yollara çıkarmıştık. Bunlar Lop Nur nehrine kadar gidecekler ve oraya yakın bulunan Könçü kazasında düşman olup olmadığını anlıyacaktı. Bizim için çok mühim olan bir mesele de, Lop Nur nehrinin buz tutup tutmadığı idi. Çünkü bu nehirde geçmemiz icap ediyordu. Öncüler Lop Nur'a kadar gelirler ve buralarda düşman olmadığını görürler. Sonra Könçü kazası kaymakamı Emin Damulla ile temasa geçerler. Kendisine, Alibeg Hakim'in daha evvelce Urumçiyeye yaptığı seyahat esnasında Mehmet Emin Buğra'dan almış olduğu mektubu verirler. Bu mektupda, yardım edilmesinden bahsediliyordu.

ELVEDA VATAN.....ELVEDA.....

Herşeyimiz «vatan ve millet için» diyen Alibeg Hakim ve arkadaşları, büyük göç hazırlıklarına başladılar. Öncülerin tetkik ettikleri yoldan gidilecekti. Buralardan şimdiye kadar kimseler geçmemişti. Fakat her an düşman karşımıza çıkabilirdi... Önümüzdeki tehlikeler, sayılmıyacak kadar çoktu. Buna rağmen bütün tehlikeyi göze alacaktık. Köklükte herkes otağlarını yakıyor, ağır olan şeyleri kırıyor, yolculuk için hummalı bir faaliyet gösteriyordu. Üzüntü, bütün simalardan açıkça kendini belli ediyordu. Çocukları soğuktan korumak için, kalın elbiseler dikiyor herkesde bir telaş görülüyordu. Bazıları da, memleketi terk etmek istemedikleri için, geri dönmeğe hazırlanmışlardı. Bunlar sadece iki üç aileden ibaretti. Onlar da milliyetçi idi ama, vatandan ayrılık çok güç geliyordu. Bunu bildiğimiz için fazla ısrar edemiyorduk. Ayrılmak da hazin oluyordu. Eş dost sarmaş dolaş oluyor, annemde dahil olmak üzere, ba-

zıları geride kalan akrabalarına selâm yolluyorlardı. (51)

Vatan, her şeyden üstündü. Orasını nasıl terke-decektik... Buna nasıl kıyacaktık. İşte bu bize çok ağır geliyordu... Ama bütün bunlara rağmen bu işi yapacaktık. Fakat gelen felaket okadar büyüktü ki, buna karşı hiçbir şey yapamazdık. Canımızı kurtarabilirsek, yine vatanımıza hizmet etmiş sayılacaktık. Onun için ölmekten korkmuyor, ihtiyacı olan şeyleri yapmaktan çekinmiyorduk. Hür dünyada hiç olmazsa o mübarek vatanda doğduğumuzu söylesek bile hizmette bulunduğumuza kani olacaktık.

Bütün bunlardan daha mühimi, yabancı memleketler bizi kabul edecekler miydi? Biz buralara vasıl olabilecek miydik?... Pek fazla malûmatımız olmayan ve İstanbul Türkleri diye tanıdığımız Türkiye'ye yetişebilecek miydik?... Yollarda bizi neler bekliyordu?... İşte bütün bu sualler, bizleri düşündürüyordu... Bu sebeple Alibeg Hakim, şöyle söylemişti: «Esir olarak hayvanlar gibi yaşamaktansa, esir olarak ölmektense, hür olarak yaşamak ve hür olarak ölmek için mücadele yolunda gitmek daha mü-

(51) 1975 senesinin başında Mekke'de beraber bulunduğumuz zaman, Alibeg Hakim, Nursafa Engin, bazı diğer arkadaşlar vatan'dan konuşurken, eski günlerin Alibeg Hakimi, dördüncü defa Hacı olduğu sırada, «... Köklük'den hareketimizden birkaç gün evvel vücudumda bam-başka bir şey oldu. Sanki, ciğerlerim eriyormuş gibi, içimden bir parça kopuyormuş gibi bir hal oldu. Demek, insanın vücudu vatan-dan ayrılmayı seziyormuş...» diye o zamanlar bize belirtmemiye çalıştığı üzüntüyü dile getirdi.

Gene aynı konuşma esnasında, eniştesi olan Nursafa Engin'e dönerek, «orada bazı kimselerin şimdi her şeyi kendileri yapmış gibi gösterdiğinden söz edilmesi üzerine», «... Bakıyorum onlar her şeyi yapmış'da Nursafa ile ikimiz onların peşinden gelmişiz...» diye güldü. Hacı Nursafa Engin'de acı acı güldü.

nasip olur. Allahtan başka bir tek yardımcımız yok...» (52)

Hayvanların çoğunu, oralarda Toksun kazasına bağlı Uygur Türklerine vermiştik. Hindistan'a kadar olan yolu da kimse bilmiyordu. Buna mukabil Uygurlardan develer satın almıştık. Zira, bizim için en güvenilir vasıta, deve idi... Bu arada hububat da almıştık. Koyunları sürmeğe mecburduk. Çünkü onlar kendi kendilerine yürüyen erzağımız sayılırlardı. Bütün bu hazırlıklar ikmal edilmiş ve vatana «Elvada vatan» diyeceğimiz 23 Aralık 1949 tarihi gelmişti. Sabah Köklük'den ilk göç hareketine başladık.

Bizim vatan hudutlarını aşabilmemiz için, daha aylarca yol almamız lazımdı. O gün akşama kadar ilerledikten sonra, bir yerde konakladık. Hayvanlarımızı dinlendirmek için, yükleri indirdik. Onları otlattık. Daha ilk gün olmasına rağmen, bulunduğu-muz mıntıka oldukça tehlikeli idi. Urumçiden Karaşehiriye gitmekte olan otomobil yoluna yakındı. Bizim bu yoldan geçeceğimizi tahmin eden komünist askerleri, devriye olarak geziyorlar, yüzlerce kamyon asker Güney Türkistan'a gidiyordu. Düşman bizim için çok tehlikeli olabilir, civardaki kuyuları zehirliyebilirdi. Bu sebeple çok dikkatli davranıyorduk...

Ertesi sabah konakladığımız yerden hareket ettik. Akşam karanlığına kadar yol aldıktan sonra bekledik. Öncülerimiz, komünistlerin daimi surette devriye gezdiklerini bildiriyorlardı. Nihayet akşam ka-

(52) Alibeg Hakim, kendisiyle Keşmir'de konuşan «North American Newspaper Alliance»'in muhabiri CHRIS SCOTT'a bir soru üzerine aynı sözü tekrarlamıştır. Muhabir bunu, (13.5.1959) günü «Stars and Stripes» gazetesinde yazdığı «Red China's Hidden Wars on Minorities» denilen makalesinde bahsetmekte. Gazete Amerikan ordusunun günlük organıdır.

ranlığında, yolun yanındaki dereden geçmek için, adamlarımızdan yirmişer kişiyi sağlı sollu dizdik. Bunlar, biz dereyi geçerken etrafı kontrol edeceklerdi. Böylece emniyet altında yolu geçmiş olduk. Artık bizim için istirahat denen birşey yoktu. Devamlı olarak yol alıyorduk.

KORKULACAK BİR MANZARA...

İki gün daha yol aldık... Geçtiğimiz yerlerde asker kaputları ve cephanelikler buluyorduk. Fakat bunlar düşman askerine ait değil, komünistlerden kaçmakta olan milliyetçi Çin kuvvetlerine aitti. Kumarlarda açlık ve susuzluktan herşeylerini bırakmışlardı. Onların uğramış olduğu bu perişan manzara karşısında, biz de haklı olarak korkmakta idik. İlerleyip ölmekle, geri dönüp ölmek arasında hiçbir fark kalmıyordu. Fakat ilerlemekle hiç olmazsa şerefli bir ölüme sahip olabilirdik. Geride ise, komünistlerin elinde ölmek vardı... Bu şekilde tam 13 gün daha yol aldık ve Lop Nur nehrine geldik. Nehir buz tutmuştu. Etrafta ne bir hayvan ve ne de bir insan gözüküyordu. Nehrin iki tarafı kamışla kaplıydı. Hayvanlar için bundan başka otlak yeri mevcut değildi... Burada iki gün kalarak, hayvanları dinlendirdik ve tekrar yola koyulduk. Haftalarca nehri takip ettik... Hayvanlarımız zamanla zayıflamağa başlamışlardı. Tabii bu vaziyet bizim için iyi birşey değildi. Onlar bizim hayatımız demekti. (53)

(53) Meşhur İsveç alimi SVEN HEDIN'in «GÖBİ ÇÖLLERİNDE» denilen kitabında belirtilen birçok hususları biz de gördük. Bizim yolculuğumuzun kolay olmadığını, Avrupa'dan özel hazırlıklarla gelmiş olan kimselerin çektikleri daha iyi anlatmakta. Ki, biz çoluk - çocuk olarak gölü geçmiye çalışıyoruz.

(Yazarın adı geçen kitabı, 1933 senesinde Ömer Rıza tarafından tercüme edilerek İstanbul'da basılmıştır)

BİZE DOĞRU GELEN YABANCI...

Nehrin kenarındaki uçsuz bucaksız kumsalda günlerce yol alırken, arkadan gelenler, daha ötelerden üç yabancının yaklaşmakta olduğunu haber verdiler. Bunlar bir düşman öncüsü mü idi? Hepimiz merak içindeydik... Nihayet onları karşılayıp yakaladık. Bunlar meğer yukarıda bahsi geçen Köncü Kaymakamı Emin Damulla ile adamlarıymış...

Emin Damulla iyi bir milliyetçi idi. Esasında Uygur Türklerinden olup sonradan memleketini terk etmiş Mahmut Sıjanla birlikte Japonyada kalmıştı. Yanında eski bir arkadaşı olan Aysarı ile neferi vardı. Gidilecek yol hakkında da pek malumatları yoktu. Önümüzde büyük bir tehlike arzeden Gobi çölü vardı ki, buradan sağ salım geçebilmemiz imkânsız gibi bir şey olacaktı. Bu monoton yürüyüşün kaç gün devam ettiğini, ancak küçük kız kardeşim sayesinde öğrendik. Nur Kemal her gün yol aldığımız yerden bir taş alıp saklamış. Saydığında 28 çıktı.

ARTIK YAYA YÜRÜME ZAMANI GELİYOR...

Günler gelip geçmekte ve hayvanlarımız da iyice zayıflamakta idi. Develerden başka hayvanlardan hayır gelecek gibi değildi. Küme küme yayan yürüyenler vardı. Önümüzdeki Gobi çölünü yürüyerek nasıl geçecektik?... Bir gün Nurfay Batur'un kardeşi ve aynı zamanda bu grubun hocası olan tanınmış adam Nur Mohammed'in de yaya olarak geldiğini gördüm. «Hoca atınız rahatsız mı oldu» dedim. «Tamamen değil, gaye uğrunda atı da sahibi de yürürler» diye cevap verdi.

Uzun bir yürüyüşten sonra, Lop Nur nehrinin gölüne yaklaşmıştık. Nehrin buzları günden güne eriyordu. Mecburen gerilere dönüp sağlam buzlu yerleri seçtik. Burayı geçmemiz de bir alem olmuştu... Nehrin göle yaklaştığı kısımlarında buzlar kalmamıştı. Birkaç gün daha geriye dönmek icap ediyordu.

Bu da kolay bir şey değildi... Geçmek istediğimiz yerde, eski tarihi şehirlerden Lawangin bulunuyormuş. Burada eski duvar harabeleri ve bazı çanaklar gördük. Alibeg Hakim «artık buradan geri dönecek değiliz, geçmemiz lazım» dedi. Geçit yolunu iyice tanımak için Takiman Batur ve Sabadil Doğru tetkike gittiler. Tehlikeli olmakla beraber, geçilebileceğini bildirdiler. Sabah erkenden göç'e başladık ve buzları çok hafif olan Lop Nur nehrini geçmeğe koyulduk. Bu kısımda birçok adacıklar bulunduğundan birinden diğerine zorlukla geçiyorduk. Çok ince olan buzlar, ayak bastıkça, arkadan hemen çatlıyor, kırılıyordu... Böylece bir kısmımız karşı tarafa geçti. Fakat daha arkada pek çok insan vardı. Bütün kafilayı sağ salim karşıya geçirmek için uğraşan Alibeg Hakim'in atı bir ara suya düştü. Hepimiz hayret ettik ve çok korktuk. Fakat Allah onu kurtardı... Çünkü o da kafilayı kurtarmağa çalışıyordu. Öğleye doğru artık buradan geçilmez olmuştu. Arkada kalanlar, daha gerilere gidip sağlam buz tabakalarından geçerek bize iltihak edeceklerdi. Gobi çölüne girecektik. Fakat daha evvel burada birkaç gün kalıp hem arkadan gelecek olan kafilayı beklemek ve hem de dinlenmek istiyorduk. Birkaç gün burada kalmamıza rağmen, gerideki kfileden bir haber çıkmadı. Nihayet onları beklemeden yola koyulmamız ve öncü çıkarmamız icap etti.

ÖNCÜLER GOBİ'YE DOĞRU GİDİYOR

Gidilecek yol hakkında hiçbir malumatımız yoktu. Sadece Alibeg Hakim'in elinde bulunan haritadan istikamet tayin ediliyordu... Bu sebeple ileri gelenler bir araya gelerek toplandılar. Başta Alibeg Hakim, Türkistan hükümeti genel sekreteri Salis, meşhur şair Abdulkerim İntikbayoğlu, Adil, Takınan Batur ve diğerleri... Konuşmaların bütün istikameti ileriye gösteriyordu. Nihayet Alibeg Hakim şu kararın alınmasını söylemiş ve diğerleri de bunu kabul etmişlerdi... «Emin Damulla ve arkadaşı Ayseri, Adambay Savaş ve Madelimlerden müteşekkil bir grup ileri giderek su arayacaklardı. Geçtikleri istikamete de işaretler koyacaklardı. Kafile de onları bu şekilde takip edecekti. Bu öncü grubu kafilenin hareketinden iki gün evvel yola çıkacaktı.» Öncülerin hareketinden iki gün sonra biz de yola koyulduk. Öncülerden bir tanesi, aramızda irtibat temin ediyordu.

GOBİ'YE GİRİYORUZ...

Kafileden bazıları, hayvanlarına buz yüklemişlerdi. Bizler almamıştık. Umumiyetle yola çıkışımız her zaman sabahın 6 sında başlar ve akşamın 6 sına kadar devam ederdi. Bu defaki göçümüzün de aynı şekilde olacağını tahmin ederek yola koyulduk. Bir müddet sonra öncülerden Madalim çalışan geri geldi ve önümüzde su namına birşey bulunmadığını, ilerledikçe toprağın sim siyah kalın buz tabakalarıyla devam ettiğini, diğer arkadaşların su bulma ümidlerinin kalmadığını söylüyordu... Sabah akşam yola devam ettik. Etrafta tek bir ağaç veya yeşillik

rastlanmıyordu. Yer o kadar sert ve keskindi ki, zavallı hayvanların ayakları kan içinde kalıyordu. Karnı açılanlar için yemek vardı, fakat arkadan içilecek su... İşte bütün derdimiz bu idi... Hayvanlar da acı-kıyor ve susuyorlardı... Gobi'ye gireli tam 48 saat olmuştu. Suyu rastlamamıştık. İlerideki öncülerden de bir haber yoktu. Alibeg Hakim onların yanlış bir istikamete gittiğini anlamış ve kafikeyi başka istikamete çevirmişti.

HERKES ÜMİTSİZ

Su bulunacağından kimsenin ümidi yoktu. Takiman Batur ve bazıları geri dönerek, kafikeye su yetiştirmek istiyorlardı. Fakat 60 saat geriye gidip gelmek ve gelen birkaç deve ile koca kafilenin ihtiyacını karşılamak pek zor bir işti... Aramızdan bazıları yeri kazıyordu. Birkaç yerden su çıktıysa da, sudan başka her şeye benziyordu, zehir gibi acı idi. Tuzlu idi. 72 saattir susuzduk. Artık hayvanlar susuzluktan birbirini yemeğe başlamıştı. Saatler geçiyor, kafiye ölüm sessizliği içinde yoluna ağır ağır devam ediyordu...

Hiç kimsenin birbiriyle konuşacak hali yoktu. Gidilen uçsuz bucaksız yer belli değildi... Yalnız bir kişi gittiği yeri biliyordu. O da Alibeg Hakim... Herkes onu takip ediyordu. Kaderine boyun eğmiş olan bu insanlar, ölümden korkmuyorlardı, fakat yaşamak için her çareye baş vuruyorlardı. Hayvanlar bile bu korkunç yolculuğun farkındaydı. Koyunlar yüksek sesle bağırarak, sanki birbirlerinden birşeyler istiyorlardı. Hayvanların bu hali de, bizi üzüyordu. Bu zavallı hayvanları bu kadar eziyetlere soktuğumuz için kendi kendimizden utanıyorduk. Ama hepimizi

bu işkencelere maruz bırakan, dünyanın nefret ettiği komüniz'min tatbikçileriydi. İnsanlıkta alakası olmayan bu kimseler, muhakkak ki, bizi görseler halimize acımazlar, bilakis kahkaha ile güterlerdi...

Kafilenin en başında Alibeg Hakim onun arkasında develer ile atlar üzerinde çocuklar, kadınlar ve daha arkadan da erkekler geliyordu. Sert tuzlar üzerinde çektiğimiz azmış gibi, bir de amansız bir kasırga çıkmıştı... Birbirimizi göremiyorduk. Perişan bir duruma girmiştik. Yorgunluktan bitmiştik. Oturduğumuz zaman, atlar üzerimize geliyor, oramızı, buramızı ısırmağa çalışıyorlardı. Aç ve susuz oldukları belliydi...

KANLAR İÇİLİYOR...

Su için her çareye baş vuruluyordu. Koyunlar kesiliyor, kanları içiliyordu. Zavallı hayvanlar çok kurumuş olmalarına rağmen, yine de işe yarıyorlardı. Bir insan bir koyunun kanına doyamıyordu. Kan, içilince pek fena değil ise de, sonradan insanı daha fazla susatıyordu. Bazılarının da, zayıf develeri keserek karnından su aldıkları görülüyordu. Yaşamak azmı, insana inanılmıyacak hareketler yaptırıyordu...

Vaziyetimiz gittikçe kötüleşiyor, gerek öncü olarak giden Emin Damolla ve gerekse su için geri dönen Takiman Baturdan da bir haber gelmiyordu. Kimbilir bizi daha ne gibi tehlikeler bekliyordu... Dört gün dört geceden beri yolda idik Bir bardak su'yun olmayışı kafiye kırıp geçiriyordu Su olsa, kendimizi o kadar toparlayacak ve kuvvetleneceğiz ki... Bütün bu sıkıntıya rağmen, kafiylede kimsenin aklına geri dönmek gelmiyordu. Komünistlerin ya-

nına gidip onlardan su temin etmektense, ölmek daha şerefli olurdu.

Günlerden beri aynı tuz kalıplarının üstünde yürüyoruz. Görünürde tek bir dal dahi yok. Kimse birbiriyle alâkalanmıyordu. Ses seda kesilmiş sadece sallana sallana yürünüyor, en kuvvetli yiğitler bile susuzluktan bitkin bir hale gelmişti. Allah'dan başka güvenilen tek insan Alibeg Hakim'di.. Onun elinde de haritadan başka birşey yoktu.. Bu haritada, bu civarlarda bir kuyu işaret ediliyordu ama, sağda mı, solda mı belli değildi...

ÖNÜMÜZE BİR BAYIR ÇIKIYOR...

Gobi çölünde, beşinci günümüzdü... Sabaha karşı önümüzde bir bayır farkettilik. Yeni bir ümit belirdi. Belki haritada gösterilen kuyu burada olabilir-di. Fakat aradan 108 saat geçtiği halde, hâlâ bu bayıra gelememiştik. Geçtiğimiz yerlerde kaz ölüsü kemiklerine tesadüf ettiğimiz için korkuyorduk. Zira bu kazılar yazın Bağraş gölüne gidip kışın geri döndüklerinden buralardan geçerler ve uçarken dayanamayıp düşer ve ölürlermiş.

Bayıra yaklaştıkça, gözlerimiz bir ağaç arıyordu. Esasında gözlerimizde kuvvet de kalmamıştı. Bunun için fazla dikkat edip bakmağa üşeniyorduk. Alibeg Hakim elindeki dürbünle bakarak ilerliyor, kafile de onu takip ediyordu. Nihayet bayıra yaklaştık. Bir şeyler gördük. Biraz daha yaklaşıncı bunların kamış olduğunu anladık. Burada su olması ihtimali vardı. Alibeg Hakim, bir tünseğe çıkarak elindeki dürbünle etrafı araştırıyordu. Bu sırada annemin binmiş olduğu atın ayağı bir tuz tabakasına girdi. Çıkarmak için çok uğraştık, fayda etmedi. Nihayet tuz'u balta

ile kırmak istediğimizde, bu tabakaların ne kadar sert olduğunu daha iyi anladık...

BİR AĞAÇ GÖZÜKÜYOR

Tuz'dan kurtulmuş kum'a çıkmıştık. Bu tuzdan daha iyi idi. Alibeg Hakim sağa sola bakınıyor, haritada gösterilen kuyu'yu bulmağa çalışıyorduk. Bu arada bazı ölmüş atların iskeletlerini de gördük. Burada da su bulamazsak, daha ileriye gidebileceğimiz pek şüpheli idi. Takatımız son haddine varmıştı. Tam bu sırada, bir ağaç gördüğünü söyleyen Alibeg Hakim, Hamza Uçar'ı hemen oraya tetkike yolladı.

SU BULUNUYOR

Kafile yavaş yavaş tuzdan çıkarak, kumda toplanıyordu... Burada da su olamayacağına kanaat getiren halk, sanki birbiriyle küsmüş gibi hiç konuşmuyordu. Alibeg Hakim, Hamza'nın gittiği yeri dürbünüyle takip ediyor bütün gözler Alibeg Hakim'in üzerinde toplanıyor... Nihayet Hamza su bulunduğu işaretini veriyor ve o zaman bütün kafile parlayan gözlerle buraya koşuyoruz. Bir iki çöl ağacı ile buzlar ve birazcık da su hakikaten mevcuttu. Hayvanlar ilkin hemen koşuştular. Fakat içmek için ağızlarını değıdirdiklerinde, hemen çekildiler... Demekki suda bir illet vardı. Hayvanların arkasından hemen biz de suya eğildik... Maalesef tuzluydu. Hepimizi yeni bir üzüntü kaplamıştı. Bu sırada ihtiyar Sabadıl Doğru yaklaştı ve dedi ki «Tuzlu suyun buzu tatlı olur, buzları eritmeğe başlayın...» söze kimse inanmadı ise de, hayvanların buzları kemirmeğe başladığı görülünce, hemen harekete geçildi ve buzlar

eritildi... Buz hakikaten, tatlı idi. Suyu kana kana içen bazıları, kendini kaybediyor, bazıları da erimeyi beklemeden buz yiyordu. Herkesde yeniden bir yaşama ümidi belirmiş, sevinç tarif edilmez bir şekilde göklere çıkmıştı. Bu sırada annem de, buz eritmiş ve bize çay pişirmişti...

BABAM BENİ GERİ GÖNDERİYOR...

Buzdan su yaptığımıza bin şükür ederken, babam bir ara beni çağırdı ve «al şu buz torbalarını ve ata bin, geriden gelen kafileye ulaştır. Onlara su bulduğumuzu söyle» dedi. Ben de hemen bir ata bindim ve torbaları alarak geriye koşturdum. Arkadan gelenlerin çoğu yaya olduğundan, ağır ağır ilerliyorlardı... İlk rastladığım kişilere torbadan buz çıkarıp verdim... Sevinçlerini bir görmek lâzımdı... Benim buz dağıttığımı görenler, arkadan koşuşmağa başladılar... Bu sırada koyunlar dahi etrafımı sarmağa başlamış, sanki su dağıttığımı sezmişlerdi... Onlarda dahi yaşama ümidi belirmişti..

AMCAM ADİL BEG KAYIP

Yukarıdan beri izahına çalıştığımız şu beş gün beş gecelik sefil yürüyüşümüz esnasında, amcam Adilbeg yolunu şaşırıp kaybolmuştu. Bunu, suyun başına geldiğimiz zaman anlamıştık. Alibeg Hakim, bütün göç müddetince ailesiyle değil kafil ile meşgul olduğundan, ağabeysi'nin kaybindan haberi olmamıştı.

Suyun başına geldiğimizde, bir de kasırga çıkmıştı. Bu kadar hızlı esen bir rüzgârı, hayatımızda ilk defa görüyorduk. Bu kasırganın bir hususiyeti vardı. Bütün kumları insanın yüzüne gözüne dolduruyordu... Bu sebeple kimse gözünü açıp bakamıyordu. Suyu içen hayvan, şiddetli fırtına sebebiyle uçuşuyor, etrafta otlak arıyordu. Vaziyet kötüleşmişti. Burada daha fazla kalmak, kafiye çok müşkül duruma sokacaktı. Herkes Alibeg Hakimin işaretini bekliyordu... O da çok sıkıntılı bir vaziyete düşmüştü. Ağabeyi kayıptı. Onu bulmak için gerilere gidip araştırmaları, cesedini bulması lâzımdı. Geri dönse kafiye burada bekliyecek ve perişan olacaktı. Ki bu da top yekûn intihar etmek demekti. Küçük suyun buzları da tükenmişti. Lop Nur kenarında iken gönderdiğimiz öncülerden de hiçbir haber yoktu. Onların hayatından da endişe ediyorduk.

Alibeg Hakim nihayet kararını verdi.. Ağabeyisini aramıyacaktı. «Kafiye uğruna kurban olsun» dedi... Kafilenin önüne düştü... Adilbeg'i bulmak için de, aile işleriyle meşgul olan Sabadıl Doğru ile Mördühan ve Zeynulla Reisoğluna deve ve üç at vererek geri döndürmüştü...

SOR KUDUK (TUZLU KUYUDAN) HAREKET

Suyun bulunduğu yerden batı istikametine doğru iki kilometre yürüdükten sonra, eskiden akmış bir su yolunu takibe başladık.

Sonradan anladık ki, bu yol bizi selâmete çıkaracak tek işaretmiş... Yoksa kumlar içersinde mah-

volup kalacaktı. Günlerdir kuru olarak esmeğe başlayan rüzgâr, bir ara karlı olarak devamla başladı. Karla karışık kum, hiç de hoşla gider bir vaziyet değildi. Sabah akşam yürüdük. Bu çay'ın akmış olduğu yeri (Uzun vadi) ismiyle adlandırdık. Günlerdir susuz kalan hayvanlar, kumlar üzerine yağla karları, kumla birlikte yiyor fakat neticede ölüyorlardı. Böyle gece yarısına kadar kumlar üzerinde yürüdükten sonra, büyük bir vadiye girdik ve kumlardan kurtulduk. Bu vadide bir yol var mı? Buradan kurtulabilecek miyiz? Şimdilik hepsi meçhuldü. Hayvanlar artık ilerliyecek halde değildi. Onlar da, erzak ve giyeceklerimizi taşıyorlardı.

Biz sürmekte olduğumuz hayvanlarla geriden geliyorduk... Sadece bizim iki bin koyunumuz ve 125 seçme kısağımız vardı. Diğerlerinin de pek çoktu. Fakat bu hayvanların çoğu yollarda kırılmıştı. Bu sebeple kafilenin yarısı yaya olarak yürüyordu. Her geçtiğimiz yere cesetler bırakıyorduk. Önümüzdeki kafiye, henüz konaklıyacak bir yer bulamamıştı ki, bize haber vermediler. Demek ki hâlâ yürünüyordu.

HAYVANLAR OT YERİNE AĞAÇ YİYORLAR

Her taraf karla kaplı idi. İki yanımızda yüksek dağlar uzanmağa başlamıştı. Sadece, suyun akmış olduğu yolu takip ediyorduk... Zavallı hayvanlarda, bizim gibi şaşkın ve ümitsizdiler. Haftayı geçmişti ki ağızlarına birşey koymamışlardı. Tabiatıyla zorluk çekiyorlardı. Kaderlerini kaderlerimize bağlamışlardı. O kadar anlayış gösteriyorlardı... Bir müddet sonra, öndeki kafileden haber geldi. İlerde kısa boylu ağaçlar görmüşler. Hayvanlar için ot olup olmadığını sor-

duğumda, ot yerine bu ağaçları yediklerini söylediler. Hakikaten doğru idi. Biz susuz kaldığımız zaman nasıl onların kanlarını içtiysek, onlar da ot yerine bu ağaçları yiyorlardı. Henüz Gobi çölünden kurtulmuş değildik. Öğleye doğru, karların üstünde ateşler yakılmış, millet sıcak birşeyler yemeğe başlamıştı. Burada yabancı develer görmüştük. Bunların buralarda yaşaması bizleri ümitlendirdiği için, birkaç kişiyi etrafa yolladık. Gözcüler, biraz ilerde tatlı su bulunduğunu haber verdiler. Fakat bizim suya pek ihtiyacımız kalmamıştı. Zira, karları eritip ihtiyacımızı gidebiliyorduk. Buna rağmen o kısma göç ettik. Etrafta kamışlar vardı. Burada üç dört gün kaldık. Arkamızdaki eski kafileden ve amcamdan hiçbir haber alamamıştık.

Buradan ayrıldığımızda, hayvanlarımızın ne kadar çok azaldığının farkına varabilmiştik. Develeri itekliyen yayalar arasında kimler yoktu ki... İnsanoğlu nelere şahit oluyor... Bir zamanlar Urumçide hususi taksi ile gezen Genel sekreter Salis, Doğu Türkistana şamil yazı müsabakasını kazanan ve altın madalyonlarla taltif edilen Abdülkerim İntikbayoğlu ve Urumçinin meşhur zenginlerinden Adil Seksenoğlu ve daha pek çoğu... Birkaç gün sonra, üzerinde ot bulunan bir bayıra geldik. Hava karlı ve çok soğuktu. Yabancı atlarda vardı. Bunlara (Kulan) deriz. İlk Kulan'ı burada Ömer Çobanoğlu avıamıştı. Haritaya baktığımız zaman, burada bir otomobil yolu güzüküyordu. Türkistandan Şinhaya giden bu yol üzerinde, her an düşman olabilirdi. Bu sebeple dikkatli olmamız gerekiyordu. Ama ne kadar titiz davransak, fazla birşey yapamıyorduk, zira çok yorgunduk...

Nihayet bu yolun kenarına vasil olabildik. Pek yakında geçmiş kamyonların izi belli oluyordu. Et-

rafta düşman olup olmadığından endişe ediyorduk. Bu sebeple yola yaklaştıktan evvel birkaç kişiyi öncü olarak yolladık. Bunlar da ilerde bir kaç boş evin bulunduğunu bildirdiler. Yolumuz bu evlerin yakınından geçiyordu. Toplu bir halde yürümeğe başladık. İlerdeki beyaz bir eve yaklaştığımızda, duvarlarının Çince yazılarla dolu olduğunu gördük. Bunları okuyan Genel sekreter Salis, komünist ve Milliyetçi Çin askerleri tarafından yazılmış yazılar olduğunu söylüyordu.

BEKLENİLMEYEN SÜRPRİZ

Hayvanlarımızı dinlendirmek ve geriden gelecekleri beklemek için burada birkaç gün mola verdik. Etrafta eski deve izleri vardı. Bunlar Çin askerlerinin de olabilirdi. Fakat onlarınkine pek benzemiyordu. Tahminimize göre 1936 da yola çıkmış bulunan ve başlarında Hüseyin Tayci isminde birisi olan Kazak Türk kafilesinin izleriydi bunlar. Fakat buraları düşmana çok yakın olduğundan, onlar da olamazlardı. Bir gün nöbetçiler, iki yabancıyı yakalayıp getirdiler. Bir de baktık ki bunlar hakikaten Hüseyin Tayci'nin kafilesine mensup Kazak Türkleriydi. Senelelerdir, kendilerinden başka insan görmemişler. Bizi görünce çok sevindikleri belliydi... Fakat, tetikte olmak lâzımdı. Belkide bir komünist casusu olabilirdi... Neticede, bunların komünist olmadıklarını ve Çarşen-Sağlık kazalarına alış verişe gittiklerini öğrendik. Bir kaç gün daha yürüdüğümüzde, Hüseyinin kalmakta olduğu yere varacağımızı söylediler. Bunun üzerine oradakilere müjdeye gittiler.

GERİDE KALANLAR GELİYOR...

Bu sırada arkamızda kalanlar da gelmişlerdi. Sabadıl Doğru, amcamın cesedini bulamamıştı. Kasırga her tarafı allak bullak ettiğinden, görünürlerde bir şey bırakmamıştı. Alibeg Hakim, ağabeysinin cesedini dahi görememiş oldu...

Hep birlikte iki gün daha ilerledik. Hayvanlarımızda takat kalmamıştı. Biraz otu bulunarı bir yerde bir gün kaldık. Sonra Gas gölündeki Hüseyin ve diğer arkadaşlarının bulunduğu yere varmak için hareket ettik. Biz onlara yaklaştığımızda, karşıdan develerle kalabalık bir şekilde bizi karşılamağa geldiklerini gördük. Her iki tarafda çok sevinçli idi... Yayalarımız bu develere bindi. Eşyalar yüklendi... Senelelerdir Kazak Türkü görmeyen bu vatandaşlarımız bize yakınlık gösterdiler. Memleketin vaziyetinden pek haberleri yoktu. Her şeye rağmen biz bunlardan çekinmiyor değildik... Çünkü Çarşen-Sağlık kazasından alış veriş yapıyorlardı, ki burada düşman askeri de mevcuttu. Biraz ihtiyatlı davranarak içlerine girmemiştik.

DEVE ÜSTÜNDE BİR AMERİKALI

Bir gün Alibeg Hakim'in oturduğu eve doğru beyaz bir deveye binmiş bir yabancıнын gelmekte olduğunu hayretle gördük. Bu Çinliye benzemiyordu. Yabancı eve gelir gelmez Alibeg Hakimle kucaklaştılar. Meğer bu, 1949 senesinde Alibeg Hakim'in Urumçide görüştükleri Amerikan Konsolos muavini Mr. Douglas Mackarin değil miymiş?... Konsolos katibi Mr. Frank Basseic ve iki beyaz Rus ile bunlar,

Komünist Çinlilerin kendilerini yakalıyacaklarını anladıklarından kaçarlar ve Kumuldaki Osman Batur ile Canımhan Hacıya gelirler. Orada bir müddet kaldıktan sonra, Osman ile Canımhan onlara Kariygabey, İsa Batur ve Zelabay'ları muhafız olarak verirler, Hüseyine bir mektup yazarak bunları Tibet'e yollamalarını isterler.

GİZLİ KONUŞMA VE BELGE...

Konsolos muavini, Alibeg Hakim'in evine gelince gizli konuşmalar yapmış ve Salis de bu konuşmalarda hazır bulunmuştu. Bir gece Alibeg Hakim'in evinde kalmış ve ertesi günü Mr. Frank Basseic ile iki beyaz Rus arkadaşları da gelmişlerdi. Konsolos muavini, hemen yola çıkabilmesi için Alibeg Hakimden yardım istemişti. Alibeg Hakim de Hüseyinle temas ederek onun kuvvetli develerinden 8 tanesini almış ve onunla birlikte 1950 Şubat ayında Gas gölünden hareket etmişti. Amerikan konsolos muavini Mr. D. Mackernin ile Hindistana çıkan İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Buğraya ve bir de Mareşal Çankayşek'e birer mektup göndermiştik. Amerikan konsolos muavini yolda öldürülmüş olmasına rağmen, arkadaşı Mr. Frank Basseic tarafından mektubun Uygur liderlerine verildiğini öğrendik. Diğer mektubun ne olduğunu bilmiyoruz. Çünkü Mr. Frank Basseic ile temas edemedik. Amerikanın neresinde olduğunu öğrenemedik.

Mr. Douglas Mackernin giderken ağlayarak Alibeg Hakim'e şöyle demişti. «Sizin hürriyet uğrunda ki hizmetleriniz ben ölürsem bile Amerika'ya ulaşmış vaziyette. Eğer hür dünyaya çıkabilir ve bir Amerikan resmi şahsiyetini görürsen şunu ver» diye beş

Dolar'ın bir parçasına kendi parmağını ve diğer kısmında Alibeg Hakim'in parmağını bastırmıştı. Kendi parmağı olan kısmını kendisi almış ve öbür parçasını da Alibeg Hakim'e vermişti. (53)

HÜSEYİN'E BİR TEKLİF

Hüseyinin oturduğu yere çok yorgun gelmiştik. Gas gölündekiler ise, 12 seneden beri burada kaldıklarından at ve develeri sağladı. Bu sebeple bizler, onların bazı şeylerine muhtaçtık. Hepside iyi milliyetçi olan buradakiler, aradan 12 sene geçtiği için, memleketin durumu üzerinde pek ciddiyetle durmuyorlar ve hadiselere ehemmiyet vermiyorlardı. Alibeg Hakim, Hüseyine şunları söylemişti:

«— Bizler çok ağır şartlar altında buraya ulaşabildik. Ama öteki tarafta Kumulda Osman Batur ve Canımhan Hacı'lar var. Birkaç adam gönderelim ve onları buraya getirelim. Bizim at ve develerimiz çok zayıf, onun için siz de yardım edin ve mümkünse adamlarınızdan bir kısmını da verin. Hüseyin bu sözlere pek ehemmiyet vermediği için, bu iş olmadı. Şayet o zaman yollasaydık, Osman Batur ve Canımhan Hacıyı buraya aldırabilirdik.

GAS GÖLDEKİ FAALİYET...

1949 Aralık ayının 23 ünde hareket ettiğimiz Köklük'ten 1950 Şubat ayında Gas göle gelmiştik. Henüz Türkistan topraklarından çıkmış sayılmazdık.

(53) Amerikan konsolosundan alınan beş doların Alibeg Hakim'deki parçası, Godfrey Lias tarafından yazılan «Kazak Exocus» kitabında ve onun «Göç» olarak çıkan Türkiye'deki tercümesinde'de çıkmıştır. (Göç. Sh. 255).

Buna rağmen Türkistanlılardan epey uzaklarda idik. Yanımızda radyo gibi aletler olmadığı için de, dünya haberlerinden mahrumduk. Halk arasında iken, tek ümidimiz 3. Cihan Harbinin çıkacağı ve komünistlerin mahvolacağı idi.

Alibeg Hakim, temin ettiği bazı at ve deve ile etrafa adamlar yollayıp sabote hareketlerinde bulunacak ve komünist askerleri yakalatıp hadiseler hakkında malumat elde edecekti. Bunun için Hamza ve Takiman Baturlardan müteşekkil bir grup Şinhay tarafına gitmişti. Kaynaş ve Zeynulla'lar dahil ikinci grup da Dungkang tarafına yöneldi. Bir başka grup da Nur Mohammed'in başkanlığında Güney Türkistan tarafına hareket etmişti.

Hamza ve Takiman Batur'un grubu Şinhay'ın içersine kadar giderek oradaki bir komünist karakolunu basmış ve 14 tüfek ele geçirmişti. Fakat Takiman Batur yaralanmıştı... İkinci grup Dungkang'ın Kanambal dağına kadar çıkmışlar ve orada gene 1936 dan kalma bazı Kazak Türklerini de bulmuşlardı. Bu sebeple onlara başkanlık eden Kaben'in de yardımıyla bir otomobil yolunu kesmişler ve Çinli nöbetçileri diri diri yakalayıp silahlarını da almışlardı. Üçüncü grup Başkurgan'a kadar gelmiş ve 20 kişiden müteşekkil bir komünist askerini yakalayıp silahlarını aldıktan sonra askeri öldürmüşlerdi. Bu arada yakaladıkları esiri de getirmişlerdi. Bu tebdili kıyafet ederek gezmekte olan Gas gölüne çıkabilmek için yol arayan Mohammed Turdu Karı'dan başkası değildi...

Mohammed Turdu Karı, 1946 senesinin ilk aylarında, Şarki Türkistan Hükümeti başkanı Alihan Töre'nin temsilcisi olarak, Manas nehri kenarında iken bize gelmişti. Daha sonra, Kukla vaziyete giren hükümeti görünce Urumçiye kaçmıştı. Ve 1949 da Çin

komünistleri Türkistanı basınca İsa Yusuf Alptekin ve M. E. Buğralar ile birlikte kaçırmıştı. Hudutta 11 Çinli askere 400 kişi silahını teslim ettiği zaman Uygurların bu iki lideri sınırı geçebilmiş ve M. Turdu Karı diğer 400 kişi ile birlikte geri çevrilmiş. Daha sonra kıyafet değiştirerek kaçırmışlar. Turdu Karı, Başkurgana kadar Türkiye Dil - Tarih Fakültesinde tahsil görmüş ve sonra Türkistan'da gazetecilik yapmış olan Kurban Kudayı ile beraber yola çıkmışlar. Fakat Kurban Kudayı Başkurgan'a geldiklerinde, ilerlemekten vazgeçmiş geri dönmüş. Sağlıkta komünistler tarafından yakalanarak linç edilmiş.

M. Turdu Karı'ya silâhları 11 Çinliye neden teslim ettiniz dediğimiz zaman, buna Uygur liderlerinin sebep olduğunu söylenmiştir. Hatta pek çokları silâhları vermemek için ısrar etmişler, fakat liderler tarafından ikna edilince buna mecbur olmuşlar. Daha sonra İsa Yusuf Alptekin ile Mehmet Emin Buğra, Çinliler tarafından bağlı olarak götürülmüşler.

Artık Tibet üzerinden Hindistana gitmemizin zamanı gelmişti. Buradan yaz aylarında gitmezsek, Himalaya'lar kışın çok tehlikeli olacaktı. Alibeg Hakim, Osman Batur ve Canımhan Hacı'yı almadan gitmek istemiyordu. Bunun için çok bekledi. 1950'nin Haziran ayı gelmişti. İki kahramandan hiç bir haber yoktu. Alibeg Hakim bu arada, Tibet üzerinden geçilecek yolu tetkik için Hamza Uçar, Takıman Batur, Turdu Karı, Nursafa Engin ve Kaynaş'ları yolladı.

TOPLU AVCILIK

Gas göle geldiğimizde, açlık tehlikesiyle karşılaşmıştık. Yakınlarda alış veriş için bir yer yoktu. Gıdamızı tamamen et teşkil ediyordu. Fakat bizim hay-

vanlarımız uzun yolculuk sebebiyle çok zayıf ve kuvvetsiz kaldığından, etleri de pek cılızdı Bu sebeple avcılık yapmak zarureti hasıl oldu. Bildiğimiz avcılık usullerini burada tatbika de imkân yoktu. Zira, bir nevi yabancı attan ibaret olan Kulan'lardan başka avlanacak hayvan da bulunmuyordu. Bu sebeple yeni bir av peşine yeni bir avcı çıkıyordu. Çok kalabalık olarak gördüğümüz bu kulanların etrafını çevirmek suretiyle, onları geçidi olmayan bir tarafa sürdük ve yüzden fazla Kulan avladık.

OSMAN BATUR VE CANIMHAN HACI KUMUL'DA NELER YAPMIŞLARDI...

Canımhan Hacı, 1949 Ekim ayında Urumçi dağlarından Kumul'a hareket ettikten sonra, Şoncuda oturmakta olan Osman Batur'a iştirak etmiş. Ekim'in son günlerinde Osman Batur ile Kumul'a gelmişler. Kumul halkı kendilerini çok iyi karşılamış ve her zaman hizmetlerinde olduklarını bildirmişlerdi. Kış mevsimini burada geçirmek isteyen kahramanlar, silahlı harekete yol vermeden siyasî mücadeleye başlamışlar ve 5 ay kadar Kumulda kalmışlardı. Bu müddet zarfında Komünist hükümetinden 3 defa vekil gelmişti. Bunlar Osman Batur ile Canımhan Hacı'nın komünist hükümetini tanımalarını istiyorlardı. Tabiatıyla bu teklifler reddedilmiş komünistlerde birden hücum etmekten çekinmişlerdi. Kasım ayı sonunda Urumçideki Amerikan konsolosu erkanı Batur ve Hacı'ya sığınmışlardı. Yeni bir harbin patlak vermesine çok az kalmış ve her iki taraf asker yığmaya başlamıştı. Çünkü, hürriyet aşığı milliyetçilerle, insanlık düşmanı komünizm'in bir arada yaşamasına imkân yoktu.

1950 yılının Ocak ayında, Kumuldaki bütün milliyetçiler büyük bir toplantıya hazırlanıyorlardı. Bu toplantıya Uygur Türkleri ile Milliyetçi Çin askerlerinin kumandanları ve Beyaz Ruslar da iştirak edeceklerdi. Toplantı Osman Batur'un evinde yapılacak ve muhtemel harbin istikameti çizilecekti. Bir hafta kadar devam eden bu toplantıda şu kararlar alınmıştı. Osman Batur, Kazak ve Uygur Türklerinden müteşekkil 8 bin kişilik askerın kumandanı, muavini de Yolbarsbeg. Milliyetçi Çin ve Tunganların askeri de Osman Batur'un kumandasında olacak. Altayda yaşayan ve komünizme karşı bulunan 200 civarındaki Beyaz Ruslarda Osman Batur'a iltihak edecek. Böylece Osman Batur, mutlak askeri kumandan ve Canımhan Hacı da, Kumul da toplanmış bulunan 50 binden fazla münevver insanın tasvibi ile müstakbel Türkistan'ın reisi vazifesini görecekli.

Bu iki kahramana, diğer Kazak Türklerinin iştirak etmemesi için, komünistler her çareye baş vuruyorlardı. Kumul ile her türlü irtibat kesilmişti. Şayet Osman Batur ve Canımhan Hacı'ya mani olabılırlerse, Doğu Türkistan da tamamen komünistlerin eline geçti demekti. Komünist propagandacılarından birisi, Sultan Şerif'in bulunduğu yere gelerek halka hitaben bir gün şöyle bağıırıyordu «Ey zavallılar, deveye binerek Amerika'ya gitmek sevdasındasınız. Deve okyanustan geçmez.» Buna karşı da birisi şöyle haykırmıştı: «Biz ne Amerikaya ve ne de başka bir tarafa gitmek istiyoruz. Sadece komünistleri memleketimizde istemiyoruz. Bizi, memleketi terketmeğe sizler mecbur bırakıyorsunuz».

İşte bütün bunlardan sonra komünistlerle ilk savaş 10 Şubat 1950 tarihinde tekrar başlamış oldu. Hayatının büyük bir kısmını cephede geçirmiş bulunan Osman Batur için bu son harp olacaktı. 18 bin civarında tahmin edilen komünistlerle Kuvarşa denilen yerde başlayan harp çok sıkı cereyan etmiş ve milliyetçiler üç gün üç gece düşmana dehşet salarak galibiyet elde etmişlerdi. Her yerde galip gelen Osman Batur'un askerleri karşısında Çinliler dayanamıyordu. Vaziyet bu şekilde bir buçuk ay devam etti. Fakat, sıkıştıkları her an Ruslardan yardım isteyen Çinliler, bu defa da böyle yaptılar. Kahramanca çarpışan milliyetçilere karşı şimdi, büyük ve muazzam kitleler halinde Rus ve Çin komünistleri, iki büyük düşman çıkıyordu. Bu sebeple milliyetçiler yavaş yavaş sıkışmağa başladılar. Mevsim ilk bahar olduğu için at ve develer de halsizdi. Bu vaziyet karşısında yeni bir taktik kullanan Canımhan Hacı ve Osman Batur bin kişilik bir kuvvetle Altay'ın Bâytik denilen çağına doğru hareket etmiş ve Kumul halkını da güya komünistlere boyun eğmiş göstererek, şaşırtmaca bir oyuna girmişti. Hakikaten de böyle oldu. Komünistler Osman Batur ve Canımhan Hacı'yı takibe başladılar. Bu esnada da Kumul'da halk arasından kolaylıkla yeni askerler toplanmağa başladı. 14. Haziran. 1950 tarihli Pravda gazetesi bu hareketleri Amerikan Konsolosunun kışkırttığını yazıyordu. Halbuki Konsolos muavini Mr. Douglas Mackernin, Osman Batur ve Canımhan Hacıya sığınmıştı. Onlara akıl verecek vaziyette değildi. Zaten Osman Batur'da kimsenin aklı ile hareket etmemiş, sadece komünizm-

le çarpışmıştır. O, bazılarının dediği gibi bir çete reisi değil, eşine ender rastlanan bir kahramandı... (54)

OSMAN BATUR VE CANIMHAN HACI BAYTIK'DA

Her iki kahraman, bin kişilik kuvvetiyle Bâytik dağına çekilirken, düşman daima takip etmiş ve Dış Moğolya askerleri de bunlara katılmıştı... Bâytik'deki bütün su yolları ele geçirildiğinden, milliyetçiler bir müddet susuz kalmışlar, fakat ölüm dirim savaşlarına girişerek birkaç su menbaini almışlardı. Fakat, Osman ve Canımhan'ın içi bir türlü rahat etmiyordu. Çünkü kukla Moğollar boyuna asker yığıyor ve rahatlık vermiyorlardı. Burada düşmanı bir müddet oyalayıp asker toplama işine fırsat verdikten sonra, tekrar Kumula döndüler. Buradaki milliyetçilerde hazır vaziyette idi. Komünistler, Bâytik'dakilerin Kumula döneceklerini bildikleri için, Kumul'un etrafını çevirmişlerdi. Osman Batur ve Canımhan Hacı yollarındaki engelleri inanılmıyacak bir şekilde geçerek Kumul'un Biysan dağına çıkmışlardı. Çok sıkı savaşlar neticesinde, Kumuldaki milliyetçilerle rabitaları kesilmişti. Artık düşman karşısında daha fazla dayanmaya da imkân olmadığından, Osman Batur ve Canımhan Hacı herşeylerinden üstün olan memleketlerini terk etmek için yola çıkmağa hazırlandılar.

(54) Osman Batur'un Milli kahraman olduğunu, hiç kimseye satılmış ve hiç kimsenin menfaat ve emirine göre hareket etmiş kimse olmadığını Sovyet Rusya da anlamış gibi. Buna, son zamanlarda Kazakistan'da çıkan, Anüvar Âlimcanoğlunun, Abdeş Cumadıloğlunun ve «SSSR İlim Akademisi Uzak Doğu Enstitüsü Şube Müdürü» T. Rahimov'un yazısı delil sayılabilir. Bu hususta T. Rahimov «Yer ve gökte olan bütün ıftıralar yağdırılan Osman'ın çok tetkik edilmesi gerektiğini...» belirterek onun hakkındaki: (... «Bandı», «Amerikan casusu» denilen suçlamaların adaletsizlik olduğunu...) açıklamaktadır. «Culdız Der-gisi», Sayı: 9, Sh. 56, 1973, Alma - Ata.

Milliyetçiler, silâh ve asker bakımından kendilerinden çok üstün bulunan komünistlerle başa çıkamıyordu. Buna rağmen mücadeleden de yılmıyorlardı. Bir taraftan savaşıırken, bir taraftan da göç işini ilerletiyorlardı. Her attıkları adım, onları memleketlerinden bir adım daha uzaklaştırıyordu.

Kafile 23 Temmuz tarihinde Daraktı denilen bir yere gelmişti. Düşmandan biraz uzakta kalmışlardı. Aylardır, uyumamış ve istirahat etmemiş olan milliyetçiler çok yorgunlardı. Burada birkaç saat kalıp yemek yemek ve dinlenmek üzere oturduklarında, etraflarının düşmanla çevrili olduğunu görürler. Makeneli tüfek ve havan toplarıyla baskına uğrayan milliyetçiler çok şaşırmışlardı. Kalabalık düşman Osman Batur ile Canımhan Hacı'nın arasına girmişti. Kimse'nin kimseden haberi yoktu. Sanki kıyamet günü gelmiş çatmıştı. Her taraf düşmanla sarılı olduğundan. 24 saat boşuna çarpışıldı ve neticede çoluk çocuk esir düşüldü.

Türkistan sabık Maliye Bakanı ve tanınmış milliyetçi Canımhan Hacı, bir ihtiyar olmasına rağmen komünistlere esir düşmemek için dağa doğru kaçıyordu. Fakat yaşlı olduğundan fazla koşamadı, komünistler de onun Canımhan Hacı olduğunu anladıklarından, bütün kuvvetlerini peşine taktılar. Canımhan Hacı'nın yetişkin üç oğlu, babalarını kurtarmak için düşmana mani olmağa gayret sarfediyorlardı. Bütün çabalamalar netice vermedi ve sonunda Canımhan Hacı komünistler tarafından yakalandı. Bu sahneyi oğulları da görmüştü, fakat ellerinden birşey gelmiyordu. O sadece üç oğlunun babası değil, bü-

tün Türkistan Kazak Türklerinin çok sevilen kahraman bir lideri idi.

Canımhan Hacı'nın yakalanması, bütün Türkistanda üzüntüye sebep olmuştu. O milliyetçi ve siyâsî bir adam olduğu kadar, dindar bir kimse idi de. O Türkistanda basılan paraya imza atan ilk Türk maliye bakanı idi. O'nun esir oluşundan sonra, oğulları Osman Batur'a iltihak etmişlerdi. Bereket ki o halen sağdı.

KOMÜNİSTLERİN CANIMHAN HACIYA YAPTIKLARI

Kitabımızda, Kazak Türklerinin hürriyet uğruna neler çektiklerini iyice izah edebilmek için, Canımhan Hacıya yapılan eziyetlere biraz olsun temas etmek istiyorum. Esasında, ona yapılanları akla getirmek dahi insanın içini kana boğuyor.

Komünistler, büyük kahramanı sürükliye sürükliye Kumula getirirler. Bütün Türk halkını bir yere toplarlar ve elleri bağlı Canımhan Hacı'yı oraya çıkarırlar. Sonra, Türklere kahramanın yüzüne tükürmelerini bildirirler. Buna kimse yanaşmaz, fakat itiraz edenler hemen orada tevkif edilir. Daha sonra Urumçiye götürülen Canımhan Hacı'nın yüzüne kömür sürülerek, her gün sokak sokak dolaştırılır. Gayeleri, Türkistan milliyetçilerinin ruhunu söndürmektir. Yolda ona bakıp ağlayanlar, dövülür, tevkif edilir, azarlanırdı. Boynuna bir de yazılı kâğıt asmışlardı. Bunda «hain, komünizme karşı geldi» deniliyordu. Canımhan Hacı'nın sokaklarda dolaştırıldığını gören İngiliz konsolosu Mr. George Fox Holmes'e komünistler, «neden tükürmüyorsun» diye çıkmışlardı.

Canımhan Hacı'nın esir düşmesinden sonra,
Gasgöldeki Kazak Türkleri, kendisi için şöyle bir des-
tan yazmışlardı.

Abaatın Canımhan edı tıyanağı,
Qayırgan dusqan cavdı qıvadağı.
Teren oy bolat ciger asıl erim,
Naq qıran tuğur basqan uyadağı.
Aspanda ayda günde Canımhanım,
Âdildik siyasetçil zatın malım.
Ne kerek ayda, günde sen bar bolsan,
Qazaqqa iygi edin atqan tanım
Tozğan torğay qayıtqan qaz başısı coq,
Sekildı sendeldı ğoy Qazaq qalqım.

Ot ciger bolat ğayret asil erim,
Qalıq uçun ayamağan açtı terin.
Cerdı azat, eldi beybit etgize almay.
Daryağa içte gettav gayği şerin,
Hiç canğa bas iymedin zamanında.
Taptaldı Rus-Qıtay, amalında.
Qalıq için Azız başındı qurban ettıp
Duspanin şehid boldun qamağında.
Öç alar vaqır cetip gun bolarma?
Ah...calğan kezek kelip zamanında.
Sum taqtır. Sum ALAŞ'tı sumreytip ötkizeme?
Calğanın bir serfilitbey seamalında.
Oy ciber aqlındı böl ALAŞ urqı,
Taptaldın iyitben qustun ayağında.
Cigerden oyan, silkin etip birlik,
Tuvın tik ataqtı Qazaq etip birlik
Qanı nal, qan mayanda şagılısıp
İzdegen qurbanın uçun qalıqqa hürluk.

Kazakların Canımhan idi durağı,
Yüksekti düşmanı durduran
Derin polat, ciğer asıl kahramanım.
Hakiki münevver, yer tutan küçüklükten,
Gökte, ayda, günde Canımhanım
Adillik, siyasetçilik zatın malum
Ne luzum ay ve gün sen var oldukça,
Kazak'a uğur idin, aydınlatılmış olan tanım.
Dağılmış kuşlar, kaz lideri yok,
Ateşli ciğer polat, gayret asıl kahramanım,
Halk için acı terini esirgemiyen
Toprağı azat, halkı serbestliğe kavuşturamadan
Acı ki, içinde gitti hasretin.
Hiç kimseye baş eğmedin zamanında,
Ezildi Rus ve Çin akıllığında
Halk için aziz başını kurban edip
Düşmanın şehid oldun hapishanesinde.
Öç alacak vakit gelip gün olacak mı?
Ah... dünya sıra gelerek zamanımda.
Hayırsız takdir, zavallı ALAŞ'ın boynu bükük
gececek miş?
Dünyanın bir yükseltmeden genişliğinde.
Fikrini al, aklını böl ALAŞ evlâdı,
Çığnedin köpekle-kuşun ayağında.
Ciğerlen, uyan silkin, yaparak birlik,
Bayrağım dik birlik ederek meşhur Kazağın.
Kanını al, kan meydanında çarpışarak,
Aramış halk için hürlük kurbanın için...

Canımhan esir düştükten sonra, Osman Batur ve Hacı'nın oğulları Kumuldan kaçarak Kanambal dağına gelmişlerdi. Savaşlar sık sık devam ediyor, tanınmış bir milliyetçi olan Canabil de Osman Batur'a son derece yardım ediyordu. Düşman, su başlarını ve bütün geçitlerini yine tutmuş bir vaziyette idi. Canımhan Hacı'nın oğulları Kanambalda kalmıyarak, bizim bulunduğumuz Kızıltas'a gelmişlerdi. Osman Batur'un kumandasında olan Beyaz Rus askerleri, milliyetçi Çin askerleri ile Yolbarsbeg'de Tibet'e doğru hareket etmişlerdi.

Alibeg Hakim, Delhideki Amerikan Sefareti vasıtasıyla Amerikan hükümetine bir mektup vermek için, yanına Takıman Batur'u da alarak hareket eder. Yolbarsbeg'in geçeceği Kacıra'ya geldiği zaman, kendisi geri döner ve Takıman Batur, mektubu Yolbarsbeg'e verir. Daha sonra haber aldığımıza göre, Yolbarsbeg Uygur liderlerine yazılan mektubu vermiştir.

Yolbarsbeg'in gelmekte olduğunu haber alan sabık Genel Sekreter Salis Emireoğlu, tanınmış şairlerden Abdulkerim İntikbayoğlu, Kazak Türklerinin en zenginlerinden Adıl Seksenoğlu'da ona iştirak etmişlerdir. Biz, Osman Batur'u beklemiştik. Fakat onlar daha fazla bekleyemediler. Aileleriyle gittiler. Şimdiye kadar onlardan ha'a bir haber alamadık. Yalnız, biz Hindistana geldikten sonra, Tibet'in merkezi Lasada üç çocuk varmış. Kazak Türklerinden olduklarını duyduk. Hatta bir gün Adıl Seksenoğlu'nun oğlu Alim'in Keşmire geldiğini gördük. Alim'in anlattığına bakılırsa, vaziyet çok fecidir. Alim diyor ki:

«— Bir gün Tibet hududuna yaklaştığımızı anladık ve gece orada konakladık. Gece yarısı, yan yana bulunan üç çadıra ateş edilmeğe başlandı. Bu ça-

dırlarda Salis Emireoğlu, Abdulkerim İntikbayoğlu, Adil Seksenoğlu, Uygur Türklerinden olan Konçu kaymakamı Emin Damulla'lar vardı. Ateş edenler ise Yolbarsbeg ile beraberindeki Çinli askerlerdi. Üç Kazak Türkü ölü veya yaralı olarak yatarken, Emin Damulla koşarak Yolbarsbeg'in çadırına gelir ve «bu ne demek yahu... biz birbirimizi mi öldürecektik» derken, Yolbarsbeg'in büyük oğlu Damulla'nın arkasından vurur. Daha sonra, Yolbarsbeg'in oğullarının da yardımıyla öteki çadırlarda bulunanların hepsi öldürülür.»

Alim'in ifade ettiğine göre, o gün Emireoğlu'nun hanımı da can acısıyla orada ölüyor ve kocasıyla birlikte gömülür. Alim'ler ise, ateş edilirken erzaklık için sürmekte oldukları koyunların arasına saklanırlar, böylece kurtulurlar. Daha sonra civardaki bir dağa kaçarlar. 13 yaşında olan üç çocuktan Alim, cesedlerin sonradan yakıldığını söylemiştir. Çocukların kaçmış olduğunu anlayan Yolbarsbeg ve adamları, takip ederler. Arkalarından ateş açarlar. Bu silâh seslerini Tibetli askerler duyarlar. Üç çocuğun kaçışını ve arkadan da takip edilişlerini görünce, hemen müdahale ederler ve çocukları kurtarırlar. Arkadakilerin silâhlarını da alırlar. Hepsini birlikte Sasa'ya götürürler. Yolbarsbeg, çocukları burada almak ister, fakat onlar kaçarlar. Bu haberi duyan, evvelce Tibet'e gelmiş olan Beyaz Ruslar'ın müdahalesiyle, çocuklar Yolbarsbeg'e verilmez. Babalarına ait paraları da ondan alarak, çocuklara verirler. Daha sonra bu üç çocuk Hindistana gelmişler. Fakat, Salis ve Abdulkerim'in cğulları, komünist propagandasına kanarak, Lasa'daki komünistlerin elinde kalmışlar.

O sıralarda Alim, küçük olduğu için söylediklerinin yanlış olabileceğini düşündük. Bu sebeple Yol-

barsbeg'e mektup yazdık, fakat tafsilat verilmedi. Halbuki Yolbarsbeg'le her zaman mektuplaşıyoruz. Şayet, onları öldüren başka birisi ise, Yolbarsbeg nasıl kurtulmuştu? Bu işi Çinli askerler yapmışsa, Yolbarsbeg neden müdahale etmemiştii? İşte bu suallere, bu gün Formozada, Türkistan umum valisi olarak oturan Yolbarsbeg cevap vermeli. Ben, Alim'in anlattıklarına pek inanmış değilim, amma onlar hakkında başka hiçbir malumat olmadığı için, burada zikretmek zorunda kaldım. Bunun doğrusunu ancak Yolbarsbeg bir açıklama ile izah edebilir? (55)

(55) Burada adı geçmekte olan Yolbars, eski Kumul valisidir. Kendisi aslen Uygur Türklerindendir. Hep Çinlilerle evlenmeyi adet edinmiş birisidir. En son olarak Formozada bulunmuş ve Milliyetçi Çin'in müslüman memleketlerine, bilhassa hür dünyadaki Doğu Türkistanlılara karşı kullandığı siyasete âlet olmuştur. Bundan birkaç sene evvel Formoza'da ölmüştür. Onun maiyetinde olan bir çok Uygur Türkleri ile onun oğulları şimdi de Formoza hükümetiyle beraber çalışmaktadır.

İşte bu Yolbars'ın büyük oğlu, 1968 senesinde Türkiye'ye gelmişti. Onun gelişiyle ilgili olarak 4.4.1968 ve ona bazı prensipsiz kimselerin iltifat göstermesi sebebiyle «ALAŞ ORDA GENÇLERİ» imzasıyla bir bildiri yayınlandı. Bildiri'de:

«... Ama Formoza'da Doğu Türkistanın umumî valisi sıfatıyla ikâmet eden hain Yolbars, elinin kanı kurumadan, katil oğlunu bizleri ziyarete gönderirse, sizleri uyarmayı ödev sayarız.

1950 yılının Şubatında, Tibet'te beraberinde bulunan, kader birliği ettiği, Doğu Türkistan Hükümetinin Genel Sekreteri Kazak Sâlis Emireoğlu, Âlim Abdülkerim İntıkbayoğlu ile şair ve yazar Adil Seksenoğlu'nun çadırlarına gece yarısında başkın yaparak aile efradı ile birlikte katleden ve bu üç değerli zatla Uygur Emin Damolla'nın şahadetine öncülük eden ve şimdi utanmadan bizleri ziyaret etmek eli kanlı cânî Bay Yakup...» denilmekte idi. Daha da ağır ithamlar bulunan bu bildiri dolayısıyla de Yoibars oğlu durumu açıklamadı. Demek itiraf etmektedir.

Merhum Sâlis Emireoğlu'na Sovyet Basını da çatmakta. Mesela, Kazak SSR ilim akademisi tarafından neşredilen eser'de ona iftiralar edilmekte.

Prof. Barnett ise, Sâlis Emireoğlu'nun Doğu Türkistan'daki rolünü eserinde belirtmekte.

OSMAN BATUR KANABAL'DA KALMAK İSTİYOR...

Artık Türkistanda kalıp komünistlerle savaşmakta mana kalmamıştı. Herkes bir an evvel Hindistana varmayı tasarlıyordu. Canımhanın oğlu Delilhan ve diğer iki kardeşi, bizden birkaç günlük mesafede cturan Hüseyin'in yanına gitmişlerdi. Kış mevsimi, sür'atle yaklaşıyordu. Himalayaları geçmek için, mevsimin yaz olması hayati ehemmiyete haizdi. Yoksa, büyük bir tehlike mevcuttu önümüzde. Bu sebeple Alibeg Hakim hazırlıklara başladı.

1950 Ekiminin son günlerinde babam Alibeg Hakim, yanıma üç kişi vererek, bizden bir haftalık mesafede bulunan Osman Batur'a gönderdi. (56) Biz Kızıltas'dan hareketle tam bir hafta geceli gündüzlü yol aldık ve neticede Kanambal dağının yakınlarındaki Makay denilen, kamışlı bir yerde oturan Osman Batur'a geldik. Alibeg Hakim, kendisinin çok sevdiği bir atı da Osman Batur'a yollamıştı. Burada Sultan Şerif ve Canabiller'de vardı. Hepsi uzun zamanlar savaşmış olduğundan, çok yorgundular.

Osman Batur çok eski bir çadırda oturuyordu. Ki böyle bir çadırda, Türkistanın en ufak fakiri dahi oturmazdı. Büyük kahraman, memleketten uzak olmanın ve Canımhan Hacı'yı kaybetmenin üzüntüsü içindeydi... Bizi çok iyi karşıladı, ben de babamın verdiği mektubu kendisine teslim ettim. Okuduktan sonra, yanındaki hanımına «bana gel diyor» diye söyledi. Osman Batur'un çok iri vücudu vardı. Yemek yerken dahi tabancası yanında idi... Birkaç ta-

(56) Benimle beraber Osman Baturu ziyaret etmiş olan Musa Uluçay, şimdi İstanbul'da bulunuyor.

ne de oğlu vardı. Büyük oğlu Şerdiman bizi karşılamış ve «hoş geldiniz» demişti. Osman Batur, Canımhan Hacı'nın oğullarına biraz üzgündü. Çünkü kendisini bırakıp gitmişlerdi. «O benimle olmalı idi. Ben onun babasından sonra babası sayılırım» diyordu. Gerçi Osman Batur haklı idi ama, oturduğu yer düşmana çok yakındı. Bu sebeple buralarda fazla oturmak tehlikeli idi. Burada kaldığımız birkaç hafta içinde Osman Batur, göç için hiçbir hazırlık yapmadı. Memleketten kaçanların buraya geldiklerini, daha da gelecek olanların bulunduğunu, bunun için, biraz daha beklemenin yerinde olacağını söylüyordu.

Osman Batur bir gün bize, bir rüyasını anlattı. Ve dedi ki:

«— Ben galiba bu memleketi terk edemiyeceğim. Eğer vaziyet müsait olursa, geri gidecek ve komünistlerle savaşacağım. Rüyamda da, beyaz bir ata bindim ve üstümde de beyaz bir elbise vardı. Memlekete geri dönüyordum. Yemyeşil bir tepenin başında bulunan beyaz çadıra girdiğimde, Canabil de bana yakın bir yerde bulunuyordu».

Nihayet biz gidecek olduk. Fakat Osman Batur bizimle gelmiyordu. Babama bir melktup yazdı ve vaziyete göre hareket edeceğini, bir müddet sonra da oğlu Şerdimanı göndereceğini söyliyerek teşekkür ediyordu... Bizi, dışarıya kadar kendisi uğurlamıştı. Oğlu Şerdimana bakarak «biz ihtiyarladık. Yani ben ve Alibeg Hakim. Canımhan yakalandı. Şimdi sıra sizin. Delilhan, Hamza ve sen uçunuz, kurtarınız şu vatani.» Şerdiman birşey diyemedi, güldü. Osman Batur hemen arkasından «siz gene birşey yapamazsınız. Bir şeyler yapabilirsek, gene biz ihtiyarlar yaparız» demişti.

Doğu Türkistan ve hatta umum Türkistanın bir numaralı kahramanı Osman Batur'la bu son görüşmemiz olmuştu. Sultan Şerif ve Kaben de bizimle beraber geldiler. Tajinor'a geldiğimizde onlar burada Hüseyinin yanında kaldılar, biz de bir gün sonra Kızıltas'a geldik. Babam, Osman Batur'un gelmeyişi-ne çok üzüldü.

YAZ'I BEKLIYECEKTİK...

Artık memleket hudutları haricindeki Kazak Türkleri üç ayrı yerde oturuyorduk. Osman Batur ve Canabiller Kanambal - Makay'da, Alibeg Hakim Gas gölde, Sultan Şerif, Delilhan ve Hüseyin de Tajinorda... Herkesin bir düşündüğü vardı. Biz de yaz'ı bekliyorduk. Havalar ısınınca Tibet'e doğru hareket edecektik. Tajinorda oturanlar, Şinhay ve Kansu eyaletlerine adamlar göndererek, giyim için kumaşlar ve etten mada çeşitli yiyecekler temin edebilmişlerdi. Biz ise bunu tehlikeli bulmuştuk. Halbuki, komünistler ilk seferde iyi muamele etmişler ve onları aldatmışlardı. İkinci teşebbüsde ise, gidenleri geri çevirmedi. Tevkif ettikten sonra, Tajinora, Makay'a ve bize de aynı günde hücum ettiler.

OSMAN BATUR ESİR DÜŞÜYOR...

1 Şubat 1951 tarihinde Şinghay vilâyetinden çıkan askerler, Tajinor'a gelirken, Sağlık-Şareşenden çıkan kuvvetler de bize hücum etmişlerdi. Aynı gün Kansu eyaletinden gelen komünist kuvvetleri de aniden Osman Batur ve Canabilin evini basmışlardı. Nöbetçilerin dalgınlığından istifade eden komünistler, Osman Batur ile Canabil'e gece uyurlarken hü-

cum etmişlerdi. Evvela Canabili yakalamışlar, fakat Canabil yine de birkaç Çinli öldürmekten geri kalmamıştı. Elleri bağlı olarak götürülürken, bir fırsatını bulmuş ve ipleri çözerek, hemen yanındaki Çinli'yi boğazlamış ve silâhını alarak diğer askeri öldürmüş ve geridekilere ateş etmeğe başlamıştı. Fakat sürü halindeki askerlerden kendisini kurtaramadığından az sonra vurulmuştu. Böylece Canabil fazla işkenceye maruz kalmadan ölmüş oldu...

Osman Batur'un kaldığı evin yanında bir göl vardı, suyu buz tutmuştu. Her zaman olduğu gibi, bu defa da evinin kapısında bir at hazır bulunuyordu... Evinin çok yakınlarına gelen komünistlere karşı makineli tüfekle hemen ateş açan Osman Batur, kısa bir müddet etrafa ölüm saçmışsa da, neticede çokluk karşısında vaziyeti tehlikeye düştüğünden atına atlayıp uzaklaşmıştı. Oğulları, babalarının kaçması için büyük bir gayret sarfediyorlardı. Osman Batur buzlu gölü geçtiği bir sırada, yaman bir nişancı olan büyük kızının da ateşe başladığını ve onun arkasından da küçük kardeşinin koşmakta olduğunu görür. Ateş içersinde kalan yavrularını kurtarmak gayesiyle tekrar geri döner ve kızlarını ata bindirerek, uzaklaşırken atın ayağı kayar ve hep birlikte düşerler. Bu sırada, çemberi iyice daraltan düşman askerleri Osmanı diri yakalamak için harekete geçerler ve onun tekrar ata binmesine meydan bırakmadan, her şeyini Türkistanın istiklâline feda etmiş olan büyük kahramanı yakalarlar.

Büyük kahramanın oğulları, yakalanmadan Türkistana dönmüşler ve Altay dağına çekilmişlerdi. Urumçi radyosu, onların 1951 yılına kadar henüz yakalanmadığından bahsetmiştir.

Osman Batur, düşman eline geçtiğinden itibaren işkenceye maruz kalır. Arkasına büyük ve ağır demir bağladıklarından, zorlukla yürütüyorlardı. Böylece yakalandığı Makay'dan Tungkana kadar yaya götürüldü. Urumçi'de yüzünü gözünü boyadılar, ellerini arkaya bağladılar ve sokaklarda dolaştırdılar. Halk'a zorla tesir ederek, bu büyük kahramanın yüzüne tükürttüler.

Osman Batur ve Canımhan'ın yakalanması bütün memlekette büyük bir üzüntü yaratmıştı. Bu sebeple eski silah arkadaşı Süleyman Batur onun arkasından şu şekilde bir destan yazmıştır.

Batı erim Osman ay,
Taqdırdın munday qosqanay.
Qacımas Qayıtbas sabazdı,
Cazımın Carı Tosğanay
Qaşanğını aşıp en bolip carıq aspad ay.
Türkten endi tuvarma,
Kek alatın düşmannan enretip Osmanday.
Kim qarsı tutar düşmanğa,
Meydan tartıp li cıl tize bükbey Osmanday.
Medev edin qalqına,
Cavdan şığık sasganday.
On san min men calğiz bayqasar,
Osmanday kim casqanbay.
Cay tuskendey capirip
Düşmanı odan qaşqanday.
Baqtın taydı ALAŞİM
Arsın qulap Osmanday
Qul qıladı düşmanın endi Qazaq casqanbay.

Takdirin böyle yaptığı
Kahraman erim, Osmanım
Yıpratmaz, çekinmez münevverdi.
Yazımın kaderi durdurdu.
Karanlığı açmıştın, aydın sema gibi
Türk den şimdi doğar mı
Öç alacak düşmanı ağlayıp Osman gibi.
Kim karşı durur düşmana,
Meydan çekerek 11 sene diz bükmezden Osman
gibi.
Teselli edin halkına düşmandan çıkararak şaşırdı-
ğında.
Onbinler ile yalnız, mücadele eder.
Osman gibi kim çekinmeden.
Şimşek düşmüş gibi yıkarak, düşmanı ondan ka-
çacak gibi
Bahtın kaydı ALAŞ'ım.
Büyüğün yıkılarak Osman gibi
Köle yapar düşmanın şimdi Kazak senden çekin-
mezden.

URUMÇİ YAKINLARINDA AYAKLANMA

Osman Batur ve Canımhan Hacı'lar yakalanıp işkenceye maruz kalırlarken, türlü baskılardan nefret eden Urumçi'deki Kazak Türkleri de ayaklanmışlardı. Başlarında Orazbay Alioğlu bulunuyordu. Çok kalabalık olarak ayaklanan Kazak Türkleri 1950 senesi yaz aylarında çetin savaşlar yapmışlardır. Osman Batur ve Canımhan Hacı yakalanmadan evvel, onlara Kumul'da iştirak etmek istemişlerse de, buna muvaf-

fak olamamışlardı. Bu sebeple, Şumişbay Darası denilen dar geçitte yaz'ı geçirmişler, fakat sonbaharda karşılarına çıkan düşman askerleri karşısında fazla dayanamıyarak, büyük kayıplar vermişlerdi. Bu baskından kurtulabilen bir kısım milliyetçi, sağda solda sabote hareketlerine geçerek, Urumçiye kadar yaklaşmışlar ve bu arada Canımhan Hacı'nın esir edildiğini öğrenince, hemen bırakmaları için Çinlilere adam yollamışlardı. Çinliler, «teslim olun» şeklinde cevap verince etrafta bulunan ormanları ateşe vermişler, gözlerine ne görünürse yakıp yıkmışlar, düşmana dehşet salmışlardı. O zannanlar Urumçi'deki İngiliz konsolosu Mr. George Fox Holmes, bu yangınların büyüklüğünden bahsetmiştir. (57)

Orazbay Alioğlu'nun idaresindeki bu grup Alibeg Hakim'in gittiği yoldan geçmek için Kurukdağa kadar gelmişlerse de, düşmanla karşılaşmışlar ve kayıplara uğramışlardır. Urumçiye dönerken de 24 Mart 1951'de Urumçiye getirilerek kurşuna dizilmişlerdir. Böylece ayaklanma komünistlerin ağır basmaları neticesinde semere vermemişti. 100 bine yakın kayıp veren Doğu Türkistan Kazak Türkleri büyük sefaletе düşmüş ve eskiden dilencilik nedir bilmezken, sokaklarda sefil olarak dolaşan Kazak Türkleri görünmüştür.

BİZE HÜCUMLAR

1. Şubat. 1951 tarihinde Osman Batur'a hücum edildiği gün binlerce kilometre uzakta bulunan bizlere de düşman saldırmıştı. Gayeleri Alibeg Hakim'i de aynı günde yakalamaktı. Biz Gaseöl'ün Temirlik

(57) İngiliz Konsolosu George Fox Holmes, bunları 1954 senesinin sonuna doğru, Salihli'de ziyaretimize geldiğinde anlatmıştır.

denilen bir yerinde oturuyorduk. Düşman gelir diye bir korkumuz yoktu. Fakat buna rağmen nöbetçi di-kiyorduk. Türkistan Kazak Türkleri için talih-siz bir gün olan 1 Şubat tarihi, bizim için bir özellik taşı-mı-yordu. Hiçbir şeyden haberimiz yoktu. Osman Ba-tur'un başına gelenlerden habersizdik. Develerimiz, koyunlarımız Gasgöl'ün batı kesiminde bulunuyor-du. Yalnız atlarımız Aral denilen Gasgöl'ün bir ada-sında idi. Bunları da uzun zamandan beri görmüyor-duk.

İşte o mühim gün, babam atları gidip görmemi söylemişti. Sabah tüfeğimi alıp erkenden yaya ola-rak evden çıktım. Yolda birkaç Ceylan avladım ve arkadaşım Ahmetlerin evine geldim. Vakit akşamdı. Etraf yavaş yavaş kararıyordu. Ay çıkmıştı. Bir de baktık ki, batı taraftan büyük kırmızı bir cisim yer-den havalanmış ve etrafa ışık saçarak sönüvermişti. Bunun ne olduğunu anlayamadık ve yıldız kaydı zan-nettik. Bu şekilde düşünürken, ansızın yanımıza bir atlının yaklaştığını gördük. Gelen düşman değildi. Gasgölde bulunan grubun imamı Nur Mohammed idi. Karanlıkta yüzünü göremiyorduk. Buna rağmen heyecanlı olduğu meydandaydı. Bize, düşmanın üç koldan yaklaşmakta olduğunu nöbetçilerin gördüğü-nü söyledi. Motorlu ekip Türkistan — Şinhay otomo-bil yolu ile geliyormuş. Atlılar da Tasgöl üzerinden. Demek ki, bizim havada gördüğümüz şey, düşmanın işaret fişekleri imiş meğer. Nur Mohammed de de-velerini aramaya çıkmış. Etraf karanlık olduğu için birşeyler görünmüyordu. Zaten Gasgöl'ün tuhaf bir hali vardır. Hava azda kararsa, görüş hemen azalır. Ben şaşırdım. «Ne yapayım, atları görmeğe gideyim mi» diye sordum. Nur Mohammed, «babam belki bir

adam gönderir» dedi ve acele olarak yanımızdan ayrıldı.

Temirlik'e otomobillerin gelebilmesi imkânsızdı. Fakat buna rağmen düşman yaklaşıyordu. Meğer, otomobil dediğimiz şeyler, tanklarmış. Evvelâ onlar ve arkadan da kamyonlar geliyorlarmış. Vaziyet çok tehlikeli idi. Bulunduğum, yerden bizim tarafa baktığımda, göğe yükselen ateşler gördüm. Demek ki, bizim grup kaçıyordu. Sanki Gascöl yanıyordu. Düşman'ın atlı birlikleri, ön taraftan önlerini kesebiliyordu... Ahmet de koyunlarını bırakmış ve karısını alarak kaçmıştı. Kafilenin bütün atları bu tarafta idi. Bunları kurtaramazsak, halimiz feci olacaktı. Derken, babamın gönderdiği adam geldi. Yaya yürüyordu üstelik, çok tecrübesizdi. İkimiz de atların bulunduğu adaya doğru yürümeye başladık. Bu sırada tanıdık birinin devesini bulduk ve ona bindik. Önümüze buzlar çıktı. Hava çok soğuktu. Yolu şaşırdık. Düşmanın bizi bulması çok kuvvetliydi. Ayak sesleri işittik. Hemen saklandık. Bir de baktık ki, bu gelen adam Adambay Savaş idi. Babam tarafından gönderilmiş. Söylediğine göre, düşman yakaladığı bir çobandan, bulunduğumuz yeri öğrenmiş. (*)

Yolu şaşırdığımızdan, o buz gibi ayazda bir gecemizi geçirdik. Ertesi günü Adambay'ı bir tepenin üstünde röbetçi bıraktık ve biz adaya doğru ilerledik. Atlar kamışların arasında duruyordu. Teker teker çıkarmanın imkânı olmadığı için, havaya bir el ateş ettim ve böylece hepsi dışarı çıktılar. Adadan uzaklaştığımız sırada Adambay ateş etti. Bu «düşman var» demektir. Derken önümüze bir atlı çıktı. Bu yi-

(*) Adambay Savaş şimdi İzmir'de bulunmaktadır.

ne babamın yolladığı Sabihan Pınar (**) idi. Bizi aramağa gelmiş. Babam hem atların kurtulmasını istiyor ve hemde bizim sağ-salim dönmemizi arzu ediyordu. Takirbastav denilen yere geldiğimizde, deve üstünde bize doğru ilerleyen bir adam gördük. Meğer bu da Şehrazat imiş (***). Bize bütün kafilenin kurtulduğunu ve atları almak için yardıma geldiğini söyledi.

Esas grup, Kumsu yolu ile dağa çıkmıştı. Biz ise başka tarafta kalmıştık. İki gündür yemek yememiştik. Atların semerleri de olmadığından çok yorulmuştuk. Kar vağıyor ve şiddetli bir fırtına esiyordu. Düşmanın, bizi ve esas grubu takip edeceğine esas nazarı ile bakıyorduk. Gecenin karanlığında atları sürmek çok zor oluyordu. Üstelik, Himalayaların eteklerine tırmandıkça, düşman kadar tehlikeli olan ve IS (****) denilen fena havaya yaklaşıyorduk. Sabah olunca iki kısma ayrıldık. Birinci grup atlarla birlikte Himalayalara tırmanacak, diğer grup da esas kafilenin ve düşman olduğu tahmin edilen yere doğru ilerliyecekti. Esas kafiye bulunduğu zaman, bize haber verilecekti. Aradan yarım saat geçmişti. Biz dağa tırmanıyor ve yükseldikçe yükseliyorduk. Bu sırada bir silâh sesi duyduk. Arkadaşların düşmanla karşılaştığını zannettik. Daha sonra kalabalık bir grubun bize doğru yaklaşmakta olduğunu görünce, ateşe başladık.

Fakat iyi ki, bir kaza olmadı, zira bunlar bizim esas grubun adamlarıymış... Silâhı da bizim kafiye-

(**) Sabihan Pınar, bugün İstanbul'da Zeytinburnu'da oturmakta. Üçü lise'de okuyan beş çocuğu var.

(***) Şehrazat, şimdi, «Şirzat» adını almıştır. İzmir'de Balçova'da oturmaktadır.

(****) «IS» yüksek râkım'daki havasızlıktan ileri gelmektedir.

den biraz ayrılan iki kişi atmış. Böylece, herkes atlara kavuştu. Meğer düşman, akşam yağan karlar sebebiyle esas grupun izini kaybetmiş.

DüşMAN ELÇİ GÖNDERİYOR

Hepimiz Kumsu'da toplanmıştık. Aramızda Musa ve Akiler ile birkaç aile eksikti. Birkaç gün evvel ava çıkmış olan Takiman Batur ile Zeynullah Reisoğlu Safakay Baykonakoğlu da yoktu. Kafilenin ilerlemesi lâzımdı. Kış'ın bu müthiş soğuk günlerinde Himalayalar gibi korkunç bir dağa tırmanmak, geri lme ęitmek demekti ama, buna mecburduk. Düşmanın kırışunu altında ölmektense, dağın fena havası IS de ölmeği tercih ediyorduk

3 şubat 1951 tarihinin akşamında, nöbetçiler bir yabancıyı yakalayıp getirdiler. Bu bir «Uygur» du. Düşman tarafından elçi olarak gönderilmişti. Elinde General Lukaming'in Alibeg Hakim'e yazılı bir mektubu vardı. Düşman askerlerinin kumandanı bu mektubunda şöyle yazıyor :

«Alibeg Hakim, kurtulamazsın, kaçaçağın yer kalmamıştır. Tibette de askerimiz var, teslim ol... Seni affettirmeğe gayret edeceğim. Etrafındakileri boşuna ldrmemize sebep olma. Bize gelecek olurlarsa, ellerine beyaz bayrak alsınlar...» Bu tamamen bir tehditti.

ALİBEG HAKİM KAFİLE İLE BİR KONUşMA YAPIYOR...

Artık memleketin tam hududuna gelmiştik. Vatanı «Elveda» diyeceğimiz yer burası idi. Buradan hareket ettikten sonra sağ kalacağımız da şüphe ya-

ratıyordu. Göbi çölünden yüz misli daha tehlikeli bir yerde bulunuyorduk. İşte bu sebeple, Alibeg Hakim, kafiylede herkesle teker teker temasa geçmeğe başlamış ve vaziyetin ciddiyetini izaha çalışıyordu. Kimi ağlıyor, kimisi üzülüyordu. Babam bir ara beni de yanına çağırarak: «Bak oğlum sen daha gençsin, belki geri dönersen seni öldürmezler, ama benim için hiçbir şey değişmez. Buradan kurtulup kurtulamıyacağımız şüpheli. İyice düşün, karar vermekte serbestsin» dedi... Evvelâ şaka yapıyor zannettim, sonra işin ciddiyetini kavradım ve «seninle öleceğim» diyerek yanından kızgın bir şekilde ayrıldım. Zira, beni komünistlerin eline gönderecekti... Daha sonra anladık ki adam bunu çok evvelden düşünmüş ve iyice zihin yormuş ve haklıymış. Diğer kardeşlerime de aynı şeyleri söyledi. Fakat hiç birisi kabul etmedi...

Alibeg Hakim bu işi o kadar çok ciddiye almıştı ki, bütün adamlarına aynı şeyleri soruyordu. Bazıları, onu siyaset yapıyor ve komünistliğe temayülü olanları tesbit ediyor zannediyordu. Ama o, hiçbir Türkistan Türk'ünün komünist olamayacağını herkesten çok iyi biliyordu. İçimizde tek Uygur Türk'ü olan M. Turdu Karın'ı dahi çağırılmış ve onun da niyetini anlamak istemişti. Turdu, «bunu bana nasıl sorabilirsin, «asla dönmem» demiş ve ağlamıştı. Alibeg Hakim, ileride önlerine çıkacak olan zorlukları bildiğinden, bu tür-lü hareket etmekte haklıydı. Zira çok büyük ve mühim bir mesuliyet yükleniyordu. Herkesi kendi rızasına bunun için bırakıyordu... Kurtulma şansı pek azdı... Alibeg Hakim şöyle diyordu: «Ben başladığım yolda yürüyeceğim, bu yolda ölmeğe razıyım. Siz kendiniz düşünün, taşının. Sonradan bize Alibeg Hakim sebep oldu demeyin...»

Bu konuşmaları müteakip aramızdan ancak yüz kişi kadar bir grup dönmeğe karar vermişti. Böylece Alibeg Hakim, General Lukaming'e bir mektup yazarak elçiye vermişti. Alibeg bu mektubunda: «Sen benim teslim olmamı istiyorsun. Ben hayatta iken bu imkânsız. Ben hayatta komünizme asla baş eğmeyeceğim. Tibette askerlerin varsa, bu bizim için birşey ifade etmez. Ben teslim ol teklifinizi red ediyorum. Bana vaad etmiş olduğun iyi muameleyi, bu sana inananlara göster...» demişti...

Her iki taraf da ağlaşıp ayrıldık. Zira hepimiz ölüme gidiyorduk. Kafitemiz üç yüze yakındı. Düşman her an bizi takip edebilirdi bu sebeple, acele etmemiz gerekiyordu. Ama bu da imkânsızdı. Daha şimdiden Himalayaların is denilen fena havası zorluklar çıkarmağa başlamıştı. İstikametimiz Esekbatı geçidi idi.. Kar durmadan yağıyordu. Rüzgar ise hiç kesilmeden bütün şiddetiyle esiyordu... Öne ve arkaya nöbetçiler koyarak bu fırtınaya karşı yol alıyorduk... Düşman'ın her an saldıracağını biliyorduk. Çünkü, onların kışlık elbiseler ve tanklarla 5 bin kişilik bir kuvvet halinde peşimizde olduğunu öğrenmiştik.

HASTALIKLAR BAŞLIYOR...

6 Şubat 1951'de, meşhur Böke Batur'un kardeşi Şöke Batur'un mezarlığı olan Esekbatı'ya yaklaşmıştık. Göçümüz yeni başladığı halde, kafilenin durumu hiç de iyi değildi. Bu yüksek geçidi geçtiğimiz gün 70 kişi hastalanmıştı. Bunların çoğu çoluk çocuktu. Aralarında yaşlılar da vardı. Gece geç vakit bir yere konaklayıp yemek yemek istedik. Ateş yakmak için bütün Himalayalarda olduğu gibi burada da tek bir ağaç yoktu. Yabani mandaların tezeklerini toplamak-

tan başka çare yoktu. Bunları da karlar arasından bulmak pek kolay bir iş değildi. Belki de buralarda tezek yoktu... Hastaların çok acı çektiklerini duyuyorduk. Fakat henüz ölüm gözükmüyordu. Daha evvelce Elishan Batur ile Pakistana gelmiş olduğundan, buralarını gayet iyi bilen Hasan Batur, bu hastaların ölümden kurtulacağını hiç de ümid etmediğini söylüyordu.

Burada iki gün kaldık. Bunu da sırf hastaları dinlendirmek gayesiyle yaptık. Hastalar için doktorumuz yoktu. Olsa da ilaç nereden temin edecektik? Herkes kendi hastasına bakıyor, aklı erdiği kadar yardıma çalışıyordu. Buralarda tecrübeli olan Hasan Batur, bunların alelade bir hastalık olmadığını, Himalayaların meşhur havasızlığından mütevellit bir hastalık olduğunu söylüyor ve insanın nefesini açabilecek birşeyler yapılması lâzım geldiğini anlatıyordu. Bunun içinde «insan sidiği» nin bu türlü hastalıklara biraz iyi geldiğini söylemişti. Yaşamak için her şeye katlanmak lâzım geldiğinden, hastalara sidik verildi. Bunu çok içenler iyileşti. Fakat ekseriyeti öldü.

Esekbati ovasından hareket etmiştik. Zaten burada iki gün kalmamız hata idi. Düşman her an gelebilirdi. Hastalarımız yine çoğalmıştı. Ama ölen yoktu. İki gün yol aldık. Mın Bulak denilen yere geldik. Burada öyle bir rüzgar vardı ki, asla tarif edilemez. Buna kasırga demek daha iyi olacak. Bayırların arasından yürüyorduk. Şayet açıklığa çıkarsanız, sizi derhal havalandırıp sağa sola fırlatır. Günün 24 saatinde hiç durmuyor... Mın Bulak denilen bu bayırda tam bir hafta kalmak mecburiyetinde kaldık. Bu çok tehlikeli bir şeydi ama, mecburduk. Hastalarımız ölmeğe başlamışlardı. İlk olarak bu günkü Ömer Çobanoğlunun kardeşi Mağaday ölmüştü. Hiç hasta fi-

lan değildi. Bir gece ölü bulunmuştu. Onu gömerken diğer hastaların vaziyet aldığını gördük. Zira hepsi şişmişti. O kadar büyümüşlerdi ki, insan rüyasında görse korkardı.

Onlara elimizden geldiği kadar yardım ediyorduk. Çünkü ilerde biz de aynı şekilde hastalanabilirdik. Bu hastalık o kadar korkunçtu ki, bu gün düşünürken bile insan gayrı ihtiyari ürperiyor. Bir gün Alibeg Hakim'in Göbi çölünde kaybolan ağabeysinin oğlu Kapan hastalanmıştı. Babam bu çocuğun ölmemesi için elinden geleni yapıyordu. Bu arada ayı'nın safra kesesinin de iyi geleceği söylendi. Hemen ayı avına gidildi. Mandanın safra kesesini getirdiler. Sanki bunlar büyük bir kurtarıcı idi...

Zavallı Kapan'nin kurtarılması için her şey yapılmıştı. 14 yaşında olmasına rağmen o kadar büyümüştü ki, sadece bir ayağı çuval gibi şişti. Çocuğun her tarafı delinmeğe de başlamıştı. Buralardan su akıyordu. Böylece hem hasta ve hem de bizler işken-çe çekiyorduk. Bütün hastalar aynı şekilde şişiyordu. Bu vaziyet, ilerlememize de mani oluyordu. Çünkü onları taşımak da başlı başına bir mesele idi. Dövelerin üstünde, patlıyabilirlerdi. Kapan nihayet bir gün öldü. Onun cenazesine hazırlanırken, başka ölüm haberleri de geldi. Hamza'nın da hanımı vefat etmişti. Aşağı yukarı her gün iki üç kişi ölüyordu. Bu durumdan korkuyorduk... Ölenleri gömmek de ayrı bir hünerdi. Toprak çok sert olduğundan kazılmıyordu. Zaten kazmak için bizde takat da kalmamıştı. Hava-sızlıktan olacak zannederim, çabuk konuşmak da mümkün olmuyordu. Gömülen cesedteri, aylar çıkırıp yiyordu... Bu da bize ayrı bir ıstırap veriyordu. Buna bir çare bulduk. Yabani mandaların başını me-

zarların başına koyuyorduk. Zira, ayı bu mandalardan korkar ve her gördüğü yerde kaçarmış.

Mın Bulak'da sidik içmek o kadar adet olmuştu ki, başı ağrıyan sidik içiyordu. Hapşırın sidik alıyordu. Buna da sebep, hastalığın ilk anlarında sidiği çok içenler, kurtuluyordu. Hastaların içmesi için hazırlayıp soğusun diye bıraktığımız sidikleri içen koyunlar derhal ölüyorlardı. Demek ki o kadar zehirli şeylermiş...

Ben yine atlara bakıyordum. Yardımcım da yoktu. Memleketten getirdiğimiz bu zavallı hayvanlar da her gün azalıyordu. Himalayaların fena havası, bunlara da iyi gelmemişti. Pek iyi yürüyemiyorlardı. Bir gün atları otlatacak yer bulduk. Onlar yayılırken, arkadaşımınla birlikte çadıra döndük. İkimizin de başı ağrıyordu. Çadır önünde arkadaşın babasını gördük. Oğlu'nun hatırını sordu. O da başı ağrıdığını söyleyince, hemen faaliyete geçti. Sidik aramağa başladı. Ben buv aziyeti bildiğimden, eve geldiğim zaman birşey söylemedim. Babam «hastamısın» dedi. İsrar edince, «istersen atları gidip getireyim» dedim ve oradan ayrıldım. Niyetim sidik içmemektir. Esasında bu yaptığım doğru bir şey değildi.

DÜŞMAN BİZİ BULAMIYOR...

Perişan bir vaziyette Mın Bulakda otururken, düşman askerleri de bizi arıyarak, Gas gölden buraya kadar gelmişti. Fakat, Mın Bulak geçidine geldiklerinde, şiddetli fırtınada izimizi kaybetmişlerdi. Bir gün nöbetçi olan Mördühan, düşmanın yaklaşmakta olduğunu bildirdi. Herkes savaşa hazırlandı. Buralarda savaşmak iki taraf için de pek kolay olmayacaktı. Bir müddet sonra, çarpışmaya gidenler geri döndü-

ler. Çünkü düşman da rüzgârın şiddetine tahammül edememiş geri dönmüştü. Biz, bayırların arasında oturduğumuz için bizi görememişlerdi. Zaten burada 10 metre ilersini seçmek kolay olmuyordu. Şayet biz düşmanı takip etseydik, onları toplu olarak mahvedebilirdik. Çünkü onlar değil iyi havada, böyle havalarda hiç at üzerinde duramazlardı. Fakat bizim de takatımız yoktu.

MİNBULAK'DAN HAREKET...

Her yerde bir manda başı görünüyordu. Bu mezarların bulunduğu delildi. İşte bu mezar içerisinde Mınbulak'ı terk ediyorduk. Karşımızda Kermetas geçidi vardı. Himalayalara uğramak talihsizliğine sahip olanlar için burası hakikaten tüyler ürpertici, dehşet bir yer idi.... Bereket ki, henüz atımız ve devamımız tükenmemişti. Rüzgar, karla birlikte o kadar çok esiyordu ki, zorlukla ilerliyor, birbirimizi güç görebiliyorduk... Nihayet akşama doğru bir yere geldik ve konakladık. Burası tamamen taş ve soğuktan müteşekkildi. Karlar arasında bir ot gördüğümüz zaman ayağımızla kazıyor ve buradan tezek çıkarıyorduk. Ayaklarımızda çarık vardı. Ayakkabılarımız Gas gölde tükenmişti. Karlarda çarıktan su geçiyordu, ama devamlı halde yürüdüğümüzden bir şey anlamıyorduk.

Deve'lere Cabıv denen şeyleri giydirmiştik. Rüzgar, dikkatli davranmazsak hepimizi havaya uçurabilirdi. Her göçtüğümüz yerde birkaç ölü gömüyorduk. Burada da Hamza'nın bir küçük kızını gömmüştük. Günler geçtikçe, tehlike artıyor, korkunç hadiselerle karşılaşılıyorduk. Ancak, içimizdeki «Hürriyet» imanıdır ki, bizi bu kadar eza ve cefalara katlandıra-

biliyordu... Yoksa, çektiklerimiz tahammül edilir cinsten değildi... Atlarımız sanki beyinlerinden kurşun yemiş gibi aniden yere düşüp ölüyorlardı. Kuyruklarını aşağı - yukarı sallamağa başladıkları zaman, onların hastalandığını derhal anlıyorduk. Her zamanki gibi önde giden Alibeg Hakim'in yanında Birgünü Kaynaş vardı. Atı çok sağlamdı. Yol alırken bu atın birden bire yere yuvarlandığını gördük. Fakat Kaynaş, buna üzülmemişti. «Zararı yok, benim gibi yürüyenler de var» demişti.

Karların altında ilerliyerek, günlerimizi geçiriyorduk. Bu göçlerin sonu yoktu. Daha ne kadar yol alacaktık, bu da belli değildi. Sabuncugöl denen bir yere geldik. Daha evvelce buraları geçmiş olan Hasan Batur böyle diyordu... Buraya geldiğimizde, içimizde hasta olmayan yoktu. Alibeg Hakim'de hastaydı. Herkes onun hastalığından korkuyor, geçmiş olsuna geliyordu. Zavallı M. Tardu Karı, onun yanında kalıyordu. Boyuna ağlıyordu. Nihayet iki gün sonra Alibeg Hakim iyileşti. Buralarda hastalandıktan sonra iyileşmek de çok nadir görülen bir şeydi.

Önümüzde büyük bir dağ vardı. Buna Buğadavan derlermiş. Bu dağa doğru ilerlerken, arkamızdan iki kişinin geldiğini gördük. Bunlar Tajinor'dan geliyorlarmış. Eskiden bizim kafileyeye mensup olup yolu şaşırarak bu adamları yanımızda görmek, bizim için bir yenilik oldu. Zira çoktan beri insan yüzü görmemiştik. Bunlar bize Osman Batur'un yakalandığını haberini vermişlerdi. Zaten hayattan pek ümidi kalmamış olan bizlerde bu haber çok fena tesir yaptı. Maneviyatımız tamamen kırılmıştı. Bu iki şahıstan birisi hastalandığı için bizim yanımızda kaldı. Diğerini ailesini bulmak için tek başına o cehennem yollardan geri döndü...

Hızlı yürüyecek takatımız kalmamıştı. Yaya gelenler çoğalmıştı. Hava müsait olmadığından, seri iş yapmağa imkân yoktu. Sabahları bir birimize «günaydın» demek için, birkaç nefes alır ondan sonra konuşabilirdik. Hızlı bir şekilde yere oturup kalkmada kolay değildi, yoksa insan nefes darlığına uğruyordu. Buralardan sağ salim kurtulmak, kimsenin aklından geçmiyordu. Her çadırda bir hasta vardı. Ölüm de her evde mevcuttu. Boğadavan dağına yaklaştığımız bir yerde, gece annemin ağladığını duydum. Sorduğum zaman, küçük kız kardeşimin öldüğünü söyledi. Bütün kardeşlerde sevgi aynı olur ama, ben bunu çok daha fazla seviyordum. Babamda üzülyordu ama, belli etmiyordu. Annem bana kızgındı. Çünkü ben o akşam ölen kardeşim Nur Kemal'e «niçin sidiği çok içmiyorsun, çok içmezsen ölürsün ve cesedini de buralardaki aylar yiyecek» demiştim. Halbuki ben onu sevmediğimden değil, bilakis çok sevdiğim için, ölmemesini arzuladığımdan bu lafları etmiştim. Zavallı kardeşim, sidik pistir diyerek içmemişti. Annem de bana «dediğin oldu, sen öleceksin dedin o da öldü» diye dargın dargın bakıyordu.

Kardeşimin cesedini buraya gömsek, aylar yiyecekti. Onun için yanımızda dört gün taşıdık. Zira, buralarda yabani manda yoktu. Ölü evladı taşımak pek kolay bir şey değildi, ama buna mecburduk. Tam Boğadavan'ın dibine gelmiştik. Bu gün bu dağın en yüksek yerinden geçecektik. Grupun bir kısmı, istirahat etmek için burada kaldı, biz ise cesedi bir an önce gömmek için yer arıyorduk. Bu sebeple durmadan yol aldık. Rüzgâr fırtına ve kar iliklerimi-

ze kadar işliyordu. Dağın başına gelmiştik. Buralarda kar yoktu. Çünkü fırtına karı aşağılara atıyordu. Bir devemiz IS hastalığından ölmüştü. Bu günlerde bir devenin ölmesi demek insana candan bir arkadaş kadar keder veriyordu.

Yürümekten, ayaklarımızın altı şişmiş ve kısmen patlamıştı. Bir de üstelik adalelerimizde sinir düğümlenmesi oluyordu ki, bu bir felaketti. Bağırmamanın imkânı yoktu. Bütün gün yürüyen ve zayıflayan insanların baldırında böyle sinir düğümlenmesi olurmuş. Taş üstünde yatıyorduk. Üzerimize de boyuna kar yağıyordu. İnsanın ilk üşüyen uzvu ayağı oluyor. Bu üşüyen ayağı kendinize doğru çekerseniz, baldır sinirleri işte o zaman düğüm yapar ve müthiş bir surette acı çektirir. Bu iniltiler sebebiyle, kimseyi uyku tutmazdı.

Geceyi bu şekilde acılarla geçirmiş, sabaha kavuşmuştuk. Biraz ilerimizde, bizden önde bulunan kabileyi gördük. Onlarda geceyi burada geçirmişler. Neyseki onların üstlerine örtecek şeyleri varmış... Sabah zorlukla yakacak bir şeyler bulduk ve sıcak bir şeyler içtik. Fakat sakın çay içtik zannetmeyin. Zira bir seneye yakın bir zaman var ki, çay'ın yüzünü görmedik. Bu içtiğimiz, kaydattığımız et sularından başka bir şey değildi. Koyunların yenecek tarafları kalmamıştı. Fakat, bizim memleketin koyunları ile Gas göl koyunları arasında çok fark vardı. Bizimkilerin kuyrukları büyük ve yağlı oluyordu. Diğerleri ise sivri kuyruklu idi. Bu sebeple koyun etinden ziyade Kulan eti yemek daha faydalı oluyordu. Bu sebeple buralarda Kulan ve başka hayvanlar avlıyorduk.

Dört gün evvel ölen kardeşim Nur Kemal'in cesedini hâlâ gömmemiştik. Ertesi günü ot bulunan bir

yere geldik. Burada bir tepenin üstüne mezar kazıp kardeşimi gömdük ve mezarın başına da kesilmiş bir yabancı manda başını koyduk. Üçüncü çocuğunu kaybetmenin acısıyla ağlayan annem, çok üzülüyordu. Hafız M. Tardu Karı anneme «evladın şehiddir, ağlama» diye teselli ediyordu. Annem de «nasıl olur, o harpte ölmedi ki şehid olsun» diye kızgın kızgın cevap veriyordu. Hafız M. Turdu da «Biz niçin bu yola çıktık, niçin bunlara katlanıyoruz. Elbetteki, Allahı inkâr eden komünistlerden nefret ettiğimiz için. Şu halde değil insanlar, bize vasıta olan, bizleri taşıyan şu hayvanlar dahi öldüklerinde şehittirler.» diyordu.

Nur Kemal'in mezarına yakın bir yerde geceledik. Ertesi gün Sabihan Pınar, çok sevinçli bir yüzle gece bir hikmet gördüğünü söyledi. Biz kendisiyle şaka etmeğe başlayınca o ciddî olduğunu iddia ederek anlattı. «Akşam, çadırın yanında hazırladığım yatağa yatarken, kible tarafından bir aydınlık gördüm. Bu aydınlık ne diye bakarken, ışık sür'atle başımın üstünden geçerek. Nur Kemal'in mezarının başına vardı. Orası çok aydınlanmıştı. Hemen yanımdaki arkadaşlara bak bak dedim. Onlar kalkarken beyaz bir at gözüme ilişti ve üzerine birisi binmiş gibi oldu. Bu binen kimseyi göremedim ama, sadece bir eteğini farkettim.» Biz gençler, bunun rüya olacağını ileri sürdük. Öteki arkadaşları, onun kalk dediği zaman düşman geliyor zannettikleri ve kalkarken beyaz bir aydınlık gördüklerini söylediler. Bu gün Kayserinin Yeşilhisar kazasında ikamet eden Sabihan Pınar, akli başında bir kimsedir. Bu gün dahi bu hadisenin doğruluğunu söyler. Biz de bunu, «Allah'ın

bizlere boşuna ölmüyorsunuz» diyen ihtarı olarak vasıflandırdık. (*)

PERİŞAN BİR HALDE İDİK...

Bütün kabile, perişan bir vaziyette kalmıştık. Hastalarımız günden güne çoğalıyor, iyileşecekleri yerde, bilakis ağırlaşıyorlardı. Ölen kardeşimden sonra Şehriban da hastalanmış, her tarafı delinmiş, yatıyordu. Ölüm, her yerimize kol atmıştı. Bu vaziyette yola devam etmemiz imkansız olduğundan, burada iki hafta kaldık. At'ımız kalmamış develerimiz de tükenmek üzere idi. Aç olan hayvanlara diğer ölen hayvanların ve yabani at olan (Kulanın) etini veriyorduk.

Anası babası ölen gençler, ileride bir ümit göremediklerinden geri dönüp hiç olmazsa komünistlerle çarpışarak ölelim diye tutturdular. Bazıları bu sebeple dönmeğe hazırlandı. Hür memleketlere ulaşmak artık herkese «palavra» geliyordu. Fakat ne geri dönmekle bu cehennemden kurtulabilirdik ve ne de ilerliyerek. Geride bıraktığımız yolların dehşeti, anlatmağa çalıştıklarımın bin misli vardı. İleride de ümit görünmüyordu. Hep aynı şeyler, kar, fırtına, toprak ve yabani hayvanlar...

BİZE DOĞRU GELEN KALABALIK...

Bir gün Alibeg Hakim, her zaman olduğu gibi yine bir tepenin üstüne çıkıp dürbünle etrafı gözetleyip gelmiş ve bir kalabalığın yaklaşmakta olduğunu söylemişti. Ama bu kalabalık yabani hayvanlar

(*) Sabihan Pınar, Kayseri'den İstanbul'a göçmüştür. Şimdi, Zeytinburnu'nda oturmaktadır.

da olabilirdi, fakat babam bunların hayvan sürüsü olmadığını anlatıyordu. Düşman olmadığından da emin bir hali vardı. Turdu Karı, «düşman olmasın» diye meraklanmağa başlayınca, çoluk çocuk korktu- lar. Ama isterse düşman olsun, hiç olmazsa savaşır, ölürüz, öldürürüz diyenler vardı. Alibeg Hakim ile bir kaç kişi vaziyeti anlamağa gitmişlerdi, neticede bun- ların Tajinordan kaçan Sultan Şerif, Hüseyin, Defil- han ve Şüken'ler olduğu anlaşıldı. Bunlarla buluştu- ğumuza çok sevinmiştik. Onlarda binbir müşkülâtle gelmişler ve bizim gördüklerimizi görmüşlerdi. 50 civarında aile idiler. Ekseriyeti teşkil eden diğerleri ise, Kacıra dağlarında kalmışlar. Burada kalanlar 5-6 bin nüfusmuş.

Birkaç gün beraberce olurduk. Sonra harekete başladık. Bu yeni grup vasıta bakımından bizden da- ha iyi imkânlara sahipti. Çünkü, Gascölden burala- ra av'a geldikleri için, hayvanlar buraların havasına alışkindi... Bize eskiden beri yol gösteren Hasan Ba- tur'da onlarla gittiğinden, biz elimizdeki haritadan ve onların izinden yolumuzu bulmağa gayret ediyor- duk. Fakat bu grubun yolu yanlıştı. İşte bunun için biz ilerde düşmanla karşılaşacaktık.

Aylar gelip geçiyordu. Sefil bir vaziyette yürü- yor, yürüyorduk. Kafilede bulunanlar, oturup yaz'ı beklemeği teklif ettikçe, Alibeg Hakim, itiraz ediyor- du. «Hindistan-Tibet hududunu düşman tamamen ka- pamadan geçmemiz lâzım» diyordu.

NİHAYET TİBETLİLER'E YAKLAŞIYORUZ

Uzun bir göç'ten sonra, insan eli değmiş bazı yerlerden geçmeğe başladık. Meselâ sağda solda taş-

tan yapılmış ahırlar görüyorduk. Fakat bu insanlar, bizim bildiklerimizden değildi. Ama ne olursa olsun, onlarla konuşacaktık. İnsanları özlemiştik...

Bir gün sulak bir yere geldik. Burada ot da vardı. Mayıs olmasına rağmen yaz'dan hiçbir eser yoktu. Burada birkaç gün kalmağa karar verdik. Boş durmamak için, birkaç arkadaşı Tibetliler ile temasa geçmeleri için yola çıkardık. Bunların arasında Hamza, Nursafa, Kaynaş, M. Turdu Karı da vardı. Bunlar Tibetliler'le konuşup buralarda komünist olup olmadığını anlıyacaktı. İki hafta olmuştu ki, adamlarımızdan bir cevap alamamıştık.

Hastanlanan kız kardeşim Şehriban'ın vaziyeti gittikçe ağırlaşıyordu. Ölümle yine devam ediyordu. Meşhur Yunus Hacı'nın hanımı Bâtey de burada vefat etmişti. Zavallı «Allah bana camisi olan bir yerde ölmeyi nasip etsin» diyordu ama, olmamıştı... Ta Esekbatı geçidinden beri hastanlanan kız kardeşim de cenazesinin Turdu Karı tarafından okunmasını istiyordu. Küçük bir kızın, inanılmıyacak kadar şişmesi, develer üstünde taşınması, vücudunun delik deşik olması bizleri perişan ediyordu. Nihayet kardeşim de öldü. Zavallı yavrunun cenazesine Turdu Karı yetişebildi. Eskiden, cesedleri aylar yiyecek diye başlarına yabani manda başı koyuyorduk. Şimdi de Tibetliler, kendi yerlerine bir yabancı'nın gömülmesini istemiyorlar ve gördükleri zaman cesedleri çıkarıp atıyorlardı. Bunun için gizlice hareket ediyorduk. Şehriban'ın cesedini, ateş yaktığımız yere gömdük ve gene orada ateş yakarak belli olmaz bir şekle soktukten sonra, biraz ötesine yabani manda başını bıraktık.

TİBETLİLER BİZE YAKLAŞMIYOR

Tibetlilere gönderdiğimiz adamlar, Tibetlilerin kendilerine hiç yaklaşmadıklarını, ellerinde çok eskiden kalma dolma silâhlar bulunduğunu ateş ettiklerini, yakaladıkları kimselerin de birşeyler bilmediklerini, develeri görünce pek çok korktuklarını söylüyorlardı. Biz ise, Tibetlilerin atlarına çok muhtaçtık. Çünkü hep yaya idik. Fakat onları almak için elimizde birşey yoktu. Develerden de korkuyorlardı. Bu sebeple istemiyerek, atlarını kaçırıyorduk. Zira buna mecburduk..

1951 Haziranına gelmiştik. Havalarda biraz ısınmağa başlamıştı. Bizim «Üçkulak» dediğimiz otlar yeşillenmeğe başlamıştı. Bunlar hayvanlara biraz kuvvet veriyordu. Bütün kış elimizde kalan 30 civarındaki kısraklarımız, yiyecek birşeyler bulduklarından, binilir hale gelmişlerdi. Fakat hastalık sür'âtle devam ediyor ve her gün ölüm vuku buluyordu. Babamın en çok sevdiği ve sonuncusu olan kız kardeşim Meryem de hastalanmıştı. Yaşı küçük olmasına rağmen, öteki ablalarının vaziyetini bildiği için, öleceğini derhal anlamıştı. Son günlerinde babam'a şöyle demişti:

«— Baba sen bizi niçin bu ölümlere ve işkencelere maruz bıraktın. Niçin buraya getirdin? Memlekette evimizde otursak, hep böyle ölmezdik.»

Bu hakikaten çok ağır bir sualdi. Küçük yavru, canı sıkıldığından bunları söylemişti. Fakat babam, bu suale muhatap olmamak için Kumsuda herkese vaziyeti izah etmiş ve bu arada küçük Meryem'e de sormuştu. Meryem küçük olduğu için bunu ciddiye almamıştı. Babam okşayarak şöyle cevap verdi:

«— Kızım, insanlar nerede ise, ölüm mukadderdir, ölecektir. Ama burada ölmekle, memlekette ölmek arasında büyük bir fark var. Burada hür bir insan olarak ölüyorsun. Memlekette ise hayvan gibi... Allah'ı inkâr eden komünistlerin baskısı altında «Allah» diyemeden köleler gibi ölecektin.»

Bilmiyorum, küçük Meryem bu cevaba tatmin olmuş mu idi. O daha pek küçüktü, komünistlerin ne olduğunu bilmiyordu.

Temmuz ayı gelip çatmış, yedi aydan beri göçümüz devam eder olmuştu. Nereye gittiğimiz belli değildi. Yoksa aksi bir istikamete mi gidiyorduk. Buralarda komünistlerin olma ihtimali de pek kuvvetliydi. Zira bazı yerlerde at nallarının izlerine tesadüf ediyorduk. Yolda rastladığımız Tibetlileri yakalıyor, fakat anlaşıyorlardı. Bize dillerini çıkarıp garip işaretler yapıyorlardı. Sonra öğrendik ki, bunlar «beni öldürme» diye yalvarmak imiş. Zaten biz onları öldürecek değildik. Onlar bizim düşmanımız değillerdi.

Dil bilmemezlik yüzünden Tibetlilerle anlaşmamız bir türlü mümkün olmuyordu. Bu sebeple onlar bizi gördükleri yerde eski silâhlarıyla ateş ediyorlar, koyunlarımızı ve atlarımızı çalıp kaçırıyorlardı. Bunun içindir ki, aramız iyice bozuldu. Tibetlilerin bizden niçin nefret ettiklerini sonradan anladık. Meğer buralarda bulunan komünistler, onlara çok eziyet yapıyorlarmış. Bizi de onlardan sanmışlar. Fakat, komünist olmadığımızı onlara bir türlü isbat edemedik.

TİBET'DE KOMÜNİSTLERLE KARŞILAŞIYORUZ

Havalar biraz ısındığından, vaziyetimiz az çok düzelmişti. Fakat yine de yayan yürüyorduk. Bir gün

nöbetçilerden biri, yarı sevinç ve yarı şaşkın bir vaziyette koşa koşa geldi ve «Eşek gördüm, eşek» diye bağırmaya başladı. Köklük'den beri eşek görmemiştik. Bu sebeple biz de sevindik, zira Tibetlilerde eşek bulunmazdı. O halde buralarda başka insanlar var demekti! Düşman da olabilirdi. Bu arada bu eşeklerden ve yanında bulunan birkaç kişiyi yakaladık. Bunlar, deri yerine çuval giymişlerdi. Tibetlilerden pek farkları yoktu. Lisan bakımından yine de anlamadık. İşaretleşmelerimiz de boşuna çıkıyordu. Çuvaldan beyaz bir ceket giymiş olan bu insanlar'a «Ladak lam» yani Hindistan'ın hudut vilâyeti Ladak'ı soruyorduk, ama bu doğru mu idi bilmiyoruz. Mese-lâ «İrta oku-meki» burada at var mı manasına gelirmiş. Bu konuşmayı da yine onlardan öğrenmiştik. At'ı gösterip «bu nedir» dediğimizde «İrta» derlerdi. Oku da «yok», Meki de «var» manalarına geliyor... Velhasıl anlaşma mümkün olmadığından bu garip adamları bırakarak yolumuza devam ettik.

6 Temmuz 1951 tarihinde, bize doğru gelen birkaç atlı gördük. Bu hiç vaki olmamıştı. Tibetliler bize bu şekilde gelemezlerdi. Bunlar muhakkak düşmandı, fakat sayıları yedi olduğu için aldırmadık, belki konuşmaya geliyorlar tahmin ettik. Bunlar hakikaten Tibetli değillerdi. Çünkü atları yüksek boy-lu idi. Hemen bir tepenin arkasına siper ederek, bize doğru ateşe başladılar. Bizi silâhsız zannedip yakalayabileceklerini zannetmiş olacaklar ki, biz de ateşe başlayınca hemen kaçtılar. Bu arada birisi yaralandı, hemen bir arkadaşının arkasına atladı. Onun atı da bize kaldı. Bundan anladık ki askerler, komünist Çin kuvvetlerine aitti.

Artık toplu olarak yürümekten vazgeçip ayrı ayrı gruplar halinde göç'e devam etmemiz gerekiyor-

du. Bu sırada, develerde yüklü bulunan makineli tüfek ve silâhlarımızı çıkarıp sildik ve temizledik. Biraz atış talimi yaptık. Aramızdan bir kadının geri kaldığını, eşyalarını almak için geri döndüğünü, fakat bir daha gelmediğini söylediler. Tibetliler bu kadına dokunamazlardı. Demek ki düşman eline geçmişti.

Hava iyice kararmış, sağda solda bir takım kıpırdanmalar ve ayak sesleri duyulmağa başlamıştı. Hattâ Nursafa Engin'in oğlu Bağdat Engin (*) atları otlatırken, karanlıkta birkaç atlı gördüğünü söylemiş kimse inanmamıştı. Fakat Kaynaş'da aynı şeyleri söyleyince, hemen harekete geçmemiz icabediyordu. Gece yarısı bütün kafiye kalktı, biraz kahvaltı yaptıktan sonra yola koyulduk. Alibeg Hakim yine en önde idi. Daha önde hayvanlarımız sürülüyordu. Koyunları otlatanlar arasında kardeşim Bilâl ve M. Turdu Karı da vardı. Bir müddet sonra etrafta bir tuhaflık zuhur etti. Oraya buraya kaçışmalar derken, bir tüfek patladı. Bir an donup bakındık... Ne olur falan demeye kalmadan, arka arkaya iki defa daha ateş edildi. Meğer bu Adambay'mış. Komünistler bizi sabah aydınlığında yakalamak için tuzak kurmuşlar, fakat Adambay ateş edince, onlarda mecburen ateşe başlamışlar.

Sabah bizde yayılım ateşine başladık ve epeyce Çinli öldürdüğümüze kani olduk. Bu arada hepsi de kuvvetli olan 12 tane at'a sahip olduk. Bunlar çok işimize yaradı. Buradan süratle ayrıldık ve bir hayli uzaklara gittik. Bu sırada önümüzde kalabalık bir koyun sürüsü gördük. Bunların Alibeg Hakim'e ait olduklarını hayretle müşahade ettik. Göçümüz durmadan ilerliyordu. Sabah aydınlığı olmadan konak-

(*) Bağdat Engin, şimdi Zeytinburnu'nda oturmaktadır. Topkapı'daki «Şen Türkistanlılar Koll. Şti.» nin hissedarı ve «Müdürü'dür.

ladığımız yerden ayrılıyor öğleye kadar yürüyorduk. Akşam üzeri tekrar yola devam ediyorduk. Böylece düşmanı yanıltmağa çalışıyorduk.

EFENDİ BİR TİBETLİ

Bir gün başında şapka bulunan bir Tibetliyi yakalayıp getirdiler. Bu, diğerlerine nazaran biraz efendiye benziyordu. Ayağında deri elbise yerine pantolon bulunuyordu. Bize işaretle, buradan birçok Türkistanlının gelip geçtiğini anlatmak istiyordu. Tibetlilere düşman olmadığımızı izah edebilmek gayesiyle, kendisine bir tüfek hediye ettik. Bu belkide zavallının aleyhine olacaktı. Çünkü komünistler yakaladığı takdirde, kendisine birşey yapabilirlerdi.

ÇEMBER'E GİRİYORUZ

Geceli gündüzlü yürüyorduk. Bir gün, taştan yapılmış birkaç eve tesadüf ettik. Kaynaş'ın riyasetinde yapılan araştırmada, buranın tapınak olduğu meydana çıktı. Bu arada birkaç tane de elbiseli adam getirdiler. Onlara buralarda komünistlerin olup olmadığını sorduk. İşaretle «yok» cevabını verdiler. Halbuki yanlış anlaştığımız. Sabah geç vakitlere kadar istirahat etmiş iyice uyumuştuk. Nöbetçilerimiz de etrafı gözlemişlerdi. Ertesi günü ağır adımlarla göç'e devam etmeğe başlamıştık. Fakat sonradan anladık ki çok tehlikeli bir bölgede bulunuyormuşuz. Sağımızda çamurlu bir göl, solumuzda da büyük bir kayalık vardı. Bu sebeple tek bir geçitten geçmemiz gerekiyordu. Turdu Karı ve Delilhan buradan geçmişler, Alibeg Hakim de geçidin tam başında atından inerek, vaziyeti idare ediyordu. Tam bu sırada bir silâh

sesi duyuldu ve bunu yağmur gibi diğerleri takip etmeğe başladı. Allah'dan Alibeg Hakim'e bir şey olmadı. Kafile şaşkınlıktan dağılmağa ve oraya buraya kaçışmağa başladı. Alibeg Hakim, vaziyete hakim olmak için, sağa sola kumanda ederken, bu gün Kayseride bulunan Ömer Çobanoğlunun atından ayrılarak, yaya kaldığını görür. Komünistlerin eline geçmemesi için arkasından koşar ve at'ın arkasına alarak uzaklaştırır.

Ateş yağmurundan yaralananlar çoktu. Atlar, develer durmadan yere yuvarlanıyorlardı. Bizim de 30 kısrağımız düşman tarafına kaçtığından peşinden gitmek mümkün olmadı. Hayattan tamamen ümidimizi kestiğimiz bir sırada, Kaynaş geldi ve kayalık yere kaçmamızı söyledi. Bunun akabinde Alibeg Hakim yetiştirdi ve «geri dönün» diyerek yüksek sesle bağırmağa başladı. Döndük, fakat nereye gidecektik... Burada kalırsak ölecektik. Babam, hemen çamurlu gölü işaret etti ve buradan geçmeğe gayretten başka yapılacak bir şeyin olmadığını ileri sürdü. Çamurun öte tarafında da düşman vardı. Göle girer girmez çamura saplanmıştık. Düşman bizi burada her an kıştırabilirdi. Bereket babamın çok mükemmel nişancı olan, İsa Batur, Sabihan Pınar, Adambay Savaş ve Musa Uluçay, Mördihan Mergan gibi hususî muhafızları, eldeki tek makineli tüfekle, gelen düşmanı yere yıkıyorlardı. Ara sıra bozulan bu makineli, tesadüf o gün çok güzel çalışmış ve işe yaramıştı.

Develerimizin çoğu ile eşyalarımız çamurda kaldılar. Biz zorlukla gölü aşmıştık. En meşhur meselâ «Akbaş» isimli devemiz bile bu gölde saplanıp kalmıştı. Bu sırada önümüzde bulunan düşmandan ateş edilmeğe başlandı. Nereye kaçacağımızı bilemiyorduk. Hiç kimse önde yürümek istemiyordu. Bunun

üzerine babam Alibeg Hakim, bana «sen önde yürü» diye emir verdi. Düşman bizim böyle kalabalık bir şekilde üzerlerine doğru geldiğimizi görünce, kaçmağa başladı. Meğer bize göre önümüzdekiler çok azmış. Fakat bizden de iki kişi yaralanmıştı. Kadıhan Uluçay isminde bir çocukla Acar Eren adında bir báyandı bunlar. Buradan kurtulmamız bir mucize olmuştu. Şayet Kaynaş'ın dediği istikamete gitseydik, halimiz çok feci olacaktı.

TEHLİKELİ BİR GEÇİT

Kafileden bazıları Tibetlilere, yalan söylüyorlar diye kızıyorlardı. Halbuki bilmediğimiz için kabahat bizde idi. Böylece göç bütün hızıyla devam ediyordu. Bir ara yine düşmana rastladık ve iki saat kadar çarpıştıktan sonra, onları kaçırttık 6.8.1951 tarihinde Urduk denilen bir yere geldik. Burada da oldukça tehlikeli bir geçit bulunuyordu. Alibeg Hakim Hamza'yı çağırarak, 10 adamla bu geçidi tutmalarını söyledi. Bizde arkadan yürüyüşe geçtik. Bizim kafiye halinde geldiğimizi gören Urduk kalesi muhafızları, geçidi tutmak için koşmuşlarsada, kalabalığı görünce bir şey yapamadılar. Sonradan kendileriyle ahbap olduk. Çadırımıza davet ettik. Birkaç silâh hediye ettik, memnun oldular. Artık Hindistan hududuna yaklaştığımızı anlıyorduk. Zira buradaki Tibetliler, Hindistan ve Ladak kelimelerini biliyorlardı. Birkaç gün daha yol aldıktan sonra, bir göl kenarında beyaz boyalı bir ev gördük. Burası Tibet toprağında gözümüze ilíşen ilk ev'di. İçine girdik, meğer arpa anbarıymış. Tibetliler kaçtığından, ortalıkta kimseler görünmüyordu. Arpayı uzun zamandan beri unutmuştuk.

Gıdamızı hep et teşkil ediyordu. Bu sebeple arpa-
dan çorbaya benzer yemekler yaptık ve yedik.

HİNDİSTANLILARLA KARŞI KARŞIYA

Ertesi gün hareket ettiğimizde, yol üzerinde iki yabancıya tesadüf ettik. Bunlardan birisi biraz Türkistanca biliyordu. Tibetlilerin medeni olanlarındandılar. Lisan bilen, huduttaki Hindistan askerlerinin tercümanı imiş. Fakat çok gürültücü ve menfaat sever bir adamdı. Rüşvet almak için yapmadığını bırakmıyor, bizi tehdit ediyordu. Mecburen her istediğini yapmağa çalışıyorduk. Bunun adını çok gürültücü mânasına gelen «Saldırbay» koymuştuk. Bu adamlar, bizim Hindistan hududuna çok yakın geldiğimizi söyleyince, sanki Hindistanlılar bizi bağırılarına basacaklarmış gibi büyük bir sevince kapılmıştık. Bu sebeple elimizdeki bütün kurşunlarımızı sarfetmeğe başladık. Çünkü tüfeklerimizi Hindistan askerlerine teslim edecektik. Bundan böyle silâhsız olarak rahat yaşayacağımızı zannediyorduk.

18.8.1951 tarihinde hududa geldik. Sakallı bir binbaşı, maiyetiyle gelerek elimizdeki tüfekleri aldı. Biz hâlâ Tibet hududunda bekliyorduk. Artık içeri kabul edileceğiz diye seviniyor ve hem de silâhsız kaldığımız için düşman gelir korkusuyla çekiniyorduk. Bu sebeple sabaha kadar uyumadık.

HİNDİSTAN ASKERLERİ SİLÂHLARIMIZI GERİ VERİYORLAR

Ertesi günü hududu geçmek için sabırsızlanırken, 4 ata yüklenmiş olarak, silâhlarımızın geri getirildiğini görmeyelim mi... Meğer, merkezden şimdilik

kabul etmeyin ve silâhlarını geri verin diye emir almışlar. Bu bize büyük bir darbe olmuştu. Amansız bir mücadeleden ve kıyıya kadar geldikten sonra, Hindistan bizi kabul etmiyordu, şimdi ne yapacaktık. Arkamızdan da boyuna düşmanın gelip geçmekte olduğunu görüyorduk. Bu sebeple Saldırbay'a yalvarıyor ve bizi kabul etmeleri için, ilgili yerlere söylemesini istiyorduk. Tabi adam, iyice şımarıyordu. Bize bağılıyor, çağırıyor ve rüşvet üstüne rüşvet alıyordu. Geri dönemez, başka bir tarafa da gidemedik. Büyük bir ümitle burada 56 günümüz geçti. Bu arada iki defa düşmanın hücumuna uğradık. Halen Hindistanın hudut vilâyeti Ladak'da Hindistan askerleriyle çalışmakta olan Delilhan'dan öğrendiğimize göre o zaman Komünist Çin, Hindistan hükûmetine baskı yaparak, bizi kabul etmemelerini söylemiş. Hintli askerler de, komünistlere haber yollayarak, «kendin gel al, işte şurada oturuyorlar» diye defalarca haber yollamış. Biz de bu sebeple uzun müddet burada kalmışız. (*)

KİM OLDUĞUMUZU İSBAT İÇİN

Günler geçiyor, vaziyetimiz gittikçe kötüye yöneliyordu. Erzağımız çok azaldığından, açlık tehlikesi de baş göstermişti. Bunun için koyunlarımızı dikkatle kullanıyorduk. Bir taraftan da Hintli askerler «Siz komünistmişsiniz» diye ithamda bulunuyorlardı. Biz de böyle olmadığımızı isbat için her türlü şeyi yapıyorduk. Fakat onlar, esasımızı bildikleri halde,

(*) Delilhan son zamanlarda Türkiye'ye gelmiştir. «Canaltay» soyadını almıştır. İstanbul'daki «KAZAK KENTİ»nin kurulmasına önderlik etmiştir. Şimdi kendisi, Bakırköy'e bağlı «Kazak Kenti»nde oturmaktadır.

mahsustan anlamamazlıktan geliyor ve geri dönmemi-
zi istiyorlarmış...

27.9.1951 tarihinde 450 den fazla komünist Çin askerlerinin hücumuna uğradık. İki kilometre mesa-
fedeki Hindistan askerleri bize yardım etmediler ve
huduttan içeri almadılar. Sabahtan akşama kadar çar-
pıştık. Bu ölüm kalım savaşı idi. Savaşın ağır kıs-
mı doğumuzdaki tepede cereyan ediyordu. Bu tepe-
yi vermemek için canla başla uğraşıyorduk. Solumuz-
dan gelen düşmana karşı meşhur nişancılardan Nur-
fay Batur'un kardeşi Nur Mohammed'i gönderdik.
Yanında Nursafa Engin de vardı. Hakim durumda
olan düşman ilerliyordu. Havan topları bizi durma-
dan dövüyordu. Perişan bir havanın hüküm sürdüğü
bu çarpışmada bir an için komünistleri püskürttük.
Bu sırada vurabildiğimiz Çinli askerlerden bir tane-
sini Nur Mohammed alarak, Hindli binbaşuya götü-
rünce, adam kızdı ve Nur Mohammede bir tekme
atarak, Çinlinin cesedini gömdürdü. Bize de iyice
düşman kesildi... Huduttan girebilme ümidimiz iyi-
ce kaybolmuştu. Kış bastırıyordu. Pakistana da gide-
mezdik. Geri dönmek delilik. Böyle ümitsiz günler
geçiriyorduk. Hindistan askerleri bizi hudutlarından
bir adım içeri bırakmıyorlardı. Öteki tarafta da düş-
manlar vardı. Bu vaziyette ortada sıkışıp kalmıştık.
Erzağımız ve vasıtamız olan hayvanlarımızı otlatacak
yerde yoktu, zavallı hayvanlarda açlıktan gün geç-
tikçe zayıflamaktaydı. Hayvanları dağların taşların
arasında otlatmak için biz gençler gece gündüz kafi-
lenin bulunduğu yerden uzaklarda bulunuyorduk.

Biz bir sabah bulunduğumuz yerden kafilenin
bulunduğu yere bakınca dehşetli bir manzara karşı-
sında kalmıştık. Kafiledekilerin çadırları toprakla ha-
vaya uçurulmaktaydı. Çadırın yanında bağlı olan de-

velerimiz düşman tarafına gitmekteydi. Bütün çadırlar toplanla param parça olmuş vaziyetteydi.

Düşman gene baskın yapmıştı. Birde baktık ki, aşağıda bulunan çadırlarımız arasına girmişler, ellerine geçeni parçalıyorlar, ateşe veriyorlar, öldürüyorlardı. Şaşkın vaziyette, başka yoldan ileriye, çadırda-kilerini kurtarmaya koştuk. Meğer Hindistan hududuna girmişiz, haberimiz yok. Bu sırada karşımıza Hintli askerler çıktı. Bir subay'ın komutasında yere yatarak bize nişan aldılar. Ellerimizi kaldırıp teslim olmuştuk. Silâhların emniyet şıkırtılarını işittik. Hemen iman getirmeğe başladık, artık sonumuz gelmişti. İşte tam bu anda Hintli subay gülerek yanımıza yaklaştı ve «Alibeg Alibeg» diyerek seslendi. Sonradan anlaşıldı ki bu subay biz düşmanla ilk savaştığımız sırada, savaş yerine gitmiş... Sabihan Pınar da onu düşman zannederek ateş etmiş, fakat sonradan Hintli olduğunu anlayınca ateşi kesmiş. İşte bu vesile ile ahabap olmuşlar. Subay önde ben, Macit ve Sabihan Pınar'ı görünce tanımış ve ateş ettirmemiş.

Subay. bize «hemen koşun atları götürün yardım edin» dedi ve topraklarından geçmemize izin verdi. Çadırlara yaklaştığımız da manzara çok feci idi. Nursafa Engin'in o zamanlar 6 yaşındaki çocuğu yalnız başına kaçıyordu. Onu subay aldı. Kadınlarımız perişan haldeydi. Üzerlerinde ceket yoktu. Ağlıyorlar, bağılıyorlardı. Dehşetten dilleri tutulmuştu. Çocuklar yalın ayak sağa sola koşuşuyorlardı. Tam tepeye yaklaştığımızda Kaynaş'ı gördük. Hiçbir şeyimiz kalmadı diye ağlıyordu. Hepimizde bir yürek acısı, büyük bir felâket sızıları belirmişti. «Nedir bu çektiğimiz yarabbi» diye sızlanıyorduk...

13.10.1951 tarihinde Hindistan askerleri bizim içeri girebilmemiz için izin çıktığını bildirdiklerinde, sevincimizin büyüklüğünden ne yapacağımızı şaşırdık... Gülüyormuyduk, ağlıyormuyduk, farkında değildik... Hemen silâhlarımızı teslim aldılar. O akşam silahsız olarak kuşku bir gece geçirdikten sonra, nihayet ertesi sabah geçmemize izin verdiler. Bu arada M. Turdu Karı, Sakan ve Balika'ların cesedlerini buraya gömdük... Bunlar birgün evvelki savaşta şehit olmuştu.

Senelerden beri çektiğimiz hasret, artık tahakkuk etmişti. Düşmandan kurtulmuştuk. Fakat açtık. Yaya yürüyorduk. Askerlerin refakatinde tam 14 gün yürüdükten sonra hudut vilâyeti Ladak'a geldik. Hepimiz 174 kişi idik. Burada koyunlarımızı ve atlarımızı sattık. Bizden evvelde Sultan Şerif ve Hüseyinler gelmişler. Bir müddet sonra da birkaç aile ile Kaben geldiler.

Böylece 50 bini aşan kalabalıktan ancak 350 kişi Hindistana gelebilmiştik. Bizden sonra da hududa gelen olmuş fakat kabul edilmedikleri için geri dönmüşler. Şayet sağ iseler, muhakkak dağlarda yol aramaktadırlar.

Keşmir ile Ladak arasındaki geçide kar yağdığından, Hindistanın Keşmirdeki askeri kumandanı bizi askeri uçaklarla Keşmire getirmişti.

KAFİLE KEŞMİRDE KARŞILANIYOR...

Bizden evvel gelen kafiye Keşmir'in Başbakanı olan Şeiki Mohammed Abdullah, 90 kilometre me-

safede olan Sunmeraktan bizzat karşılamış. Biz 26 10. 1951 tarihinde hava alanına geldiğimizde, askeri kamyonlarla büyük bir binaya taşındık. Burada eskiden beri Türkistanlı tüccarlar kalırmış. Bunun için buraya «Hacı Saray» derlermiş. Binaya yerleştikten sonra, bir gün duvarda «Doğu Türkistanlılar Cemiyeti» yazan bir levha gördük. Şaşırmıştık. «Koca Keşmirin başbakanı bizi karşıladı da, cemiyetten bir tek kimse yoktu» diye... Bu büyük binada çok boş oda vardı. Keşmirli memur «her odaya bir aile rahat rahat otursun» demesine rağmen, günlerce avluda kaldık. Bir gün Başbakan ziyarete geldiğinde, bizi avluda görmüş ve hemen emir vererek, Türkistanlı tüccar'ların eşyaları ile dolu olan odaların boşaltılmasını emretmiş ve bizi huzura kavuşturmuştu. Bize hemen kumanya verilmeğe başlandı. İnsan başına haftada 6 kilo un, 6 kilo pirinç dağıtılıyordu. Kızılhaç vasıtasıyla da battaniye, kışlık elbise temin edildi. Odun alacak paramız olmadığı halde yine o muhterem Başbakan'ın alakasıyla odun ve sobalar tedarik edildi. Keşmir lisanını bilmediğimiz için, idari makamlarla temasta çok zorluk çekiyorduk. Tercümanlar ise daima para istiyorlardı. Başbakan, bakanları ile gelerek sanki millî bir vazife yaparcasına halimizi hatırımızı sorardı. Tahsil yapmamız ve İngilizce öğrenmemiz için de bir okul açmışlardı. burada her çeşit el sanatı da öğretiliyor, başbakan bu okul ile çok yakından alakadar oluyordu. Bu insan adam okula geldiği zaman ona şiirler okunuyor, sırf bizim sevinmemiz için çok hoşlandığını söylüyor, tekrarlatıyordu. İşte bu şiirden bir tanesi:

**Qandar geçtik qaq için,
Demokrattıp calfı için,**

Qarsı turdiq zulimğa azattıq aliv saltı için
Din için çıqtıq belbaylaq
Komünist qa qan qaynap
Zulimi asıp düşmanın
Şığardı şetke bizdı aydap
Qurban berrip qalqtan
Miyqanat şegip calipqan
Colsız conda qıynalıp
Şekke geldik alıstan
Lugsat küttük arada
Qayğılı cürek carada
Luqsat berip Hindustan
Rahat aldıq panada
Şeiki baktı qalqtı
Enbek etti tarıyqtı
Cetim bala tul qatın merhametke qanıqtı
Seiki Mohammed Abdullah, asqan er
Aqlı derya kemenger
Alğa basın qalqşıl
Coğalsın komünist cemenger.

ANADOLU TÜRKÇESİ :

Kanlar geçtik halk için,
Demokratik umum için,
Karşı çıktık zulme,
Azatlık almak için.
Din için çıktık kemeri bağlayarak.
Komünistlere kan kaynayarak.
Zulmi ustem gelerek düşmanın,
Çıkardı hududa bizi sürerek
Kurban vererek halktan,
Eziyet çekmekten bıkmıyarak,
Yolsuz dağda yorularak hududa geldik uzaktan.

İzin bekledik arada,
Kaygılı yürek yaralı.
İzin verdi Hindistan
Rahatladık, sayesinde.
ŞEİKİ besledi halkı,
İş yaptı tarihi.
Yetim çocuk, dul karı,
Merhamete kandı.
Şeiki Mohammed Abdullah, eşsiz kahraman,
Aklıda nehir gibi münevver.
İlerleyip demokrasi,
Yok olsun komünist hayırsız.

Bulunduğumuz kamp, turistik bir hale gelmişti. Bizi ziyaret etmeyen kalmıyordu. Bu arada tanınmış şahsiyetlerin de ziyaretleri vuku buluyordu. Meselâ 1952 de Hindistan Genel kurmay başkanı General Kariafa ve daha sonra meşhur doktor Buchman da kampımıza gelmişlerdi.

DÜNYA KİLİSELER BİRLİĞİ

Keşmire gelmekle düşmandan kurtulmuştuk. Fakat vaziyetimiz yine kritik bir durum yaratıyordu. Verilen gıdalar bir gün gelecek kesilecekti. O zaman ne yapacaktık... Çalışmak için iş sahası yoktu, lisan bilmiyorduk... Bu sırada Formozadaki Mareşal Çankayşek'den iki defa para yardımı gördük. İnsan başına 100 Hindistan parası idi. Mareşal aynı zamanda birkaç adama da takdirnâme göndermiş ve Formozada çalışmalarını, Türkistan umumî valisi namıyla oturan Yolbarsbeg vasıtasıyla istemişti.

Şimdi ikinci bir mücadele devresine girmiştik. Eskiden zengin insanlar olan bizler, artık verilen yar-

dımlarla geçiniyorduk. Bu çok zor ve ağra giden bir vaziyetti. Alibeg Hakim, bir faydası dokunur diye Delhi'deki Amerikan Elçisine bir mektup yazarak vaziyeti izah etmişti.

20.11.1952 tarihli ve Chester Bowles (bugünkü hariciye vekili yardımcılarından) imzasıyla bir cevap aldı ve cevapta da National - Christian Council Committee'in yardım edeceğini bildiriyordu.

Bundan sonra «National Christian Council Committee» yani «Dünya Kiliseler Birliği» bize yardım etmeğe başlamıştı. Bu sebeple ihtiyaçlarımızı tesbite gelen Mr. Donald E. Rugh, bize çok iyiliklerde bulunmuştur. Bu şahıs bizim acıklı vaziyetimizi görünce, Keşmir'deki bir Missioner okulunun öğretmeni vasıtasıyla yardıma başlamıştı. İlk olarak yağ ve haftada insan başına bir kilo et, şeker, çay ve çocuklar için süt verilmeğe başlandı. M. Donald E. Rugh daha sonra temasını arttırarak yardımlarını genişletti. Elbise dağıttı... İş temin etmek için çok uğraştı. «Türkiye keçesi yapın» diye elimize para verdi. Daha sonra Amerikanın Harward Üniversitesinde doktora-sını vermeğe hazırlanan Mr. Milton Clark, bizim örf ve adetlerimizi öğrenmek için aramıza girmiş ve aynı zamanda İngilizce öğretmeğe başlamıştı.

Keşmir Hükûmeti bizi Pakistana yakın bir yer olan Uri isimli bir yere yerleştirmek istedi. Alibeg Hakime burasını gösterdiler. Fakat biz Türkiye'ye gelmeği arzu ediyorduk. Bu sıralarda Hindistana gelen bir Türk parlamento heyeti de bizi ziyaret etmişti. Bunlar ilk gördüğümüz Türk kardeşlerimiz olduğundan, onları görünce ağladık, onlarda ağladılar.. Bu heyetin başkanı Haluk Şaman'dı.

Türkiye'den izin beklediğimiz müddetçe, bize yapılan ziyaretler tükenmiyordu. 2.6.1953 tarihinde bir dünya seyahatına çıkmış bulunan Amerika Demokrat Parti Başkan adayı Mr. Adlai Stevenson da kampımıza gelmişti. Odalarımıza kadar girerek, bizimle çay içmek nezaketini göstermişti... Ertesi günü de 3.6.1953 de, kaldığı Nesimbağdaki otelinde iadeyi ziyarette bulunduk ve bir saat kadar konuştuk.

Bu sıralarda Başbakan Şeiki Mohammed Abdullah'a karşı, Hindistanda bir güvensizlik çıkmağa başladı. Başbakan, Mr. Stevenson ile konuşup Keşmiri Pakistana verecek gibi şayialar yükseldi. Tabii bunlar bizi ilgilendirmezdi. Fakat, Başbakan Abdullah'a duacı idik... Aramızda bulunan Mr. Milton, Clark ağustos ayında bizi 90 kilometre mesafedeki Sunmarak dağına götürdü. Burada bizimle alâkalı filmler çekiyordu. Para almaksızın onun her arzusunu yerine getiriyorduk. Gayemiz, Türkistan ve Kazak Türklerinin tanınması idi. Bu sırada Başbakanın bizi görmeğe geleceği haberini aldık. Fakat, bundan bir gün evvel Mr. Milton Clark'ın karısı hastalandığı için geri dönmek mecburiyetinde kaldık. Bu sebeple de Başbakan gelemedi. İki gün sonra da Hindistanlılar tarafından tevkif edildi. Şayet bizim yanımıza gelseymiş, hep beraber tevkif edilecekmişiz. Bundan sonra Hindistanda çıkan solcu mecmualardan «Biltiz» durmadan uydurma haberler yayınlamağa başladı. Başbakan Abdullah, Mr. Donald E. Rugh ve Mr. Clark ile Türkistandan gelen 350 Kazak Türkü şöyle yapacaklar, böyle yapacaklarmış diyerek atıp tutmağa yel-

tendi. Bunun üzerine bazı şahıslar oturduğumuz binanın altına gelerek bizlere «Amerikan casusları» diye bağırıyorlar.

Bu hadiselerin bize çok zararı dokundu. Mr. Donald E. Rugh Delhi'den Keşmir'e gelemez oldu. Böylece yardımları azaldı. Mr. Clark Amerikaya dönmüştü. Vaziyetimiz bozuluyordu. Mr. Edumonda, Delhi'deki Mr. Rugh'a yazdığı bir mektupta halimizi izah etmiş ve yardımlarının devamını istemişti. Bir Hristiyan teşekkülü olan bu cemiyete her zaman müteşekkirimiz.

Memleketimizi her zaman için anıyor ve tanıtmaya gayret ediyorduk. Bu arada Nehru'ya da bir mektup yazarak, hududa gelecek olan diğer kafilelerin de kabul edilmesini istiyorduk. Fakat bu hiçbir fayda sağlamamıştı. Keşmirde iken Alibeg Hakim 18. Ocak. 1953 de Başkan Eisenhower'e bir tebrik mektubu yazmış ve 6. Mart. 1953 tarih ve 11614 sayılı Mr. Arthur C. Barlet (İstihbarat başkanı) imzası kanalıyla şu cevabı almıştık.

«Başkan Eisenhower 18. Ocak. 1953 tarihli tebrik mesajınızı almıştır. Başkanımız, vasitanızla Keşmirdeki Kazak Türklerine ve sizlere selâm ve teşekkürlerini ulaştırmamızı rica etti. Bu vesile ile Doğu Türkistanlılara karşı sempatiimizi arttırmış bulunuyoruz ki, onlar hiç bir suçları olmadığı halde memleketi terke mecbur kalmışlardır» diyordu.

KEŞMİRDEN HAREKET

Nihayet beklediğimiz gün gelmişti. 12. Temmuz. 1954 tarihinde Türkiyeden izin çıktığını Dr. Edmonds bildirdi. Onlar bizi daha evvel Güney Amerika'ya göndermeği istemişlerdi, fakat biz kabul etmemiştik.

Bu haberî alır almaz hazırlanmağa başladık. Otobüslerle Keşmir'den hareket ettik. Dr. Adumonds'da birkaç kilometre bizimle birlikte gelmişti. Keşmirde sadece Canımhan Hacı'nın üç oğlu kalmıştı. Yolculuğumuz boyunca bize çok iyilikleri dokunan ve her arzumuzu yerine getiren Eski başbakan Şeiki Mohammed Abdullah, yeni Başbakan Bakşi Gulam Mohammed'e ve bütün Müslüman Keşmirililere çok müteşekkiriz... (*)

Keşmir'den Amiratsar'a geldiğimizde Mr. Rugh ve yardımcısı Mr. Combell tarafından karşılandık. Bize ayrılan hususi vagonlara yerleştirildik. Hindistan trenleri çok kalabalık olmasına rağmen bizler çok rahattık. Bu rahatlık içersinde Bombaya kadar geldik. Burada da yerlerimiz hazırlanmıştı. Yemeklerimiz muntazam veriliyordu... Üç gün sonra, çok kalabalık olan vapura girdik. Güvertede oturduk. Mr. Combell Basra'daki temsilcilerinin bizi karşılayacaklarını ve trende yer ayıracıklarını söyledi. Seyahatimiz 6 gün devam etti. Basra'da bizi kibar bir adam karşıladı. Fakat, Hindistanlılar kadar iyi tesir bırakma-

(*) Bizim Türkiye'ye gelmemiz bir az gecikmişti. Çünkü, Keşmir'de bu sefer Türkiye'den vize alamadan beklemiştik. Bunun sebebi acı olduğu kadar üzücü idi. Türk hükümeti biz'den, bilhassa Alibeg Hakim'den «komünist» diye şüpheleniyordu. Bunun öyle olduğunu da sonra'dan anladık. Biz, Keşmir'de vize beklerken, bizim vize işiyle uğraşan rahmetli Kaynaş, durum hakkında her hafta bir mektup yazardı. Çoğu kendi el yazısıyla, bazıları da kardeşi Sıdık Filiz'in el yazısıyla olan mektuplarında (bu mektupların hepsi eksiksiz mevcuttur) durumu bütün teferruatıyla anlatırdı. İşte bu mektuplarında, daha sonra kendisinin bizzat anlattığına göre, Mehmet Emîn Buğra «komünisttir» demiş. Merhum Kaynaş bir mektupun'de bu hususta şöyle demektedir: Mektubu, 4.6.954 Cuma günü yazmıştır. Mektuba, bugün hayatta olan Mördihan Mergenin de adı yazılmıştır).

«... Sizlerin vizesi için M. Buğra şikayetde bulunmuş. Şimdi o sizler için imza vermemekte. İsa Yusuf Alptekin'de, sizlerin şüpheli adam olmadıklarınızı bildiği halde, Buğra'yı kıramamakta...»

Hindistan'dan gelen Türkistanlı göçmenlerin durumu hakkında M. Buğra ile İ. Y. Alptekin Türk makamlarına bilgi verirdi.

dı. Biletlerimizi verdi ve treni gösterdi. «Muhacirlara» diye levha yazılı vagona bindik. Hareketten bir müddet sonra bizim vagonlara Iraklılar dolmağa başladılar. Kâğıdı yırtıp bizi dövmeğe kalkıştılar. Hırsızlık yaptılar... Sıcak bir günde Bağdat'a geldik. Lisan bilmediğimiz için nereye gideceğimizi şaşırıyorduk. Bereket bir Türkistanlı gördük ve onun yardımı ile 29. Temmuz. 1954 tarihinde Türkiye'de Tuzla göçmen misafirhanesine kadar geldik (**) Burada şunu da belirtmeden geçemiyeceğim, Nusaybin'de Türk makamlarına teslim edildikten sonra, Türk makamları tarafından hayvan vagonlarına konduk. Ve çok zorluk çekerek, tam bir haftada Tuzlaya geldik.

ANA VATANA KAVUŞMANIN SEVİNCİ

Türkiyeye geldiğimizde bize ilk defa «hoş geldiniz» diyen Ankara Türk Dil kurumu uzmanlarından Prof. Abdülkadir İnan olmuştu. Kazak lehçesiyle Ali-beg Hakim'e bir «hoş geldiniz» şiiri yazmıştı:

Baldağı quruş polat cambasına ilgensin
Düşmandan alğan kök miltıq künrendirip cürgen-
sin
Tavekeldin ken tonun özin biçip kiygensin
Altaydağı Alaş'tı bul Qıtaydın qolunan qutqaram
degensin
Tabanı cazıq tarlar boz tartıp mindin curt için
Qızıl qıtay kafirdi koyday şaldın curt için
Baldağı altın quruş polat qanğa maldın curt için
Alqar-asqar tavlardı, Qızıl Qıtay cavlardı basıp-
keldin curt için
Şalqar-şalqar gölderdi, Göbi degen çölderdi ba-
sıp qondın curt için

**Türk curtina hoş geldin
Barın ayıttı birin ayıt
Her qilğanın Curt için**

29.7.1954

Prof. A. İnan

Anadolu Türkçesi :

**Sapı iyi polat, kalçana bağlayansın,
Düşmandan alınan mavi tüfek gürüldetip yüren-
sin.**

**Tevvekelin genç caketin kendin kesip giyesin,
Altaydaki ALAŞ'ı bu Çin'in elinden kurtaramın
diyesin**

**Tabanı düz siyah beyaz,
At zorla bindin yurt için.**

**Kızıl Çin gavurdu koyun gibi öldürdün yurt için.
Sapı altın iyi polat (kılıç) kana soktun yurt için.
Büyük - büyük - dağları Kızıl Çin düşmanları
basarak geldin yurt için.**

**Göbi denilen çölleri basarak konakladım yurt
için.**

**Türk yurduna hoş geldin.
Hepsini söylede birini söyle,
Her yaptığın yurt için.**

Tuzlaya geldikten sonra sevinçten patlıyorduk. Senelerden beri hasretini çektiğimiz vatana gelmiştik. Artık tercümana ihtiyacımız yoktu. İhtiyaçlarımız karşılanıyordu. Yalnız burası çok kalabalık olduğu için ayrılmayı düşündük ve 5. Eylül. 1954 de Manisanın Salihli kazasına iskân edildik. Artık hayata atılmanın zamanı gelmişti. Muhtelif işlerde tecrübeler yaptık. İlk günler sıkıntı çektiysek de sonradan alıştık ve her birimiz işe alıştık. Etrafa yayıldık. Allaha çok şükürler olsunki bu gün vaziyetimiz çok iyidir.

Ana vatanımızda hür bir hava içersinde hayatımızı devam ettirmeğe koyulduğumuz son günlerde, Ankara Çin Büyük Elçisi Şao-Yu lin'den 1960 Mayıs ayında Alibeg Hakim, Hamza Uçar ve Halifa Altay'a ayrı ayrı yazılan şu mektubu almıştık.

«Muhterem Alibeg Hakim,

Her sene, Asya milletleri Anti-Komünist Cemiyeti tüzüğünün çerçevesi dahilinde, ruznamedeki meseleleri müzakere etmek üzere, senelik toplantısını, münavebe ile azalarının topraklarında akteder. Bu yıl ise Cemiyetin 6. Toplantısı, önümüzdeki Haziran ayı başında Taipei'de yapılacaktır. Konferansa, cemiyetin azaları ile bütün dünyanın anti-komünist memleketlerinden ve teşekküllerinden temsilci ve müşahitler iştirak edecektir. Sizin de Çin Türkistanında komünistlere karşı çete harbine iştirak etmiş olmanız dolasıyla şahsi mücadelelerinizin safahatını anlatmak, bilhassa komünist tehlikesine maruz kalan Asya memleketleri için tecrübeleriniz faydalı olabileceği mülâhazasıyla bu toplantıya katılmanız temenniye şayan görülmektedir. Şimdi Türk tabiyetine girmiş bulunuyorsunuz. Bir Türk vatandaşı olarak, Milletçi Çin'e yapacağınız seyahat, Türk ile Çin milleti arasında bir köprü vazifesi görerek, iki kardeş milletin dostluk bağlarının samimiyetini göstermek bakımından hususi bir mananın taşınmasına vesile olacaktır.» deniyor ve bütün masrafların cemiyet tarafından karşılanacağı bildiriliyordu.

Daha sonra 14. Mayıs. 1960 tarihinde Cemiyet başkanı Mr. Ku Cheng Kang imzalı şu mektup Alibeg Hakim'e gelmişti.

«Muhterem Alibeg Hakim.

15. Haziran 1960 da açılacak olan Asya Milletlerinin Anti komünist Cemiyeti toplantısının yapılacağını bildirirken şeref duyuyorum. Bu toplantıda şunlar müzakere edilecektir: Hür dünyada anti-komünist hareketlerini nasıl kuvvetlendireceğiz. Asya ve Orta Doğudaki komünist fitneliğine nasıl karşı koyacağız ve bozgunculuğu nasıl durduracağız. Hür milletler arasında iktisadi işbirliğini ve kültür bağlarını nasıl ilerleteceğiz?... Hürriyetleri için mücadele ettikten sonra, Demir Perde gerisinde kalan milletlere nasıl yardım edeceğiz?... «Mektupda daha sonra üye devletler ile misafirlerin ağırlanış şekilleri ifade ediliyordu.

Bu mektupları alır almaz, Manisa valisine müracaat ettik ve pasaport işini görüştük. Müspet netice aldığımız için hazırlıklara başlandı. Fakat, 27 Mayıs Hürriyet ihtilâli olunca, askerî idarenin pasaport verip vermiyeceğinden şüphe ettik. Fakat, hürriyet ışıkları altında parlayan ve idareye geçen hükümet bize derhal kolaylık gösterdi ve pasaportu verdi... Böylece heyet 18 Haziran günü Formozaya hareket etti.

Türkiye'yi temsilen giden Prof. Ahmet Şükrü Esmer'i ile de Formoza da buluşmuşlar. Bunlarda diğer devletleri temsil eden resmi delegeler gibi resmi bir şekilde karşılanmışlar.

Daha sonra Alibeg Hakim, Hamza Uçar, Halifa Altay, buradan hazırlayıp götürdükleri şu beyannameyi delegelere hitaben yayınlamışlardır. Bu beyanname Afrika'da ve Asya'da muhtelif yerlerde gazetelerde Alibeg Hakim'in resmi ile basılmıştır.

Her bakımdan istifadeli olan bu beyannameyi Çinliler dahi okumuştur. Komünizm'in insanlık dışı bir rejim olduğunu, gayet vazih bir şekilde ele alan bu beyannamede ez cümle şöyle deniliyordu.

«Şurası kati olarak bilinmelidir ki, insanlar hürriyetsiz yaşamazlar. Hürriyet herkesin hakkıdır. Komünizmin, asrımızın bir numaralı düşmanı olduğu malumdur. Gayesi dünyayı işgaldır. Buna muvaffak olabilmek için geceli gündüzlü çalışıyorlar. Zamanı gelince hiç çekinmeden saldıracaklardır. Onun için biz hür dünyada yaşayanlar, daima bu felakete karşı hazır olmalıyız. Asyanın hür milletleri bilmelidirler ki, Rus ve Kızıl Çin komünistleri asla sükunetle durmazlar. Komünizm işkencelerine bizzat şahit olmuş biz Türkistanlılar, Asya milletlerine şunu söylemek isteriz ki «Demir Perde arkasına gidip gelenlere aldırmayın. Onların hepsi propaganda ile aldatılmışlardır. Bütün gördükleri ve duydukları bir hazırlık neticesidir ki orada hakiki hürriyet hiçbir zaman yoktur.» Şunu da ilave edebiliriz ki «Demirperde gerisinde yaşayan insanların vaziyetinden, hür dünyada yaşayan hayvanların vaziyeti, çok daha iyidir. Hiç olmazsa hür dünyada hayvanların çeşitli haksızlıklara maruz kalmaması için kurulmuş cemiyetler var. Ama Rusyada ve Çin'de insanların hakkını koruyacak bir makam yoktur. Bir gün hür dünyanın hür milletleri, komünizm altındakileri kurtaracaktır. Asyanın hür milletleri komünistlerin «Sulh içinde yan yana yaşama» denilen aldatacı yalanına inanmamalıdır.»

Beyannamenin diğer son kısımlarında ise, Türkistanın bu günkü halinden bahsedilmekte komünistlerin yaptığı muameleler izah edilerek hürriyet için mücadele'den söz edilmektedir.

Bu üç kişilik heyet sonradan Mareşal Çan Kay Şek tarafından kabul edilmişlerdir. Çan Kay Şek «bir isteğiniz var mı» dediği zaman Alibeg Hakim şöyle

demıştır. «Çin'i komünizmden kurtarıırken, Türkistanın hürriyet ve istiklâlini de unutmamanızı isteriz.»

Formoza konferansı her bakımdan çok istifade-li geçmiştir. (*)

KAZAK TÜRKLERİ HAKKINDA İÇ VE DIŞ NEŞRİYATLAR

Biz Keşmire gelince, aşağı yukarı her gün gazeteciler etrafımızı sarar, sual üzerine sual sorarlardı. Bu arada yukarıda bahsi geçen Harward Üniversitesinden Mr. Milton Clark «National Geograpic Magazine» isimli mecmuada bize ait renkli resimler neşretmiş ve bir yazı yazmıştı. Türkiye'ye geldiğimizde Salihlideki evimizi ziyaret eden Mr. G. Fox Holmes ile Mr. Godfrey Lias imzası ile «Büyük Kazak Göç'ü» adlı kitap neşretmişlerdir. Bu kitap Pakistan ve Türkiyede tercüme edildikten sonra 1959 aynı başlıklarla Gençler için diyerek cep kitabı halinde Amerikada yayınlanmıştır. Türkiyede muhtelif gazetelerde yazılar çıktı. Cumhuriyette Lias'ın kitabının bazı kısımları neşredildi. 1955 de Readers Digest mecmuasında ve Fransanın «Selection» mecmuasında, «Bütün Dünyada» yazılar çıktı. 9. Eylül 1957 de İzmirde çıkan Ege Ekspres gazetesinde, Özdemir Atalan tarafından hazırlanan büyük bir röportaj yayınlandı. 13. Mayıs 1959 da Amerikan ordusunun resmi organı olan «Star and Stripes» gazetesi (Kızıl Çinde gizli harp) diye şöyle bir makale neşretti.

«Uzun bir hikâyedir. 1952 de Müslüman Kazaklar, Hindistana sığınmıştır. 2500 mil kateden bu ka-

(*) Milliyetçi Çin hükümetinin bir adaya sığınmış zor durumda dahi Doğu Türkistanın istiklâli için bir tavize yaklaşmayışını gören Ali-beg Hakim, bundan sonra Milliyetçi Çin'le ilişkisini kesmiştir. Bu hususta «Aş Türkistan Türkün Millî İstiklâl Parolası» adlı 1973'de İstanbul'da neşredilen eserimizde izahat verilmiştir.

labalık gruptan ancak 350 kişi kurtulabilmiştir. Memleketlerini terketmeden evvel bu grup 20 sene Rus ve Çinlilerin aleyhine savaşmışlardır. Alibeg bu Kazakların lideri, komünistlerin altında köle olmaksızın ölmeyi tercih ettik demiştir. Kendisi 7 çocuğundan 5 ini kaybetmiştir. Görölüyor ki, Dalailama gibi Kızıl Çin'e karşı savaşanlar çok» diyor ve makale devam ediyor.

Yine bu arada İzmirdeki Sabah Postası gazetesi Temmuz 1960 tarihli sayısında Formoza seyahatinden uzun uzadıya bahsetmiştir. (**)

KAZAK TÜRKLERİ HAKKINDA UMUMİ MALUMAT

Bu mevzuda malumat edinmek isteyenlere en başta Ord. Prof. A. Zeki Velidi Toğın'ın TÜRKİLİ (TÜRKİSTAN) tarihi isimli kitabını tavsiye edebiliriz. Bu hususta oldukça iyi malumat veren bir eser de, meşhur Alman alimi W. Radloff'ın kitabının 4 ciltlik tercümesidir. Saken Seyfullah adında bir Kazak Türkü tarafından ilk defa yazılan «Kazak Tarihi» bugün halâ mevcuttur. Niğmet Mincan'ın Urumçide yazdığı «Kazak Tarihinin istikameti» isimli ikinci eser'de mevcuttur. Bunların Türkçeye tercümeleri istifadeli olacaktır. Öz Türkçeyi bulma yolunda, elimizde istifadeye şayan birçok destanlar vardır. Teşebbüs edeceklere her zaman için yardım ederiz. Keza meşhur ata sözlerimiz de derli toplu olarak elimizde bulunmaktadır. (***)

(**) Son zamanlar'da Kazak Türkleri hakkında iş'de ve dış'da pek çok makale ve yazı çıkmış olduğu için hepsini buraya almaya lüzum görmedim.

(***) Kazak Türkleri hakkında umumi bilgi veren eserlerin bazıları dip notiar'da gösterilmiştir. Onun için buraya tekrar almadık.

İÇİNDEKİLER

- 1 — Bu kitabın 1961 senesindeki I. baskısı hakkında kını ne dedi?
- 2 — 1961 Senesindeki I. Baskısının önsözü.
- 3 — 2. Baskısının önsözü

Birinci Kısım

Coğrafi Bilgi :

- A) Dağlar
- B) İklim
- C) Ekonomi
- Ç) Ticaret
- D) Maden
- E) Nüfus

İKİNCİ KISIM

- 5 — Kazak Türkleri hakkında umumi bilgi:
 - A) Kazak Türklerinin menşei ve Kazak sözü.
 - B) Kazak Türklerinin yaşayışı.
 - C) Kazak Türklerinin örf ve âdetleri
 - Ç) Kazak Türklerinde çocuk yetiştirilmesi.
 - D) Kazak Türklerinde evlenme.
 - E) Kazak Türklerinde anlaşmazlıkların halli.
 - F) Kazak Türklerinde ahlâk.
 - G) Kazak Giyiniş tarzları.
 - H) Kazak Türklerinde yemek ve içkiler.
 - I) Kazak Türklerinde spor ve avcılık.

ÜÇÜNCÜ KISIM

6 — Doğu Türkistan'daki Kazak Türklerinin istiklâl mücadelesi :

- A) Hürriyet Mücadelesinde ilk temeller
- B) Böke Batur'un Mücadelesi ve Akibeti
- C) Kumul İnkılabı
- Ç) Ludun Muharebesi
- D) Altay ve Tarbagatay Kurtarılıyor
- E) Urumçi'den Çinlilere Yardım Geliyor.
- F) Kâzben Muharebesi
- G) Rus ve Çin Rekabetinin Başlaması.
- H) Şin Şi Sey'in Sulh Teklifi.
 - I) Şin Şi Sey Sözünde Durmuyor, Kasaplığa başlıyor.
 - İ) İkinci Kumul Ayaklanması.
 - J) Memleket Kafile Halinde Terke Başlanıyor.
- K) Şin Şi Sey Yeni Oyunlar Peşinde.
- L) Hindistan'a Göç. (I. Kafile)
- M) I. Kafile Pakistan Yoluyla Türkiye'ye Gidiyor.
- N) Türkistan'da Kalanlar ve Onların Mücadelesi.
- O) Mânkey
- Ö) Hacı Ahit.
- P) Baymolla Qârkeoğlu
- R) Şerifhan Töre.
- S) Yeni Bir Teşkilât.
- Ş) «Ultı Qorğav Uyımı» Mesulleri Tevkif Ediliyor.
- T) Yunus Hacı.

DÖRDÜNCÜ KISIM

7 — Altay'da başlanan ayaklanma :

- A) Noğaybay ile Osman İslâmoğlu Şin Şi Sey'e karşı Mücadeleye Başlıyor.
- B) İrishan Beğ'in Lider olmasından sonra Büyük Komünist Taarruzu ve Sulh Teşebbüsü.
- C) Osman İslâmoğlu'nun Anlaşmaya İtirazı ve Mücadelesi.

- C) Osman İslâmoğlu Sulhu Kabul Etmiyor.
- D) Osman İslâmoğlu, Osman Batur Oluyor.
- E) Rusların Doğu Türkistanı Terk Edişleri.
- F) Şin Şi Sey'in Yeni Daleveraları.

BEŞİNCİ KISIM

- 8 — «Şarki Türkistan Cumhuriyeti Kuruluyor)
- A) İle-Kulja Ayaklanması (1944).
 - C) Alibeg Mücadele için yeni bir plan hazırlıyor.
 - Ç) Nurfay Batur'un ölümü ve karısıyla çocuğuna yapılan işkenceler...
 - D) Çinliler Tekrar Yayılım Hareketine Geçiyorlar.
 - E) Kulca'daki «Şarki Türkistan Cumhuriyetinden» yardım isteniyor.
 - F) Alibeg Rahimbegoğlu İki Numaralı İstiklâl Madalyası Alarak Alibeg Hakim Oluyor.

ALTINCI KISIM

- 9 — Anlaşma
- A) Çin'le Sulh Müzakeresi Başlıyor...
 - B) «Qızıl Hareketinin» Yıl dönümü kutlanıyor.
 - C) Yeni Anlaşma ve Alihan Töre.

YEDİNCİ KISIM

- 10 —
- A) Osman Batur Yeniden Mücadeleye Başlıyor.
 - B) Moğollar Rusların Emriyle Osman Batur'a Hücum ediyor.
 - C) Alibeg Hakim Kukla Haline Gelen Şarki Türkistan Cumhuriyeti Hükümetine Karşı Harekete Geçiyor.
 - Ç) Ruslar Alibeg Hakimi ele geçirmek istiyorlar.
 - D) Toplu olarak kılınan cenaze namazı ve resmi mücadele.
 - E) Komünistlerin hücumu ve Takiman Batur.

11 —

- A) Çin İdaresi Altında İlk Defa Kurulan «8. Kazak Tuğayı» ve Çin'le ilişkiler....
- B) Urumçı'deki vaziyet.
- C) Doğu Türkistan'ın Başkenti Urumçı'deki Kazak Türk Münevverleri.

TÜRKİYE'YE NASIL GELDİK?

12 —

- A) Vatanı Terk hazırlığı.
- B) 8. Kazak Türkü Tuğayı Dağıtılıyor...
- C) Orazbay Alioğlu ve General Mabufang.
- Ç) Orazbay Alioğlu'nun gördüğü işkenceler.
- D) Karışehir'e Doğru Göç.
- E) Kime Niyet... Kime Kismet
- F) Bazı Uygur Liderlerinin Durumu
- G) «Bandit Osman... Hain Alibeg» saldırısı.
- H) Öncüler Gidiyorlar...
- İ) Elveda Vatan... Elveda...
- J) Korkulacak Bir Manzara...
- K) Bize Doğru Gelen Yabancı...
- L) Göbi'ye Giriyoruz.
- M) Ümitsiz Günler.
- N) Su Yerine Kanlar İçiliyor...
- O) Tuzlu Su'yun Tatlı Buzu...
- Ö) Babam Beni Göbi'ye Geri Gönderiyor...
- P) Hayvanlar ot yerine ağaç yiyorlar.
- R) Beklenilmeyen Sürpriz.
- S) Deve Üstünde Bir Amerikalı...
- Ş) Osman Batur ve Canımhan Hacı Kumul'da...
- T) Canımhan Hacı Esir düşüyor...
- U) Osman Batur Esir düşüyor...
- Ü) Himalayalara doğru... Ve ilaç olarak insan sidiği içiliyor...
- V) Himalayalar'da, Hind-Tibet Hudut'unda Çin askerleriyle savaş...
- Y) Hindistan'daki faaliyetler...
- Z) Hindistan'dan Türkiye'ye Kazak Türkleri Hakkında bazı eserler.

14 —

TÜRKLÜK ÜLKÜSÜ

(Türklük Mefkûresi)

Yazan :
Ömer Seyfettin

Birinci Baskı

Fiatı: 10 TL.

ATILLA - CENGİZHAN - TİMÛR

Yazan :
Manole Weagoe

Romenceden Çeviren:
Müstecip Ülküsal

Türkçe Birinci Baskı

ADSIZLAR

ROMAN

Yazan :

Ahmet B. KARABACAK

Türk Kültür Yayın,

Milliyetçi Sanayi Sistemi

Yazan :

Ali Bayındır

Fiatı : 20 TL.

YAYINLARIMIZ :

Türkçülüğün Esasları	Ziya Gökalp	10 TL.
Türk Medeniyeti Tarihi (Cilt I)	Ziya Gökalp	10 TL.
Türk Medeniyeti Tarihi (Cilt II)	Ziya Gökalp	10 TL.
Türk Medeniyeti Tarihi (iki cilt bir arada, Lüks ciltli,		30 TL.
Türkleşmek - İslâmlaşmak - Muasırlaşmak	Ziya Gökalp	10 TL.
Türk Ahlâkı	Ziya Gökalp	15 TL.
Türkiyenin Çıkmazları	Doç. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu	20 TL.
Doğu İlleri ve Varto Tarihi	M. Şerif Fırat	20 TL.
Kızıl Elma Neresi	Ömer Seyfeddin	10 TL.
Milliyetçi Sanayi Sistemi	Ali Bayındır	20 TL.
Gönül Hanım	Ahmet Hikmet Müftüoğlu	5 TL.
Mehmet Akif Süleyman Nazif		7,5 TL.
Turanlının Defteri	M. Ali Tevfik	6 TL.
Savaş Notları	Goebbels	7,5 TL.
Nazi Partisi Programı	G. Feder	7,5 TL.
Tarih Boyunca Yahudi Meselesi	Theodor Firscht	25 TL.
Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm	Dr. Mahmut Rışvanoğlu	20 TL.
Türklük Ülküsü	Ömer Seyfeddin	10 TL.
Harp Sanayi	Ali Bayındır	7,5 TL.
Sosyalizm (cilt I)		20 TL.

